

COMPACT

William ZINSSER

CUM SĂ SCRITEM BINE

Ghidul clasic pentru
scriitorii de nonficțiune

WILLIAM ZINSSER

Editor: Călin Vlasie

Redactor: Paul Gorban

Tehnoredactor: Carmen Rădulescu

Coperta colecției: Ionuț Broșțianu

Prepress: Marius Badea

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ZINSSER, WILLIAM

Cum să scriem bine : ghidul clasic pentru scriitorii de nonficțiune /

William Zinsser ; trad. de Amalia Mărășescu. - Pitești : Paralela 45, 2013

ISBN 978-973-47-1636-4

I. Mărășescu, Amalia (trad.)

808

COMENZI – CARTEA PRIN POȘTĂ

EDITURA PARALELA 45

Pitești, jud. Argeș, cod 110174, str. Frații Golești 130

Tel.: 0248 633 130; 0753 040 444

0721 247 918

Tel./fax: 0248 214 533; 0248 631 439; 0248 631 492.

E-mail: comenzi@edituraparelela45.ro

sau accesați www.edituraparelela45.ro

Tiparul executat la *Graficprint*

www.graficprint.eu

e-mail: comenzi@graficprint.eu

ON WRITING WELL, Seventh Edition, Revised and Updated.

Copyright © 1976, 1980, 1985, 1988, 1990, 1994, 1998, 2001, 2006 by

William K. Zinsser. All rights reserved. Published by arrangement with

HarperCollins Publishers, Inc.

Copyright © Editura Paralela 45, 2013, pentru prezenta traducere

Cum să scriem bine

Ghidul clasic pentru scriitorii de nonficțiune

traducere din limba engleză
de Amalia Mărășescu

INTRODUCERE

Pe unul dintre pereții biroului meu din Manhattan se află, între altele, o fotografie a scriitorului E.B. White, făcută de Jill Krementz când White avea 77 de ani, în locuința acestuia din North Brooklin, Maine. Un bătrân cu părul alb stă pe o bancă simplă de lemn, la o masă la fel de simplă de lemn – trei scânduri prinse în cuie de patru picioare –, într-un mic „garaj” pentru bărci. Fereastra dă spre o priveliște aflată dincolo de apă. White scrie la o mașină de scris manuală, iar singurele alte obiecte din fotografie sunt o scrumieră și o lădiță de cuie. Lădița, nu trebuie să mi se spună, este coșul lui de gunoi.

Mulți oameni din multe zone ale vieții mele – scriitori și scriitori aspiranți, studenți și foști studenți – au văzut respectiva fotografie. Vin la mine să discutăm vreo problemă legată de scriere sau să mă pună la curent cu ce au mai făcut. Dar, de obicei, nu durează mai mult de câteva minute până când atenția le este atrasă de bătrânul din fața mașinii de scris. Ceea ce îi captează este simplitatea procesului. White este înconjurat doar de lucrurile de care are nevoie: un instrument de scris, o foaie de hârtie și un receptacul pentru toate propozițiile care nu i-au ieșit așa cum ar fi vrut.

Între timp, computerele au luat locul mașinii de scris, tasta *Delete* a înlocuit coșul de gunoi și diverse alte taste inserează, mută și rearanjează bucăți întregi de text. Dar nu a apărut nimic care să înlocuiască și scriitorul. El este cel care încă mai are sarcina de a spune ceva ce oamenii vor să citească. Aceasta este ideea fotografiei din biroul meu și aceasta este ideea – 30 de ani mai târziu – a prezentei cărți.

Prima oară, *Cum să scriem bine* a prins formă într-o dependență din Connecticut la fel de mică și precară precum garajul de bărci al lui White. Instrumentele mele erau un bec care se legăna, o mașină de scris „Underwood”, un top de hârtie galbenă de xerox și un coș de gunoi din sârmă. La vremea respectivă, predam de cinci ani un curs despre scrierea de nonficțiune la Yale și voiam ca în vara lui 1975 să încerc să transform cursul într-o carte.

Din întâmplare, E.B. White era foarte prezent în gândurile mele la acel moment. De mult îl consideram modelul meu ca scriitor. Avea un stil aparent facil – obținut, știam, cu mult efort – pe care voiam să-l imit și de câte ori începeam vreun nou proiect, citeam mai întâi ceva din White pentru a-mi impune cumva ritmul lui. Dar acum făceam acest lucru și dintr-un interes pedagogic: White era numărul 1 în zona în care încercam să pătrund. *The Elements of Style*¹, adaptarea proprie a cărții care îl influențase pe el cel mai mult, scrisă în 1919 de profesorul său de engleză de la Cornell, William Strunk Jr., era atunci principalul manual pentru scriitori. Competiția era dură.

În loc să concurez cu manualul lui Strunk & White, m-am hotărât să-l completez. *Elemente de stil* e o carte de indicații și interdicții: faceți asta, nu faceți cealaltă. Ceea ce *nu* discuta însă era modul în care respectivele principii puteau fi aplicate la diferitele forme pe care le pot lua scrierea de nonficțiune și jurnalismul. De asta mă ocupasem în cursul meu și asta voiam să prezint în cartea mea: cum să scriem despre oameni și locuri, știință și tehnologie, istorie și medicină, afaceri și învățământ, sporturi și arte și despre orice altceva se mai poate scrie pe lumea asta.

Așa s-a născut *Cum să scriem bine*, în 1976; acum se află la a treia generație de cititori și a depășit un milion de exemplare vândute. Mi se întâmplă deseori să întâlnesc tineri reporteri care au primit cartea de la editorii care i-au angajat, așa cum și acestora din urmă le fusese dată de cei care îi angajaseră *pe ei*. De asemenea, întâlnesc adesea doamne respectabile, cu părul alb, care își amintesc că li se recomandase cartea la facultate și că nu li se păruse așa oribilă cum se așteptaseră. Uneori, îmi aduc chiar să semnez acea primă ediție, cu propozițiile marcate cu galben. Își cer scuze pentru sublinieri. Mie îmi plac.

Așa cum America s-a schimbat în 30 de ani, tot așa s-a schimbat și cartea mea. Am revizuit-o de șase ori, pentru a ține pasul cu noile tendințe sociale (interes crescând pentru memorii, afaceri, știință și sport), cu noile tendințe literare (mai multe femei care scriu nonficțiune), cu noile pattern-uri demografice (mai mulți scriitori din alte zone culturale), cu noile tehnologii (computerul) și cu noile cuvinte și noile lor utilizări. Am inclus, de asemenea, lecții pe care le-am învățat în timp ce eu însumi continuam să mă lupt cu acest meșteșug, scriind cărți despre subiecte pe care nu le mai abordasem: baseball, muzică și istoria Americii, de exemplu. Scopul meu este să mă pun pe mine și experiența mea la dispoziția tuturor. Dacă vor fi cititori care să rezoneze, acest lucru se întâmplă pentru că nu consideră că

primesc sfaturi de la un profesor de engleză, ci de la cineva care este el însuși scriitor.

Și preocupările mele de profesor s-au schimbat. Acum mă interesează mai mult lucrurile nepalpabile care produc o operă de calitate – încrederea, plăcerea de a lucra, intenția, integritatea –, motiv pentru care am scris capitole noi despre aceste valori. Din anii '90 mai predau și un curs pentru adulți despre memorii și istoria familiei la New School. Cursanții sunt bărbați și femei care, prin scris, încearcă să înțeleagă cine sunt, să înțeleagă patrimoniul în care s-au născut. An de an, poveștile lor mă poartă prin viața lor, prin încercările lor de a lăsa o mărturie despre ce au făcut, ce au gândit și ce au simțit. Jumătate din oamenii din America, se pare, își scriu memoriile.

Partea neplăcută este că majoritatea sunt paralizați de dimensiunea acestei întreprinderi. Cum pot să încerce măcar să dea o formă coerentă trecutului – acea întindere vastă de oameni, evenimente și emoții pe care și le amintesc doar pe jumătate? Mulți sunt aproape disperați. Pentru a le oferi puțin ajutor și alinare, am publicat în 2004 o carte intitulată *Cum să scriem despre viața noastră*. Este o carte de memorii legate de diverse evenimente din viața mea, dar și un manual: pe parcurs, explic deciziile pe care le iau în privința scrisului. Sunt decizii cu care se confruntă orice scriitor aflat în căutarea propriului trecut: probleme de selectare, reducere, organizare a materialului și de găsim a tonului potrivit. În această a șaptea ediție, am inclus lecțiile pe care le-am învățat într-un capitol nou, intitulat *Cum să scriem istoria familiei și memorii*.

La prima ediție, cititorii pe care îi aveam în minte reprezentau o mică parte din populație: studenți, scriitori, redactori, profesori și oameni care voiau să învețe cum să scrie. Nu aveam nici cea mai mică idee despre minunile electronice care aveau să revoluționeze curând arta scrisului. Mai întâi a venit, în anii '80, procesorul de texte, care a făcut din calculator un instrument obișnuit pentru oamenii ce nu se văzuseră niciodată scriitori. Apoi, în anii '90, internetul și poșta electronică au continuat revoluția. Astăzi, toată lumea scrie la toată lumea, stabilind contacte dincolo de granițe și fuse orare. Globul este plin de bloggeri.

Într-un fel, noul torent reprezintă o veste bună. Orice invenție care reduce teama de scris este la același nivel de importanță cu aerul condiționat și cu becul. Dar, ca de obicei, există și o șmecherie. Nimeni nu le-a spus noilor utilizatori de computere că esența scrisului este rescrisul. Doar pentru că scriu fluent nu înseamnă că scriu și bine.

Acest lucru a fost relevat prima dată de procesorul de texte. Odată cu apariția lui, s-au întâmplat două lucruri: scriitorii buni au devenit și mai buni, iar scriitorii proști au devenit și mai proști. Scriitorii buni au binecuvântat posibilitatea de a se juca la nesfârșit cu propriile propoziții – de a le revizui,

¹ William Strunk Jr., E.B. White, *The Elements of Style*, Macmillan Publishers Ltd., 1959. William Strunk Jr., *The Elements of Style*, Harcourt Brace, 1919.

reduce sau reformula – fără chinul de a le rescrie la mașină. Scriitorii proști au devenit mai prolifici pentru că scrisul a devenit dintr-odată mai ușor, iar propozițiile lor arătau bine pe ecran. Și cum ar fi fost cu puțință ca propozițiile alea frumoase să nu fie și perfecte?

Poșta electronică este un mediu propice pentru improvizație, nefavorizând încetinirea ritmului sau revizuirea. Este ideală pentru problemele fără de sfârșit ale vieții de zi cu zi. Chiar dacă scrisul este dezordonat, nu se întâmplă, de fapt, nimic rău. Dar *e-mail*-ul este și modalitatea prin care se încheie mare parte din afacerile lumii. Milioane de mesaje trimise prin *e-mail* în fiecare zi dau oamenilor informațiile de care au nevoie pentru a-și face treaba, iar un mesaj scris prost poate face mult rău. La fel se întâmplă și cu un website scris prost. Noua epocă, în ciuda vrăjitoriilor sale electronice, se bazează tot pe scris.

Cum să scriem bine este o carte despre un meșteșug, iar principiile sale nu s-au schimbat de acum 30 de ani, când a fost scrisă. Nu știu ce alte minuni vor face scrisul de două ori mai ușor în următorii 30 de ani. Dar ceea ce știu sigur este că nu-l vor face și de două ori mai bun. Va fi nevoie în continuare de multă gândire atentă – așa cum obișnuia E.B. White în adăpostul lui pentru bărci – și de uneltele vechi ale limbii.

William Zinsser,
aprilie 2006

Partea I

Principii

1. Tranzacția

O școală din Connecticut a organizat odată „o zi dedicată artelor”, iar eu am fost invitat să vorbesc despre scris ca meserie. Când am sosit, am aflat că mai exista și un al doilea vorbitor – doctorul Brock (îi voi spune), un chirurg care se apucase de curând de scris și vânduse câteva povestiri unor reviste. El urma să vorbească despre scris ca pasiune. Eram, așadar, niște experți, așa că ne-am așezat în fața unei mulțimi de studenți, profesori și părinți, toți nerăbdători să afle secretele fermecătoarei noastre munci.

Doctorul Brock era îmbrăcat într-o jachetă roșie strălucitoare, avea un aer vag boem, așa cum se presupune că arată scriitorii, iar prima întrebare i-a fost adresată lui. „Cum e să fii scriitor?”

A spus că e foarte amuzant. Că, venind acasă după o zi grea la spital, se duce drept la teancul lui de hârtie galbenă și își varsă tensiunile acolo. Cuvintele curg, pur și simplu. E ușor. Când mi-a venit rândul, am zis că scrisul nu e ușor și amuzant. E o treabă grea și dificilă, iar cuvintele rareori curg.

După aceea, doctorul Brock a fost întrebat dacă e important să rescrii. „Absolut deloc. Lăsați totul așa cum e”, ne-a spus, „întrucât, oricare ar fi forma pe care o vor lua propozițiile, ea va fi reflecția scriitorului.”

Eu am fost de părere că rescrierea este esența scrisului. Am precizat că scriitorii profesioniști își rescriu întruna propozițiile, după care rescriu ce au rescris.

„Ce faceți în zilele în care lucrul nu merge?”, a fost întrebat apoi doctorul Brock. A răspuns că se oprește din scris și lasă totul la o parte, în așteptarea unei zile în care va avea mai multă inspirație. Eu am spus că scriitorul profesionist trebuie să-și stabilească un orar zilnic și să-l respecte. Că scrisul este un meșteșug, nu o artă, și că omul care se îndepărtează de meșteșugul său pentru că nu are inspirație se păcălește singur. Plus că ajunge și falit.

„Și dacă vă simțiți deprimat sau trist?”, a întrebat un student. „Asta nu vă va afecta munca?”

„Ba da, probabil”, a replicat doctorul Brock. „Atunci merg la pescuit. Fac o plimbare.” „Probabil că nu”, am spus eu. „Dacă meseria dumneavoastră este să scrieți în fiecare zi, veți încerca să o faceți ca pe orice altă meserie.”

Un student a întrebat dacă ni se pare util să fim niște obișnuiți ai lumii literare. Doctorul Brock a mărturisit că se bucură din plin de noua lui viață

de om de litere, povestind cum a fost dus de către editorul și agentul său literar să ia prânzul la restaurante din Manhattan unde se întâlnesc editorii și scriitorii. Eu am răspuns că scriitorii profesioniști sunt muncitori solitari, care rareori se văd cu alți scriitori.

„Folosiți multe simboluri în opera dumneavoastră?”, m-a întrebat un student.

„Nu, dacă pot evita acest lucru.” Dețin un record nedoborât în ceea ce privește capacitatea de a rata sensul profund al oricărei povestiri, piese sau film, cât despre dans sau mimă, n-am avut niciodată idee despre ceea ce transmit.

„Eu *iubesc* simbolurile!”, a exclamat doctorul Brock și a descris cu mare entuziasm bucuria de a le plasa prin operele sale.

Așa a decurs întreaga dimineață și a fost o revelație pentru noi toți. La sfârșit, doctorul Brock mi-a spus că l-au interesat nespuse de mult răspunsurile mele – niciodată nu se gândise că poate fi greu să scrii. Eu i-am zis că m-au interesat la fel de mult răspunsurile *lui* – niciodată nu mă gândisem că scrisul poate fi ușor. Poate ar fi fost bine să mă apuc de chirurgie ca hobby.

În ceea ce-i privește pe studenți, ați putea crede că i-am lăsat în ceață. De fapt, le-am oferit o idee mai largă despre procesul de scriere decât dacă doar unul dintre noi și-ar fi expus părerea. Pentru că nu există o modalitate „corectă” de a face un lucru atât de personal. Există tot felul de scriitori și tot felul de metode; și orice metodă care vă ajută să spuneți ceea ce vreți să spuneți este metoda corectă în cazul dumneavoastră. Unii oameni scriu ziua, alții noaptea. Unii au nevoie de liniște, alții dau drumul la radio. Unii scriu de mână, alții la calculator, alții se înregistrează. Unii scriu prima variantă în întregime și apoi reiau; alții nu pot trece la al doilea paragraf până când nu l-au aranjat la milimetru pe primul.

Dar toți sunt vulnerabili și toți sunt tensionați. Pe toți îi mână dorința nestăpânită de a pune o parte din ei înșiși pe hârtie, și totuși nu scriu doar ce le vine. Se așază la masa de lucru pentru a săvârși un act de literatură, iar sinele care apare pe hârtie este mult mai rigid decât persoana care s-a așezat să scrie. Problema este găsirea persoanei reale de dincolo de tensiunea respectivă.

În ultimă instanță, produsul pe care trebuie să-l vândă orice scriitor nu este subiectul despre care scrie, ci el însuși. Deseori mă trezesc citind cu interes despre un subiect care nu mă gândisem niciodată că m-ar putea interesa – spre exemplu, o cercetare științifică. Ceea ce îmi reține atenția este entuziasmul scriitorului pentru domeniul său. Ce l-a atras către acel subiect? Ce bagaj emoțional a adus cu sine? Cum i-a schimbat viața? Nu e nevoie să

vrei să petreci singur un an la Walden Pond² pentru ca să te atragă un scriitor care a făcut-o.

Aceasta este tranzacția personală care se află la baza scrierilor bune de nonficțiune. De aici rezultă două dintre cele mai importante calități pe care le vom căuta cu ajutorul acestei cărți: umanitatea și căldura. Scrierile bune au o însuflețire care îl face pe cititor să parcurgă un paragraf după altul – și nu e vorba de trucuri care „personalizează” autorul. Ține de utilizarea limbii în așa fel încât să atingi un nivel ridicat de forță și claritate.

Pot fi predate aceste principii? Poate că nu. Dar majoritatea pot fi învățate.

2. Simplitatea

Umplutura este boala scrisului american. Suntem o societate sufocată de cuvinte nenecesare, de construcții circulare, de zorzoane pompoase și de jargon fără sens.

Cine poate înțelege limbajul complicat al comerțului american de fiecare zi: circulara, raportul, scrisoarea de afaceri, notificarea de la bancă ce explică ultima variantă „simplificată” de extras de cont? Ce beneficiar al vreunui plan medical sau de asigurări poate descifra broșura ce-i expune costurile și beneficiile? Care tată sau mamă poate asambla o jucărie pentru copii cu ajutorul instrucțiunilor din cutie? Tendința noastră națională este de a folosi prea multe cuvinte și de a părea, astfel, importanți. Pilotul de avion care anunță că anticipează că va avea parte de o cantitate considerabilă de precipitații nici nu se gândește să spună pur și simplu că s-ar putea să plouă. Propoziția e prea simplă – trebuie să fie ceva în neregulă cu ea.

Dar secretul unei scrieri bune este ca din fiecare propoziție să se îndeplinească totul până la ultimele componente. Orice cuvânt care nu are nicio funcție, orice cuvânt lung care poate fi înlocuit cu unul scurt, orice adverb care are același sens cu verbul pe care îl însoțește, orice construcție pasivă care nu specifică clar cine ce face – toate acestea reprezintă mii de cuvinte de umplutură care atenuează forța unei propoziții. Și, de obicei, apar în număr direct proporțional cu educația și poziția celui care scrie.

² Lac în Concord, Massachusetts, pe malurile căruia s-a retras timp de doi ani scriitorul Henry David Thoreau, experiență imortalizată în cartea sa *Walden*, 1854.

În anii '60, rectorul universității la care studiam a redactat o scrisoare prin care dorea să-i liniștească pe studenți după o perioadă de dezordine în campus. „Probabil sunteți conștienți”, începea el, „că ne confruntăm cu foarte multe manifestări de insatisfacție cu potențial exploziv referitoare la probleme doar parțial legate unele de altele.” Voia să spună că studenții îl sâcâiseră în legătură cu diverse lucruri. Pe mine m-a deranjat mult mai mult limbajul rectorului decât manifestările de insatisfacție cu potențial exploziv ale studenților. Aș fi preferat abordarea prezidențială adoptată de Franklin D. Roosevelt atunci când a încercat să traducă pentru toată lumea circularele propriului guvern, cum ar fi această ordonanță legată de întreruperea curentului, din 1942:

Trebuie să facem pregătiri de așa natură încât să fie ascunse vederii toate clădirile federale și toate clădirile nefederale ocupate de guvernul federal în timpul unui atac aerian pentru orice perioadă de timp în ceea ce privește iluminatul intern sau extern.

„Spune-le”, a zis Roosevelt, „să acopere ferestrele clădirilor în care trebuie să lucreze.”

Simplificați, simplificați. A spus-o Thoreau, așa cum ni se amintește atât de des, și niciun alt scriitor american nu și-a pus în practică propriile precepte cu mai multă consecvență. Deschideți *Walden* la orice pagină și veți vedea că naratorul spune ce are în cap într-un mod simplu și ordonat:

Am mers în pădure pentru că am dorit să trăiesc liber, să mă confrunt doar cu lucrurile esențiale și să văd dacă nu cumva pot învăța lecțiile pe care mi le dă viața în loc să descopăr, în ceasul morții, că nu am trăit.

Cum putem noi, ceilalți, să atingem același grad de simplitate? Răspunsul constă în a renunța la umplutură. Gândirea clară stă la baza scrisului clar: nu poate exista una fără cealaltă. Este imposibil ca o persoană confuză în gândire să scrie bine. Ar putea să o scoată la capăt un paragraf sau două, dar curând îl va pierde pe cititor, și nu este nimic mai grav ca asta, întrucât cititorul nu poate fi recucerit prea ușor.

Cine este cititorul, această ființă greu de prins? O ființă care poate fi atentă la ceva cam 30 de secunde – o ființă asaltată de multe lucruri care se zbat să-i rețină atenția. A fost o vreme când aceste forțe erau relativ puține: ziare, reviste, radio, soț/soție, copii, animale de casă. Astăzi, ele includ o mulțime de dispozitive electronice care sunt surse de distracție și informații – televizorul, aparatele video, DVD-urile, CD-urile, jocurile video, internetul, e-mail-ul, telefoanele mobile, BlackBerry-urile, iPod-urile –, alături de programe de fitness, piscină, gazon și (cea mai puternică dintre aceste forțe) de somn. Bărbatul sau femeia care moțâie în scaun cu o revistă sau o carte în brațe este o persoană căreia scriitorul i-a dat prea mult de furcă fără rost.

Nu merge să spunem că el, cititorul, este prea prost sau prea leneș pentru a ține pasul cu gândirea noastră. Dacă nu înțelege nimic, acest lucru se întâmplă de obicei pentru că scriitorul nu a fost destul de atent. Această neatenție poate lua mai multe forme. Poate că o propoziție este atât de încălțată încât cititorul, bătând printre prea numeroasele cuvinte, pur și simplu nu o înțelege. Poate că o propoziție a fost atât de ambiguu construită încât cititorul ar putea-o interpreta în mai multe feluri. Poate că scriitorul a schimbat pronumele în mijlocul propoziției sau timpul verbului, așa încât cititorul nu mai știe cine vorbește sau când s-a petrecut acțiunea. Poate Propoziția B nu este urmarea logică a Propoziției A; scriitorul, în capul căruia legătura e clară, nu s-a mai obosit să ofere și veriga lipsă. Sau poate că a folosit incorect un cuvânt pentru că nu s-a deranjat să-l caute în dicționar.

Puși în fața unor asemenea obstacole, cititorii sunt mai întâi tenace. Dau vina pe ei înșiși – evident, le-a scăpat ceva, și recitesc propoziția misterioasă sau chiar întregul paragraf, punându-l cap la cap ca pe un poem străvechi, făcând presupuneri și apoi mergând mai departe. Dar nu vor face asta mult timp. Scriitorul îi face să muncească prea mult, așa încât vor căuta altul care se pricepe mai bine la meseria lui.

De aceea, scriitorii trebuie să se întrebe în mod constant ce vor să spună. Se întâmplă surprinzător de des să nu știe nici ei. Atunci trebuie să se uite la ce au scris și să se întrebe: am spus ce voiam să spun? Este oare clar pentru cineva care se întâlnește prima dată cu subiectul? Dacă nu este, atunci e clar că în mașinărie a intrat o scamă. Scriitorul organizat este cineva cu mintea suficient de clară pentru a vedea lucrurile exact așa cum sunt.

Nu vreau să spun că unele persoane se nasc cu mintea limpede, fiind astfel scriitori înnașcuți, iar altele se nasc cu mintea încălțată și nu vor scrie niciodată bine. A gândi limpede este un act conștient pe care scriitorii trebuie să se forțeze să-l facă, așa cum ar face-o dacă ar lucra la orice alt proiect ce necesită logică, cum ar fi alcătuirea unei liste de cumpărături sau rezolvarea unei probleme de algebră. Scrisul corect nu este ceva ce vine de la sine, deși mulți par să creadă acest lucru. Scriitorii profesioniști sunt mereu sfidați de oameni care spun că ar vrea și ei „să încerce să scrie puțin la un moment dat” – adică atunci când se retrag de la serviciul lor adevărat și greu, cum ar fi asigurările sau afacerile imobiliare. Sau spun: „Aș putea să scriu o carte despre asta”. Mă îndoiesc.

E greu să scrii. O propoziție clară nu e ceva accidental. Foarte puține ies bine de prima dată, sau chiar a treia oară. Amintiți-vă acest lucru în momentele de disperare. Dacă vi se pare că scrisul e greu, acest lucru se întâmplă pentru că așa și este.

is too dumb or too lazy to keep pace with the ~~writer's~~ train of thought. My sympathies are ~~entirely~~ with him.) ~~He's not so dumb.~~ (If the reader is lost, it is generally because the writer ~~of the article~~ has not been careful enough to keep him on the proper path.

This carelessness can take any number of ~~different~~ forms. Perhaps a sentence is so excessively ~~long and~~ cluttered that the reader, hacking his way through ~~all~~ the verbiage, simply doesn't know what ~~the writer~~ means. Perhaps a sentence has been so shoddily constructed that the reader could read it in any of ~~two or three~~ ^{several} different ways. ~~He thinks he knows what the writer is trying to say, but he's not sure.~~ Perhaps the writer has switched pronouns in mid-sentence, or ~~perhaps he~~ has switched tenses, so the reader loses track of who is talking ~~to whom~~ or exactly when the action took place. Perhaps Sentence B is not a logical sequel to Sentence A -- the writer, in whose head the connection is perfectly clear, has not ~~given enough thought to providing~~ ^{bothered to provide} the missing link. Perhaps the writer has used an important word incorrectly by not taking the trouble to look it up ~~and make sure~~. He may think that "sanguine" and "sanguinary" mean the same thing, but) ~~I can assure you that~~ (the difference is a bloody big one ^{to the} ~~reader.~~ ^{The reader} ~~he~~ can only ~~try to infer~~ ~~what~~ (speaking of big differences) what the writer is trying to imply.

Faced with ~~such a~~ ^{these} variety of obstacles, the reader is at first a remarkably tenacious bird. He ~~tends to~~ ^{blame} himself. ~~He~~ obviously missed something, ~~he thinks~~, and he goes back over the mystifying sentence, or over the whole paragraph,

piecing it out like an ancient rune, making guesses and moving on. But he won't do this for long. ~~He will soon run out of~~ ~~patience.~~ (The writer is making him work too hard, ~~harder~~ ~~than he should have to work~~ and the reader will look for ~~a~~ ^{one} ~~writer~~ who is better at his craft.

The writer must therefore constantly ask himself: What am I trying to say? ~~in this sentence?~~ (Surprisingly often, he doesn't know.) ~~And~~ Then he must look at what he has ~~just~~ written and ask: Have I said it? Is it clear to someone ~~encountering~~ ^{who is coming} upon the subject for the first time? If it's not, ~~clear~~, it is because some fuzz has worked its way into the machinery. The clear writer is a person ~~who is~~ clear-headed enough to see this stuff for what it is: fuzz.

I don't mean ~~to suggest~~ that some people are born clear-headed and are therefore natural writers, whereas ~~others~~ ^{other} ~~these people~~ are naturally fuzzy and will ~~therefore~~ never write well. Thinking clearly is ~~an entirely~~ ^{force} conscious act that the writer must ~~keep forcing~~ ^{force} upon himself, just as if he were ~~embarking~~ ^{starting} out on any other ~~kind of~~ project that ~~calls for~~ ^{requires} logic: adding up a laundry list or doing an algebra problem ~~on playing~~ ~~chess~~. Good writing doesn't ~~just~~ come naturally, though most people obviously think ~~it's as easy as walking~~ ^{it does}. The professional

Două pagini din varianta finală a acestui capitol din prima ediție a cărții *Cum să scriem bine*. Deși arată ca o primă variantă, ele fuseseră deja rescrise și reimprimare – ca, de altfel, aproape toate celelalte pagini – de patru sau cinci ori. La fiecare rescriere, încerc să dau mai multă consistență, forță și precizie frazelor, eliminând fiecare element care nu îndeplinește o funcție utilă. Apoi mai parcurg o dată totul, citind cu voce tare, și sunt mereu surprins de cât de multe cuvinte de umplutură mai pot fi înlăturate. (În edițiile ulterioare, am eliminat pronumele sexist „el”, care înlocuiește substantivele „scriitorul” și „cititorul”.)

3. Umplutura

Lupta cu umplutura este ca lupta cu buruienile – scriitorul rămâne întotdeauna puțin în urmă. Noi varietăți de cuvinte de umplutură apar peste noapte și ajung foarte repede să facă parte din limbă. Un exemplu: John Dean, consilierul președintelui Nixon, în singura zi de mărturie televizată în timpul audierilor în cazul Watergate. A doua zi, toată lumea din America spunea „în acest moment” în loc de „acum”.

Gândiți-vă la toți determinanții care împodobesc verbe ce nu au nevoie de niciun ajutor. Nu mai conducem comitete, le conducem cu brio. Nu ne mai confruntăm cu probleme, ci le facem față cu succes când ne putem elibera câteva minute. Un mic detaliu, ați putea spune, în legătură cu care nu merită să ne facem probleme. Ba *merită*. (Scrișul se îmbunătățește direct proporțional cu numărul de lucruri care nu trebuie să fie în propoziție și pe care reușim să le ținem departe de ea.) Studiați fiecare cuvânt pe care îl puneți pe hârtie. Veți găsi foarte multe care nu servesc niciunui scop.

De exemplu, adjectivul „personal” din construcții ca „un prieten personal al meu”, „senzația sa personală” sau „medicul ei personal” este un caz tipic pentru sute de cuvinte care pot fi eliminate. „Prietenul personal” a pătruns în limbă pentru a fi distins de „prietenul de afaceri”, pervertind astfel atât limba, cât și prietenia. Senzația cuiva *este* senzația personală a acelei persoane – asta e rolul lui „sa”. În ceea ce privește medicul personal, acela este personajul chemat în cabina unei actrițe în criză pentru ca ea să nu fie tratată de medicul impersonal repartizat teatrului. Mi-ar plăcea ca într-o zi persoana respectivă să fie numită „medicul ei”. Medicii sunt medici, prietenii sunt prieteni. Restul este umplutură.

Umplutura este expresia laborioasă care a dat la o parte cuvântul scurt ce înseamnă același lucru. Chiar înainte de John Dean, oamenii și companiile încetaseră să mai spună „acum”. Foloseau expresia „la ora actuală” („La ora actuală, toți operatorii noștri îi ajută pe alți clienți”) sau „în acest moment”, sau „imediat” (care înseamnă „curând”). Totuși, aceeași idee poate fi exprimată prin „acum”, cu sensul de „în acest moment” („Acum îl pot vedea”), sau prin „astăzi” pentru a marca prezentul istoric („Astăzi prețurile sunt mari”), sau, pur și simplu, prin timpul verbului („Plouă”). Nu este nevoie să spunem: „În acest moment, avem precipitații”.

Verbul „a avea” este unul dintre cele mai rele cuvinte de umplutură. Chiar și dentistul vă întreabă dacă aveți vreo durere. Dacă propriul său copil ar fi pe scaun, l-ar întreba: „Te doare?”. Pe scurt, ar fi el însuși. Dar, folosind o expresie mai pompoasă atunci când își joacă rolul profesional, nu doar că pare mai important; atenuează partea dureroasă a adevărului. La fel ca limbajul folosit de însoțitoarea de zbor atunci când face o demonstrație cu masca de oxigen care va cădea dacă avionul va rămâne fără aer. „În eventualitatea puțin probabilă că vom avea o asemenea situație”, începe ea – o exprimare atât de lipsită de oxigen că ne pregătim pentru orice dezastru.

Umplutura este eufemismul greoi care transformă mahalaua într-o arie socio-economică aflată în criză, gunoierii în personal care se ocupă cu strângerea deșeurilor și groapa de gunoi a orașului în unitatea de dispunere a gunoiului. Îmi vine în minte desenul lui Bill Mauldin care înfățișează doi muncitori într-un vagon de marfă. Unul dintre ei spune: „Am început ca simplu vagabond, dar acum sunt șomer cu acte în regulă”. Umplutura este corectitudinea politică dusă la extrem. Am văzut o reclamă pentru o tabără de băieți care oferea „atenție individuală pentru cei care sunt excepționali în sens negativ”.

Umplutura este limbajul oficial folosit de corporații pentru a-și ascunde greșelile. Atunci când Corporația de echipament digital a eliminat 3.000 de locuri de muncă, declarația oficială nu a menționat concedieri temporare, ci „metodologii involuntare”. Atunci când un proiectil al forțelor aeriene s-a prăbușit, a „interacționat prematur cu pământul”. Când General Motors a închis o fabrică, a operat „o ajustare legată de volumul și programul de producție”. Companiile care dau faliment au o „balanță negativă a circuitului financiar”.

Umplutura este exprimarea prin care Pentagonul numește o invazie „contralovitură repetată de protecție” și își justifică enormele sale bugete prin nevoia de „împiedicare a contraloviturilor”. Așa cum arăta George Orwell în *Politica și limba engleză*, eseu scris în 1946, dar deseori citat în timpul războaielor din Cambodgia, Vietnam și Irak, „discursul și scrisul politic sunt menite să apere ceea ce este de neapărat... Astfel, limbajul politic trebuie să fie constituit din eufemisme și afirmații vagi, care sunt pur și simplu cețoase și îndeamnă la întrebări”. Avertismentul lui Orwell, care spunea că umplutura nu este doar o pacoste, ci un instrument mortal, a devenit realitate în recente decenii ale aventurismului militar american. În timpul mandatului lui George W. Bush, „victimele civile” din Irak au devenit „victime colaterale”.

Camuflajul verbal a atins noi cote în timpul mandatului generalului Alexander Haig ca secretar de stat al președintelui Reagan. Înaintea lui Haig, nimeni nu se gândise să folosească „la acest nivel de maturizare” în loc de

„acum”. El a spus poporului american că terorismul poate fi combătut cu „dinți care sancționează cu un sens” și că rachetele nucleare cu rază medie de acțiune sunt „în centrul crucialității”. În ceea ce privește grijile pe care le-ar fi putut nutri publicul, mesajul său a fost „lăsați totul în seama lui Al”, deși ceea ce a spus de fapt a fost: „Trebuie să împingem acest lucru către un decibel aflat mai jos în fixația publică. Nu cred că există vreo curbă a învățării pe care s-o atingem în această zonă de conținut”.

Aș putea continua citând exemple din diverse domenii – fiecare profesie își are arsenalul în creștere de cuvinte de jargon cu care aruncă praf în ochii populației. Dar lista ar fi plictisitoare. O aducem acum în discuție ca avertisment că umplutura este inamicul. Păziți-vă, așadar, de cuvântul lung care nu este mai bun decât cuvântul scurt: „asistență” (ajutor), „numeroase” (multe), „facilita” (ușura), „individ” (bărbat sau femeie), „rămășiță” (rest), „inițial” (prim), „implementa” (face), „suficient” (destul) și sute de alte asemenea cuvinte. Păziți-vă de toate noile și alunecoasele cuvinte marotă: paradigmă și parametru, a prioritiza și a potențializa. Toate sunt buruieni care vor înăbuși ceea ce scrieți. Nu dialogați cu cineva cu care puteți vorbi. Nu interacționați cu nimeni.

La fel de insidioase sunt toate grupurile de cuvinte cu ajutorul cărora explicăm cum ne propunem să continuăm explicațiile: „Aș putea adăuga”, „Trebuie arătat”, „Este interesant de observat”. Dacă ați putea adăuga, adăugați. Dacă trebuie arătat, arătați. Dacă este interesant de observat, faceți observația interesantă; nu rămânem uimiți de ceea ce urmează atunci când cineva spune: „Acest lucru vă va interesa”. Nu umflați ceva ce n-are nevoie să fie umflat: „cu posibila excepție a” (exceptând), „din cauza faptului că” (deoarece), „îi lipsea total capacitatea de a” (nu putea), „până la un moment” (până), „în scopul de a” (pentru).

Există vreo modalitate de a recunoaște umplutura dintr-o privire? Iată una pe care studenții mei de la Yale au găsit-o utilă. Eu puneam între paranteze fiecare componentă inutilă dintr-o lucrare scrisă. Deseori, doar un cuvânt era pus între paranteze: elementul neesențial care însoțește verbul („comandați tot”), adverbul care are același sens ca și verbul („a zâmbi fericit”) sau adjectivul care spune un lucru cunoscut („zgârie-nori înalt”). De multe ori, puneam între paranteze calificativele care slăbesc orice propoziție în care se află („puțin”, „oarecum”) sau expresii de tipul „într-un fel”, care nu înseamnă nimic. Alteori, puneam între paranteze o întreagă propoziție – cea care reia ce a spus precedentă sau care dă informații de care cititorii n-au nevoie ori pe care le pot deduce singuri. Majoritatea primelor variante pot fi reduse cu 50% fără a se pierde din informații sau din vocea autorului.

Motivul pentru care puneam între paranteze cuvintele în plus ale studenților, în loc să le tai, este acela că voiam să evit să mă ating de proza

lor sacră. Voiam să las propoziția intactă pentru ca ei s-o poată analiza. Le spuneam: „Poate mă înșel, dar cred că putem lăsa asta deoparte fără a fi afectat sensul. Dar *tu* decizi. Citește propoziția fără cuvintele dintre paranteze și vezi dacă merge”. În primele săptămâni din semestru dădeam înapoi lucrări pline de paranteze. Paragrafe întregi erau între paranteze. Dar, curând, studenții învățau să pună între paranteze mentale cuvintele de umplutură, iar la sfârșitul semestrului lucrările lor erau aproape curate. Astăzi, mulți dintre studenții respectivi sunt scriitori profesioniști și îmi spun: „Încă văd parantezele pe care le făceați – m-au urmărit toată viața”.

Puteți să vă formați la fel ochiul. Uitați-vă după cuvintele de umplutură din lucrare și înlăturați-le fără milă. Fiți recunoscători pentru tot ce puteți da la o parte. Recitiți fiecare propoziție pe care o puneți pe hârtie. Aduce fiecare cuvânt ceva nou? Poate fi exprimat fiecare gând cu mai multă economie de cuvinte? Există vreun element pompos, pretențios sau inutil? Vă cramponați de ceva inutil doar pentru că vă gândiți că e frumos?

Simplificați, simplificați, simplificați.

4. Stilul

Cam atât deocamdată cu avertismentele despre grozavii monștri ce-l pândesc pe scriitorul care încearcă să formuleze o propoziție corectă.

„Dar”, ați putea spune, „dacă elimin tot ce credeți că este umplutură și scot ornamentele din toate propozițiile, va mai rămâne ceva din mine acolo?” Întrebarea este una corectă; simplificarea dusă la extrem poate părea să ducă la un stil nu mult mai sofisticat decât „Lui Dick îi place de Jane” sau „Uite-l pe Spot cum aleargă”.

Voi răspunde la întrebare mai întâi la nivel de „tâmplărie”, apoi voi trece la problema mai largă a identității scriitorului și a modului în care trebuie să și-o păstreze.

Puțini oameni își dau seama cât de prost scriu. Nimeni nu le-a arătat câtă exagerare sau obscuritate a pătruns în stilul lor și cât de mult obstrucționează ceea ce încearcă să spună. Dacă îmi dați un articol de opt pagini și vă spun să-l reduceți la patru, o să scoateți un urlet și o să spuneți că nu se poate. Apoi veți merge acasă și veți face ce v-am spus, iar articolul va fi mult mai bun. După asta vine partea grea: reducerea articolului la trei pagini.

Ideea este să demontați scrierea înainte de a o putea construi la loc. Trebuie să știți care sunt instrumentele esențiale și la ce folosește fiecare.

Extinzând metafora tâmplăriei, mai întâi este necesar să tăiați bine lemnul și să bateți cuie. Mai târziu puteți finisa marginile și adăuga „floricelile”, dacă așa doriți. Dar nu uitați că practicați un meșteșug care se bazează pe anumite principii. Dacă sunt slabe cuiele, casa vi se va dărâma. Dacă verbele sunt slabe și sintaxa precară, propoziția vi se va dezmembra.

Recunosc că anumiți autori de nonficțiune, ca Tom Wolfe și Norman Mailer, au construit câteva case remarcabile. Dar aceștia sunt scriitori care au petrecut ani de zile învățându-și meșteșugul și când în sfârșit și-au înălțat turnulețele fanteziste și grădinile suspendate, spre surprinderea noastră, care nu visaserăm niciodată la asemenea ornamente, au făcut-o în cunoștință de cauză. Nimeni nu devine Tom Wolfe peste noapte, nici măcar Tom Wolfe.

Mai întâi, deci, învățați să bateți cuie, și dacă reușiți să construiți ceva solid și durabil, fiți mulțumit de simpla sa forță.

Dar veți fi nerăbdător să găsiți un „stil” – să înfloriți cuvintele simple astfel încât cititorii să recunoască în dumneavoastră pe cineva deosebit. Veți căuta comparații tipătoare și adjective înzorzionate, ca și cum „stilul” ar fi ceva ce se poate cumpăra de la magazinul de stil și folosi la împodobirea cuvintelor în culori strălucitoare de decorator. (Culorile de decorator sunt culorile pe care le introduc decoratorii.) Nu există niciun magazin de stil; stilul este ceva ce nu poate fi separat de persoana care scrie, este o parte din ea, în aceeași măsură ca și părul sau, dacă are chelie, ca lipsa părului. A încerca să adăugăm stil este ca și cum am adăuga o meșă. La prima vedere, persoana pare tânără și chiar frumoasă. Dar dacă ne uităm mai bine – și dacă vedem o meșă, întotdeauna ne uităm mai bine –, nu arată cum trebuie. Problema nu e că nu arată îngrijit; ba chiar putem să admirăm îndemânarea celui care a făcut peruca. Ideea este că nu e el însuși.

Aceasta este problema cu scriitorii care doresc cu orice preț să-și înfrumusețeze proza. Pierdeți ceea ce vă face unic. Cititorul va observa dacă vă dați aere. Nu vrea decât ca persoana care i se adresează să fie autentică. De aceea, regula fundamentală este: fiți dumneavoastră înșivă.

Nicio regulă, însă, nu este mai greu de urmat. Scriitorii trebuie să facă două lucruri care le sunt imposibile: să se relaxeze și să aibă încredere.

A spune unui scriitor să se relaxeze este ca și cum i-ai spune să se relaxeze unui om diagnosticat cu hernie; cât despre încredere, uitați-vă numai cât de țeapăn stă în timp ce se urmărește ecranul pe care o să-i apară cuvintele. Uitați-vă cât de des se ridică pentru a se duce să-și ia ceva de mâncare sau de băut. Un scriitor va face orice ca să evite să scrie. Pot depune mărturie din zilele când lucram la ziar că numărul de plimbări pe oră până la instalația pentru răcirea apei depășea cu mult nevoia de lichid a organismului.

Ce se poate face în vederea salvării scriitorului de la atâta nefericire? Din păcate, nu a fost găsit niciun leac. Eu vă pot oferi doar gândul consolator

că nu sunteți singur. Unele zile vor fi mai bune. Altele vor fi atât de proaste încât vă va trece prin minte să nu mai scrieți niciodată. Toți am avut multe astfel de zile și vom avea și mai multe.

Totuși, ar fi bine să avem un minimum de zile proaste, ceea ce mă aduce iar la modul în care putem încerca să ne relaxăm.

Presupuneți că sunteți scriitorul care se așază să scrie. Vă gândiți că articolul dumneavoastră trebuie să aibă o anumită lungime, altfel va părea neimportant. Vă imaginați cât de impunător va arăta când va fi tipărit. Vă gândiți la toată lumea care îl va citi. Că trebuie să aibă greutatea conferită de autoritate. Că stilul său trebuie să uimească. Nu e de mirare că vă crispați; sunteți atât de ocupat să vă gândiți la enorma dumneavoastră responsabilitate față de articolul finit că nici măcar nu vă puteți apuca de el. Totuși, vă promiteți să fiți demn de sarcina ce vi s-a acordat și, încercând să găsiți expresii mărețe care nu v-ar trece prin minte dacă n-ați încerca atât de tare să faceți impresie, purcedeți.

Primul paragraf este un dezastru – o serie de generalități care par emise de o mașină. Nicio *persoană* n-ar fi putut să le scrie. Nici al doilea nu e mai bun. Dar paragraful al treilea începe să pară a fi scris de un om, iar în următorul începeți să fiți dumneavoastră înșivă. V-ați relaxat. E uimitor cât de des poate un editor să renunțe la primele trei sau patru paragrafe ale unui articol, sau chiar la primele câteva pagini, pentru a începe cu partea în care scriitorul începe să fie el însuși. Nu doar că acele prime paragrafe sunt impersonale sau prea împopoțonate; ele nu spun nimic – sunt doar o încercare timidă de prolog fantezist. Ceea ce caut eu întotdeauna ca editor este o propoziție de tipul: „Nu voi uita niciodată ziua când am...” Atunci mă gândesc: „Aha! O ființă umană!”

Evident, scriitorii sunt cel mai naturali atunci când scriu la persoana întâi. Scrisul este o tranzacție intimă între doi oameni, realizată pe hârtie, și va merge bine în măsura în care își va păstra caracterul uman. De aceea îi îndemn pe oameni să scrie la persoana întâi: să folosească „eu”, „mie”, „noi”, „nouă”. Ei însă protestează.

„Cine sunt eu să spun ce cred *eu*?”, întreabă. „Sau ce simt *eu*?”

„Cine sunteți să *nu* spuneți ce credeți?”, le răspund. „Sunteți unic. Nimeni altcineva nu crede sau simte exact la fel.”

„Dar nimănui nu-i pasă de părerile mele. Voi bate la ochi.”

„Le va păsa dacă le spuneți ceva interesant și dacă o veți spune în mod firesc.”

Totuși, nu e ușor să-i faci pe scriitori să folosească pronumele „eu”. Ei consideră că trebuie să-și câștige dreptul de a-și dezvălui emoțiile sau gândurile. Sau că este egoist. Sau nedemn – o teamă ce afectează mediul academic. De aici folosirea profesorală a lui „noi” („Noi nu suntem întru totul

de acord cu viziunea doctorului Maltby despre condiția umană”) sau a construcțiilor impersonale („Este de dorit ca monografia profesorului Felt să găsească publicul larg pe care îl merită cu prisosință”). Nu vreau să-l înlănesc pe „noi” – este plicticos. Vreau ca un profesor pasionat de disciplina pe care o predă să-mi spună de ce aceasta îl fascinează *pe el*.

Îmi dau seama că există vaste domenii ale scrisului în care „eu” nu este permis. Ziarele nu-l vor în știrile pe care le publică; multe reviste în articolele lor; companiile și instituțiile nu-l vor în numeroasele rapoarte pe care le trimit în casele noastre; facultățile în lucrările semestriale sau în cele de licență, iar profesorii descurajează folosirea oricărui pronume personal de persoana întâi, cu excepția literarului „noi” („Vedem în folosirea simbolică a balenei albe de către Melville...”). Multe dintre aceste interdicții sunt valabile – articolele de ziar trebuie să conțină știri prezentate obiectiv. De asemenea, sunt de acord cu profesorii care nu vor să-și lase studenții să-și dea cu părerea – „Eu cred că Hamlet e prost” – înainte de a învăța să aprecieze o operă după meritele sale și după sursele exterioare. „Eu” poate fi o îngăduință de sine prea mare și o lășitate.

Totuși, am devenit o societate care se teme să dezvăluie cine este. Instituțiile care ne solicită sprijinul trimițându-ne broșuri în acest scop par la fel, deși, cu siguranță, toate – spitale, școli, biblioteci, muzee, grădini zoologice – au fost fondate și sunt încă susținute de bărbați și femei cu vise și viziuni diferite. Unde sunt acești oameni? Greu de descoperit printre toate propozițiile pasive impersonale care spun că „s-au luat inițiative” și „au fost identificate priorități”.

Chiar și atunci când prezența lui „eu” nu este permisă, tot e posibil să îl redăm cumva. Editorialistul politic James Reston nu folosea pronumele „eu” în articolele sale; totuși, știam destul de bine ce fel de om este, și același lucru pot să-l spun despre mulți alți esești și reporteri. Scriitorii buni se văd chiar și din spatele cuvintelor lor. Dacă nu vi se permite să-l folosiți pe „eu”, măcar gândiți-vă la el când scrieți sau redactați prima ciornă la persoana I și apoi îndepărtați pronumele. Stilul dumneavoastră impersonal va fi încălzit astfel.

Stilul este legat de psihic, iar scrisul are rădăcini psihologice adânci. Motivele pentru care ne exprimăm așa cum o facem, sau nu ne putem exprima deoarece avem „blocajul scriitorului”, sunt îngropate parțial în subconștientul nostru. Există la fel de multe tipuri de blocaje ale scriitorului pe cât de multe tipuri de scriitori, și nu am intenția să le descâlcesc. Aceasta este o carte scurtă, iar eu nu sunt Sigmund Freud.

Dar am observat și un motiv nou pentru evitarea lui „eu”: nu mai suntem dispuși să ne expunem. Cu o generație în urmă, conducătorii noștri ne spuneau pe ce poziții se situează și ce cred. Astăzi, se folosesc de

scamatorii verbale impresionante pentru a evita acest lucru. Uitați-vă la ei cum dau din colț în colț în interviurile televizate, fără a se angaja la nimic. Mi-l amintesc pe președintele Ford cum asigura un grup de oameni de afaceri aflați în vizită de lucru că politica sa fiscală va funcționa: „Nu vedem altceva decât nori din ce în ce mai strălucitori în fiecare lună”. Mie mi s-a părut că asta înseamnă că norii sunt încă destul de întunecați. Propoziția lui Ford era destul de vagă pentru a nu spune nimic și a-i liniști, în același timp, pe alegători.

Administrațiile ulterioare nu au adus nicio îmbunătățire din acest punct de vedere. Ministrul Apărării Caspar Weinberger, evaluând o criză din Polonia în 1984, a spus: „Avem motive serioase să fim îngrijorați și situația rămâne gravă. Cu cât situația rămâne gravă mai mult timp, cu atât sunt mai serioase motivele noastre de îngrijorare”. Primul președinte Bush, întrebat despre poziția sa referitoare la armele automate, a zis: „Există diverse grupuri care cred că se pot interzice anumite tipuri de arme. Eu nu împărtășesc această părere. Eu împărtășesc părerea de a fi extrem de preocupat de situație”.

Dar campionul absolut, din punctul meu de vedere, este Elliot Richardson, personalitate care a deținut patru poziții majore în guvern în anii '70. E greu de ales un exemplu din tezaurul său de afirmații echivoce, dar iată unul: „Și totuși, una peste alta, acțiunea a avut, cred, un oarecare succes”. O propoziție de 12 cuvinte, dintre care trei expresii echivoce. Pe locul întâi la categoria „Cea mai vagă propoziție din discursul public modern”, deși la mare rivalitate cu analiza pe care a făcut-o modului în care poate fi redusă plictiseala muncitorilor de la benzile rulante de asamblare, se situează însă următoarea afirmație: „Și astfel ajung, în sfârșit, la singura convingere fermă pe care am menționat-o la început: că subiectul este prea nou pentru a ajunge la o concluzie definitivă”.

Aceasta este o convingere fermă? Conducătorii care se eschivează precum boxerii care nu mai sunt tineri nu inspiră încredere – nici nu o merită. Același lucru este valabil și pentru scriitori. Puneți-vă în valoare, iar subiectul pe care îl abordați își va exercita propria atracție. Credeți în propria dumneavoastră identitate și în propriile păreri. Scrisul este un act individualist și ar trebui să admiteți acest lucru. Folosiți-vă de energia lui pentru a rămâne în priză.

5. Publicul

Curând după confruntarea cu problema păstrării identității vă va trece prin minte o altă întrebare: „Pentru cine scriu?”.

O întrebare fundamentală, cu un răspuns fundamental: scrieți pentru dumneavoastră înșivă. Nu încercați să vizualizați marea masă de cititori. Nu există așa ceva – fiecare cititor este o persoană diferită de celelalte. Nu încercați să ghiciți ce vor să publice editorii sau ce credeți că are chef să citească țara. Editorii și cititorii nu știu ce vor să citească până când nu citesc. În afară de asta, ei caută întotdeauna ceva nou.

Nu vă îngrijorați că nu vor „pricepe” de ce ați simțit nevoia de a face glume. Dacă vă amuză în timp ce scrieți, dați-i drumul. (Întotdeauna gluma poate fi scoasă, dar sunteți singurul care o poate scrie.) Scrieți în primul rând pentru a vă plăcea dumneavoastră înșivă, și dacă o faceți cu plăcere, îi veți amuză și pe cititorii pentru care merită să scrieți, chiar dacă asta înseamnă că îi veți pierde pe unii dintre ei – oricum nu v-ați fi dorit asemenea cititori.

Spusele mele pot părea un paradox. Mai devreme vă avertizam că un cititor este o pasăre nerăbdătoare, a cărei atenție poate fi ușor distrasă de altceva. Acum vă spun că trebuie să scrieți pentru dumneavoastră înșivă, fără a fi chinuit de îngrijorarea că nu veți fi urmărit îndeaproape.

Vorbesc despre două lucruri diferite: meșteșug și atitudine. Primul este legat de modul în care stăpâniți o anume abilitate; al doilea – de modul în care folosiți respectiva abilitate pentru a vă exprima personalitatea.

În ceea ce privește meșteșugul, nu există nicio scuză pentru faptul că pierdeți cititori fiindcă faceți o treabă de mântuială. Dacă adorm în mijlocul articolului pentru că ați fost neatent în legătură cu un detaliu tehnic, e vina dumneavoastră. Dar în privința problemei, mai ample, dacă sunteți plăcut sau le place ce spuneți ori cum o spuneți sau sunt de acord ori simt vreo afinitate cu umorul dumneavoastră sau cu viziunea dumneavoastră despre viață, nu vă faceți probleme niciun moment. Sunteți cine sunteți, ei sunt cine sunt, așa încât ori vă veți înțelege, ori nu.

Și acest lucru poate părea tot un paradox. Cum să vă gândiți atent să nu-l pierdeți pe cititor, dar, în același timp, să nu vă pese de părerea lui? Vă asigur că sunt procese separate.

Mai întâi, munciți din greu pentru a stăpâni instrumentele. Simplificați, scurtați și străduiți-vă să fiți ordonat. Gândiți-vă la asta ca la o activitate

mecanică și, curând, propozițiile dumneavoastră vor deveni mai curate. Actul nu va deveni niciodată la fel de mecanic ca, să zicem, bărbieritul sau spălatul pe cap; întotdeauna va trebui să vă gândiți la diferitele moduri în care pot fi folosite instrumentele respective. Dar cel puțin propozițiile dumneavoastră vor fi ancorate în principii solide, iar șansele de a-l pierde pe cititor vor fi mai mici.

Gândiți-vă la celălalt ca la un act creator: exprimarea a ceea ce sunteți dumneavoastră. Relaxați-vă și spuneți ce vreți să spuneți. Și din moment ce stilul vă reprezintă, trebuie doar să fiți dumneavoastră înșivă și-l veți vedea apărând pe zi ce trece de sub umplutură și prostii și devenind din ce în ce mai distinctiv. Poate va dura ani până când se va consolida ca stilul *dumneavoastră*, vocea *dumneavoastră*. Așa cum durează să vă găsiți identitatea ca persoană, tot așa durează și să vă găsiți identitatea și în materie de stil și, chiar și așa, stilul dumneavoastră se va modifica pe măsură ce îmbătrâniți.

Dar, oricare v-ar fi vârsta, fiți dumneavoastră înșivă atunci când scrieți. Mulți oameni în vârstă scriu cu aceeași însușire ca atunci când aveau douăzeci-treizeci de ani; evident, ideile lor sunt încă tinere. Alți scriitori în vârstă bat câmpii și se repetă; stilul lor arată că s-au transformat în persoane care vorbesc prea mult. Mulți studenți scriu ca și cum ar fi terminat facultatea acum 30 de ani. Nu scrieți nimic ce n-ați putea spune liniștit într-o conversație. Dacă nu spuneți de obicei „într-adevăr” sau „mai mult” și nu obișnuieți să numiți pe cineva „individ” („este un individ cumsecade”), vă rog să nici nu scrieți așa.

Haideți să luăm ca exemplu câțiva scriitori și să vedem plăcerea cu care și-au pus pe hârtie pasiunile și capriciile, fără să le pese dacă sunt împărțite sau nu de cititori. Primul fragment este din *Găina (Un semn de apreciere)*³, un eseu scris de E.B. White în 1944, în toiu celui de-al Doilea Război Mondial:

Puii nu se bucură întotdeauna de o părere favorabilă din partea oamenilor crescuți la oraș, deși oul, din câte văd eu, are succes. În acest moment, găina este favorizată. Războiul a transformat-o într-o zeităte și este răsfățata frontului intern, sărbătorită la conferințe, lăudată în orice vagon de fumători, manierele ei ca de fetișcană și obiceiurile curioase fiind subiectul de discuție al multor fermieri pentru care până mai ieri nu prezenta niciun farmec sau interes.

Propriul meu atașament față de găină datează din 1907 și i-am fost credincios și la bine, și la rău. Relația noastră nu a fost întotdeauna ușor de păstrat. Mai întâi, ca băiat într-o suburbie atent împărțită, aveam vecini și polițiști de care trebuia să țin seama; puii mei trebuia să fie păziți cu tot

The Hen. An appreciation, E.B. White, 1944.

atâta atenție ca un ziar subversiv. Mai târziu, ca om de la țară, aveam vechii prieteni de la oraș de care trebuia să țin seama, majoritatea lor privind găina ca pe un obiect comic de recuzită, descins de-a dreptul dintr-un vodevil... Disprețul lor n-a făcut decât să-mi sporească devotamentul față de găină. I-am rămas credincios, așa cum rămâne un bărbat unei mirese pe care familia lui o primește cu bătaie de joc fățișă. Acum este rândul meu să zâmbesc când ascult cotcodăcitul entuziast al orașenilor care au adoptat brusc găina din punct de vedere social și care umplu aerul cu noul lor extaz și noile cunoștințe și farmecele relative ale raselor New Hampshire și Laced Wyandotte. Ai crede, după strigătele lor încântate de uimire și laudă, că găina a apărut pentru prima oară ieri în suburbiile New York-ului, și nu în trecutul îndepărtat în junglele Indiei.

Pentru cel care crește găini, toate cunoștințele de avicultură sunt interesante și extrem de fascinante. În fiecare primăvară mă așez undeva cu revista de agricultură în brațe și citesc, cu aceeași expresie de încântare pe față, eterna poveste despre cum trebuie instalată clocitoarea...

Iată pe cineva care scrie despre un subiect ce nu mă interesează câtuși de puțin. Totuși, îmi place la nebunie acest fragment. Îmi place frumusețea simplă a stilului său. Îmi plac ritmurile, cuvintele neașteptate, dar revigorante („zeitate”, „farmec”, „cotcodăcit”), detaliile specifice, ca rasele sau clocitoarea. Dar ceea ce îmi place în mod deosebit este că acest bărbat îmi spune mândru o poveste de dragoste pentru păsări care a început în 1907. Este scrisă cu omenie și căldură și după trei paragrafe cam știu ce fel de om este iubitorul de găini.

Haideți să luăm acum un scriitor care este aproape opusul lui White în ceea ce privește stilul, care apreciază cuvântul opulent tocmai pentru opulența sa și care nu glorifică propoziția simplă. Cu toate acestea, ei se aseamănă prin faptul că au opinii ferme și spun ce gândesc. Iată-l pe H.L. Mencken relatând despre celebrul *Proces al Maimuțelor* – procesul lui John Scopes, un tânăr profesor care a predat teoria evoluției elevilor săi din Tennessee în vara lui 1925:

Era foarte cald afară când l-au judecat pe Scopes necredinciosul în Dayton, Tennessee, dar m-am dus până acolo cu plăcere, pentru că eram nerăbdător să văd o preocupare pentru creștinismul evanghelic. În marile orașe ale Republicii, în ciuda eforturilor depuse încontinuu de oamenii bisericii, acesta este dat deoparte ca o boală degenerativă. Chiar supraveghetorii de la școala de duminică, ce ascultă jazz la radio pe furiș, se leagănă pe picioarele lor ignifuge; elevii lor, care se apropie de adolescență, nu mai reacționează la explozia de hormoni devenind misionari în Africa, ci recurgând la dezmierdări. Chiar și în Dayton mi s-a părut că, deși mulțimea era gata să-l execute pe Scopes, exista un iz puternic de antinimism. Cele nouă biserici din sat erau toate pe jumătate goale duminică,

iar curțile lor – pline de buruieni. Doar doi sau trei dintre pastorii care locuiau acolo reușeau să se întrețină din fantomatica lor știință; restul trebuia să ia comenzi pentru pantaloni trimiși prin poștă sau să lucreze la plantațiile de câpșuni învecinate; am auzit că unul era frizer... Exact la douăsprezece minute după ce sosisem în sat am fost preluat de un creștin și am făcut cunoștință cu băutura alcoolică favorită a zonei Cumberland – jumătate lichior de porumb, jumătate Coca Cola. Mie mi s-a părut groaznică, dar am descoperit că intelectualii din Dayton o consumau cu mare plăcere, mângându-se pe burtă și dându-și ochii peste cap. Toți se aprindeau foarte tare când vorbeau despre Geneză, dar fețele lor erau prea roșii ca să fie ale unor antialcoolici, iar atunci când o fată drăguță veni cu pași mărunți pe strada principală, își duseră mâinile la locul unde ar fi trebuit să aibă cravata cu deprinderea amoroasă a unor staruri de cinema...

Acesta este Mencken în punctul său culminant. Pe aproape fiecare pagină a cărților sale spune ceva ce va jigni cu siguranță cucernicia declarată a concetățenilor săi. Caracterul sacru cu care americanii și-au înzestrat eroii, bisericile și legile de bază – mai ales Prohibiția – este pentru el un izvor de ipocrizie care nu a secat niciodată. Cea mai mare parte din artileria sa grea a fost aruncată în direcția politicianilor și președinților – portretul făcut de el „Arhanghelului Woodrow” încă arde paginile; cât despre credincioșii creștini și oamenii bisericii, ei apar fără excepție ca escroci și proști.

Poate părea un miracol că Mencken a reușit să scape cu asemenea erezii în anii '20, când venerarea eroilor era religie în America, iar mânia ipocrită a Centurii Bibliei⁴ se întindea de la o coastă la alta a Americii. Nu numai că a reușit să scape; a fost cel mai respectat și mai influent jurnalist al generației sale. Impactul pe care l-a avut asupra scriitorilor de nonficțiune care i-au urmat este incomensurabil și chiar și acum cele mai importante articole ale sale par la fel de proaspete ca și cum ar fi fost scrise ieri.

Secretul popularității sale – în afară de utilizarea pirotehnică a limbajului – este faptul că scria pentru el însuși și nu dădea doi bani pe ce ar fi putut crede cititorul. Nu era necesar să-i împărtășești ideile preconceptionale ca să te bucuri că le vezi exprimate cu atâta veselă degajare. Mencken nu a fost niciodată timid sau evaziv; nu s-a ploconit în fața cititorului și nici nu a încercat să i se vâre pe sub piele. E nevoie de curaj pentru a fi un astfel de scriitor, dar dintr-un astfel de curaj se nasc ziaristi respectați și influenți.

Ajungând mai aproape de zilele noastre, iată un capitol din *How to Survive in Your Native Land*, o carte de James Herndon ce prezintă experiențele sale ca profesor într-o școală de gimnaziu din California. Dintre toate

⁴ Bandă geografică în S.U.A. caracterizată prin prezența unui număr foarte mare de biserici și puternice credințe în valorile creștinismului biblic. Din punct de vedere religios, populația este majoritar protestantă.

cărțile importante despre învățământ care au apărut în America, cea a lui Herndon arată – din punctul meu de vedere – cel mai bine cum este, de fapt, în clasă. Stilul nu este chiar unic, dar vocea sa este autentică. Iată cum începe cartea:

Aș putea foarte bine să încep cu Piston. Piston era, ca să-l descriu, un băiat cu părul roșu, de înălțime medie, bucălat, din clasa a opta; însușirea sa definitorie era, însă, încăpățănarea. Fără a intra în prea multe detalii, devenea îndată foarte clar că tot ce Piston nu voia să facă nu făcea; iar ce voia să facă făcea.

Asta nu era chiar o problemă. În principal, Piston voia să picteze, să deseneze monștri, să facă desene la şapirograf, să scrie din când în când câte o povestire horror – unii copii îi spuneau Strigoitul –, iar când nu voia să facă nimic din toate acestea, își dorea să cutureiere pe holuri și, ocazional (am auzit), să se uite prin băile fetelor.

Am avut confruntări minore. Odată, am cerut ca toată lumea să stea jos și să asculte ce aveam de spus – ceva despre cum se purtasera pe coridoare. Eu îi lăsam să circule liber și depindea de ei (voiam să le spun) să nu facă atâta gălăgie încât să primesc observații de la alți profesori. Problema era statul jos – eram hotărât să vorbesc doar după ce toată lumea se așeza. Piston a rămas în picioare. Am spus din nou să stea jos. Nu mi-a dat atenție. I-am zis că vorbesc cu el. Mi-a dat de înțeles că m-a auzit. Atunci l-am întrebat de ce naiba nu stă jos. A zis că nu vrea. Eu am spus că vreau eu. A răspuns că pentru el nu contează. I-am spus să stea jos oricum. A întrebat de ce. Am zis că pentru că așa spun eu. A răspuns că nu vrea. Am spus, uite, vreau să stai jos și să asculți ce o să spun. A răspuns că el chiar ascultă. O să ascult, dar nu vreau să stau jos.

Ei bine, cam așa se întâmplă uneori în școli. Tu, ca profesor, devii obsedat de o problemă – eu eram partea vătămată, conferind, ca de obicei, libertăți nemaiauzite, iar ei, ca de obicei, profitau. Nu îi plăcut să intri în cancelarie să bei o cafea și să trebuiască să auzi pe cineva spunând cum cutare și cutare din clasa ta au ieșit pe coridor *fără permisiune* și *s-au strâmbat* și *au arătat degetul mijlociu* copiilor din clasa mea în timpul celei mai importante părți din lecția mea despre *Egipt* – și s-ar cuveni să ți se permită să-ți ții discursul tendențios, și aproape toată lumea îți va permite, toți vor sta jos să-l asculte, dar din când în când cineva va face pe deșteptul și va refuza să se supună, fără ca acest lucru să fie necesar... Cum am ajuns aici, asta ar trebui să ne întrebăm.

Orice scriitor care folosește „nu îi” și „tendențios” în aceeași propoziție, care citează fără a folosi ghilimele știe ce face. Acest stil aparent neartistic, atât de plin de măiestrie, este ideal pentru scopul lui Herndon. Evită prețiozitatea ce invadează atât de multe dintre scrierile oamenilor care, altfel, fac treabă bună și permite existența unui filon bogat de umor și bun-simț.

Herndon pare un bun profesor și un om a cărui companie mi-ar face plăcere. Dar, de fapt, el scrie pentru el însuși: un singur cititor.

„Pentru cine scriu?” – întrebarea cu care începe acest capitol i-a deranjat pe unii cititori. Ar fi vrut să spun: „Cui îi este adresată această carte?”. Dar nu pot scrie așa. Pur și simplu nu e stilul meu.

6. Cuvintele

Există un tip de scriitură care ar putea fi numit „stil gazetăresc” și care reprezintă moartea prospețimii în stilul oricui. Este nota comună a ziarelor și revistelor ca *People* – o amestecătură de cuvinte comune, cuvinte inventate și clișee care au devenit atât de răspândite încât scriitorul nu poate să nu le utilizeze. Trebuie să luptați împotriva acestor expresii sau nu vă veți deosebi de un scrib oarecare. Nu vă veți impune niciodată ca scriitor dacă nu învățați să aveți respect pentru cuvinte și o curiozitate aproape obsedantă în ceea ce privește nuanțele lor de sens. Limba are multe cuvinte pline de forță și suplețe. Faceți-vă timp să căutați și să le găsiți pe cele pe care le doriți.

Ce este „stilul gazetăresc”? Este o cuvertură de cuvinte adunate la un loc și formate din alte părți de vorbire. Adjectivele sunt folosite ca substantive („cei mari”, „notabilitățile”). Substantivele sunt folosite ca verbe („a găzdui”) sau ciopârțite pentru a forma verbe („a simula”) ori capitonate pentru a forma verbe („a-și arăta colții”, „a pune în aplicare”). Este o lume în care oamenii remarcabili sunt „faimoși” și asociații lor sunt „membri ai staff-ului”, în care viitorul este întotdeauna „apropiat” și în care se va găsi oricând cineva care să „lanseze” note. Nimeni din America nu a mai trimis vreo notă sau vreo circulară sau vreo telegramă de ani de zile. Faimoasa diplomată Condoleeza Rice, care găzduiește notabilități străine pentru a crește moralul membrilor de top ai staff-ului Departamentului de Stat, stă jos și lansează o mulțime de note. Notele sunt întotdeauna lansate de cineva furios și care stă jos. Cu ce sunt lansate însă n-am descoperit niciodată.

Iată un articol dintr-un ziar, atât de obositor încât este greu de egalat:

În februarie anul trecut, polițistul în civil Frank Serpico a bătut la ușa unei persoane din Brooklyn suspectate că ar face trafic de heroină. Când ușa a fost întredeschisă, Serpico a împins-o cu umărul și a încercat să intre, dar a fost întâmpinat de un glonț de pistol de calibrul 0.22 care l-a lovit în față. Cumva a supraviețuit, deși mai are încă fragmente care îi

văjaie în cap, provocându-i amețeli și surzenie permanentă la urechea stângă. Aproape la fel de dureroasă este suspiciunea că totul ar fi fost o înscenare făcută de alți polițiști. Pentru că Serpico, la 35 de ani, duce de patru ani un război de unul singur împotriva corupției care, pretind el și alții, a devenit ceva de rutină și endemic în Departamentul de Poliție din New York. Eforturile sale trimit acum unde de șoc în rândurile celor mai buni din New York... Deși impactul apropiatului raport al comisiei nu a fost încă simțit, Serpico nu prea are speranțe că...

Apropiatul raport nu a fost încă simțit pentru că încă nu a apărut, cât despre surzenia permanentă, e prematur să discutăm despre ea. Și ce anume face respectivele fragmente să văjaie? Acum ar trebui să văjaie doar capul lui Serpico. Dar, în afară de aceste scăpări de logică, ceea ce face ca povestirea să fie atât de obosită este faptul că scriitorul nu a reușit să producă altceva decât clișee. „A împins-o cu umărul”, „a fost întâmpinat”, „l-a lovit în față”, „duce un război de unul singur”, „împotriva corupției care a devenit ceva de rutină”, „trimit acum unde de șoc” – aceste expresii jalnice reprezintă cea mai banală formă de scriere. Știm exact la ce să ne așteptăm. Nu ne așteaptă nicio surpriză sub forma vreunui cuvânt neobișnuit, a vreunei perspective oblice. Suntem în mâinile unui simplu scrib și știm asta de îndată. Ne oprim din citit.

Aveți grijă să nu ajungeți în această situație. Singurul mod în care o puteți evita este să vă pese de cuvinte. Dacă vă treziți scriind cum cineva s-a bucurat recent de un episod de boală sau că o companie s-a bucurat de recepție, întrebați-vă cât de mult s-a bucurat de fapt. Observați deciziile pe care le iau alți scriitori în ceea ce privește alegerea cuvintelor și fiți pretentioși în legătură cu ce alegeți din larga serie. Problema în scris nu este să fii rapid, ci să fii original.

Faceți-vă un obicei din a citi ce se scrie azi și ce a fost scris de către maeștri din trecut. Scrisul se învață prin imitație. Dacă m-ar întreba cineva cum am învățat eu să scriu, aş răspunde că am învățat citindu-i pe cei care au scris în genul în care voiam eu să scriu și încercând să înțeleg cum au făcut-o. Dar cultivați cele mai bune modele. Nu presupuneți că, doar pentru că se află într-un ziar sau o revistă, un articol trebuie să fie și bun. Corectura de mântuială este ceva comun în cazul ziarelor, adesea din cauza lipsei de timp, iar scriitorii care utilizează clișee lucrează de cele mai multe ori pentru editori care au văzut atât de multe încât nici măcar nu le mai recunosc.

De asemenea, obișnuți-vă să folosiți dicționare. Alegeți unul mai ușor de folosit pentru o utilizare mai frecventă, dar folosiți și dicționare mai mari pentru termeni specializați. Dacă aveți vreun dubiu în ceea ce privește sensul vreunui cuvânt, căutați-l în dicționar. Învățați-i etimologia și observați ce derivate ciudate au apărut din rădăcina sa. Vedeți dacă are sensuri pe care nu

le știți. Stăpâniți micile diferențe dintre cuvinte care par sinonime. Care e diferența dintre „a linguși”, „a flata”, „a se da bine pe lângă” și „a obține prin lingușiri”? Luati-vă un dicționar de sinonime.

Și nu nesocotiți dicționarele tezaur. Sunt ușor de considerat caraghioase. Căutați cuvântul „ticălos”, de exemplu, și vă veți trezi în mijlocul unei asemenea ticăloșii cum numai mintea unui lexicograf ar putea să evoce din secole de nedreptate, injustiție, depravare, necinste, slăbiciune, infamie, imoralitate, corupție, ticăloșie, fărâdelege și păcat. Veți găsi neisprăviți și netrebniici, tâlhari și ticăloși, hahalere și huligani, răufăcători și rău-platnici, derbedei și dobitoci, pațachine și pușlamale. Veți afla adjective care să îi descrie pe toți (al naibii și drăcesc, diavolesc și diabolic), adverbe și verbe care să arate cum acționează fiecare și trimiteri care vă vor conduce la alte hățișuri de crime și vicii. Totuși, nu puteți avea alături un prieten mai bun care să vă ajute memoria. Vă scutește să pierdeți timp căutând în minte – cea rețea de canale supraîncărcate – cuvântul care vă stă pe limbă, unde nu vă ajută cu nimic. Tezaurul este pentru scriitor ceea ce este dicționarul de rime pentru scriitorul de cântece – vă amintește toate variantele – și trebuie să-l folosiți cu recunoștință. Dacă, după ce ați găsit pușlamalele și oamenii de nimic, vreți să vedeți care e diferența dintre ei, atunci folosiți dicționarul.

De asemenea, atunci când alegeți cuvinte și le grupați, aveți grijă cum sună. Acest lucru ar putea părea absurd: cititorii citesc cu ochii. Dar, de fapt, auz ce citesc mult mai mult decât vă dați dumneavoastră seama. De aceea, chestiuni ca ritmul și aliterația sunt vitale pentru orice propoziție. Un exemplu tipic – poate nu cel mai bun, dar cu siguranță cel mai la îndemână – este paragraful precedent. E evident că m-am distrat aranjând într-un anume fel neisprăviții și netrebniicii, tâlharii și ticăloșii, iar cititorii mei s-au distrat și ei – mult mai mult decât dacă aş fi făcut o simplă enumerare. Le-a plăcut nu doar aranjarea, ci și efortul făcut pentru a-i amuza. Totuși, nu cu ochii au gustat acest lucru. Au auzit cuvintele cu urechea lor interioară.

E.B. White este foarte convingător în *Elemente de stil*, o carte pe care orice scriitor ar trebui s-o citească o dată pe an, atunci când sugerează să încercăm să reformulăm orice expresie care a supraviețuit un secol sau două, cum ar fi afirmația lui Thomas Paine, „Acestea sunt timpuri ce pun la încercare sufletul oamenilor”:

Timpuri ca acestea pun la încercare sufletul oamenilor.

Ce încercare să trăim în aceste timpuri!

Acestea sunt timpuri de încercare pentru sufletul oamenilor.

Pentru suflet, acestea sunt timpuri de încercare.

Fraza lui Paine este ca o poezie, pe când celelalte patru sunt ca făina de ovăz – acesta este misterul divin al procesului creator. Scriitorii buni de proză trebuie să fie parțial poeți, să asculte mereu ceea ce scriu. E.B. White este unul dintre stilisții mei preferați, pentru că, atunci când îl citesc, sunt conștient că este un om căruiu îi pasă de cadențele și sonoritățile limbii. Urechea mea se delectează cu tiparul pe care cuvintele lui îl alcătuiesc atunci când formează o propoziție. Încerc să ghicesc cum, atunci când a rescris propoziția, a făcut-o să se termine cu o expresie care îți rămâne în minte sau cum a ales un cuvânt în defavoarea altuia pentru că dorea să obțină o anumită greutate emoțională. Este diferența dintre, să zicem, „senin” și „liniștit” – unul atât de dulce, celălalt ușor deranjant din cauza lui „ș”.

Asemenea considerații legate de sunet și ritm trebuie să stea la baza a tot ceea ce scrieți. Dacă toate propozițiile se mișcă în același ritm greoi pe care chiar dumneavoastră îl recunoașteți ca atare, dar nu știți cum să scăpați de el, citiți-le cu voce tare. (Eu scriu cu totul după ureche și citesc totul cu voce tare înainte de a publica.) Veți începe să auziți unde sunt probleme. Vedeți dacă puteți obține variație inversând ordinea cuvintelor dintr-o propoziție sau înlocuind un cuvânt cu altul mai proaspăt sau mai ciudat ori modificând lungimea propozițiilor astfel încât să nu pară toate a fi ieșit din aceeași mașină. O propoziție scurtă din când în când poate avea un efect extraordinar. Rămâne în urechea cititorului.

Amintiți-vă că singurele instrumente pe care le aveți la dispoziție sunt cuvintele. Învățați să le folosiți cu originalitate și grijă. Și, de asemenea, țineți minte: cineva, undeva ascultă.

7. Utilizarea

Toată această discuție despre cuvinte bune și cuvinte rele ne aduce într-o zonă cenușie, dar importantă, numită „utilizare”. Ce este utilizarea corectă? Ce este limba corectă? Ce cuvinte nou create e bine să folosim și cine trebuie să judece asta? E ok să folosim „ok”?

Am menționat mai devreme un incident cu studenții de colegiu care sâcâiau administrația, iar în ultimul capitol m-am descris ca pe un obsedat de cuvinte. Acestea sunt două creații destul de recente. „A sâcăi” înseamnă a face cuiva zile fripte, și oricine a fost sâcăit pentru că nu a completat corect vreun formular va fi de acord că respectivul cuvânt sună exact cum trebuie. „Obsedat” înseamnă entuziast și păstrează aura de obsesie care apare când

numim pe cineva obsedat de jazz sau de șah sau de soare, deși probabil că așa merge prea departe dacă așa descrie pe cineva care merge obsesiv la circ ca fiind obsedat de ciudățeni.

Oricum, accept aceste două utilizări cu bucurie. Nu le consider caracteristice argoului și nici nu le pun între ghilimele ca să arăt că ard gazul pe aici, dar de fapt știu mai bine de atât. Sunt cuvinte bune și avem nevoie de ele. Dar nu accept „notabilități”, „mărimi”, „apropiat” și multe altele. Acestea sunt cuvinte banale și nu avem nevoie de ele.

De ce un cuvânt e bun și altul e banal? Nu vă pot da un răspuns, pentru că utilizarea nu are granițe fixe. Limba este un material care se schimbă de la o săptămână la alta, adăugându-și noi fibre în timp ce renunță la altele, și chiar și obsedații de cuvinte se ceartă în privința a ceea ce e permis, adesea luând o hotărâre pe baze pur subiective, cum ar fi gustul („notabilități” este uzat). Ceea ce lasă încă deschisă întrebarea referitoare la cine sunt cei care stabilesc gusturile.

Cu această problemă s-au confruntat în anii '60 editorii unui dicționar nou-nouț, *The American Heritage Dictionary*. Ei au alcătuit o „Comisie pentru utilizări” care să-i ajute să evalueze noile cuvinte și construcții dubioase. Care dintre ele pot fi admise și care trebuie date pe ușă afară? Comisia consta din 104 persoane – majoritatea scriitori, poeți, editori și profesori –, cunoscute pentru grija față de limbă și pentru folosirea ei corectă. M-am numărat printre membri și în anii care au urmat am tot primit chestionare. Aș accepta „a finisa” și „a escamota”? Ce părere am despre „eu îs”? Sunt de acord cu folosirea lui „ca și” ca și locuțiune conjuncțională – cum sunt atâția oameni? Dar cu „grozav” în „grozav de bine”?

Ni s-a spus că, în dicționar, părerile noastre vor fi incluse într-o „Notă în privința utilizărilor” separată, astfel încât cititorii să vadă cum am votat. Chestionarul lăsa loc și pentru comentariile pe care am fi simțit nevoia să le facem – ocazie de care membrii comisiei s-au folosit din plin, așa cum am constatat atunci când dicționarul a fost publicat și comentariile noastre au ajuns în presă. Pasiunile au atins apogeul. „Doamne Dumnezeule, nu! Niciodată!”, a țipat Barbara W. Tuchman, întrebată despre verbul „a autora”. Savanții nu s-au confruntat niciodată cu o furie ca aceea a unui purist în privința limbii care se confrunta cu mizeria, iar eu am împărtășit părerea lui Tuchman că „a autora” nu trebuie autorizat, așa cum am fost de acord cu Lewis Mumford că adverbul „bun” trebuie „să rămână proprietatea exclusivă a lui Ernest Hemingway”.

Dar paznicii utilizării limbii își fac treaba doar pe jumătate dacă se limitează la a împiedica limba să devină neîngrijită. Orice tâmpit poate decreta că a fi „oarecum unic” nu e mai posibil decât a fi oarecum gravidă. Cealaltă jumătate a sarcinii lor este să ajute limba să se dezvolte întâmpinând cu

bucurie orice emigrant care aduce forță sau culoare. De aceea m-am bucurat că 97% dintre noi au votat pentru admiterea lui „abandon”, care este curat și viu, și numai 47% au acceptat „cetățean de vârstă a treia”, tipic pentru noii intruși durdulii de pe terenul sociologiei, unde un străin pătruns ilegal este acum rezident fără acte. Mă bucur că l-am acceptat pe „a escamota”, tipul de șmecherie verbală care în general îmi displace, dar pe care războiul din Vietnam l-a înzestrat cu un sens precis, cu tot cu nuanțele de gafă.

Mă bucur că am adoptat cu drepturi depline tot felul de cuvinte care au forță, pe care dicționare apărute anterior le etichetaseră drept „colocviale”: adjective ca „turbulent”, verbe ca „a impulsiona” și „a agasa”, substantive ca „talmeș-balmeș”, „magnat” și „exod”, ultimul acceptat de 78% ca însemnând orice excursie dificilă, ca în „exodul zilnic al navetiștilor către Manhattan”. La origini, a fost un cuvânt aplicat călătoriei grele a burilor cu vagoanele de vite. Dar, evident, comisia noastră a considerat că deplasarea zilnică a navetiștilor către Manhattan nu este mai puțin dificilă.

Totuși, 22% nu au dorit să-l lase pe „exod” să pătrundă în limbajul zilnic. Acesta a fost avantajul faptului că votul a fost la vedere – ne-a făcut publice părerile, iar scriitorii care aveau îndoieli au acționat în consecință. Astfel, votul de 95% împotriva lui „însumi” în „Ne-a invitat pe Mary și pe mine însumi la cină”, cuvânt condamnat ca „afectat”, „oribil” și „monden”, era menit ca avertisment pentru toți cei care nu doreau să fie afectați, oribili și mondeni. Așa cum a zis Red Smith, „«Însumi» este un refugiu pentru idioții care au fost învățați că «eu» este un cuvânt urât”.

Pe de altă parte, doar 66% au respins verbul „a contacta”, considerat odată ca de prost gust, și doar jumătate au votat împotriva verbelor „a blama” și „a lua autobuzul”. Deci, doar 50% din cititori vă vor blama dacă veți hotărî să luați legătura cu Consiliul director al școlii și să vă trimiteți copii cu autobuzul în alt oraș. Dacă veți contacta Consiliul director, vă veți risca reputația cu încă 16%. Metoda noastră aparent empirică a fost enunțată de Theodore M. Bernstein, autorul excelente cărți *The Carrefull Writer*⁵: „Ar trebui să aplicăm testul necesității. Satisface cuvântul o nevoie reală? Dacă da, haideți să-i dăm franciza”.

Toate aceste lucruri confirmă ceea ce lexicografii au știut întotdeauna: că legile uzului sunt relative, variind în funcție de cel care le face. Unul dintre membrii comisiei noastre, Katherine Anne Porter, a spus că „ok” este de o „vulgaritate detestabilă” și a pretins că nu a folosit cuvântul în viața ei, în timp ce eu recunosc că l-am folosit. „Aproape tuturor” a fost disprețuit ca fiind „limbaj de fermier” de către Isaac Asimov și adoptat ca „o exprimare bună” de Virgil Thomson. „Regim”, cu sensul de orice administrație, cum ar

fi „regimul Truman”, s-a bucurat de aprobarea aproape tuturor membrilor din comisie, așa cum s-a întâmplat și cu „dinastie”. Dar a atras mânia lui Jacques Barzun, care a spus: „Aceștia sunt termeni tehnici, non-istorici blestemați!” Probabil eu mi-am dat ok-ul lui „regim”. Acum, criticat de Barzun pentru imprecizie, cred că pare a aparține mai degrabă stilului jurnalistic. Unul dintre cuvintele împotriva cărora am votat eu a fost „vedetă”, în „vedetă de televiziune”, de exemplu. Dar acum mă întreb dacă nu cumva este singurul cuvânt potrivit pentru acel imens roi de oameni care sunt celebri pentru că sunt celebri – și probabil pentru nimic altceva. De fapt, ce au făcut surorile Gabor?

Până la urmă, totul se reduce la folosirea „corectă”. Nu avem un rege care să stabilească limba regelui; avem doar limba președintelui, pe care nu o dorim. Webster, mult timp apărător al credinței, a tulburat apele în 1961 cu a sa permisivă Ediție a treia, care spunea că merge aproape orice atât timp cât cineva îl folosește, observând că „nu mi-s” este „folosit oral în multe părți ale S.U.A. de mulți vorbitori cultivați”.

Unde a cultivat Webster-ul vorbitorii respectivi nu mi-s sigur. Cu toate acestea, este adevărat că limba vorbită este mai puțin îngrijită decât limba scrisă, iar *American Heritage Dictionary* ne-a pus întrebarea în ambele forme. Deseori am permis o expresie orală pe care am interzis-o în scris ca fiind prea informală, dându-ne, totuși, seama, că „până la urmă, instrumentul de scris trebuie să cadă de acord cu limba”, cum a zis Samuel Johnson, și că prostiile pe care le spunem astăzi pot fi comorile scrisului de mâine. Faptul că acceptăm din ce în ce mai multe forme până nu demult interzise dovedește că sintaxa formală nu poate rezista la nesfârșit dorinței vorbitorului de a spune același lucru într-un mod mai convenabil – și nici nu trebuie.

Comisia noastră a recunoscut că poate varia corectitudinea chiar și când e vorba de același cuvânt. Am votat împotriva lui „clică” dat ca sinonim pentru „colegi”, exceptând cazurile când tonul este glumeț. Astfel, un profesor n-ar fi cu clica lui la o întrunire din cadrul facultății, ci la o întâlnire de la terminarea liceului, unde toți ar purta pălării haioase. L-am respins pe „nu prea” ca sinonim pentru „foarte” în „Nu e prea sănătos”. Cine este? Dar l-am aprobat în utilizările sardonice sau amuzante, cum ar fi „N-a fost prea fericit atunci când ea l-a ignorat”.

Acestea ar putea părea distincții neînsemnate. Nu sunt așa. Ele arată cititorului că sunteți sensibil la nuanțele utilizărilor. „Nu prea”, ca sinonim pentru „foarte”, este umplutură: „Nu prea avea chef să meargă la cumpărături”. Dar exemplul din paragraful anterior este demn de Ring Lardner. Introduce o notă de sarcasm care altfel ar lipsi.

Din fericire, din deliberările comisiei noastre a ieșit un tipar și el oferă un ghid care e totuși util. Ne-am dovedit a avea vederi largi când a venit

⁵ *The Carrefull Writer*, Theodore Menline Bernstein, 1969.

vorba de acceptarea noilor cuvinte și expresii, dar conservatori când a venit vorba de gramatică.

Ar fi o prostie să respingem un cuvânt atât de potrivit ca „abandon” sau să pretindem că nu există numeroase cuvinte și expresii care intră pe porțile corectitudinii în fiecare zi, purtate pe aripile vântului științei și tehnologiei, afacerilor, sporturilor și schimbărilor sociale: „a subcontracta”, „blog”, „laptop”, „mousepad”, „tocilar”, „generator sonic”, „Google”, „iPod”, „24/7”, „multisarcină” și alte sute de cuvinte. N-ar trebui să uităm nici cuvintele scurte inventate de contracultura anilor '60 ca reacție la verbiajul plin de sine al cercurilor conducătoare: „rap”, „crah”, „trash”, „funky”, „vibe”. Dacă scurtimea este o calitate, aceștia au fost câștigătorii. Singura problemă cu acceptarea cuvintelor care au intrat în limbă peste noapte este că deseori ies la fel de repede. „Seratele” de la sfârșitul anilor '60 nu mai au loc, până și „Marfă!” a început să dispară. Scriitorul căruia îi pasă de utilizarea corectă trebuie să știe întotdeauna să distingă viii de morți.

În ceea ce privește zona în care comisia noastră de utilizare a fost conservatoare, am menținut majoritatea distincțiilor clasice din gramatică – „posibil” și „probabil”, „puțin” și „puțini” etc. – și am condamnat erorile clasice, insistând că „a respinge” tot nu înseamnă „a-și bate joc”, indiferent câți scriitori își etalează ignoranța prin respingerea regulii, și că „fortuit” încă înseamnă „accidental”, „dezinteresat” încă înseamnă „imparțial”, iar „a deduce” nu înseamnă „a implica”. Aici am fost motivați de dragostea pe care o purtăm frumoasei precizii a limbii. Utilizările incorecte îi vor îndepărta chiar pe cititorii pe care vreți cel mai mult să-i cuceriti. Învățați diferența dintre „referință” și „aluzie”, „a complota” și „a conspira”. Dacă trebuie să-l folosiți pe „a consta din”, folosiți-l corect. Înseamnă „a include”; cina a constat din carne, cartofi, salată și desert.

„Întotdeauna aleg forma corectă din punct de vedere gramatical, dacă nu sună prea pretențios”, a explicat Marianne Moore, și aceasta a fost poziția adoptată în final de comisia noastră. Nu am fost pedanți, în sensul că nu ne-am agățat de corectitudine în defavoarea împropiării limbii cu expresii ca „a se agăța de”. Dar asta nu înseamnă că trebuie să acceptăm toate atrocitățile care apar grămadă.

Între timp, bătlia continuă. Și azi mai primesc pachete de la *American Heritage Dictionary*, în care mi se cere părerea asupra a noi apariții: verbe ca „a definitivă” („Congresul a definitivat o propunere”), substantive ca „afordabile”, expresii colocviale ca „ideea de bază” și exprimări de genul: „El e prins până-n gât cu tablele, iar ea cu joggingul”.

Nu e nevoie de o comisie de experți pentru a observa că jargonul ne invadează viața și limbajul zilnic. Președintele Carter a semnat un ordin prin care cerea ca ordonanțele federale să fie scrise „simplu și clar”. Procurorul

general al președintelui Clinton, Janet Reno, a îndemnat avocații națiunii să înlocuiască „jargonul avocătesc” prin „cuvinte simple, vechi, pe care le înțelege toată lumea” – cuvinte ca „bine”, „rău” și „justiție”. Corporațiile au angajat consultanți care să le clarifice proza și chiar și industria de asigurări încearcă să-și rescrie polițele pentru a ne spune într-un limbaj mai puțin dezastruos ce despăgubiri vom primi dacă ne va lovi dezastrul. Nu vreau să pariez dacă aceste eforturi vor avea un efect pozitiv sau nu. Totuși, e oarecum îmbucurător să vedem atâția paznici stând precum regele viking Knut cel Mare pe plajă, încercând să țină fluxul în loc. Așa ar trebui să stea toți scriitorii – cu ochii pe fiecare lucru adus de valuri la țarm, întrebându-se: „Avem nevoie de el?”.

Îmi amintesc de prima dată când cineva m-a întrebat „Cum te impactează acest lucru?”. Întotdeauna am crezut că „impact” este substantiv. Apoi am început să întâlnesc „de-impacta”, de obicei în legătură cu programe menite să contracareze impactul unor calamități. Acum, substantivele se transformă în verbe peste noapte. Țintim anumite efecte și accesăm fapte. Conducătorii de tren anunță că trenul nu va trage la peron. Un anunț de pe o ușa de aeroport îmi spune că ușa e alarmată. Companiile își reduc numărul de angajați. Acest lucru se întâmplă ca parte dintr-un efort neînterupt având drept scop creșterea afacerii. „Neînterupt” este un cuvânt a cărui utilizare de bază este de a ridica moralul. Ne facem treburile zilnice cu mai mult elan dacă șeful ne spune că reprezintă un proiect neînterupt; dăm cu mai multă plăcere bani diverselor instituții dacă ne spun că ne-au luat la țintă fondurile pentru nevoi neînterupte. Altfel, am putea cădea pradă de-stimulării.

Aș putea continua. Am destule exemple pentru o carte întreagă, dar nu e una care aș vrea să fie citită. Încă nu am răspuns la întrebarea: Ce este utilizarea corectă? O abordare utilă este să încercăm să separăm utilizarea de jargon.

Aș spune, de exemplu, că „a prioritiza” este jargon – un nou verb pompos care sună mai important decât „a pune în ordine” – și că „idee de bază” este utilizare, o metaforă împrumutată din contabilitate care prezintă o imagine pe care ne-o putem reprezenta. Așa cum știe orice om de afaceri, ideea de bază este cea care contează. Dacă spune cineva: „Ideea de bază este că pur și simplu nu putem lucra împreună”, știm ce vrea să zică. Mie nu-mi prea place expresia, dar ideea de bază este că s-a impus.

Noi utilizări apar și odată cu evenimente politice noi. Așa cum Vietnamul ni l-a dat pe „a escamota”, Watergate ne-a dat o întreagă serie de cuvinte cu sensul de obstrucție și înșelăciune, incluzând: „aruncare peste bord (debarasare)”, „a spăla (bani)”, „listă neagră” și alte scandaluri cu sufixul „gate” („Irangate”). Este o ironie potrivită că sub Richard Nixon „a spăla” a devenit un cuvânt murdar. Astăzi, când auzim despre cineva care și-a spălat banii

pentru a le ascunde originea și traseul, cuvântul are un sens precis. Este scurt, viu și avem nevoie de el. Accept „a spăla” și „a obstrucționa”; nu accept „a prioritiza” și „a de-stimula”.

Aș sugera ceva similar pentru separarea limbajului corect de cel tehnic. Este diferența dintre, să zicem, „printout” și „input”. Un printout este un obiect specific, o listă de date care ies dintr-un calculator. Înainte de apariția calculatoarelor nu era necesar; acum este. Dar a rămas unde trebuie, în acest domeniu. Nu așa stau lucrurile cu „input”, care a fost creat pentru a descrie informația introdusă într-un calculator. Inputul nostru este solicitat în privința oricărui subiect, de la regimuri alimentare până la discursul filozofic („Aș dori să știu inputul dumneavoastră în privința existenței lui Dumnezeu”).

Nu vreau să spun nimănui inputul meu și să-i obțin feedback-ul, deși aș fi bucuros să-i expun ideile pe care le am și să-i aud părerea despre ele. Utilizarea corectă, din punctul meu de vedere, constă în folosirea cuvintelor potrivite, dacă există deja – și aproape întotdeauna există – pentru a mă exprima clar și simplu în fața cuiva. Ați putea spune că așa verbalizez eu inter-personalul.

Partea a II-a

Metode

8. Unitatea

Învățați să scrieți scriind. Afirmatia este un truism, dar ceea ce-o face așa este faptul că e adevărată. Singurul mod în care puteți învăța să scrieți este să produceți în mod regulat un anumit număr de cuvinte.

Dacă v-ați angaja la un ziar unde vi s-ar cere să scrieți două sau trei articole în fiecare zi, ați deveni un scriitor mai bun după șase luni. Nu ați scrie neapărat mai bine; stilul dumneavoastră ar putea fi plin de cuvinte de umplutură și de clișee. Dar v-ați exercita capacitatea de a pune cuvintele pe hârtie, căpătând încredere și identificând cele mai des întâlnite probleme.

Până la urmă, scrisul este o chestiune ce presupune a rezolva probleme. Acestea ar putea fi legate de sursa de informare sau de organizarea materialului, de abordare sau atitudine, ton sau stil. Oricare ar fi, problema trebuie rezolvată. Uneori veți dispera încercând să găsiți soluția potrivită – sau orice soluție. Vă veți gândi: „Chiar dacă o să trăiesc nouăzeci de ani, tot nu voi ieși din încurcătura asta”. Deseori mi s-a întâmplat și mie. Dar dacă rezolv în final problema este pentru că sunt ca un chirurg la a 500-a operație de apendicită: am mai trecut prin asta.

Unitatea este ancora scrisului de calitate. Deci, mai întâi, rezolvați problema unității. Unitatea nu doar că-l împiedică pe cititor să o ia în toate direcțiile; îi satisface și nevoia subconștientă de ordine și-l asigură că totul merge bine. De aceea, alegeți dintre multele variabile și rămâneți la alegerea pe care ați făcut-o.

Una dintre alegeri este unitatea de pronume. O să scrieți la persoana întâi, ca participant, sau la persoana a treia, ca observator? Sau chiar la persoana a doua, preferata corespondenților sportivi de la Hemingway încoace? („Știați că asta trebuie să fie cea mai emoționantă încheștare între giganți pe care ați văzut-o vreodată dintr-un loc rezervat pentru presă, și nu mai erați un copilaș drăguț cu caș la gură.”)

② Unitatea de timp este o altă alegere. Majoritatea oamenilor scriu în special la trecut („Mai zilele trecute am mers la Boston”), dar unii scriu bine la prezent („Mă aflu în vagonul restaurant al companiei Yankee Limited și intrăm în gara Boston”). Ce nu este bine este să schimbăm timpurile. Nu vreau să spun că nu puteți folosi mai multe timpuri; scopul lor este să permită scriitorului să utilizeze diverse gradații, de la trecut la viitorul ipotetic („Când i-am telefonat mamei din gara Boston, mi-am dat seama că, dacă i-aș

fi scris că o să vin, m-ar fi așteptat”). Dar trebuie să alegeți timpul pe care îl veți folosi în principal, indiferent de câte ori veți privi înainte sau înapoi pe măsură ce scrieți.

O altă alegere este unitatea de ton. Poate doriți să vă adresați cititorului pe tonul firesc pe care l-a perfecționat cu mult efort *The New Yorker*. Sau poate vreți să-l abordați pe un ton oarecum oficial, descriind un eveniment serios sau prezentând o serie de elemente importante. Ambele tonuri sunt acceptabile. De fapt, orice ton este acceptabil. Dar nu amestecați mai multe.

Astfel de amestecuri fatale sunt des întâlnite la scriitorii care nu au învățat lecția controlului. Literatura de călătorie este un exemplu izbitor. „Soția mea, Ann, și cu mine ne-am dorit întotdeauna să vizităm Hong Kong-ul”, începe scriitorul, cu amintirile clocotindu-i în vene, „și într-o zi, primăvara trecută, ne-am trezit uitându-ne la un poster al unei companii aeriene și eu am zis: Hai să mergem! Copiii erau mari”, continuă el, și descrie în detalii simpatice cum el și soția au făcut o escală în Hawaii și s-au distrat atât de bine schimbând bani pe aeroportul din Hong Kong și căutându-și hotelul. Bun. Este o persoană reală care ne duce într-o excursie reală și ne putem identifica cu el și cu Ann.

Brusc, se transformă într-o broșură turistică. „Hong Kong-ul oferă multe experiențe fascinante vizitatorului curios”, scrie el. „Puteți lua pitorescul feribot de la Kowloon și admira miile de șampane⁶ care mișună prin portul supraaglomerat sau puteți face o excursie de o zi pentru a rățăci pe aleile legendarului Macao, cu a sa istorie colorată de vizuină a contrabandei și intrigilor. Poate veți dori să luați ciudatul funicular care urcă...” Apoi ne întoarcem la el și la Ann și la eforturile lor de a mânca în restaurante chinezești, și din nou totul e bine. Toată lumea e interesată de mâncare și ni se relatează o aventură personală.

Apoi, deodată, scriitorul redevine ghid turistic: „Pentru a intra în Hong Kong, trebuie să aveți un pașaport valabil, dar nu este nevoie de viză. Ar trebui să fiți imunizat împotriva hepatitei și ar fi foarte bine să vă consultați doctorul în legătură cu un posibil vaccin contra febrei tifoide. Clima în Hong Kong este plăcută, cu excepția lunilor iulie și august, când...” Scriitorul nostru a dispărut, la fel și Ann, și – foarte curând – o vom face și noi.

Nu că șampanele și imunizarea împotriva hepatitei n-ar trebui incluse. Ceea ce ne deranjează este că scriitorul nu s-a hotărât ce fel de articol vrea să scrie și cum să ne abordeze. Vine spre noi sub multe forme, în funcție de tipul de material pe care încearcă să-l prezinte. În loc ca el să controleze materialul, materialul îl controlează pe el. Acest lucru nu s-ar întâmpla dacă și-ar face timp să stabilească anumite unități.

⁶ Bărți mici cu fundul plat specifice zonei Chinei (n. tr.).

De aceea, puneți-vă câteva întrebări de bază înainte de a începe să scrieți. De exemplu: „În ce calitate mă voi adresa cititorului?” (Reporter? Sursă de informații? Om obișnuit?), „Ce pronume și timp verbal voi folosi?”, „Ce stil?” (Relatare impersonală? Personal, dar oficial? Personal și neoficial?), „Ce atitudine o să adopt față de material?” (Implicată? Detașată? Critică? Ironică? Amuzată?), „Cât de mult vreau să relatez?”, „Ce unică idee vreau să evidențiez?”.

Ultimele două întrebări sunt deosebit de importante. Majoritatea scriitorilor de nonficțiune au un complex al definitivului. Ei cred că au un fel de obligație – față de subiect, de onoarea lor, de zeii scrisului – să facă din articolul lor ultimul cuvânt. Este un impuls lăudabil, dar nu există un ultim cuvânt. Ceea ce credeți că e astăzi definitiv se va dovedi altfel până mâine, iar scriitorii care urmăresc cu încăpățănare fiecare ultim fapt se vor trezi umblând după cai verzi pe pereți și nemaiscriind nimic. Nimeni nu poate scrie o carte sau un articol „despre” ceva. Tolstoi nu a putut scrie o carte despre război și pace, nici Melville una despre vânătoarea de balene. Au luat anumite hotărâri reductive legate de loc și timp și de anumite personaje în timpul și locul respectiv – un om care urmărește o balenă. Fiecare proiect legat de scris trebuie redus înainte de a vă apuca să scrieți.

De aceea, gândiți la scară mică. Decideți ce parte a subiectului veți aborda, fiți mulțumiți să acoperiți bine partea respectivă și opriți-vă. Este și o problemă de energie și de morală. Un subiect prea vast și greu de organizat vă va reduce drastic entuziasmul. Entuziasmul este forța care vă face să mergeți mai departe și care îl ține pe cititor în mrejele dumneavoastră. Când începe să vă piară zelul, cititorul va fi prima persoană care va observa.

În privința ideii pe care doriți s-o evidențiați, fiecare bucată de nonficțiune de succes ar trebui să lase în mintea cititorului un gând provocator pe care nu l-a avut înainte. Nu două gânduri, nu cinci – doar unul. Deci, hotărâți care este singurul gând pe care vreți să-l lăsați în mintea cititorului. Nu numai că vă va da o idee mai bună despre drumul pe care trebuie să-l urmați și destinația la care sperați să ajungeți, dar vă va influența și deciziile legate de ton și atitudine. Unele idei sunt evidențiate mai bine prin sinceritate, altele prin eufemisme, altele prin umor.

Odată ce v-ați hotărât asupra unităților, nu există material pe care să nu-l puteți încadra în ele. Dacă turistul din Hong Kong ar fi ales să scrie doar în stil conversațional despre ce au făcut el și Ann, ar fi găsit un mod firesc în care să introducă în narațiune orice ar fi vrut să ne spună despre feribotul din Kowloon și clima locală. Personalitatea și scopul ar fi rămas neschimbate, iar articolul ar fi avut coerență.

Acum, se întâmplă des să luați aceste decizii și apoi să descoperiți că nu sunt cele bune. Materialul începe să vă conducă într-o direcție neașteptată,

despre care puteți să scrieți mai bine pe un alt ton. E ceva normal – actul scrisului generează anumite gânduri sau amintiri pe care nu le-ați anticipat. Nu vă luptați cu această tendință dacă simțiți că este bună. Aveți încredere în materialul dumneavoastră dacă vă poartă către o zonă în care nu doreați să ajungeți, dar are vibrații bune. Adaptați-vă stilul în consecință și îndreptați-vă către destinația spre care vă poartă. Nu deveniți prizonierul unui plan preconcept. Scrisul nu respectă planurile.

Dacă se întâmplă acest lucru, atunci a doua parte a articolului dumneavoastră nu se va mai potrivi cu prima. Dar cel puțin știți care se potrivește mai bine cu instinctele dumneavoastră. Atunci se pune doar problema unor mici ajustări. Întoarceți-vă la început și rescrieți-l astfel încât tonul și stilul dumneavoastră să fie aceleași până la sfârșit.

Nu e nimic de care să vă fie rușine în această metodă. Foarfecele și lipiciul – sau echivalentele lor în cazul unui computer – sunt instrumente onorabile ale scriitorilor. Țineți doar minte că toate unitățile trebuie să se potrivească în edificiul pe care îl construiți, chiar dacă sunt asamblate de la coadă la cap; în caz contrar, acesta se va dărâma rapid.

9. Argumentația și sfârșitul

În orice articol, cea mai importantă propoziție este prima. Dacă nu-l îmbie pe cititor să treacă la a doua, articolul e mort. Și dacă nici a doua propoziție nu-l face pe cititor să treacă la a treia, articolul e la fel de mort. Dintr-o astfel de progresie de propoziții, în care fiecare îl trage pe cititor înainte până când este prins cu totul, își construiește scriitorul acea unitate hotărâtoare, „argumentația”.

Cât de lungă trebuie să fie argumentația? De unul sau două paragrafe? Patru sau cinci? Nu există un răspuns general valabil. Unele argumentații își conving cititorul cu doar câteva propoziții ademenitoare; altele se întind pe câteva pagini, exercitându-și atracția încet, dar constant. Fiecare articol pune altă problemă, și singurul test valabil este dacă funcționează. Argumentația dumneavoastră poate să nu fie cea mai bună posibil, dar dacă își face treaba, fiți mulțumit și continuați.

Uneori, lungimea poate depinde de publicul căruia vă adresați. Cititorii unei recenzii se așteaptă ca redactorul acesteia să înceapă într-un stil oarecum discursiv și vor rămâne alături de el pentru plăcerea de a se întreba unde va ajunge până la urmă, în timp ce se îndreaptă în cercuri tihnite către

punctul final. Dar vă sfătuiesc să nu mizați pe faptul că veți avea cititorul alături până la final. Acesta vrea să știe – și încă foarte repede – ce are de câștigat.

De aceea, argumentația dumneavoastră trebuie să-l captiveze imediat și să-l facă să continue să citească. Trebuie să-l lingusească prin prospețime sau noutate sau paradox sau umor sau surprindere sau printr-o idee neașteptată sau un amănunt interesant sau o întrebare. Orice e bun, atât timp cât îi stimulează curiozitatea și-l trage de mână.

Apoi, argumentația trebuie să facă într-adevăr ceva. Trebuie să ofere detalii solide care să-i spună cititorului de ce a fost scrisă bucata respectivă și de ce ar trebui s-o citească. Dar nu zăboviți asupra motivului. Lingușiți-l puțin pe cititor; faceți-l și mai curios.

Continuați construcția. Fiecare paragraf trebuie să-l amplifice pe cel precedent. Acordați mai multă atenție adăugării detaliilor solide și mai puțină amuzamentului cititorului. Dar aveți grijă în special la ultima propoziție a fiecărui paragraf – este rampa de lansare către următorul. Încercați să dați propoziției o notă de umor sau surpriză, ca remarcă tăioasă periodică din rutina unui comediant. Faceți-l pe cititor să zâmbească și îl veți mai avea alături cel puțin un paragraf.

Haideți să vedem câteva argumentații care variază ca ritm, dar sunt similare în ceea ce privește menținerea presiunii. Voi începe cu două articole ale mele care au apărut prima dată în *Life* și *Look* – reviste care, judecând după comentariile cititorilor, sunt citite mai ales în frizerii, saloane de coafură, avioane și cabinete medicale („Eram la frizer mai zilele trecute și am văzut articolul dumneavoastră”). Menționez acest lucru pentru a vă aminti că mult mai multe lecturi periodice se fac sub uscătorul de păr decât la veko, așa că scriitorul nu are prea mult timp să se prostească.

Prima este argumentația unei bucăți intitulată *Blocați aceluși cârnaț de pui*:

Deseori m-am întrebat ce conține un hot dog. Acum știu și aș dori să nu fi știut.

Două propoziții foarte scurte. Dar ar fi greu să nu treceți la al doilea paragraf:

Problema mea a început atunci când Ministerul Agriculturii a publicat ingredientele pe care le conține un hot dog – tot ce poate fi numit așa din punct de vedere legal – pentru că industria crescătoare de păsări i-a cerut să simplifice condițiile în care ingredientele ar putea include și carnea de pui. Cu alte cuvinte, poate un cârnaț de pui să-și găsească fericirea în ținutul cârnațului de porc?

O propoziție ce explică incidentul pe care se bazează articolul. Apoi o remarcă menită să restabilească tonul vesel.

Judecând după cele 1066 de răspunsuri mai ales ostile pe care le-a primit ministerul la chestionarul trimis în această privință, însuși acest gând este de neconceput. Starea publicului a fost cel mai bine redată de femeia care a spus: „Eu nu mănânc niciun fel de carne cu pene”.

Alt fapt și alt zâmbet. Ori de câte ori aveți norocul să dați peste un citat atât de amuzant ca acesta, găsiți o modalitate de a-l folosi. Articolul specifică apoi ce zice Ministerul Agriculturii că poate conține un hot dog – listă ce include „partea comestibilă a mușchilor de vită, oaie, porc sau capră, părți din diafragmă, inimă sau esofag... [dar nu inclusiv] mușchii din buze, rât sau urechi”.

De aici se trece – nu fără un reflex involuntar al esofagului – la o prezentare a controversei legate de interesele puilor și cele ale cârnatului de porc, care duce, la rândul ei, la ideea că americanii vor mânca orice seamănă câtuși de puțin cu un hot dog. În final, este implicată ideea mai largă că americanii nu știu, și nici nu le pasă, ce conține mâncarea pe care o mănâncă. Stilul articolului rămâne degajat și pe alocuri umoristic. Dar conținutul său se dovedește a fi mai serios decât s-ar fi așteptat cititorii atunci când au fost atrași să-l citească de o argumentație capricioasă.

O argumentație mai puțin intensă, atrăgând cititorul mai mult prin curiozitate decât prin umor, găsim într-un fragment numit *Slavă Domnului pentru nebuni*:

După orice standard rezonabil, nimeni n-ar vrea să se uite de două ori – sau chiar o singură dată – la bucata de ulm alunecos din Clear Lake, Wisconsin, locul de baștină al aruncătorului Burleigh Grimes, expusă la Muzeul Național de Baseball și Sala Faimei din Cooperstown, New York. După cum explică eticheta, este soiul de coajă pe care o mesteca Grimes în timpul meciurilor „pentru a mări cantitatea de salivă cu care umezea mingea înainte de a o arunca. Udă, mingea avea o traiectorie înșelătoare”. Acesta ar părea unul dintre cele mai puțin interesante amănunte din America zilelor noastre.

Dar fanii baseball-ului nu pot fi judecați după standarde rezonabile. Noi suntem obsedați de amănuntele jocului și chinuiți până la sfârșitul zilelor noastre de amintirea jucătorilor pe care i-am văzut vreodată jucând. De aceea, niciun obiect care ne pune din nou în legătură cu ei nu este banal. Eu sunt destul de bătrân ca să mi-l amintesc pe Burleigh Grimes și aruncările lui bine umezite și cu traiectorie înșelătoare, iar când am descoperit această coajă, am studiat-o la fel de atent ca și cum aș fi dat

peste Piatra din Rosetta⁷. „Deci așa făcea”, m-am gândit, uitându-mă atent la ciudata relicvă botanică. „Ulm alunecos! Să fiu al naibii!”

Aceasta a fost doar una dintre cele câteva sute de întâlniri cu perioada copilăriei pe care le-am avut în timp ce m-am plimbat prin muzeu. Probabil niciun alt muzeu nu oferă un pelerinaj atât de personal în trecutul nostru...

Cititorul este acum prins fără scăpare, iar cea mai grea parte din munca de scriitor a trecut.

Un motiv pentru care am citat această argumentație este pentru a observa că salvarea stă adesea nu în stilul scriitorului, ci în vreun amănunt ciudat descoperit de acesta. Eu m-am dus la Cooperstown și am petrecut o după-amiază întreagă în muzeu, luând notițe. Copleșit mereu de nostalgie, am privit cu respect vestiarul lui Lou Gehrig și băta câștigătoare a lui Robert Brown „Bobby” Thomson. Am stat pe un scaun adus din tribuna de la Polo Grounds, mi-am înfipt pantofii fără crampoane în a patra bază de la Ebbets Field și am copiat conștiincios toate etichetele și explicațiile care ar fi putut fi utile.

„Aceștia sunt pantofii care au atins a patra bază atunci când Ted și-a încheiat cursa în jurul bazelor”, scria pe o etichetă din dreptul pantofilor purtați de Ted Williams atunci când a devenit celebru înscriind un *home run* ultima dată când i-a venit rândul să lovească. Pantofii erau în formă mult mai bună decât cei – dezlipiți pe margini – purtați de Walter Johnson. Dar eticheta oferea exact tipul de justificare pe care ar fi dorit-o un obsedat de baseball. „Picioarele mele trebuie să se simtă confortabil atunci când joc”, a zis marele Walter.

Muzeul s-a închis la cinci, iar eu m-am întors la hotel cu amintirile și cercetarea în siguranță. Dar instinctul mi-a spus să mă întorc în dimineața următoare să mai fac un tur, și doar atunci am observat coaja de ulm alunecos a lui Burleigh Grimes, care mi s-a părut o argumentație bună. Încă mi se pare.

O morală a acestei povești este că trebuie să adunați mereu mai mult material decât veți folosi. Forța articolului crește direct proporțional cu surplusul de detalii din care le puteți alege pe cele câteva care vă vor ajuta cel mai bine – dar nu adunați detalii la nesfârșit. La un moment dat, trebuie să vă opriți din cercetat și să vă apucați să scrieți.

② O altă morală este să căutați material peste tot, nu doar citind sursele evidente și interviuând persoanele la care s-ar gândi toată lumea. Uitați-vă la indicatoare și la panourile publicitare și la toate prostiile scrise pe marginea drumului. Citiți etichetele de pe pachete și instrucțiunile de pe jucării,

⁷ Stela egipteană datând din anul 195 î.e.n., din timpul regelui Ptolemeu V, descoperită în anul 1799 în orașul egiptean Rosetta, în timpul expediției franceze conduse de generalul Napoleon Bonaparte.

prospectele de medicamente și graffiti-urile de pe ziduri. Citiți corespondența, atât de plină de stimă de sine, care vă vine lunar de la compania de electricitate, de la cea de telefonie și de la bancă. Citiți meniuri, cataloage și ziarele de mâna a doua. Cotrobăiți prin cotloanele obscure ale ziarelor, cum ar fi secțiunea de vânzări și cumpărări de proprietăți imobiliare – puteți afla caracterul unei societăți din accesoriile de curte interioară pe care le dorește. Peisajul nostru zilnic abundă în mesaje și semne absurde. Observați-le. Nu au doar o semnificație socială; deseori sunt doar destul de ciudate pentru a oferi o argumentație diferită de a celorlalți.

Apropo de argumentațiile altora, există multe categorii pe care m-aș bucura să nu le mai văd niciodată. Una este „arheologul din viitor”: „Atunci când vreun arheolog din viitor va da peste rămășițele civilizației noastre, ce va înțelege din ele?” Deja m-am săturat de el, și nici măcar nu e aici. M-am săturat și de vizitatorul de pe Marte: „Dacă o creatură de pe Marte ar ateriza pe planeta noastră, ar fi uimit să vadă cete de pământeni sumar îmbrăcați zăcând întinși pe nisip și prăjindu-se la soare”. M-am plictisit de chestia drăguță care s-a întâmplat „nu demult” sau într-o sâmbătă după-amiază convenabil de recentă: „Nu demult, un băiețel cărn se plimba cu câinele său, Terry, pe un câmp din afara localității Paramus, New Jersey, când a văzut ceva ce arăta ca un balon, ridicându-se de pe sol”. Și m-am săturat de argumentația cu „ce au în comun”: „Ce au avut în comun Iosif Stalin, Douglas MacArthur, Ludwig Wittgenstein, Sherwood Anderson, Jorge Luis Borges și Akira Kurosawa? Toți îi iubeau pe occidentali”. Hai să renunțăm la arheologul din viitor, la vizitatorul de pe Marte și la băiatul cărn. Încercați să dați argumentației dumneavoastră o percepție și detalii proaspete.

Analizați această argumentație, de Joan Didion, a unui text intitulat *Romaine nr. 7000, Los Angeles 38*:

Strada Romaine nr. 7000 este în acea parte a orașului Los Angeles cunoscută admiratorilor lui Raymond Chandler și Dashiell Hammett: partea inferioară a Hollywood-ului, la sud de Bulevardul Sunset, o suburbie de clasă mijlocie cu „studiouri pentru modele”, depozite și bungalow-uri pentru două familii. Pentru că studiourile Paramount, Columbia, Desilu și Samuel Goldwyn se află în apropiere, mulți dintre cei care locuiesc în zonă au o oarecare legătură cu industria filmului. Au prelucrat la un moment dat fotografii făcute de fani, să zicem, sau au cunoscut-o pe manichiurista lui Jean Harlow. Strada Romaine nr. 7000 pare exteriorul dintr-un film șters, o clădire pastel cu detalii *art moderne*, acum având ferestrele ori acoperite cu scânduri, ori cu geamuri din sticlă armată și, la intrare, lângă leandrul plin de praf, un preș de cauciuc pe care scrie BINE AȚI VENIT.

De fapt, nimeni nu este binevenit, întrucât nr. 7000 de pe Strada Romaine aparține lui Howard Hughes, iar ușa este încuiată. Faptul că acest „centru de comunicații” al lui Hughes se află aici, în lumina slabă a zonei Hammett-Chandler, este una dintre acele împrejurări care satisfac bănuiele că viața este într-adevăr un scenariu, pentru că în zilele noastre imperiul Hughes a fost singurul complex industrial din lume – incluzând, de-a lungul anilor, fabricarea de echipament, sucursale petroliere în străinătate, o fabrică de bere, două linii aeriene, proprietăți imobiliare întinse, un important studio de film și o operațiune cu electronice și armament – administrat de un bărbat al cărui *modus operandi* seamănă foarte mult cu cel al unui personaj din romanul lui Chandler, *Somnul de veci*.

Din întâmplare, nu locuiesc departe de Strada Romaine nr. 7000 și mi-am făcut un obicei din a trece cu mașina pe aici din când în când, presupun că în același spirit în care specialiștii în legendele lui Arthur vizitează coasta Cornwall-ului. Mă interesează folclorul din jurul lui Howard Hughes...

Ceea ce ne atrage către acest articol – către, sperăm noi, vreo dezvăluire despre modul în care operează Hughes, vreo aluzie la ghicitoarea Sfinxului – este acumularea constantă de fapte caracterizate prin patos și un farmec șters. Cunoașterea manichiuristei lui Jean Harlow are o legătură atât de mică cu gloria, neprimitorul covor de la intrare pe care scrie „Bine ați venit” este o relictă atât de ciudată dintr-o epocă de aur în care ferestrele de la Hollywood nu aveau geamuri de sticlă armată și locul era condus de giganți ca Mayer, DeMille și Zanuck, care chiar puteau fi văzuți exercitându-și puterea. Vrem să știm mai mult; citim în continuare.

O altă abordare este pur și simplu să spunem o poveste. Este o soluție atât de simplă, atât de evidentă și de nesofisticată încât deseori uităm că o avem la dispoziție. Dar narațiunea este cea mai veche și mai captivantă metodă de a reține atenția cuiva; toată lumea vrea să i se povestească ceva. Căutați întotdeauna modalități de a vă transmite informațiile în formă narativă. Ceea ce urmează este argumentația povestirii lui Edmund Wilson despre descoperirea manuscriselor de la Marea Moartă, una dintre cele mai uimitoare relicve ale antichității care au apărut în perioada modernă. Wilson nu pierde deloc vremea cu pregătirea scenei. Acesta nu este formatul „mic dejun la pat” folosit de scriitorii fără experiență, la care o expediție de pescuit începe cu soneria ceasului deșteptător înainte de răsărit. Wilson începe brusc – pac! – și suntem captivați:

La un moment dat la începutul primăverii lui 1947, un băiat beduin pe nume Muhammed Lupul păștea caprele lângă o stâncă pe malul vestic al Mării Moarte. Cățărându-se după o capră care se distanțase de turmă, el a observat o peșteră pe care n-o văzuse până atunci și, fără vreun scop

anume, a aruncat o piatră înăuntru. A auzit un sunet necunoscut, ca de ceva ce se sparge. Băiatul s-a speriat și a fugit. Dar s-a întors mai târziu cu un alt băiat și au explorat împreună peștera. Înăuntru erau câteva vase înalte de argilă, printre fragmente ale altor vase. Când le-au desfăcut capacele rotunde, din ele a ieșit un miros foarte urât, ce venea de la obiectele întunecate și alungite care se aflau în toate vasele. Când au scos aceste obiecte afară din peșteră, au văzut că erau învelite în pânză și acoperite cu un strat negru ce părea smoală sau ceară. Le-au desfășurat și au găsit niște manuscrise lungi, scrise sub formă de coloane paralele pe foi subțiri care fuseseră cusute laolaltă. Deși aceste manuscrise se decoloraseră și se rupseseră pe alocuri, erau în general remarcabil de clare. Au văzut că literele nu erau arabe. S-au mirat de manuscrise și le-au păstrat, luându-le cu ei când au plecat.

Acești băieți beduini făceau parte dintr-un grup de contrabandiști, care își aduseseră caprele și alte bunuri ilegal din Transiordania în Palestina. Se abătuseră din drum atât de mult către sud pentru a ocoli podul peste Iordan, pe care ofițerii din vamă îl păzeau cu puști, și își transportaseră bunurile pe rău. Acum erau în drum spre Betleem pentru a-și vinde marfa la negru...

Totuși, nu pot exista reguli clare despre cum să scrieți o argumentație. În limitele regulii mai largi de a nu-l lăsa pe cititor să le scape, toți scriitorii trebuie să-și abordeze subiectul într-o manieră care se potrivește într-un mod cât mai firesc cu subiectul și cu propria lor persoană. Câteodată, puteți să spuneți toată povestea din prima propoziție. Iată prima propoziție din șapte cărți memorabile de nonficțiune:

La început, Dumnezeu a creat cerul și pământul.

Biblia

În primăvara anului roman 699, cunoscut acum ca anul 55 î.e.n., proconsulul Galileii, Gaius Iulius Cezar, și-a întors privirea asupra Britaniei.

Winston S. Churchill, *A History of the English-Speaking Peoples*

Puneți cap la cap acest puzzle și veți descoperi lapte, brânză și ouă, carne, pește, mazăre și cereale, legume verzi, fructe și rădăcinoase – alimente care conțin necesarul nostru zilnic de nutrienți.

Irma S. Rombauer, *The Joy of Cooking*

Pentru nativul Manus, lumea este o farfurie întinsă, care se curbează în sus pe margini, de la satul său plat de la marginea lagunei, în care casele construite pe piloni stau ca niște păsări cu picioare lungi, calme și neclintite de schimbările de mare.

Margaret Mead, *Growing up in New Guinea*

Problema stătu mulți ani nespusă, îngropată în mințile femeilor americane.

Betty Friedan, *The Feminine Mystique*

În cinci minute, sau zece minute, nu mai mult, trei dintre ceilalți o sunaseră la telefon s-o întrebe dacă auzise că se întâmplase ceva acolo.

Tom Wolfe, *The Right Stuff*

Știți mai mult decât credeți.

Benjamin Spock, *Îngrijirea sugarului și a copilului*

Sunt doar câteva sugestii despre cum să începeți. Acum aș vrea să vă spun cum să vă opriți. A ști când să închei un articol este mult mai important decât realizează majoritatea scriitorilor. Trebuie să dați tot la fel de multă atenție alegerii ultimei propoziții câtă ați acordat alegerii primeia. Mă rog, aproape la fel de multă.

Acest lucru ar putea părea greu de crezut. Dacă v-au rămas cititorii alături de la început, urmărindu-vă prin fundături și pe teren accidentat, sigur nu vă vor lăsa la sfârșit... Ba sigur că o vor face, pentru că finalul care este la vedere se dovedește un miraj. Ca și predica tinzând către o serie de concluzii perfecte care nu se încheie niciodată, un articol care nu se oprește unde trebuie este frânat și, astfel, eșuează.

Cei mai mulți dintre noi suntem încă prizonierii lecției cu care ne-au pisat profesorii ce ne-au învățat să facem compuneri în copilărie: fiecare poveste trebuie să aibă început, mijloc și sfârșit. Avem încă în fața ochilor planul, cu cifrele lui romane (I, II și III), care jalona drumul pe care mergeam târâș, și subdiviziunile sale (IIa și IIb) ce denumeau poteci mai puțin importante, pe care să ne oprim doar puțin. Dar mereu promiteam să ne întoarcem la III și să rezumăm călătoria.

Lecția e bună pentru elevii de gimnaziu și liceu nesiguri de ei. Îi forțază să vadă că fiecare text trebuie să aibă un design logic. Este o lecție care trebuie știută la orice vârstă – chiar și scriitorii profesioniști sunt luați de val mai des decât sunt dispuși să recunoască. Dar dacă vreți să scrieți nonficțiune de calitate, trebuie să scăpați de fascinația lui III.

O să știți că ați ajuns acolo când o să vedeți apărându-vă pe ecran o propoziție care începe: „Pe scurt, se poate observa că...” Sau o întrebare de tipul: „Ce informații, deci, am putut aduna din...?” Acestea sunt semne că sunteți pe cale să repetați în formă contrasă ceea ce ați spus deja în detaliu. Interesul cititorului începe să scadă; la fel și tensiunea pe care ați construit-o. Totuși, veți fi credincios domnișoarei Potter, învățătoarea dumneavoastră, care v-a făcut să jurați credință sfântului plan. Îi amintiți cititorului ce se

poate observa, pe scurt. Strângeți încă o dată informațiile pe care deja le-ați prezentat.

Dar cititorii aud sunetul chinuit de manivelă. Ei observă ce faceți și cât de plictisit sunteți de asta. Simt un început de resentiment. De ce nu v-ați gândit mai mult la cum să încheiați? Sau reluați pentru că îi credeți prea proști ca să înțeleagă singuri? Totuși, continuați să strângeți. Dar cititorii au altă opțiune. Renunță.

Acesta este motivul – negativ – pentru care trebuie să vă amintiți importanța ultimei propoziții. Dacă nu știți când să o introduceți, puteți distruge un articol care a fost bine construit până în ultima sa fază. Motivul pozitiv pentru care trebuie să încheiați bine este că o ultimă propoziție bună – sau un ultim paragraf bun – este o plăcere în sine. Dă cititorului avânt și îi stăruie în minte după ce articolul s-a încheiat.

Finalul perfect trebuie să-i ia puțin prin surprindere pe cititori, și totuși să pară exact cum trebuie. Nu se așteptau ca articolul să se termine atât de repede sau atât de brusc sau să spună ce a spus. Dar o știu când o văd. Ca și o bună argumentație, funcționează. Este ca replica spusă înainte de căderea cortinei într-o comedie. Suntem în mijlocul unei scene (credem noi), când, deodată, unul dintre actori spune ceva amuzant sau revoltător sau epigramatic și luminile se sting. Suntem surprinși că scena s-a încheiat și încântați de modul extrem de potrivit în care s-a petrecut. Ceea ce ne încântă este faptul că dramaturgul exercită un control perfect asupra piesei.

Pentru scriitorul de nonficțiune, cel mai simplu mod de a spune acest lucru sub forma unei reguli este: când sunteți gata să vă opriți, opriți-vă. Dacă ați prezentat toate faptele și ați dovedit ce voiați să dovediti, căutați cea mai apropiată ieșire.

Deseori sunt suficiente doar câteva propoziții. La modul ideal, ar trebui să cuprindă ideea textului și să se încheie cu o propoziție care să fie atât de potrivită și de neașteptată încât să ne facă să tresărim. Iată cum își încheie H.L. Mencken aprecierea asupra președintelui Calvin Coolidge, care îi atrăgea pe „clienți” spunând că „guvernul său nu prea guvernează deloc; astfel, se realiza în sfârșit dezideratul lui Jefferson, iar adepții acestuia erau încântați”:

Cel mai mult suferim nu atunci când Casa Albă este un cămin pașnic, ci când un Paul de tinichea țipă de pe acoperiș. Dacă-l considerăm pe Harding doar un cifru, atunci dr. Coolidge a fost precedat de un Salvator al Lumii și urmat de alți doi. Ce american luminat, trebuind să aleagă între oricare dintre ei și un alt Coolidge, ar ezita chiar și o singură clipă? N-am avut niciun motiv de încântare în timpul mandatului său, dar nici dureri de cap n-am avut. N-a avut nicio idee și nu a fost o pacoste.

Cele cinci fraze scurte au arătat rapid drumul cititorului, oferindu-i și un gând frapant pe care să-l ia cu el. Sugestia că președintele Coolidge nu are idei și că nu este o pacoste nu poate să nu lase o urmă de bună dispoziție. Funcționează.

Ceea ce fac eu deseori atunci când scriu este să închei un cerc la final – să reiau ceva ce am spus la început. Îmi satisface simțul simetriei și îi place și cititorului, completând cu rezonanță sa călătoria pe care am făcut-o împreună.

Dar ceea ce funcționează cel mai bine de obicei este un citat. Întoarceți-vă la notițele dumneavoastră și căutați vreo remarcă având sens de finalitate sau care este amuzantă ori oferă un detaliu de încheiere neașteptat. Uneori vă va izbi brusc în timpul interviului – mie mi s-a întâmplat deseori să mă gândesc: „Ăsta e finalul meu!” – sau în timpul procesului de scriere. La mijlocul anilor '60, când Woody Allen tocmai se impunea ca nevropatul Americii și ținea monologuri prin cluburile de noapte, eu am scris primul text lung publicat într-o revistă care îi observa sosirea. Se încheia astfel:

„Dacă oamenii vin pentru că mă privesc ca pe o persoană”, zice Allen, „nu doar să se distreze de glumele mele; dacă vin pentru că vor să mă audă din nou, indiferent despre ce vorbesc, atunci am succes.” Judecând după numărul celor ce se întorc, chiar are. Woody Allen este domnul Relație și se pare că va deține franciza mulți ani de acum încolo.

Totuși, el are o problemă a sa, neîmpărtășită, fără legătură cu restul Americii. „Sunt obsedat”, spune el, „de faptul că mama mea chiar seamănă cu Groucho Marx.”

Iată o remarcă pe care nimeni n-ar fi putut-o prevedea. Surpriza este enormă. Cum să nu fie un final perfect? Surpriza este cel mai înviorător element din scrierea de nonficțiune. Dacă pe dumneavoastră vă surprinde ceva, îi va surprinde – și încânta – și pe cei pentru care scrieți, mai ales atunci când încheiați povestea și îi trimiteți mai departe pe drumul lor.

10. Diverse

Acesta este un capitol care conține mărunțișuri – mici sfaturi legate de diverse subiecte pe care le-am adunat sub o sigură umbrelă, cum se zice.

• VERBELE

Folosiți verbe la diateza activă dacă nu există vreo modalitate confortabilă de a vă descurca folosind un verb la pasiv. Diferența dintre diateza activă și diateza pasivă – în ceea ce privește claritatea și vigoarea stilului – este diferența dintre viață și moarte pentru un scriitor.

„Joe l-a văzut” are forță. „El a fost văzut de Joe” nu are. Prima propoziție este scurtă și precisă; nu lasă nicio îndoială în privința a cine ce a făcut. A doua este în mod necesar mai lungă și are un caracter insipid: ceva a fost făcut de cineva cuiva. Este și ambiguă. Cât de des a fost el văzut de Joe? O dată? În fiecare zi? O dată pe săptămână? Un stil care constă din construcții pasive va consuma energia cititorului. Nimeni nu știe prea bine ce este pertrat de cine și cui.

Folosesc „a perpetra” pentru că este genul de cuvânt pe placul scriitorilor ce folosesc diateza pasivă. Ei preferă cuvintele lungi de origine latină cuvintelor scurte anglo-saxone – lucru care complică situația și face propozițiile și mai cleioase. Scurt e mai bun decât lung. Din cele 701 de cuvinte din discursul rostit de Lincoln la a doua investitură, o minune de concizie ea însăși, 505 sunt alcătuite dintr-o singură silabă și 122 din două silabe.

Verbele sunt cele mai importante instrumente ale dumneavoastră. Ele împing propoziția înainte și îi dau impuls. Verbele la diateza activă o împing cu forță; verbele la pasiv o trag cu greu după ele. De asemenea, verbele la diateza activă ne permit să vizualizăm o activitate deoarece au nevoie de un pronume („el”) sau de un substantiv („băiatul”) sau de un nume propriu („Doamna Scott”) care să le pună în mișcare. Multe verbe poartă cu ele, prin sunet sau imaginea evocată, sugestia sensului: a sclipi, a lua vederea, a râsu-ci, a momi, a împrăștia, a se fuduli, a înghionti, a răzgâia, a ofensa. Probabil nicio altă limbă nu are o rezervă atât de vastă de verbe atât de bogate în culoare. Nu alegeți unul care să fie neinteresant sau doar util. Faceți verbele active să vă activeze propozițiile și evitați-le pe cele care au nevoie de alte cuvinte pentru a le completa. Nu puneți bazele unei companii pe care o

puteți înființa. Nu spuneți că președintele companiei s-a retras. A demisionat? A ieșit la pensie? A fost concediat? Fiți mai exacti. Folosiți verbe cu sens precis.

Dacă vreți să vedeți cum dau verbele active vitalitate cuvântului scris, întoarceți-vă la Hemingway, Thurber sau Thoreau. Eu recomand *Biblia Regelui James* și pe William Shakespeare.

• ADVERBELE

Majoritatea adverbilor nu sunt necesare. Veți îmbâcsi propoziția și îl veți enerva pe cititor dacă veți alege un verb care are un înțeles anume și apoi îi veți adăuga un adverb cu același sens. Nu ne spuneți că radioul urla tare; „a urla” conține ideea de „tare”. Nu povestiți cum cineva și-a încleștat dinții strâns; dinții nu se pot încleșta altfel. De multe ori, în scrierile neîngrijite, verbe ce au forță și-o pierd din cauza adverbilor redundante. Ca și adjectivele și alte părți de vorbire: „atât de ușor că nu necesita efort”, „ușor spartan”, „total cu gura căscată”. Frumusețea lui „cu gura căscată” este că implică o uimire totală; nu-mi pot imagina pe cineva cu gura parțial căscată. Dacă o acțiune este atât de ușoară încât nu necesită efort, folosiți „fără efort”. Și ce înseamnă „ușor spartan”? Poate o chilie de călugăr cu podeaua acoperită de covoare. Nu folosiți adverbe decât dacă sunt necesare. Scutiți-ne de știrea că atletul învingător a zâmbit larg.

Și dacă tot suntem aici, haideți să renunțăm la „considerabil” și la toți verii lui alunecoși. În fiecare zi văd în ziar că unele situații s-au îmbunătățit considerabil și altele s-au înrăutățit considerabil, dar nu aflu niciodată cât de considerabilă e îmbunătățirea sau cine a considerat că e necesară, așa cum nu aflu niciodată cât de remarcabil e un rezultat care e remarcabil de bun sau nu mă hotărâsc dacă să cred sau nu în ceva care e aproape sigur. „El este aproape sigur cel mai bun aruncător al lui Mets”, scrie dichisitul comentator sportiv, aspirând către Parnassus, unde Red Smith a ajuns pentru că nu a folosit niciodată îmbinări de cuvinte ca „aproape sigur”. Este aruncătorul respectiv – poate fi dovedit cu argumente – cel mai bun aruncător al echipei? Dacă da, vă rog, omiteți-l pe „aproape sigur”. Sau este el *poate* – părerea se poate discuta – cel mai bun aruncător? Ce-i drept, nu știu. Este, practic, o chestiune îndoielnică.

• ADJECTIVELE

Și majoritatea adjectivelor sunt nenecesare. Ca și adverbele, sunt presărate în propoziții de scriitori care nu se opresc să se gândească dacă nu cumva ideea este deja exprimată de substantiv. Acest tip de proză este plin de

stânci prăpăstioase și de pânze dantelate de păianjen sau de adjective ce denumesc culoarea unui obiect a cărui culoare este bine cunoscută: praf maroniu. Dacă vă aflați într-o parte a țării în care praful este roșcat, simțiți-vă liber să-l menționați. Acele adjective vor juca un rol pe care nu-l poate juca substantivul singur.

Majoritatea scriitorilor însămânțează aproape inconștient adjective în solul prozei lor pentru a o face mai luxuriantă și mai drăguță, iar propozițiile devin din ce în ce mai lungi pe măsură ce se umplu de ulmi statuari, pisoiași zburdalnici, detectivi încercați și lagune liniștite. Acesta este adjectivul introdus din obișnuință – obișnuință de care trebuie să scăpați. Nu fiecare stejar trebuie să fie cioturos. Adjectivul care există doar de decor este un semn de slăbiciune a scriitorului și o povară pentru cititor.

Din nou, regula este simplă: faceți adjectivele să îndeplinească un rol ce trebuie îndeplinit. „Privi cerul gri și norii întunecați și hotărî să se întoarcă în port.” Culoarea întunecată a cerului și a norilor stă la baza hotărârii. Dacă este important să spuneți cititorului că o casă era urâtă sau o fată frumoasă, folosiți „urâtă” și „frumoasă”. Vor avea forța pe care trebuie să o aibă de obicei ați învățat să folosiți adjectivele cu economie.

● CUVINTELE CALIFICATIVE

Eliminați toate cuvintele care arată cum vă simțiți și cum gândiți și ce ați văzut: „puțin”, „un pic”, „un fel de”, „oarecum”, „mai degrabă”, „foarte”, „prea”, „destul de mult”, „într-un fel” și zeci de alte cuvinte de acest tip. Vă diluează stilul și puterea de convingere.

Nu spuneți că erați puțin confuz și oarecum obosit, un pic deprimat și întrucâtva nervos. Fiți confuz. Fiți obosit. Fiți deprimat. Fiți nervos. Nu vă stricați proza cu mici timidități. Scrișul de calitate este lipsit de ornamente inutile și plin de încredere.

Nu spuneți că n-ați fost prea fericit întrucât hotelul era destul de scump. Spuneți că n-ați fost fericit întrucât hotelul era scump. Nu ne spuneți că ați avut destul de mult noroc. Cât noroc înseamnă asta? Nu descrieți un eveniment ca fiind destul de spectaculos sau foarte impresionant. Cuvinte ca „spectaculos” și „impresionant” nu se supun măsurătorilor. „Foarte” este un cuvânt util pentru accentuare, dar de cele mai multe ori este de umplutură. Nu e nevoie să spunem despre cineva că este foarte metodic. Ori e metodic, ori nu e.

Problema principală este una legată de autoritate. Fiecare cuvânt calificativ reduce din încrederea cititorului. Cititorii își doresc un scriitor care crede în el însuși și în ceea ce spune. Nu diminuați această încredere. Nu fiți oarecum îndrăzneț. Fiți îndrăzneț.

● PUNCTUAȚIA

În continuare, veți găsi scurte considerații despre punctuație, nu un manual. Dacă nu știți să folosiți semnele de punctuație – și mulți studenți nu știu –, luați-vă o carte de gramatică.

Punctul. Nu sunt prea multe de spus despre punct, în afară că unii scriitori ajung la el cam târziu. Dacă vă treziți împotmolit fără speranță într-o propoziție lungă, este probabil din cauză că încercați să faceți din ea mai mult decât se poate – posibil să exprimați două idei diferite. Cel mai rapid mod de a rezolva situația este să împărțiți propoziția cea lungă în două mai scurte sau chiar în trei. Nu există o lungime minimă pentru o propoziție acceptabilă în ochii Domnului. Printre scriitorii buni, propoziția scurtă este cea care domină, și să nu-mi dați exemplul lui Norman Mailer – el este un geniu. Dacă vreți să scrieți propoziții lungi, fiți genii. Sau cel puțin asigurați-vă că propoziția este sub control de la început până la sfârșit, în ceea ce privește sintaxa și punctuația, astfel încât cititorul să știe unde se află la fiecare pas din traiectoria ei sinuoasă.

Semnul exclamării. Nu-l folosiți decât dacă vreți să obțineți un anumit efect. Are o aură exuberantă, ca emoția unei domnișoare ieșite prima oară în societate care comentează un eveniment tulburător doar pentru ea: „Tata zice că trebuie să fi băut prea multă șampanie!” „Dar, sincer, aș fi putut dansa toată noaptea!” Toți am văzut mai mult decât suficiente astfel de propoziții în care semnul exclamării ne lovește în cap cu cât de drăguț sau minunat a fost ceva. În loc să procedați așa, construiți-vă propoziția astfel încât ordinea cuvintelor să vă ajute să accentuați ce doriți. De asemenea, rezistați imboldului de a folosi un semn de exclamare pentru a atrage atenția cititorului că faceți o glumă sau sunteți ironic. „Nu mi-a trecut prin cap că pistolul cu apă era încărcat!” Cititorii se enervează când le amintiți că acesta este un moment comic. Sunt, totodată, văduviți de plăcerea de a-l considera ei înșiși amuzant. Umorul este obținut cel mai bine prin eufemisme, iar semnul exclamării nu are nimic subtil.

Punctul și virgula. Deasupra punctului și virgulei atârână un strat de praf de secol XIX. Îl asociem cu propozițiile atent echilibrate, cu judicioasa cântărire a lui „pe de o parte” și „pe de altă parte” din operele lui Conrad, Thackeray și Hardy. De aceea, trebuie utilizat cu economie de scriitorii moderni de nonficțiune. Totuși, am observat că apare destul de des în pasajele pe care le-am citat în această carte și că și eu îl folosesc frecvent – de obicei, ca să adaug o idee legată de prima parte a propoziției. Totuși, acest semn de

punctuație îl face pe cititor dacă nu să se oprească, atunci să ia o pauză. Deci utilizați-l cu economie, amintindu-vă că va reduce la un ritm victorian impulsul de primă parte a secolului XXI la care vreți să ajungeți, și bazați-vă, în schimb, pe punct și pe linia de pauză.

Linia de pauză. Cumva, acest instrument neprețuit este privit de multă lume ca nefiind chiar potrivit – un țopărlan la o cină nobilă. Dar este membru cu drepturi depline și vă va scoate din multe fundături. Linia de pauză se folosește în două feluri. Unul este pentru a amplifica sau a justifica în a doua parte a frazei o idee pe care ați enunțat-o în prima parte. „Ne-am hotărât să mergem mai departe – mai aveam doar 100 de mile și puteam ajunge la timp pentru cină.” Prin însăși forma ei, linia de pauză împinge fraza înainte și explică de ce au hotărât să meargă mai departe. Cealaltă utilizare implică două linii de pauză, care separă ideea în cadrul unei fraze mai lungi. „Mi-a spus să intru în mașină – toată vara mă bătuse la cap să mă tund – și am mers în liniște către oraș.” Un detaliu explicativ care altfel ar fi necesitat o altă propoziție este expedit rapid.

Două puncte. Acest semn a început să arate și mai antic decât punctul și virgula, și multe dintre funcțiile sale au fost preluate de linia de pauză. Dar încă își joacă bine rolul de a vă oferi o scurtă pauză înainte de a vă face să plonjați într-o, să zicem, listă detaliată: „În broșură se spunea că vaporul va opri în următoarele porturi: Oran, Alger, Neapole, Brindisi, Pireu, Istanbul și Beirut”. Semnul este imbatabil în astfel de situații.

● SCHIMBĂRILE DE DISPOZIȚIE

Învățați să alertați cititorul cât mai curând posibil asupra oricărei schimbări de dispoziție față de propoziția precedentă. Cel puțin zece expresii vă vor ajuta în acest sens: „dar”, „totuși”, „în ciuda acestui fapt”, „însă”, „în schimb”, „astfel”, „de aceea”, „între timp”, „acum”, „mai târziu”, „astăzi”, „ulterior” și multe altele. Nu vă pot spune cu cât le este mai ușor cititorilor să înțeleagă o propoziție dacă începeți cu „dar” atunci când schimbați direcția. Sau, invers, cât de greu le este dacă trebuie să aștepte până la sfârșit pentru a-și da seama că ați făcut-o.

Mulți dintre noi au fost învățați că nicio propoziție nu trebuie să înceapă cu „dar”. Dacă așa ați învățat, uitați lecția – nu există cuvânt mai plin de forță cu care să începeți. Anunță un contrast total cu ceea ce a fost înainte, și astfel cititorul este pregătit pentru schimbare. Dacă aveți prea multe propoziții care încep cu „dar”, schimbați-l cu „totuși”. Acesta este, totuși, un cuvânt mai slab, și trebuie plasat cu atenție. Nu începeți propoziția cu „totuși” – va atârna

ca o cârpă udă de vase. Și nici n-o încheiați astfel – până acolo își va fi pierdut efectul. Puneți-l cât mai la început puteți, așa cum am făcut eu cu trei propoziții în urmă. Atunci bruschetea lui devine o calitate.

„Cu toate acestea” face cam același lucru ca și „dar”, cu toate că sensul lui e mai aproape de „în ciuda acestui fapt”. Oricare dintre aceste expresii puse la începutul unei propoziții – „Cu toate acestea, s-a hotărât să plece” sau „În ciuda acestui fapt, s-a hotărât să plece” – poate înlocui o frază lungă ce rezumă ceea ce tocmai i s-a spus cititorului: „În ciuda faptului că i s-au arătat toate aceste pericole, el s-a hotărât să plece”. Căutați toate locurile în care una dintre aceste expresii va avea același sens ca o lungă și jalnică propoziție. „În schimb, am luat trenul.” „Însă trebuia să îl admir.” „Așa am învățat să fumez.” „De aceea a fost ușor să-l întâlnesc.” „Între timp, vorbisem cu John.” De câte efortări ne scutesc aceste cuvinte cruciale! (Semnul exclamării are menirea să arate că vorbesc serios.)

În privința lui „între timp”, „acum”, „azi” și „mai târziu”, ele ne scutesc și de confuzie, pentru că scriitorii neatenți schimbă și cadrul temporal fără a-și aminti să-i indice acest lucru și cititorului. „Acum știu mai bine.” „Azi nu mai poți găsi așa ceva.” „Mai târziu am aflat de ce.” Asigurați-vă întotdeauna că i-ați orientat pe cititori. Întrebați-vă mereu unde i-ați lăsat în poziția anterioară.

● FORMELE CONTRASE

Stilul dumneavoastră va fi mai cald și mai adecvat personalității pe care o aveți dacă folosiți forme contrase ca „n-aș”, „n-o” și „s-o” atunci când se potrivesc cu ceea ce scrieți. „Mă voi bucura să-i văd dacă n-or să se enerveze” este mai puțin rigid decât „Mă voi bucura să-i văd dacă nu se vor enerva”. (Citiți propoziția cu voce tare să vedeți cât de prețios sună.) Nu există nicio regulă care să interzică aceste forme – aveți încredere în auzul și în instinctele dumneavoastră. Eu vă sugerez doar să evitați formele ambigue și, de asemenea, să nu inventați forme. Ele scad din valoarea stilului dumneavoastră. Rămâneți la cele pe care le găsiți în dicționar.

● „CARE” ȘI „CE”

Oricine încearcă să explice diferența dintre „care” și „ce” în mai puțin de o oră caută neazul cu lumânarea. Fowler, în *Modern English Usage*⁸, a explicat-o pe 25 de coloane. Eu îmi propun s-o fac în două minute, probabil recordul mondial. Iată (sper) ceea ce trebuie să țineți minte.

⁸ Henry Watson Fowler, *A Dictionary of Modern English Usage*, 1926.

Întotdeauna folosiți-l pe „ce”, dacă nu duce la ambiguități. Observați că în revistele bine redactate, cum ar fi *The New Yorker*, „care” este de departe preferat. Menționez acest lucru deoarece încă foarte multă lume crede – o reminiscență din școală și facultate – că forma mai corectă, mai acceptabilă, mai literară este „care”. Nu-i adevărat. În majoritatea situațiilor, este mai firesc să spunem și, deci, să scriem „ce”.

Dacă în fraza dumneavoastră este nevoie de o virgulă pentru a clarifica sensul, probabil trebuie să-l utilizați pe „care”. El are o anume funcție de identificare, diferită de a lui „ce”. (A) „Ia pantofii ce se află în dulap.” Asta înseamnă: ia pantofii ce se află în dulap, nu pe cei de sub pat. (B) „Ia pantofii, care se află în dulap.” Doar o pereche de pantofi este în discuție; folosirea lui „care” vă spune unde se află. Observați că virgula este necesară în exemplul B, dar nu și în exemplul A.

Mare parte dintre utilizările lui „care” descriu îndeaproape, identifică, localizează, explică sau califică în alt mod ceea ce se află înaintea virgulei:

Casa, care are un acoperiș roșu,
Magazinul, care se numește Bob's Hardware,
Rinul, care se află în Germania,
Musonul, care este un vânt sezonier,
Luna, pe care am văzut-o de pe verandă,

Asta e tot ce voi spune deocamdată referitor la lucrurile de care aveți nevoie pentru a ști să scrieți nonficțiune de calitate, o formă ce necesită exact prezentarea ordonată a informației.

● SUBSTANTIVELE NUME DE CONCEPTE

Substantivele care exprimă un concept sunt deseori folosite în scrierile proaste în locul verbelor care spun ce a făcut cineva. Iată trei propoziții fără vlagă tipice:

Reacția comună este râsul neîncrezător.
Cinismul năucitor nu este singura reacție la vechiul sistem.
Ostilitatea care există în campus la ora actuală este un simptom al schimbării.

Ciudătenia acestor propoziții constă din lipsa oamenilor. De asemenea, nu conțin verbe – doar „este/există” sau „nu este”. Cititorul nu poate vizualiza pe nimeni care face vreo activitate; întregul sens este conținut de

substantivele impersonale care exprimă un concept vag: „reacție”, „cinism”, „ostilitate”. Întoarceți aceste propoziții reci pe dos. Implicați oameni:

Majoritatea oamenilor pur și simplu râd neîncrezător.

Unii oameni reacționează la vechiul sistem devenind cinici; alții spun...

Schimbarea este ușor de observat – puteți vedea cât de supărați sunt toți studenții.

Nici propozițiile mele nu sunt pline de vigoare, parțial pentru că materialul căruia încerc să-i dau formă este inform. Dar cel puțin au oameni adevărați și verbe adevărate. Să nu fiți prins cu un sac plin de substantive abstracte. Vă veți duce la fundul lacului și nu veți mai fi văzut niciodată.

● GRUPURILE DE SUBSTANTIVE

Gruparea a două sau trei substantive acolo unde n-ar fi nevoie decât de unul singur – sau, și mai bine, de un singur verb – este o nouă boală. Nimeni nu mai ajunge falit; acum avem zone cu probleme financiare. Nu mai plouă; avem zone cu precipitații sau situații în care e posibil să apară furtuni cu tunete și fulgere. Vă rog, lăsați ploaia în pace.

Astăzi, până la patru sau cinci substantive nume de concepte se atașează unul de altul, ca un lanț molecular. Iată un exemplu strălucit pe care l-am descoperit recent: „Intervenție pentru dezvoltarea abilităților de facilitare a comunicării”. Nicio persoană în zonă, niciun verb. Cred că este un program care își propune să-i ajute pe studenți să scrie mai bine.

● EXAGERAREA

„Sufrageria arăta ca după bombardament”, scrie scriitorul începător, descriind ce a văzut duminică dimineață, după o petrecere scăpată de sub control. Ei bine, știm cu toții că exagerează pentru a fi amuzant, dar mai știm și că n-a fost niciun bombardament, decât poate cu apă. „Mă simțeam ca și cum zece avioane 747 mi-ar fi zburat prin cap și m-am gândit serios să sar pe geam și să mă sinucid.” Salturile verbale pot ajunge chiar foarte departe – iar acest scriitor a depășit bine limita – până când cititorul se va simți cuprins de somnolență. E ca și cum ai fi închis într-o cameră cu cineva care nu se poate opri din a recita limerick-uri. Nu exagerați. Nu vă gândeați, de fapt, să săriți pe geam. Viața are destule situații cu adevărat groaznice sau amuzante. Strecurați umorul în așa fel încât să nu-l auzim venind.

• CREDIBILITATEA

✱ Credibilitatea unui scriitor este la fel de fragilă ca a unui președinte. Nu umflați un incident astfel încât să-l faceți mai ciudat decât a fost de fapt. Dacă veți fi prins cu o afirmație născocită pe care încercați s-o faceți să treacă drept adevărată, tot ce veți scrie după aceea va fi suspect. Este un risc prea mare și nu merită.

• DICTAREA

Mare parte din ceea ce se „scrie” în America se scrie după dictare. Administratori, directori, manageri, persoane care lucrează în învățământ și alte persoane oficiale doresc să-și folosească timpul eficient. Ei consideră că modul cel mai rapid de a „scrie” ceva este să dicteze unei secretare, ca apoi să nu se mai preocupe de subiect. Aceasta este o falsă economie – economisesc câteva ore și-și pierde întreaga personalitate. Propozițiile dictate tind să fie pompoase, dezlănate și repetitive. Directorii care sunt atât de ocupați că nu pot să evite dictarea ar trebui să găsească timp ca măcar să corecteze ce au dictat, să taie anumite cuvinte și să introducă altele, asigurându-se că, în final, ceea ce scriu le reflectă într-adevăr personalitatea, mai ales dacă este vorba despre un document ce va ajunge la clienți, care îi vor judeca și pe ei, și compania după stil.

• SCRISUL NU ESTE O COMPETIȚIE

Fiecare scriitor începe din alt punct și ajunge la o altă destinație. Totuși, mulți sunt paralizați de gândul că se află în competiție cu toți ceilalți oameni care încearcă să scrie și se presupune că o fac mai bine. Acest lucru se poate deseori întâmpla la un curs de redactări. Studenții fără experiență se simt descurajați când se află în aceeași clasă cu studenți al căror nume a apărut în ziarul școlii. Dar a scrie pentru ziarul școlii nu e mare lucru; deseori am descoperit că iepurii care fac asta sunt depășiți de broaștele țestoase care se îndreaptă sârguincios către țelul de a stăpâni acest meșteșug. Aceeași teamă îi face să se poticnească pe scriitorii liber profesioniști, care văd cum ceea ce scriu alții apare în reviste, în timp ce articolele lor sunt returnate. Uitați de competiție și mergeți în ritmul propriu. Singurul concurs este cu dumneavoastră înșivă.

• SUBCONȘTIENTUL

Subconștientul dumneavoastră scrie mai mult decât credeți. Deseori veți petrece o zi întreagă încercând să ieșiți dintr-un hățiș verbal în care pare a vă fi împotmolit fără putință de scăpare. De cele mai multe ori veți găsi soluția în dimineața următoare când vă apucați din nou de treabă. Dumneavoastră ați dormit, nu și mintea dumneavoastră de scriitor. Un scriitor lucrează tot timpul. Fiți atent la ce se întâmplă în jur. Vă veți aminti mare parte din informațiile pe care le-ați văzut și auzit, și care au circulat zile, luni sau chiar ani prin subconștientul dumneavoastră, chiar când mintea, conștientă, chinându-se să scrie, va avea nevoie de ele.

• CEA MAI RAPIDĂ REZOLVARE

Surprinzător de des, o problemă dificilă care apare într-o propoziție poate fi rezolvată prin simpla ei eliminare. Din nefericire, această soluție este de obicei ultima la care recurg scriitorii blocați. Mai întâi, vor supune expresia respectivă la tot felul de chinuri – mutând-o în altă parte a propoziției, încercând s-o reformuleze, adăugând cuvinte noi pentru a clarifica ideea sau a unge ceea ce este înțepenit. Aceste eforturi nu fac decât să înrăutățească situația, iar scriitorul ajunge la concluzia că problema este *fără* soluție – un gând nu prea îmbucurător. Când ajungeți într-un astfel de impas, uitați-vă la elementul care vă face probleme și puneți-vă întrebarea: „Chiar e nevoie de el?”. Probabil că nu. A încercat să joace un rol neesențial – de aceea v-a dat atâta bătaie de cap. Îndepărtați-l și veți vedea cum propoziția afectată se trezește la viață și începe să respire normal. Este cea mai rapidă cură – și deseori cea mai bună.

• PARAGRAFELE

Scrieți paragrafe scurte. Scrisul este vizual – reține privirea înainte de a atrage atenția creierului. Paragrafele scurte fac scrierea aerisită și apetisantă, în timp ce o serie lungă de rânduri poate descuraja cititorul, care nici măcar nu se mai apucă de lectură.

Paragrafele de ziar trebuie să aibă doar două sau trei propoziții; coloanele sunt înguste și centimetrii se adună. Vă puteți gândi că astfel de paragrafe vă vor stânjeni în dezvoltarea subiectului. Evident, *The New Yorker* este obsedat de această teamă – cititorul poate citi kilometri de text fără pauză. Nu vă faceți probleme; câștigurile sunt mult mai mari decât pierderile.

Dar să nu exagerați. O succesiune de paragrafe mici este la fel de deranjantă ca paragrafele prea lungi. Mă gândesc la toate acele paragrafe minuscule – minuni fără verbe – scrise de ziariștii moderni care doresc ca articolele lor să fie rapide și ușurele. De fapt, îngreunează munca cititorului, ciopârțind o suită firească de idei. Comparați următoarele două modalități de aranjare a aceluiași articol – cum arată când le priviți și cum se citesc:

Avocatul nr. 2 de la Casa Albă a plecat devreme marți de la serviciu, a condus până la un parc izolat cu vedere la Râul Potomac și și-a luat viața.

Cu un revolver în mână, prăbușit pe un tun din perioada Războiului Civil, nu a lăsat în urmă niciun bilet de adio, nicio explicație. Doar prietenii, familia și colegii în stare de șoc.

Și povestea unei vieți care până marți părea a fi visul oricui.

Avocatul nr. 2 de la Casa Albă a plecat devreme marți de la serviciu, a condus până la un parc izolat cu vedere la Râul Potomac și și-a luat viața. Cu un revolver în mână, prăbușit pe un tun din perioada Războiului Civil, nu a lăsat în urmă niciun bilet de adio, nicio explicație – doar prietenii, familia și colegii în stare de șoc. A mai lăsat în urma lui și povestea unei vieți care până marți părea a fi visul oricui.

Versiunea *Associated Press* (stânga), cu paragrafele sale aerisite și cu propozițiile trei și patru eliptice de predicat, este deranjantă și condescendentă. „Iuu-huu! Ia uitați cât de mult simplific totul pentru dumneavoastră!”, ne spune reporterul. Versiunea mea (dreapta) dă reporterului demnitatea de a scrie corect și de a uni trei fraze într-o unitate logică.

Împărțirea în paragrafe este un element subtil, dar important în scrierea articolelor și a cărților de nonficțiune – o hartă rutieră care îi spune în mod constant cititorului cum v-ați organizat ideile. Studiați operele scriitorilor buni de nonficțiune pentru a vedea cum au procedat ei. Veți observa că aproape toți gândesc în paragrafe, nu în propoziții. Fiecare paragraf are propria integritate de conținut și structură.

● SEXISMUL

Una dintre cele mai iritante probleme noi pentru scriitori este ce să facă cu limbajul sexist, mai ales cu pronumele „el-ea”. Mișcarea feministă a arătat cât sexism se ascunde în limbă, nu doar în ofensivul „el”, ci în sutele de cuvinte care poartă un sens ofensator sau vreo nuanță de acuză. Există cuvinte care indică o privire de sus („fetișcană”) sau care implică un statut de mână a doua („poetă”) sau un rol de mână a doua („casnică”) sau un fel de lipsă de creier („fetele”) sau care diminuează capacitatea unei femei de a face o

anumită treabă („femeie avocat”) sau care sunt intenționat libidinoase („divorțată”, „blondină”) și rareori sunt folosite cu referire la bărbați. Bărbații sunt atacați; o femeie atacată este o stewardesă cu forme apetisante sau o brunetă focoasă.

Mai revoltătoare – și mai subtile – sunt utilizările care tratează femeile ca pe niște obiecte aflate în posesia bărbaților familiei, nu ca pe niște oameni cu identitate proprie, care au jucat un rol egal în saga familiei: „Primii coloniști au pătruns către vest împreună cu nevestele și copiii lor”. Transformați-i pe acei coloniști în familii sau cupluri de pionieri care s-au îndreptat spre vest cu fiii și ficele lor sau în bărbați și femei care au colonizat Vestul. Astăzi există foarte puține roluri care nu pot fi jucate de ambele sexe. Nu folosiți construcții care sugerează că doar bărbații pot fi coloniști, fermieri, polițiști sau pompieri.

O problemă și mai spinoasă este ridicată de feministele deranjate de cuvinte compuse ce conțin substantive la masculin, cum ar fi „purător de cuvânt”. Ideea lor este că și o femeie poate fi purător de cuvânt la fel de bine ca și un bărbat. De aici explozia de noi construcții ca „purătoare de cuvânt” sau „femeie purător de cuvânt”. Aceste construcții din anii '60 ne-au făcut să conștientizăm discriminarea sexuală atât din cuvinte, cât și din atitudini. Dar, până la urmă, ele sunt improvizații, care uneori fac mai mult rău decât bine cauzei. O soluție este găsirea unui termen neutru. Astfel, putem să transformăm substantivul în verb: „Vorbind în numele companiei, dra Jones a spus...” Dacă o anumită ocupație are atât formă pentru masculin, cât și pentru feminin, căutați un substitut generic. Actorii și actrițele pot deveni artiști.

Aceasta nu înlătură pronumele deranjant. „El”, „al lui”, „pe el” sunt cuvinte care supără. „Fiecare angajat trebuie să decidă ce crede că e mai bine pentru el și pentru cei care depind de el.” Ce e de făcut cu numeroasele astfel de propoziții? O soluție este să folosim „sau”: „Fiecare angajat trebuie să decidă ce crede că e mai bine pentru el sau ea”. Dar trebuie s-o facem cu economie. Deseori, un scriitor va găsi într-un articol multe situații în care poate folosi „el sau ea” dacă i se pare normal. Prin „normal” înțeleg că scriitorul știe că el (sau ea) are problema în minte și caută să facă tot ce îi stă în puteri în limite rezonabile. Dar haideți să recunoaștem: limba este blocată pe masculinul generic. Dacă transformăm fiecare „el” în „el sau ea”, îmbăcșim limbajul.

În primele ediții ale acestei cărți, am folosit „el” și „lui” cu referire la „cititor”, „scriitor”, „critic”, „umorist” etc. Am simțit că ar fi mai greu de citit dacă aș fi folosit „el sau ea” de fiecare dată. (Resping cu totul „el/ea”; nu-și are locul într-un limbaj corect.) De-a lungul anilor, însă, multe femei mi-au scris să mă mustre în legătură cu asta. Mi-au spus că, în calitate de scriitoare și cititoare, nu le-a plăcut că a trebuit întotdeauna să vizualizeze un

bărbat care scria și citea, și au dreptate; accept mustrarea. Majoritatea celor care m-au mustrat m-au sfătuit să folosesc sintagme de genul „cititori de ambele sexe” și „scriitori de ambele sexe”, dar mie nu-mi plac, pentru că sunt mai puțin specifice decât singularul, mai greu de vizualizat. Mie mi-ar plăcea ca fiecare scriitor să vizualizeze *un singur* cititor care se străduiește să citească ce a scris el sau ea. În ciuda acestui fapt, am găsit trei-patru sute de locuri în care am putut elimina „el”, „al lui” etc. doar trecând totul la plural, fără nicio problemă; nu s-a prăbușit cerul. Acolo unde pronumele masculin a rămas, am simțit asta ca fiind singura soluție ce nu era greoaie.

Cele mai bune soluții elimină „el” și ale sale conotații de proprietate masculină prin folosirea de alte pronume sau prin modificarea altui component al propoziției. „Noi” este un substitut la îndemână pentru „el”. „Al nostru” îl poate înlocui pe „al lui”. (A) „Mai întâi, *el* observă ce se întâmplă cu copiii *lui* și dă vina pe cartier.” (B) „Mai întâi, *noi* observăm ce se întâmplă cu copiii *noștri* și dăm vina pe cartier.” Substantivele cu sens general le pot înlocui pe cele cu sens specific. (A) „Deseori, medicii își neglijează soțiile și copiii.” (B) „Deseori, medicii își neglijează familiile.” Asemenea mici schimbări pot repara numeroase păcate.

Un alt pronume care m-a ajutat pe mine a fost „dumneavoastră”. În loc să vorbesc despre ce face „scriitorul” și în ce necazuri intră *el*, am găsit multe locuri în care m-am putut adresa scriitorului direct („Deseori, veți constata...”). Nu funcționează pentru orice fel de scriere, dar este o ade-vărată mână cerească pentru cine scrie o carte de instrucțiuni sau de autoperfecționare. Vocea unui doctor Spock care vorbește mamei unui copil ce are febră sau vocea unei Julia Child adresându-se bucătarului împotmolit la mijlocul rețetei este unul dintre cele mai liniștitoare sunete pe care le poate auzi un cititor. Căutați întotdeauna modalități prin care să vă puneți la dispoziția oamenilor la care încercați să ajungeți.

● RESCRIEREA

Rescrierea este esența scrisului de calitate; aici se pierde sau se câștigă jocul. Ideea aceasta este greu de acceptat. Cu toții suntem părtinitori față de prima noastră variantă; nu ne vine să credem că nu a ieșit perfectă. Dar șansele să fie așa sunt de aproape 100%. Majoritatea scriitorilor nu spun de la început ce vor să spună sau nu o spun cât de bine se poate. Întotdeauna este ceva în neregulă cu propoziția proaspăt scrisă. Nu este clară. Nu este logică. Are prea multe cuvinte. Este stângace. E pretențioasă. Plicticoasă. Plină de umplutură. Plină de clișee. Nu are ritm. Poate fi citită în câteva moduri diferite. Nu curge din propoziția precedentă. Nu... Ideea este că exprimarea clară e rezultatul a multă muncă.

Mulți cred că scriitorii profesioniști nu au nevoie să rescrie; cuvintele pur și simplu își ocupă locurile potrivite. Din contră, scriitorii atenți nu se pot opri din prelucrarea materialului. Nu am considerat niciodată rescrierea ca pe o povară nedreaptă; sunt recunoscător pentru fiecare ocazie pe care o am de a-mi îmbunătăți munca. Scrisul este ca un ceas bun – trebuie să meargă bine și să nu aibă piese în plus. Studenții însă nu-mi împărtășesc plăcerea de a rescrie. Consideră rescrierea o pedeapsă: temă suplimentară sau practică suplimentară de specialitate. Vă rog – dacă sunteți un astfel de student –, considerați-o un dar. Nu veți scrie bine până când nu veți înțelege că scrisul este un *proces* în evoluție, nu un *produs* finit. Nimeni nu se așteaptă să faceți totul bine din prima, nici măcar din a doua încercare.

Ce înțeleg prin „rescriere”? Nu că trebuie să scriem o versiune și apoi o a doua, complet diferită, și apoi o a treia. Majoritatea rescrierilor constau din reformularea și perfecționarea materialului brut pe care l-ați scris la prima încercare. Mare parte din rescriere înseamnă să vă asigurați că ați oferit cititorului un flux narativ pe care îl poate urmări fără probleme de la început până la sfârșit. Puneți-vă tot timpul în locul lui. Există ceva ce ar fi trebuit să i se spună mai la începutul propoziției și pe care dumneavoastră l-ați spus aproape de final? Știe atunci când începe să citească propoziția B că ați schimbat ceva – subiectul, timpul, tonul, accentul – față de propoziția A?

Haideți să examinăm un paragraf tipic și să ne imaginăm că este prima versiune a scriitorului. Nu are, de fapt, nicio problemă; este clar și corect din punct de vedere gramatical. Dar e plin de margini colțuroase: scriitorul nu este capabil să-l informeze pe cititor despre schimbările de timp, loc și stare sufletească, și nici să varieze și să animeze stilul. Ceea ce am făcut eu a fost să adaug, cu italice, între paranteze, după fiecare propoziție, o parte din ce ar putea să gândească un editor care ar arunca o primă privire acestei variante. Apoi veți găsi paragraful revizuit, care încorporează respectivele gânduri.

A fost o vreme când vecinii aveau grijă unul de altul, își aminti el. [Începeți cu „își aminti el” pentru a stabili tonul de reflecție.] Nu mai părea să fie așa, totuși. [Contrastul oferit de „totuși” trebuie să fie la început. Începeți cu „însă”. De asemenea, stabiliți locația în America.] Se întrebă dacă asta se întâmplă pentru că toată lumea din epoca modernă este atât de ocupată. [Toate aceste propoziții au aceeași lungime și același ritm adormitor; s-o transformăm pe aceasta în întrebare?] I-a trecut prin minte că astăzi oamenii au atâtea lucruri de făcut încât nu mai este timp pentru demodată prietenie. [Propoziție care, de fapt, o repetă pe precedentă; renunțați la ea sau adăugați detalii specifice.] Lucrurile nu stăteau așa în America în epocile anterioare. [Cititorul este încă în prezent; întoarceți propoziția invers pentru a-i spune că acum se află în trecut. Nu mai este nevoie de „America” dacă ați precizat mai devreme

✓

vi.

—

;

i

—

ă

ne

ri-

puțin obosit. Sunt câștiguri cruciale pentru un scriitor: timpul, rezultatul, energia, bucuria și controlul.

• AVEȚI ÎNCREDERE ÎN MATERIALUL DUMNEAVOASTRĂ

Cu cât lucrez mai mult la meșteșugul scrisului, cu atât mai mult îmi dau seama că nu există nimic mai interesant decât adevărul. Ceea ce fac – și ceea ce spun – oamenii continuă să mă ia prin surprindere prin minunăție, ciudățenie, dramatism, umor sau durere. Cine ar putea inventa toate lucrurile uimitoare care chiar se întâmplă? Mă trezesc spunându-le din ce în ce mai des scriitorilor și studenților: „Aveți încredere în materialul dumneavoastră”. Pare a fi un sfat greu de urmat.

Recent, am petrecut o perioadă ca instructor de redactări la un ziar dintr-un mic oraș american. Am observat că mulți reporteri deprinseseră obiceiul de a încerca să facă știrile mai savuroase scriind într-un stil care să atragă atenția. Argumentațiile lor constau dintr-o serie de fragmente care sunau cam așa:

Uau!

Era incredibil.

Ed Barnes se întreabă dacă nu cumva avea halucinații.

Sau poate era doar astenia de primăvară. Ciudat cum aprilie poate face asta cuiva.

Nu că nu și-ar fi verificat mașina înainte de a pleca de acasă.

Dar, totuși, nu-și amintise să-i spună Lindei.

Ceea ce era ciudat, pentru că el întotdeauna își amintea să-i spună Lindei. Încă de când începuseră să iasă împreună, când erau elevi la gimnaziu.

Asta chiar fusese acum 20 de ani?

Și acum mai era și micul Scooter în privința căruia să-și facă griji.

Dacă se gândea mai bine, câinele se purta cam ciudat.

Deseori, articolele începeau pe pagina 1, iar eu citeam până la „continuarea la pagina 9” și tot n-aveam idee despre ce putea fi vorba. Apoi dădeam la pagina 9 și mă trezeam în mijlocul unei povestiri interesante, plină de detalii specifice. Îi spuneam reporterului: „A fost o poveste bună când, în sfârșit, am ajuns la pagina 9. De ce n-ai pus aceste lucruri în argumentație?” Reporterul spunea: „Păi în argumentație am pus culoare”. Presupunerea este că faptele și culoarea sunt două ingrediente distincte. Nu este adevărat; culoarea face parte integrantă din fapte. Treaba dumneavoastră este să prezenți faptele pline de culoare.

În 1988 am scris o carte despre baseball, *Antrenamentul de primăvară*. Combina vocația mea dintotdeauna cu dependența mea dintotdeauna – ceea ce este unul dintre cele mai bune lucruri care i se pot întâmpla unui scriitor;

oamenii scriu mai bine și cu mai multă plăcere despre ceva la care țin. Eu am ales antrenamentul de primăvară ca micul meu colțisor din marele subiect al baseball-ului pentru că este o perioadă de renaștere, atât pentru jucători, cât și pentru fani. Jocul ni se dă înapoi în puritatea lui originară: se joacă afară, în soare, pe iarbă, fără muzică de orgă, de către tineri care sunt suficient de aproape pentru a fi atinși și ale căror salarii și probleme sunt puse deoparte cu indulgență timp de șase săptămâni. Mai presus de toate, este o perioadă de predare și învățare. Am ales să mă ocup de echipa Pittsburgh Pirates pentru că se antrena pe un vechi stadion din Bradenton, Florida, și era un club tânăr, care abia începea să se reinventeze, cu un manager, Jim Leyland, foarte devotat instruirii.

Nu am vrut să românez jocul. Nu-mi plac filmele cu baseball care rulează cu încetinitorul atunci când cel care este la bătaie marchează pentru a mă anunța că este un moment important. Știu atâta lucru despre cum se marchează punctele. M-am hotărât să nu-mi las scrisul să se deruleze cu încetinitorul – să nu-l înghiontesc pe cititor cu semnificații – sau să tratez baseball-ul ca metaforă a vieții, morții, vârstei mijlocii, tinereții pierdute sau a unei Americi mai inocente. Premisa mea a fost că baseball-ul este o slujbă – un serviciu onorabil – și am vrut să știu cum se predă și se învață treaba respectivă.

Deci m-am dus la Jim Leyland și la antrenorii săi și am spus: „Dumneavoastră sunteți profesor. Eu sunt profesor. Spuneți-mi: cum îi învățați să lovească? Cum îi învățați să arunce? Cum îi învățați să joace mingea pe teren? Cum îi învățați să alerge către baze? Cum îi faceți pe acești tineri să reziste la un program atât de brutal de lung?” Toți au răspuns cu generozitate și mi-au explicat în detaliu cum fac ceea ce fac. La fel și jucătorii și toți ceilalți, bărbați și femei, care aveau informațiile pe care le doream: arbitrii, căutătorii de talente, vânzătorii de bilete, agenții de publicitate locali.

Într-o zi, m-am dus la locurile din spatele celei de-a patra baze să vorbesc cu un căutător de talente. Antrenamentul de primăvară este cel mai mare spectacol de talente al baseball-ului, iar cantonamentele sunt pline de oameni laconici care și-au petrecut toată viața evaluându-le. Am ochit un loc liber lângă un bărbat trecut, în vârstă cam de șaiszeci de ani, care folosea un cronometru și lua notițe. Când repriza s-a încheiat, l-am întrebat ce a cronometrat. Mi-a spus că este Nick Kamzic, coordonatorul Diviziei Nordice a căutătorilor de talente al California Angels, și îi cronometra pe jucătorii care alergau către baze. L-am întrebat ce fel de informații vrea să obțină.

„Ei bine, unui jucător dreptaci care se află la bătaie îi ia 4,3 secunde să ajungă la prima bază”, mi-a spus el, „și unui jucător stângaci îi ia 4,1 sau 4,2 secunde. Normal, există și variații – trebuie să iei în considerare elementul uman.”

„Și ce vă spun aceste cifre?”, am întrebat.

„Păi, desigur, un joc dublu mediu durează 4,3 secunde”, a răspuns. A spus-o ca și cum ar fi fost ceva știut de toată lumea. Eu nu mă gândisem niciodată până atunci la timpul necesar pentru un joc dublu.

„Deci asta înseamnă...”

„Că dacă vezi un jucător care ajunge la prima bază în mai puțin de 4,3 secunde, începe să te intereseze.”

Ca amănunt, acesta este suficient. Nu e nevoie să mai adăugăm o propoziție în care să spunem că 4,3 secunde înseamnă remarcabil de puțin timp în care să se execute o mișcare ce implică o minge lovită, două mingi aruncate și trei apărători la bază. Dacă li se dau 4,3 secunde, cititorii pot să-și exprime ei înșiși mirarea. De asemenea, le va face plăcere să li se permită să gândească singuri. Ei joacă un rol important în actul scrierii și trebuie să aibă spațiu pentru a-l juca. Nu-i plictisiți cu prea multe explicații – spunându-le ceva ce știu deja sau pot deduce. Încercați să nu folosiți cuvinte ca „surprinzător”, „previzibil” și „desigur”, care evaluează un amănunt înainte de a fi întâlnit de cititor. Aveți încredere în materialul dumneavoastră.

• SCRIEȚI DESPRE CE VĂ INTERESEAZĂ

Nu există subiect despre care să nu vi se permită să scrieți. Studenții deseori evită subiecte care le sunt aproape – skateboarding-ul, majoretele, muzica rock, mașinile – deoarece presupun că profesorii lor le vor considera „prostești”. Nicio parte din viață nu e prostească pentru cineva care o ia în serios. Dacă vă urmați înclinațiile, veți scrie bine și îi veți atrage pe cititori.

Am citit cărți excelente despre pescuit și poker, biliard și rodeo, escaladarea munților, broaște țestoase uriașe și multe alte subiecte despre care nu credeam că mă interesează. Scrieți despre hobby-urile dumneavoastră: gătit, grădinărit, fotografiat, tricatat, antichități, jogging, navigat, scufundări, păsări tropicale, pești tropicali. Scrieți despre serviciul dumneavoastră: predare, îngrijirea bolnavilor, conducerea unei afaceri, administrarea unui magazin. Scrieți despre un domeniu care v-a plăcut când erați elev și la care ați dorit întotdeauna să vă întoarceți: istorie, biografie, artă, arheologie. Niciun subiect nu e prea specializat sau prea ciudat dacă vă conectați în mod sincer la el atunci când îl abordați.

Partea a III-a

Forme

11. Nonficțiunea ca literatură

Într-un week-end, acum câțiva ani, am fost la Buffalo să vorbesc la o conferință a scriitorilor organizată de un grup de scriitoare din orașul respectiv. Femeile își luau treaba în serios, iar cărțile și articolele pe care le scriseseră erau convingătoare și utile. M-au întrebat dacă doresc să particip la un talk show la radio, mai devreme în cursul aceleiași săptămâni, pentru a face publicitate conferinței – ele aveau să fie cu gazda talk show-ului în studio, iar eu beneficiam de o conexiune telefonică în apartamentul meu din New York.

A sosit și după-amiaza respectivă și telefonul a sunat, iar gazda emisiunii a intrat pe fir și m-a salutat cu jovialitatea agresivă a celor din breasla sa. A spus că are cu el în studio trei doamne încântătoare și că este nerăbdător să afle ce credem noi despre starea actuală a literaturii și ce sfaturi avem pentru ascultătorii lui care sunt oameni de litere și au ambiții literare. Această introducere francă a căzut ca o piatră în mijlocul nostru și niciuna dintre cele trei doamne încântătoare n-a spus nimic, ceea ce am considerat că este răspunsul potrivit.

Liniștea s-a prelungit și, în final, am spus: „Cred că ar trebui să evităm pe viitor cuvinte ca «literatură», «literar» și «oameni de litere»”. Știam că moderatorului i se spusese ce fel de scriitori eram și despre ce voiam să discutăm. Dar el nu avea alt cadru de referință. „Spuneți-mi”, a zis, „cum priviți experiența literară din zilele noastre din America?” Tot tăcerea a fost răspunsul și la această întrebare. Și tot eu am spus până la urmă: „Suntem aici pentru a discuta despre meșteșugul scrisului”.

El nu a știut ce să înțeleagă din asta și a început să rostească nume de autori ca Ernest Hemingway, Saul Bellow și William Styron, pe care cu siguranță îi consideram niște giganți. Noi am răspuns că, din întâmplare, nu acestea sunt modelele noastre și am menționat nume ca Lewis Thomas, Joan Didion și Gary Wills. Nu auzise de ei. Una dintre doamne a pomenit de *The Right Thing* a lui Tom Wolfe, dar nu auzise nici de aceasta. I-am explicat că aceștia sunt scriitorii pe care îi admirăm noi, pentru abilitatea de a exploata problemele și preocupările curente.

„Dar nu vreți să scrieți nimic literar?”, a întrebat moderatorul nostru. Cele trei doamne au spus că, din punctul lor de vedere, făceau ceva ce le mulțumea. Aceasta a adus o nouă pauză în discuție, iar moderatorul a

început să accepte telefoane de la ascultători, toți interesați de meșteșugul scrisului și de modul în care ne descurcam cu el. „Și totuși, în liniștea nopții”, i-a întrebat moderatorul pe câțiva dintre cei care sunau, „nu visați niciodată să scrieți marele roman american?” Nu. Nu visau la așa ceva – nici în liniștea nopții, nici altă dată. A fost unul dintre cele mai proaste talk show-uri radio pe care le-am auzit vreodată.

Povestirea rezumă o situație pe care o va recunoaște orice autor de nonficțiune. Aceia dintre noi care încearcă să scrie bine despre lumea în care trăim sau să-i învețe pe studenți să scrie bine despre lumea în care trăiesc ei sunt prinși într-o distorsiune temporală în care literatura prin definiție încă mai constă din forme care au fost atestate ca „literare” în secolul al XIX-lea: romane, povestiri și poezii. Dar ceea ce se scrie și se vinde acum, ceea ce publică editurile și cer cititorii este în cea mai mare parte nonficțiune.

Această schimbare poate fi demonstrată cu tot felul de exemple. Unul este istoria clubului Cartea lunii. Atunci când acest club a fost fondat, în 1926, de Harry Scherman, americanii aveau puțin acces la literatura bună nouă și citeau mai ales prostii ca *Ben-Hur*. Scherman a considerat că orice oraș care are un oficiu poștal are echivalentul unei librării și a început să trimită cele mai bune cărți noi către cititori nou recrutați din toată țara.

Mare parte din ceea ce trimitea era ficțiune. Lista principalelor cărți selectate de club din 1926 până în 1941 este înfășată de romancieri: Ellen Glasgow, Sinclair Lewis, Virginia Woolf, John Galsworthy, Elinor Wylie, Ignazio Silone, Rosamond Lehmann, Edith Wharton, Somerset Maugham, Willa Cather, Booth Tarkington, Isak Dinesen, James Gould Cozzens, Thornton Wilder, Sigrid Undset, Ernest Hemingway, William Saroyan, John P. Marquand, John Steinbeck și mulți alții. Aceasta era culmea „literaturii” în America. Membrii clubului n-au auzit de apropierea celui de-al Doilea Război Mondial. Le-a fost adus la cunoștință în 1940 printr-o carte, *Mrs. Miniver*⁹, un roman insipid despre primele zile ale Bătăliei Britaniei.

Toate acestea s-au schimbat după Pearl Harbour. Al Doilea Război Mondial a trimis șapte milioane de americani peste ocean și le-a deschis ochii la realitate: noi locuri, probleme și evenimente. După război, această tendință a fost întărită de apariția televiziunii. Oamenii care vedeau realitatea în fiecare seară din sufrageria lor n-au mai avut răbdare cu ritmurile lente și aluziile oblice ale romancierului. Peste noapte, America a devenit o națiune orientată către evenimente. După 1946, membrii clubului Cartea lunii au cerut – și au și primit – mai ales nonficțiune.

Revistele au înregistrat aceleași tendințe. *Saturday Evening Post*, care își hrănise mult timp cititorii cu povestiri scrise de scriitori ce păreau să aibă toți trei nume – Clarence Budington Kelland, Octavus Roy Cohen – a modificat proporția în prima parte a anilor '60. Revista a fost acum dedicată în proporție de nouăzeci la sută articolelor de nonficțiune, menționând doar o povestire scrisă de un autor cu trei nume, în așa fel încât cititorii fideli să nu se simtă abandonați. A fost începutul unei epoci de aur pentru nonficțiune, mai ales pentru *Life*, care publica articole bine meșteșugite în fiecare săptămână; pentru *The New Yorker*, care a ridicat nivelul speciei publicând pentru prima oară lucrări de referință pentru scrierea americană modernă, cum ar fi *Silent Spring* a lui Rachel Carson și *Cu sânge rece* de Truman Capote; și pentru *Harper's*, care a comandat bucăți remarcabile, ca *Armatele nopții* de Norman Mailer. Nonficțiunea a devenit noua literatură americană.

Astăzi, nu există parte din viață – prezentă sau trecută – care să nu devină accesibilă cititorilor obișnuiți prin eforturile unor bărbați și femei care scriu cu mare seriozitate și har. Adăugați toate obiectele de studiu considerate odată academice, cum ar fi antropologia, economia și istoria socială, care au devenit domeniul autorilor de nonficțiune și al cititorilor curioși. Adăugați toate cărțile care îmbină istoria și biografia, ce au caracterizat literale americane în ultimii ani: *Truman* și *The Path Between the Seas* de David McCullough, *The Power Broker: Robert Moses and the Fall of New York* de Robert A. Caro, *Parting the Waters. America in the King Years, 1954-1963* de Taylor Branch, *The Paper: The Life and Death of Herald Tribune* de Richard Kluger, *The making of the Atomic Bomb* de Richard Rhodes, *From Beirut to Jerusalem* de Thomas L. Friedman, *Common Ground: A Turbulent Decade in the Lives of Three American Families* de J. Anthony Lukas, *Theodore Rex* de Edmund Morris, *The Promise Land: The Great Black Migration and How it Changed America* de Nicholas Lemann, *King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror and Heroism in Colonial Africa* de Adam Hochschild, *Walter Lippmann and the American Century* de Ronald Steel, *Mencken: The American Iconoclast* de Marion Elizabeth Rodgers, *Lenin's Tomb: The Last Days of the Soviet Empire* de David Remnick, *Melville* de Andrew Delbanco, *De Kooning: An American Master* de Mark Stevens și Annalyn Swan. Registrul meu de nouă literatură de nonficțiune, pe scurt, ar include toți scriitorii ce vin cu informații pe care le prezintă cu forță, claritate și umanism.

Nu spun că ficțiunea a murit. Evident, romancierul ne poate duce în locuri în care nu poate merge alt scriitor: în zona emoțiilor profunde și a vieții interioare. Ceea ce spun este că nu am răbdare cu snobii care sunt de părere că nonficțiunea este doar un alt nume pentru jurnalism și că alt nume pentru jurnalism este ceva rău. În timp ce redefinim literatura, haideți să redefinim

⁹ Inițial, personaj creat în 1937 de Jan Struther pentru o serie de articole publicate de *The Times*. În 1939, articolele au apărut în volumul cu același nume, care a cunoscut un succes enorm în S.U.A. În 1942, cartea a fost adaptată pentru marile ecrane.

și jurnalismul. Jurnalismul este un tip de scriere care apare pentru prima dată în orice ziar periodic, oricare i-ar fi cititorii. Primele două cărți ale lui Lewis Thomas, *The Lives of a Cell: Notes of a Biology Watcher* și *The Medusa and the Snail*, au fost scrise inițial ca eseuri pentru *New England Journal of Medicine*. Din punct de vedere istoric, în America, jurnalismul de bună calitate a devenit literatură de bună calitate. H.L. Mencken, Ring Lardner, Joseph Mitchell, Edmund Wilson și zeci de alți scriitori americani importanți au lucrat ca ziariști înainte de a-și ocupa locul în canonul literaturii. Au făcut ce știau mai bine și nu i-a preocupat modul în care le-a fost definită activitatea.

În final, orice scriitor trebuie să urmeze drumul care i se pare cel mai comod. Pentru majoritatea celor care învață să scrie, acel drum este nonficțiunea. Ea le permite să scrie despre ce știu sau pot observa ori descoperi. Acest lucru este adevărat mai ales în cazul tinerilor și al studenților. Ei vor scrie cu mult mai multă plăcere despre subiecte care au legătură cu viața lor sau pentru care au vreo înclinație. Motivația este esența scrisului. Dacă scrierile dumneavoastră sunt cele mai bune de nonficțiune sau cel mai bine puteți să predați scrierea de nonficțiune, nu vă speriați de ideea că este o specie inferioară. Singura distincție importantă este între scrisul de bună calitate și cel de proastă calitate. Scrisul de bună calitate este de bună calitate indiferent ce formă îmbracă și cum îl numim.

12. Cum să scriem despre oameni

Interviul

Faceți-i pe oameni să vorbească. Învățați să puneți întrebări care vor primi răspunsuri despre ce este mai interesant sau viu în viețile lor. Nimic nu animă scrisul mai mult decât prezența cuiva care spune ce crede sau ce face – cu propriile sale cuvinte.

Acestea vor fi întotdeauna mai bune decât cuvintele dumneavoastră, chiar dacă aveți cel mai elegant stil din țară. Ele conțin inflexiunile vocii și modul în care construiește o propoziție, regionalismele și limbajul profesional al unei persoane. Ele îi transmit entuziasmul. Avem de-a face cu cineva care vorbește cu cititorul direct, nu prin intermediul unui scriitor. De îndată ce acesta intervine, experiențele oricui altcuiva cad pe locul secund.

De aceea, învățați cum să luați un interviu. Orice formă de nonficțiune ați scrie, va prinde viață direct proporțional cu numărul de „citate” pe care îl veți țese în ea în timp ce scrieți. Deseori va trebui să vă apucați să scrieți un articol atât de lipsit de vlagă, aparent – istoria unei instituții sau vreo problemă locală cum ar fi cea a apei pluviale – că vă va apuca tremuratul când vă veți gândi cum să vă mențineți cititorii, sau chiar pe dumneavoastră, treaz.

Păstrați-vă curajul. Veți găsi soluția dacă apelați la elementul uman. Undeva, în orice instituție plicticoasă, se află bărbați și femei care sunt foarte atașați de ce fac și cunosc foarte multe povești. Undeva în spatele fiecărui canal de apă pluvială se află un politician al cărui viitor depinde de instalarea sa și o văduvă care întotdeauna a locuit într-un loc fără așa ceva și este mâniaoasă că un legiuitor tâmpit crede că apa pur și simplu va dispărea. Găsiți astfel de oameni care să vă spună povestea, și nu va fi plicticoasă.

Deseori mi-am dovedit mie însumi acest lucru. Cu mulți ani în urmă, am fost invitat să scriu o carte de mici dimensiuni pentru Biblioteca Publică din New York pentru a sărbători cea de-a 50-a aniversare a clădirii sale principale de pe Fifth Avenue. La suprafață, părea să fie doar povestea unei clădiri de marmură și a milioane de volume mucegăite. Dar în spatele fațadei am descoperit că biblioteca are 19 divizii de cercetare, fiecare cu un custode care supraveghează o groază de comori și ciudățenii, de la discursul de adio scris de mână de Washington la 750.000 de cadre de film. M-am hotărât să-i intervievez pe toți custozii pentru a afla ce conțin colecțiile lor, ce adăugau la ele pentru a ține pasul cu noile domenii de cunoaștere și cum își foloseau spațiile.

Am aflat că Divizia de Știință & Tehnologie are o colecție de brevete depășită doar de cea a Biroului de Brevete al Statelor Unite și că, din acest motiv, era ca o a doua casă pentru avocații specializați în astfel de probleme din oraș. Dar zilnic se perinda pe acolo și o serie întreagă de bărbați și femei care credeau că sunt pe punctul de a descoperi *perpetuum-ul mobile*. „Toată lumea are ceva de inventat”, a explicat custodele, „dar nu vor să ne spună ce caută – poate deoarece își închipuie că îl vom breveta noi.” Întreaga clădire s-a dovedit a fi un astfel de amestec de savanți, cercetători și trăsniți, iar povestea mea, deși aparent cronică unei instituții, a fost, de fapt, o poveste despre oameni.

Am folosit aceeași abordare într-un lung articol despre Sotheby's, firma de licitații londoneză. Sotheby's este, de asemenea, împărțit în diverse domenii, cum ar fi argint, porțelan și artă, fiecare condus de un expert, și, ca și biblioteca, subzistă la cheremul unui public capricios. Experții sunt ca și șefii de catedră dintr-o facultate mică și toți știu anecdote unice, atât ca substanță, cât și ca modalitate de exprimare:

„Pur și simplu stăm aici ca Micawber, așteptând să se întâmple ceva”, mi-a spus R.S. Timewell, șeful Departamentului Mobilă. „Recent, o doamnă în vârstă de lângă Cambridge mi-a scris că voia să facă rost de două mii de lire și m-a întrebat dacă nu vreau să vin la ea acasă să văd dacă mobila ei valorează atât. M-am dus și nu era absolut nimic de valoare. Când să plec, am întrebat „Am văzut chiar *tot*?” A zis că da, cu excepția unei camere pentru servitori pe care nu se deranjase să mi-o arate. Camera avea un foarte frumos dulap din secolul al XVIII-lea, în care doamna ținea pături. „Problemele dumneavoastră s-au terminat”, i-am spus, „dacă vindeți dulapul”. Mi-a răspuns: „Dar e imposibil – unde o să-mi tin păturile?”

Și problemele mele se terminaseră. Ascultându-i pe savanții curioși care administrau afacerea și pe bărbații și femeile care se îngrămădeau acolo în fiecare dimineață aducând obiecte nedorite găsite în mansarde britanice („Mi-e teamă că nu este din perioada Reginei Ann, doamnă – mai degrabă din a Reginei Victoria, din păcate”), am obținut cât detaliu uman și-ar fi putut dori un scriitor.

Din nou, când mi s-a cerut, în 1966, să scriu o istorie a Clubului Cartea lunii pentru a-i marca a 40-a aniversare, am crezut că nu voi descoperi decât materie inertă. Dar am găsit un element uman picant de ambele părți ale baricadei, întrucât cărțile fuseseră mereu selectate de o comisie de specialiști hotărâți și trimise la abonați la fel de încăpățânați, care nu ezitaseră niciodată când fusese vorba să împacheteze o carte care nu le plăcea și s-o trimită înapoi. Mi s-au dat mai mult de o mie de pagini de interviuri transcrise ale celor cinci specialiști inițiali (Heywood Broun, Henry Seidel Canby, Dorothy Canfield, Christopher Morley și William Allen White), la care am adăugat propriile mele interviuri cu fondatorul clubului, Harry Scherman, și cu specialiștii care erau activi atunci. Rezultatul au fost patru decenii de amintiri personale despre cum s-au schimbat gusturile Americii în materie de lectură, ba chiar și cărțile au căpătat o viață a lor proprie și au devenit personaje în povestea mea:

„E, probabil, dificil pentru oricine își amintește prodigiousul succes al romanului *Pe aripile vântului*”, a zis Dorothy Canfield, „să se gândească cum li s-a părut celor care l-au văzut doar ca pe o carte foarte, foarte lungă și plină de detalii despre Războiul Civil și urmările sale. Nu au zisem despre autoare și nu aveam părerea nimănui altcuiva despre roman. A fost ales cu o oarecare dificultate pentru că unele caracterizări nu erau foarte autentice sau convingătoare. Dar, ca narațiune, avea calitatea pe care francezii o numesc *attention*: te făcea să vrei să dai pagina să vezi ce se întâmplă în continuare. Îmi amintesc cum cineva a comentat: «Ei bine, s-ar putea ca oamenilor să nu le placă prea mult, dar nimeni nu poate

spune că nu ai o mulțime de citit pentru banii pe care îi plătești.» Imensul său succes a fost, trebuie să spun, cam la fel de surprinzător pentru noi ca și pentru oricine altcineva”.

Aceste trei exemple sunt tipice pentru genul de informație care este înmagazinată în mintea oamenilor și pe care un bun scriitor de nonficțiune trebuie să o scoată la suprafață. Cel mai bun mod în care puteți să o faceți este să mergeți și să vorbiți cu oamenii. Interviu în sine este unul dintre cele mai populare tipuri de nonficțiune, așa că trebuie să-l învățați repede.

Cum ar trebui să începeți? Mai întâi, hotărâți-vă ce persoană doriți să intervievați. Dacă sunteți elev de liceu, nu vă intervievați colegul de cameră. Cu tot respectul pentru colegii de cameră grozavi pe care îi aveți, probabil că nu au de spus prea mult despre ce vrem noi, ceilalți, să auzim. Pentru a învăța meșteșugul nonficțiunii, trebuie să ieșiți în lumea reală – orașul sau județul dumneavoastră – și să pretindeți că scrieți pentru o publicație adevărată. Dacă vă ajută, hotărâți și pentru ce publicație vă gândiți că o faceți. Alegeți ca subiect pe cineva a cărui slujbă este atât de importantă sau atât de interesantă sau atât de neobișnuită încât cititorul mediu va vrea să citească despre ea.

Asta nu înseamnă că trebuie să fie directorul băncii. Poate fi proprietarul pizzeriei sau al supermarketului sau al școlii de coafură locale. Poate fi pescarul care iese la pescuit în fiecare dimineață sau managerul Ligii mici sau asistentă medicală. Poate fi măcelarul, butarul sau – și mai bine, dacă-l puteți găsi – fabricantul de sfeșnice. Căutați în comunitatea dumneavoastră femeile care pot distruge vechile mituri despre ce au fost menite să facă cele două sexe. Alegeți, pe scurt, pe cineva care atinge vreun colțor din viața cititorului.

Intervievarea este una dintre acele abilități la care puteți deveni doar din ce în ce mai bun. Nu vă veți simți niciodată mai rău decât atunci când o veți face prima oară și probabil nu vă veți simți niciodată complet confortabil îndemnând o altă persoană să dea răspunsuri pe care poate fi prea timidă sau prea incoerentă să le ofere. Dar mare parte din abilitate este mecanică. Restul este instinct – a ști cum să faci cealaltă persoană să se relaxeze, când să insiști, când să ascuți, când să te oprești. Toate acestea pot fi învățate din experiență.

Instrumentele de bază pentru un interviu sunt hârtia și câteva creioane bine ascuțite. Este un sfat insultător de evident? Ați fi surprins câți scriitori se avântă asupra prăzii fără creioane sau cu unul al cărui vârf se rupe sau cu un stilou care nu scrie și cu nimic pe care să scrie. „Fii pregătit” este un motto la fel de potrivit pentru un scriitor de nonficțiune aflat pe teren ca și pentru cercetaș.

Dar ascundeți-vă caietul până în momentul când veți avea nevoie de el. Nu există nimic care să facă pe cineva să se crispeze mai mult decât sosirea

unui străin cu un teanc de foi. Amândoi aveți nevoie de timp să vă cunoașteți. Faceți-vă timp să pălăvrăgiți puțin, să apreciați cu ce fel de persoană aveți de-a face, să o faceți să aibă încredere în dumneavoastră.

Nu mergeți niciodată la un interviu fără să vă faceți, atât cât puteți, temele. Dacă intervievați o oficialitate locală, aflați câte voturi a primit. Dacă este o actriță, aflați în ce piese sau filme a jucat. Nu veți fi apreciat dacă veți întreba despre lucruri pe care le-ați fi putut ști dinainte.

Faceți o listă de întrebări posibile – vă va scuti de situația stânjenitoare de a rămâne în pană de idei în mijlocul interviului. Poate nu veți avea nevoie de ea; poate vă vor veni întrebări mai bune sau cei pe care îi intervievați vor duce discuția spre aspecte pe care nu le-ați prevăzut. Aici vă puteți baza doar pe intuiție. Dacă se abat aiurea de la subiect, atrageți-i înapoi. Dacă vă place noua direcție, urmați-i și uitați de întrebările pe care voiati să le puneți.

Mulți dintre cei aflați la primele interviuri sunt inhibați de teama că se bagă în suflul altora și că nu au dreptul să le invadeze intimitatea. Această teamă este aproape total nefondată. Așa-zisul om de pe stradă este încântat când cineva vrea să-i ia un interviu. Majoritatea bărbaților și femeilor își trăiesc viața dacă nu în disperare tăcută, cel puțin în tăcere disperată, și se bucură de orice ocazie de a vorbi despre munca lor cu un străin care pare nerăbdător să asculte.

Asta nu înseamnă neapărat că va merge bine. Deseori veți vorbi cu oameni care nu au mai fost intervievați și care vor accepta procesul cu greu, stângaci, și poate nu vă vor oferi nimic util. Reveniți în altă zi; va fi mai bine. Amândurora va începe chiar să vă placă – dovadă a faptului că nu vă forțați victimele să facă ceva ce nu doresc să facă.

Vorbind despre instrumente, este în regulă (vă întrebați) să folosiți un casetofon? De ce să nu luați pur și simplu unul, să-l porniți și să uitați de toată treaba cu creionul și hârtia?

Evident, casetofonul este o mașinărie superbă de capturare a ceea ce au de spus oamenii – mai ales cei care, din motive legate de cultură sau temperament, nu s-ar lăsa convinși niciodată să scrie. În domenii ca istoria socială și antropologia, este de neprețuit. Admir cărțile lui Studs Terkel, cum ar fi *Hard Times: An Oral History of the Great Depression*, pe care a „scris-o” înregistrând interviuri cu oameni obișnuiți și dând rezultatului o formă coerentă. Îmi plac, de asemenea, interviurile de tip „întrebare-și-răspuns” obținute cu ajutorul casetofonului, publicate în anumite reviste. Ele par spontane, absența reconfortantă a scriitorului planând asupra produsului și dându-i un lustru minunat.

Strict vorbind, însă, acesta nu este scris. Este un proces de punere de întrebări și apoi de scurtare, îmbinare și editare a răspunsurilor transcrise și necesită o imensă cantitate de timp și muncă. Oameni cu școală despre care

credeți că au vorbit la casetofonul dumneavoastră cu mare precizie se dovedesc a se fi împotmolit atât de lamentabil în nisipurile limbii încât n-au dus până la capăt nici măcar o propoziție decentă. Urechea permite greșeli de gramatică, sintaxă sau tranziții pe care ochiul nu le-ar tolera în scris. Utilizarea aparent simplă a unui casetofon nu e deloc așa; necesită un număr infinit de ajustări.

Dar principalele motive pentru care vă sfătuiesc să nu-l folosiți sunt de ordin practic. O problemă este că, de obicei, nu aveți un casetofon la dumneavoastră; e însă mai probabil să aveți un creion. O alta este că un casetofon poate să nu funcționeze. Puține momente din jurnalism sunt atât de sumbre ca întoarcerea unui reporter cu o „poveste chiar măreață”, urmată de apăsarea butonului PLAY și de liniște. Dar, mai presus de orice, un scriitor trebuie să fie capabil să-și vadă materialele. Dacă interviul dumneavoastră este pe bandă, veți deveni un ascultător și vă veți juca la nesfârșit cu mașina, tot dând înapoi pentru a găsi remarca strălucită pe care se pare însă că nu o puteți găsi niciodată, dând înainte, oprind, pornind, înnebunind. Fiți scriitor. Scrieți.

Eu îmi realizez interviurile pe hârtie, cu un creion ascuțit No. 1. Îmi place negocierea cu o altă persoană. Îmi place că persoana respectivă mă poate vedea *muncind* – făcând ceva, nu doar stând și lăsând un aparat să facă treaba în locul meu. O singură dată am folosit mult un casetofon: când am lucrat la cartea *Mitchell & Ruff*, despre muzicienii de jazz Willie Ruff și Dwiki Mitchell. Deși îi cunoșteam bine pe amândoi, am simțit că un scriitor alb care se aventurează să scrie despre experiența celor de culoare are obligația să găsească tonalitățile potrivite. Nu că Ruff și Mitchell ar vorbi o altfel de engleză; vorbesc o engleză corectă și deseori elocventă. Dar, fiind din Sud, folosesc anumite cuvinte și expresii specifice culturii lor, adăugând bogăție și umor la ceea ce spun. N-am vrut să pierd nimic. Casetofonul meu a înregistrat totul, iar cititorii cărții își pot da seama că i-am „prins” pe cei doi cum trebuie. Gândiți-vă să folosiți un casetofon în situații în care ați putea încălca integritatea culturală a celor pe care îi intervievați.

Luarea de notițe, însă, prezintă o mare problemă: deseori, persoana interviuată începe să vorbească mai repede decât puteți dumneavoastră scrie. Încă mângâiați propoziția A când el trece repede la propoziția B. Lăsați propoziția A și îl urmați la propoziția B, încercând să rețineți restul propoziției A și sperând că propoziția C va fi o prostie peste care puteți sări, folosind timpul pentru a recupera. Din nefericire, acum subiectul dumneavoastră vorbește cu viteză mare. În sfârșit spune toate lucrurile pe care ați încercat de o oră să le scoateți de la el, și le spune cu ceea ce pare a fi o elocvență demnă de Churchill. Urechea dumneavoastră interioară este plină de propoziții pe care vreți să le rețineți înainte de a le pierde.

Spuneți-i să se oprească. Spuneți, pur și simplu: „Stați puțin, vă rog”, și scrieți până îl ajungeți din urmă. Ceea ce încercați să faceți atunci când scrieți frenetic este să citați corect, și nimeni nu vrea să fie citat greșit.

Cu timpul, veți scrie mai repede și veți adopta niște prescurtări. Vă veți trezi abreviind cuvinte des folosite și omițând micii conectori. De îndată ce interviul se termină, completați toate cuvintele lipsă pe care vi le amintiți. Completați propozițiile incomplete. Veți reuși să vă amintiți aproape tot.

Când ajungeți acasă, scrieți la calculator notițele – probabil o mângăleală aproape neinteligibilă – astfel încât să le puteți citi ușor. Acest lucru nu doar că face interviul accesibil, împreună cu celelalte materiale pe care le-ați adunat, dar vă permite să revedeți în liniște torentul de cuvinte scrise în grabă și, astfel, să descoperiți ce a spus de fapt persoana respectivă.

Veți vedea că a spus multe lucruri care nu sunt nici interesante, nici pertinente sau că se repetă. Marcați propozițiile mai importante sau mai pline de culoare. Veți fi tentat să folosiți toate cuvintele pe care le aveți în notițe pentru că ați făcut munca laborioasă de a le scrie pe toate. Dar aceasta este o slăbiciune – nu o scuza pentru a-l supune pe cititor la același efort. Treaba dumneavoastră este să distilați esența.

Dar obligația pe care o aveți față de persoana pe care ați interviuat-o? În ce măsură puteți să-i tăiați sau amestecați cuvintele? Această întrebare îi macină pe toți scriitorii care s-au întors de la primul interviu – și așa și trebuie. Dar răspunsul nu e greu dacă țineți minte două aspecte: scurtimea și fair play-ul.

Datoria dumneavoastră etică față de persoana pe care ați interviuat-o este să-i prezentați corect poziția. Dacă el a cântărit atent două părți ale unei probleme și dumneavoastră citați doar vederile sale referitoare la una dintre ele, făcându-l să pară că favorizează poziția respectivă, veți prezenta greșit ceea ce v-a spus. Sau veți prezenta greșit ceea ce v-a spus citându-l în afara contextului ori alegând doar o remarcă de prost gust fără a adăuga și ideile serioase ulterioare. Aveți în mână onoarea și reputația unei persoane – și, de asemenea, pe ale dumneavoastră.

Dar, apoi, datoria dumneavoastră este față de cititor. El merită tot ce e mai bun. Majoritatea oamenilor fac digresiuni atunci când vorbesc, umplându-și conversația cu povești și prostii nerelevante. Majoritatea sunt încântătoare, dar tot prostii. Interviul va avea forță în măsura în care prindeți ideile principale fără a bate câmpii. De aceea, dacă găsiți la pagina 5 din notițe un comentariu care se potrivește perfect cu o idee de pe pagina 2 – o idee exprimată mai devreme în interviu –, veți face tuturor o favoare dacă veți lega cele două considerații, lăsând cea de-a doua propoziție să o urmeze și să o ilustreze pe prima. Acest lucru poate afecta adevărul despre modul în care s-a desfășurat de fapt interviul, dar veți respecta intenția a ceea ce s-a spus.

Jucați-vă cu citatele în toate felurile – selectând, respingând, subțind, modificându-le ordinea, păstrând unul bun pentru final. Dar asigurați-vă că jucați cinstit. Nu schimbați cuvinte și nu lăsați ca tăierea unei propoziții să strice contextul a ceea ce rămâne.

Chiar vreau să spun „nu schimbați cuvinte”? Da și nu. Dacă un vorbitor își alege cuvintele cu atenție, ar trebui să vă faceți o datorie de onoare din a-l cita verbatim. Majoritatea celor care iau interviuri neglijează acest aspect; consideră că o redare aproximativă este destul de bună. Nu este: nimeni nu vrea să citească despre sine însuși că a utilizat cuvinte sau expresii pe care nu le-ar folosi niciodată. Dar dacă vorbitorul este neglijent – dacă propozițiile sale trenează, dacă are gândurile în dezordine, dacă limba îi este atât de încâlcită încât riscă să îl pună în situații stânjenitoare –, scriitorul nu are de ales decât să curețe și să ofere verigile lipsă.

Câteodată, puteți cădea în capcană încercând să fiți prea devotat vorbitorului. Pe măsură ce vă scrieți articolul, tipăriți cuvintele exact așa cum le-ați notat. Chiar vă permiteți un moment de satisfacție la gândul că sunteți un scrib atât de conștiincios. Mai târziu, editând ce ați scris, vă dați seama că unele citate nu prea au sens. Când le-ați auzit prima dată sunau atât de bine că nu v-ați gândit mai mult la ele. Acum, când o faceți, au o lacună la nivelul limbii sau logicii. Dacă lăsați lacuna, nu faceți nicio favoare cititorului sau vorbitorului – și nici cinste scriitorului. Deseori e nevoie să adăugați doar unul sau două cuvinte lămuritoare. Sau puteți găsi în notițele dumneavoastră un alt citat care spune același lucru, dar mai clar. De asemenea, țineți minte că puteți suna persoana pe care ați interviuat-o. Spuneți-i că doriți să verificați o parte din lucrurile pe care le-a spus. Puneți-l să-și reformuleze ideile până când le înțelegeți. Nu deveniți prizonierul citatelor dumneavoastră – atât de amestec de modul în care sună că nu vă opriți să le analizați. Nu lansați niciodată ceva ce dumneavoastră nu înțelegeți.

În ceea ce privește organizarea interviului, argumentația ar trebui, evident, să-i spună cititorului de ce merită să citească despre persoana respectivă. Ce pretenții are la timpul și atenția noastră? Prin urmare, încercați să obțineți un echilibru între ceea ce subiectul spune cu vorbele lui și ceea ce dumneavoastră scrieți cu ale dumneavoastră. Dacă citați pe cineva pe trei sau patru paragrafe consecutive, devine monoton. Citatele sunt mai pline de viață dacă le întrerupeți, apărând din când în când în rol de ghid. Totuși, dumneavoastră sunteți scriitorul – nu renunțați la control. Dar faceți-vă aparițiile utile; nu inserați doar una dintre acele propoziții plicticoase care strigă la cititor că singurul dumneavoastră scop este să întrerupeți un șir de citate („El își scutură pipa într-o scrumieră din apropiere și am observat că avea degete destul de lungi”; „Se juca leneș cu salata de rucola”).

Când folosiți un citat, începeți propoziția cu el. Nu ajungeți acolo printr-o expresie fadă care spune ce a zis persoana respectivă.

GREȘIT: Dl Smith a spus că îi place să „merg în oraș o dată pe săptămână și să iau prânzul cu unii dintre vechii mei prieteni”.

CORECT: „Îmi place de obicei să merg în oraș o dată pe săptămână”, a spus dl Smith, „și să iau prânzul cu unii dintre vechii mei prieteni”.

A doua propoziție are vitalitate, prima e moartă. Nimic nu e mai rău decât să începeți o propoziție cu o construcție de tipul „Dl Smith a spus” – în acest punct, mulți cititori se opresc din lectură. Dacă omul a spus-o, lăsați-l să o spună și dați propoziției un început cald, uman.

Dar fiți atent unde întrerupeți citatul. Faceți-o cât de repede puteți, astfel încât cititorul să știe cine vorbește, dar nu în așa fel încât să distrugeți ritmul sau sensul. Observați cum următoarele trei variante afectează toate propoziția, într-un fel sau altul:

„Îmi place de obicei”, a spus dl Smith, „să merg în oraș o dată pe săptămână și să iau prânzul cu unii dintre vechii mei prieteni.”

„Îmi place de obicei să merg în oraș”, a spus dl Smith, „o dată pe săptămână și să iau prânzul cu unii dintre vechii mei prieteni.”

„Îmi place de obicei să merg în oraș o dată pe săptămână și să iau prânzul”, a spus dl Smith, „cu unii dintre vechii mei prieteni.”

În final, nu vă chinuiți să găsiți sinonime pentru „a spus”. Nu vă faceți personajul să afirme, să declare și să obiecteze doar pentru a evita repetarea lui „a spus” și vă rog – vă rog! – nu scrieți „a zâmbit” sau „a rânjit”. N-am auzit niciodată pe nimeni zâmbind. Ochiul cititorului oricum sare peste „a spus”, deci nu merită efortul. Dacă tânjiți după varietate, alegeți sinonime care captează natura schimbătoare a conversației. „A arătat”, „a explicat”, „a replicat”, „a adăugat” – acestea toate înseamnă ceva. Dar nu folosiți „a adăugat” dacă omul doar face o observație, și nu adaugă ceva la ceea ce a spus.

Toate aceste abilități tehnice, însă, vă pot duce doar până aici. Realizarea unui interviu bun este legată, până la urmă, de caracterul și personalitatea scriitorului, deoarece persoana căreia îi luați interviul va ști întotdeauna mai multe despre subiect decât dumneavoastră. Câteva idei despre cum să vă depășiți neliniștea în această situație destul de dificilă, învățând să aveți încredere în inteligența dumneavoastră, vă sunt oferite în Capitolul 21, *Distracție, teamă și încredere*.

Folosirea corectă și incorectă a citatelor a fost mult dezbătută, datorită unor evenimente foarte vizibile. Unul a fost procesul de calomnie și defăimare

al lui Janet Malcolm, pe care un juriu a găsit-o vinovată de a fi „fabricat” anumite citate în profilul făcut în ziarul *The New Yorker* psihiatrului Jeffrey M. Mason. Celălalt a fost dezvăluirea lui Joe McGinnis că în biografia senatorului Edward M. Kennedy pe care a scris-o, *The Last Brother; The Rise and the Fall of Teddy Kennedy*, „am scris anumite scene și am descris anumite evenimente din ceea ce am dedus a fi punctul său de vedere”, deși niciodată nu a vorbit cu Kennedy însuși. Un astfel de amestec de adevăr și ficțiune este o tendință ce-i deranjează pe scriitorii atenți de nonficțiune – un atac asupra meșteșugului. Totuși, chiar și pentru un reporter conștiincios, acesta este teren nesigur. Lăsați-mă să evoc opera lui Joseph Mitchell pentru a sugera niște linii directoare. Întreșerea fără cusur de citate în proza sa este o caracteristică a ceea ce a realizat Mitchell în articolele strălucite pe care le-a scris pentru *The New Yorker* din 1938 până în 1965, multe dintre ele despre oameni care lucrau pe cheiul New York-ului. Aceste articole au avut o influență covârșitoare asupra scriitorilor de nonficțiune din generația mea – au fost un manual de bază.

Cele șase articole ale lui Mitchell care vor constitui în final cartea sa *The Bottom of the Harbor*, un clasic al nonficțiunii americane, au fost publicate cu o lipsă de frecvență înnebunitoare în *The New Yorker*, în ultima parte a anilor '40 și prima parte a anilor '50, deseori la câțiva ani distanță unul de altul. Uneori, îmi întrebam prietenii care lucrau la revistă când pot să mă aștept la un articol nou, dar nu știau niciodată, și nici nu se hazardau să ghicească. Era un mozaic, îmi aminteau ei, iar cel care făcea mozaicul era scrupulos în ceea ce privește punerea pieselor laolaltă până obțineau ce dorea. Când, în sfârșit, apărea un nou articol, vedeam de ce dura atât: era exact cum trebuia. Încă îmi amintesc entuziasmul cu care am citit *Mormântul domnului Hunter*, preferatul meu dintre articolele scrise de Mitchell. Este despre un membru de 87 de ani al Bisericii Metodiste Africane, unul dintre ultimii supraviețuitori din Sandy Ground, un sat din secolul al XIX-lea de negri culegători de scoici din Staten Island. În *The Bottom of the Harbor*, trecutul a devenit un personaj principal, dându-i un ton atât elegiac, cât și istoric. Bătrânii, subiectul lui principal, erau custozi ai amintirilor, o legătură vie cu un New York mai vechi.

Paragraful următor, în care sunt redată considerațiile lui George H. Hunter despre cârmâz, este tipic pentru multele citate foarte lungi din *Mormântul domnului Hunter* în ceea ce privește acumularea tihnită de detalii plăcute:

„Primăvara, chiar la începutul ei, tinerii lăstari de deasupra rădăcinii sunt numai buni de mâncat. Au gust de sparanghel. Bătrânele din Sandy Ground credeau că e bine să mănânci cârmâz, bătrânele din Sud. Spuneau

că-ți reînnoiește sângele. Mama mea credea asta. În fiecare primăvară mă trimitea în pădure să culeg lăstari de cârmâz. Și eu credeam. Deci, în fiecare primăvară, dacă îmi aduc aminte, mă duc să culeg câțiva și îi găsesc. Nu că mi-ar plăcea prea mult – de fapt, mă balonează –, dar îmi amintesc de zilele apuse, îmi amintesc de mama. Acum, departe, în pădurile din această parte a Staten Island, ai putea crede că te afli la cincisprezece mile de locul unde-a-nfărcat mutul iapa, dar puțin mai sus pe Arthur Kill Road, lângă Bulevardul Arden, drumul face o cotitură de unde poți vedea uneori vârfulurile zgârie-norilor din New York. Dar ale celor mai înalți zgârie-nori și doar vârfulurile. Trebuie să fie o zi extrem de clară. Chiar și atunci, poți să le vezi o clipă, iar în clipa următoare să dispară. Chiar lângă această cotitură este o mică mlaștină, iar marginea acestei mlaștini este cel mai bun loc pe care-l știu pentru a culege cârmâz. Într-o dimineață, primăvara asta, am mers acolo să culeg câțiva lăstari, dar am avut o primăvară târzie, dacă vă amintiți, și cârmâzul nu răsărise. Unele specii de ferigi da, nuferi, albastrele și altele, dar nici urmă de cârmâz. Deci, mă uitam ici, mă uitam colo și, neobservând pe unde mergeam, am făcut un pas greșit și următorul lucru pe care-l știu e că m-am trezit în noroi până la genunchi. M-am agitat în noroi un minut, încercând să-mi recapăt echilibrul, și apoi, din întâmplare, am ridicat capul și m-am uitat în sus și deodată am văzut, în depărtare, la mulți kilometri distanță, vârfulurile zgârie-norilor din New York strălucind în soarele dimineții. Nu mă așteptam la așa ceva, și a fost uimitor. A fost ca o viziune din Biblie”.

Acum, nimeni nu-și închipuie că dl Hunter chiar a spus toate aceste lucruri deodată; Mitchell a făcut o mulțime de lipituri. Totuși, nu am nicio îndoială că dl Hunter le-a spus la un moment dat – că toate cuvintele și întorsăturile de frază sunt ale lui. Sună ca și cum ar fi ale lui; Mitchell nu a scris scena din ceea ce a „dedus” a fi punctul de vedere al subiectului său. A făcut un aranjament literar, pretinzând că a petrecut o după-amiază în care i s-a făcut un tur al cimitirului, dar eu mă gândesc, știindu-i celebra curtenie și răbdare și metodele lapidare, că articolul a necesitat cel puțin un an de plimbări, stat de vorbă, scris și rescris. Rareori am citit vreun articol cu textură atât de bogată; „după-amiaza” lui Mitchell are tihna unei după-amieze reale. Până la sfârșitul ei, dl Hunter, reflectând la istoria pescuitului de scoici în portul New York, la trecerea generațiilor din Sandy Ground, la familii și nume de familie, plante și bucătărie, flori și fructe sălbatice, păsări și copaci, biserici și înmormântări, schimbare și decădere, atinge mare parte din esența vieții.

Numesc *Mormântul domnului Hunter* nonficțiune fără nicio problemă. Deși Mitchell a modificat adevărul despre timpul trecut, a folosit o prerogativă a dramaturgului pentru a-și comprima și focaliza povestea, oferindu-i astfel cititorului un cadru pe care să-l poată înțelege. Dacă ar fi spus povestea în timp real, întinzând-o pe toate zilele și lunile pe care chiar

le-a petrecut pe Staten Island, ar fi atins adevărul amorf al filmului de opt ore al lui Andy Warhol despre un om care a dormit opt ore. Printr-o manevră atentă, a ridicat meșteșugul nonficțiunii la rang de artă. Dar n-a manipulat nicio secundă adevărul domnului Hunter; nu a existat niciun fel de „deducție”, niciun fel de „invenție”. A jucat cinstit.

Acesta, până la urmă, este criteriul meu. Știu că pur și simplu nu e posibil să scrii un interviu competent fără să muți și să tai din citate; să nu credeți niciun scriitor care pretinde că nu procedează așa. Dar există multe nuanțe de opinie de ambele părți ale părerii mele. Puriștii ar spune că Joseph Mitchell a adoptat o perspectivă de romancier. Progresiștii ar spune că este un pionier – că a anticipat cu câteva decenii „noul jurnalism” pe care scriitori ca Gay Talese și Tom Wolfe au fost aclamați că l-au inventat în anii '60, folosind tehnicile ficționale ale dialogului și emoțiilor imaginate pentru a da fler narativ unor opere ale căror fapte le cercetaseră cu meticulozitate. Ambele viziuni sunt parțial corecte.

Ce este greșit, cred eu, este să fabrici citate sau să presupui ceea ce ar fi putut spune cineva. Scrisul este un lucru de răspundere publică. Rarul privilegiu al scriitorului de nonficțiune este că are la dispoziție întreaga lume, plină de oameni adevărați despre care să scrie. Când îi faceți pe oameni să vorbească, tratați ceea ce spun ca pe un dar valoros.

13. Scrisul despre locuri

Articolul de călătorie

După ce învățați cum să scrieți despre oameni, ar trebui să învățați cum să scrieți despre locuri. Oamenii și locurile sunt stâlpii gemeni pe care este construită cea mai mare parte din nonficțiune. Fiecare eveniment uman are loc undeva, iar cititorul vrea să știe cum arată acel undeva.

În câteva cazuri, veți avea nevoie doar de un paragraf sau două ca să schițați decorul unui eveniment. Dar cel mai des va trebui să evocați starea unui întreg cartier sau oraș pentru a da textură poveștii pe care o spuneți. Și în anumite cazuri, cum ar fi articolul de călătorie însuși – acel tip îndrăzneț de nonficțiune în care vă amintiți cum ați mers cu barca printre insulele grecești sau cu rucsacul în spate pe Munții Stâncoși –, detaliul descriptiv va fi substanța principală.

Indiferent cât trebuie să scrieți despre asta, pare a fi relativ ușor. Tristul adevăr este că e foarte greu. Trebuie să fie greu, pentru că în această zonă cei mai mulți scriitori – profesioniști și amatori – creează nu doar cele mai proaste opere ale lor, ci și opere care sunt pur și simplu groaznice. Opera groaznică n-are nimic de-a face cu vreun defect groaznic de caracter. Din contră, rezultă din entuziasm. Nimeni nu devine atât de repede plicticos ca un călător proaspăt revenit din călătorie. I-a plăcut atât de mult excursia încât vrea să ne spună totul despre ea – și noi nu vrem să auzim „totul”. Vrem să auzim doar o parte. Ce a făcut ca această excursie să fie diferită de a altcuiva? Ce ne poate spune și nu știm deja? Nu vrem să descrie toate atracțiile de la Disneyland sau să ne spună că Marele Canion este impresionant sau că Veneția are canale. Dacă vreunul dintre aparatele de la Disneyland s-ar fi blocat, dacă ar fi căzut cineva în impresionantul Mare Canion, despre asta ar merita să auzim.

E normal ca atunci când ajungi într-un loc să ai impresia că ești primul care a ajuns acolo sau care are asemenea gânduri deștepte legate de el. Ok: este ceea ce ne face să mergem mai departe și ne validează experiența. Cine poate vizita Turnul Londrei fără a se gândi la nevestele lui Henric al VIII-lea sau Egiptul fără a fi mișcat de dimensiunea și vechimea piramidelor? Dar acesta este un teren acoperit deja de o mulțime de oameni. Ca scriitor, trebuie să vă țineți în frâu eul subiectiv – călătorul mișcat de privești, sunete și mirosuri noi – și să vă priviți cititorul cu ochi obiectiv. Articolul ce redă tot ce ați făcut în excursie vă va fascina pe dumneavoastră pentru că a fost excursia dumneavoastră. Îl va fascina și pe cititor? Nu. Simpla aglomerare de detalii nu garantează interesul. Detaliile trebuie să fie semnificative.

Cealaltă mare capcană este stilul. Nicăieri în altă specie de nonficțiune nu folosesc scriitorii atâtea cuvinte siropoase și platitudini. Adjective pe care vă simțiți jenat să le utilizați într-o conversație – „de toată minunăția”, „în picățele”, „rozaliu”, „fabulos”, „fulgerător” – apar aici în mod curent. Jumătate din priveștile văzute într-o zi sunt pitorești, mai ales morile de vânt și podurile acoperite; ele sunt condamnate să fie pitorești. Orașele situate într-o zonă de deal (sau la baza unui deal) sunt cuibărite – rareori citesc despre un oraș necuibărit într-o zonă de deal –, iar satele sunt brăzdate de poteci, preferabil pe jumătate uitate. În Europa, vă sculați în zgomotul făcut de căruțe trase de cai de-a lungul unui râu bântuit de istorie; pareți să auziți zgârietura unei pene de gâscă. Este o lume unde vechiul se întâlnește cu noul – vechiul niciodată nu se întâlnește cu vechiul. Este o lume unde obiectele neînsuflite se trezesc la viață: vitrinele magazinelor zâmbesc, clădirile se umflă în pene, ruinele te cheamă spre ele și chiar și coșurile de fum își cântă cântecul imemorial de bun venit.

Stilul articolului de călătorie este, de asemenea, stilul cuvintelor vagi care la un examen atent nu înseamnă nimic sau care înseamnă lucruri diferite pentru oameni diferiți: „atrăgător”, „încântător”, „romantic”. A scrie că „orașul e atrăgător în felul său” nu ajută la nimic. Și cine va defini „farmecul”, cu excepția proprietarului unei școli de bune maniere? Sau „romantic”? Acestea sunt concepte subiective în ochiul privitorului. Răsăritul romantic al unuiu este mahmureala altuia.

Cum puteți depăși astfel de groaznice probleme și scrie bine despre un loc? Sfatul meu poate fi redus la două principii – unul legat de stil, celălalt de substanță.

Mai întâi, alegeți-vă cuvintele cu deosebită grijă. Dacă o expresie vă vine de la sine, priviți-o cu suspiciune: este probabil unul dintre nenumăratele clișee care și-au croit atât de bine drum în literatura de călătorie încât trebuie să faceți un efort special să nu le folosiți. De asemenea, rezistați strădaniilor de a găsi expresia lirică plină de lumină care să descrie minunata cascadă. În cel mai bun caz, vă va face să pareți artificial – altfel decât sunteți de fapt –, iar în cel mai rău caz, pompos. Căutați cuvinte și imagini proaspete. Lăsați „miriad” și tagma sa poetilor. Lăsați „tagmă” oricui va vrea să-l folosească.

Cât despre substanță, fiți foarte selectiv. Dacă descrieți o plajă, nu scrieți că „tărâmul era presărat cu pietre” sau că „din când în când, zbura câte un pescăruș”. Tărâmurile au tendința de a fi presărate cu pietre și străbătute de pescăruși. Eliminați toate detaliile care sunt atribuite cunoscute: nu ne spuneți că marea avea valuri și că nisipul era alb. Găsiți detalii importante. Pot fi importante pentru povestirea dumneavoastră; pot fi neobișnuite, colorate, comice sau distractive. Dar asigurați-vă că au un rol.

Vă voi da câteva exemple din diverși scriitori foarte diferiți ca temperament, dar asemănători în ceea ce privește forța detaliilor pe care le aleg. Primul este dintr-un articol al lui Joan Didion, *Unii dintre cei care visează visul de aur*. Este despre o crimă teribilă care a avut loc în valea San Bernardino din California, iar în acest pasaj de început scriitoarea ne duce, parcă în propria ei mașină, departe de civilizația urbană, către porțiunea izolată de drum pe care Volkswagen-ul lui Lucille Miller a luat foc în mod inexplicabil:

Aceasta este California, unde e ușor să suni la un număr pentru a îți se transmite un mesaj cu conținut religios; dar unde e greu să cumperi o carte. Acesta este ținutul părului tapat și al pantalonilor trei sferturi și al fetelor pentru care toată fericirea vieții se reduce la o rochie lungă albă de mireasă și la nașterea unei Kimberly sau a unei Sherry sau a unei Debbie și la un divorț obținut în Tijuana și la întoarcerea la școala de coafură. „Eram doar niște copii nebuni”, spun ele fără regret și privesc cu încredere spre viitor. Viitorul arată întotdeauna bine în țara de aur, deoarece

nimeni nu-și amintește trecutul. Aici bate vântul fierbinte și vechile moravuri nu par relevante, rata de divorțuri este dublă față de media la nivel național și o persoană din 38 locuiește într-o rulotă. Aici este ultima oprire pentru toți cei care vin din altă parte, pentru toți cei care fug de frig și de trecut și de moravurile demodate. Acesta este locul în care încearcă să găsească un nou stil de viață, în singurele locuri unde știi să caute: în filme și în ziare. Cazul lui Lucille Marie Maxwell Miller este un mic monument închinat noului stil.

Imaginați-vă mai întâi Strada Banyan, pentru că pe Banyan s-a întâmplat. Ca să ajungi pe Banyan, trebuie să mergi la vest de San Bernardino, să ieși de pe Bulevardul Foothill, pe Route 66: pe lângă triajul din Santa Fe și motelul Forty Winks. Pe lângă motel, există 19 corturi indiene cu tencuială de gips: „DORMIȚI ÎNTR-O COLIBĂ INDIANĂ – PRIMIȚI MAI MULT PENTRU COLIERUL DUMNEAVOASTRĂ DE SCOICI”. Pe lângă Fontana Drag City și Biserica Nazarineană Fontana și localul Pit Stop A Go-Go; pe lângă Kaiser Steel, prin Cucamonga, către restaurantul-bar și cafeneaua Kapu Kai, la colțul dintre Route 66 și Bulevardul Carnelian. Mai sus de Kapu Kai, care înseamnă „Mări Interzise”, pe Bulevardul Carnelian, steagurile subdiviziunilor flutură în vântul aspru. „FERME DE JUMĂTATE DE ACRU! SNACK BAR-URI! INTRĂRI DE TRAVERTIN! DE LA 95 DOLARI ÎN JOS.” Asta a mai rămas dintr-o intenție care a luat-o razna, epava plutitoare a Noii Californii. Dar, după o vreme, semnele se împuținează pe Bulevardul Carnelian, iar casele nu mai sunt vopsite în culorile strălucitoare ale proprietarilor Springtime Home, ci apar bungalow-urile decolorate ale celor care cresc câțiva struguri și țin câțiva pui aici, și apoi dealul devine mai abrupt, drumul urcă și chiar și bungalow-urile se împuținează, și aici – lăsată în părăsire, aproape neasfaltată, cu eucalipti și pâlcuri de lămâi pe margine – este Strada Banyan.

În doar două paragrafe simțim nu doar prostul gust al peisajului din Noua Californie, cu corturile sale indiene cu tencuială de gips, locuințele improvizate și romanționizitatea hawaiană de împrumut, ci și impermanența patetică a vieților și pretențiilor oamenilor care au descins aici. Toate detaliile – statisticile, numele și semnele – îndeplinesc un rol util.

Detaliul concret este și ancora prozei lui John McPhee. *Coming into the Country*, cartea sa despre Alaska – pentru a alege un singur exemplu din multele sale cărți meșteșugite – are o secțiune dedicată căutării unei posibile noi capitale a statului. McPhee are nevoie doar de câteva propoziții pentru a ne arăta ce nu e în regulă cu actuala capitală, atât ca zonă de locuit, cât și ca loc din care legiuitorii să facă legi bune:

Astăzi, un pieton din Juneau, mergând cu capul în jos și cu hotărâre, poate fi oprit fără nicio problemă de vânt. Există de-a lungul străzilor

parapeți de care senatorii și reprezentanții se pot folosi pentru a se târî la lucru. În ultimii ani, pe o creastă deasupra orașului au fost plasate o serie de instrumente de măsurat viteza vântului. Au măsurat viteze de până la o sută de mile pe oră. Nu au rezistat. Vânturile le-au rupt după ce le-au dus indicatoarele până la capătul scalei. Vremea nu este mereu atât de rea; dar sub influența ei s-a format orașul și, astfel, Juneau este o comunitate strânsă de clădiri apropiate una de alta și de străzi europene înguste, construite până aproape de munți și cu fața la apa sărată...

Dorința de a muta capitala i-a venit lui Harris în timpul acelor doi ani [petrecuți în Senatul statului Alaska]. Sesiunile începeau în ianuarie și durau cel puțin trei luni, iar Harris simțea ceea ce a numit „un sentiment complet de izolare – erai împotmolit aici. Oamenii nu puteau ajunge la tine. Erai într-o cușcă. Vorbeai cu cei care făceau lobby intens în fiecare zi. În fiecare zi aceiași oameni. Era nevoie de mai multă aerisire”.

Ciudățenia orașului, atât de îndepărtat de experiența americană obișnuită, devine brusc evidentă. O posibilitate a legiuitorilor era să mute capitala la Anchorage. Acolo, cel puțin, oamenii nu s-ar simți ca și cum ar fi într-un oraș extraterestru. McPhee îi extrage esența într-un paragraf bine construit atât în ceea ce privește detaliile, cât și metaforele:

Aproape toți americanii vor recunoaște Anchorage-ul pentru că Anchorage este acea parte a oricărui oraș în care acesta a explodat la cusături și l-a expus pe Colonelul Sanders (fondatorul KFC). Anchorage este scuzat uneori în numele pionieratului. Construiește acum, civilizează mai târziu. Dar Anchorage nu este un oraș de frontieră. Practic, nu are nicio legătură cu mediul său înconjurător. A sosit pe aripile vântului, un spor american. Un cuțit mare de tăiat prăjituri, adus la El Paso, ar putea ridica în aer ceva ca Anchorage. Anchorage este marginea nordică a lui Trenton, centrul lui Oxnard, partea neexpusă la ocean a plajei Daytona. Este un Albuquerque condensat, instant.

Ceea ce a făcut McPhee a fost să capteze *ideea* de Juneau și Anchorage. Principala dumneavoastră treabă ca scriitor de proză de călătorie este să găsești *ideea* centrală a locului despre care scrieți. De-a lungul deceniilor, numeroși scriitori au încercat să surprindă Râul Mississippi, să surprindă esența mărețului drum care trece prin cucernicul centru al Americii, deseori cu mânie biblică. Dar nimeni n-a făcut-o mai succint decât Jonathan Raban, atunci când a vizitat statele din Vestul Mijlociu inundate de recente revărșări masive ale râului. Iată cum începe articolul:

Zburând la Minneapolis dinspre Vest, o vezi ca pe o problemă teologică. Marile câmpuri plate din Minnesota sunt dispuse ca pe o foaie liniată, la fel de lipsită de surprize ca o foaie de hârtie milimetrică. Fiecare

potecă pietruită, fiecare șanț au fost proiectate de-a lungul liniilor de latitudine și longitudine ale sistemului de măsurători agricole ale zonei. Fermele sunt pătrate, câmpurile sunt pătrate, casele sunt pătrate; dacă ai putea să smulgi acoperișurile de deasupra capetelor oamenilor, ai vedea familii stând la mese pătrate în punctul mort al unor camere pătrate. Natura a fost curățată, rasă, extrasă, pedepsită și reprimată în acest ținut luteran în care lumea gândește în unghiuri drepte. Te face să tânjești să vezi o curbă rebelă sau culoarea neregulată, cu pete a unui câmp pe care un fermier neatent a permis coabitarea porumbului cu soia.

Dar nu există fermieri neatenți pe această rută de zbor. Peisajul este deschis inspecției tale – ca și celei a lui Dumnezeu – ca o reclamă enormă la teribila rectitudine a oamenilor. Nu se petrece nimic ciudat aici, spune el; suntem oameni simpli, verticali, candidați potriviți pentru Rai.

Apoi, râul intră în peisaj – o pată mare, în serpentină, care se întinde nonconformist pe tabla de șah. Șerpuind în mod deviant, presărat cu bălți negre și insule verzi în formă de trabuc, Mississippi arată ca și cum ar fi fost pus aici pentru a da oamenilor cu frică de Dumnezeu din Vestul Mijlociu o lecție despre natura încăpățânată și neregenerată. Ca și mânia lui John Calvin, apare ca fiara sălbatică din inima teritoriului.

Când oamenii care trăiesc pe râu îi atribuie un gen, o fac fără imaginație și aproape întotdeauna îi atribuie propriul lor sex. „Ai face bine să respecti râul, sau el îți va face felul”, mormăie paznicul de ecluză. „E rea – a luat o grămadă de oameni de pe aici”, spune chelnerița de la bufetul la care îți iei prânzul. Atunci când Eliot a scris că râul este în noi (așa cum marea este peste tot în jurul nostru), formula ceva foarte adevărat despre Mississippi. Oamenii chiar văd tumultul său noroios ca pe o reprezentare a propriilor euri interioare impetuoase. Atunci când se laudă la străini cu nesăbuința râului lor, cu pofta sa de a face necazuri și de a distruge, cu revărsările și înecurile pe care le provoacă, au în voce o nuanță care spune: *Și eu am în mine capacitatea de a face aceste lucruri... Știu cum e.*

Ce noroc mai mare poate avea un scriitor de nonficțiune decât să locuiască în America? Această țară este extrem de variată și de surprinzătoare. Indiferent dacă locul despre care scrieți este rural sau urban, la est sau la vest, el are o înfățișare, o populație și un set de premise culturale diferite de ale oricărui alt loc. Găsiți aceste trăsături distinctive. Următoarele trei pasaje descriu părți ale Americii cât se poate de diferite una de alta. Totuși, în fiecare caz, scriitorul ne-a dat atât de multe imagini precise încât simțim că ne aflăm acolo. Primul fragment din *Halfway to Dick and Jane: A Puerto Rican Pilgrimage* de Jack Agüeros descrie zona hispanică din New York în care scriitorul și-a petrecut copilăria, un loc unde coexistă mai multe națiuni:

În fiecare clasă existau zece copii care nu știau engleză. Relațiile dintre negrii, italienii și portoricanii din clasă erau bune, dar toți știam că

nu putem să ne vizităm unii pe alții. Uneori nu ne puteam mișca prea liber nici în propriile noastre cartiere. Pe Strada 109, de la stâlpul de iluminat spre vest stăpâneau The Latin Aces, iar de la stâlpul de iluminat spre est, The Senecas, „clubul” de care țineam eu. Copiii care nu vorbeau engleză deveneau cunoscuți sub numele de Tigri Marini, după un popular cântec spaniol. *Tigru marin* și *Rechinul marin* erau două vapoare care mergeau din San Juan la New York și aduceau foarte mulți emigranți de pe insulă.

Cartierul avea granițele lui. Bulevardul 3 și estul, italiene. Bulevardul 5 și vestul, negre. Sudul... exista un deal pe Strada 103, cunoscut în zonă ca Dealul lui Cooney. Când ajungeai în vârful dealului se întâmpla ceva ciudat: începea America, pentru că la sud de deal locuiau „americani”. Dick și Jane nu erau morți; trăiau bine mersi într-un cartier mai bun.

Când noi, un grup de băieți portoricani, ne hotărâm să mergem să înotăm în piscina din Jefferson Park, știam că riscăm să ne batem și să luăm bătaie de la italieni. Iar când mergeam la biserica La Milagrosa din Harlem, știam că riscăm să ne batem și să luăm bătaie de la negri. Dar când mergeam peste Dealul lui Cooney, riscam priviri urâte, dezaprobatore și întrebări de la Poliție cum ar fi „Ce faceți în cartierul ăsta?” și „De ce nu vă întoarceți la locul vostru?”.

La locul nostru! Frate, scrisesem compuneri despre America. Nu era locul meu pe terenurile de tenis din Central Park, chiar dacă nu știam să joc? Nu puteam să mă uit la Dick cum joacă? Polițiștii ăștia nu lucrau și pentru mine?

Mergem de acolo într-un mic oraș din Texasul de est, chiar dincolo de granița cu Arkansas. Acest fragment de Prudence Mackintosh a apărut în *Texas Monthly*, o revistă care îmi place pentru vivacitatea cu care ea și ceilalți scriitori din Texas mă poartă – pe mine, locuitor din mijlocul Manhattan-ului – în fiecare colț din statul lor.

Treptat, mi-am dat seama că multe lucruri pe care le credeam texane erau, de fapt, sudiste. Îndrăgitele mituri ale Texasului aveau puțin de-a face cu partea de stat în care trăiam eu. Știam cornul, mirtul și mimoza, dar nu albastrele sau vopselurile cu care indienii își vopsesc fețele. Deși Târgul și Rodeo-ul celor Patru State se țineau la mine în oraș, n-am învățat niciodată să călăresc. N-am cunoscut pe nimeni care să poarte pălărie sau cizme de cowboy decât ca pe o costumație. Cunoșteam fermieri ale căror proprietăți se numeau Casa bătrânului cutare și cutare, nu ranch-uri cu semnele cu care își marcau vitele puse deasupra porților. Străzile din orașul meu se numeau Lemnului, Pinului, Măslinului și Bulevard, nu Guadalupe și Lavaca.

Mergem mai departe, spre vest – către Câmpia Muroc din Deșertul Mojave, California, singurul loc din America destul de aspru și părăsit, așa

cum explică Tom Wolfe în extraordinarele prime capitole ale *The Right Thing*, pentru a putea fi folosit de forțele aeriene militare din generația tre-cută atunci când au încercat să depășească viteza sunetului.

Arăta ca un peisaj fosil care fusese lăsat demult în urmă de restul evoluției teritoriale. Era plin de uriașe albi de lacuri secate, cel mai mare fiind Rogers Lake. În afară de pelin, singurul tip de vegetație era repre-zentat de Copacii lui Isus, ciudățenii sucite ale lumii plantelor, care arătau ca niște hibrizi de cactuși și bonsai japonezi. Aveau o culoare verde-în-chis pietrificată și ramuri groaznic de mutilate. În amurg, acești copaci se profilau pe deșertul fosil ca un coșmar artrit. Vara, temperatura ajungea de obicei la 110 grade (Fahrenheit), iar albiile uscate se acopereau de nisip, furtunile care se iscau fiind parcă desprinse dintr-un film despre Legiunea Străină. Noaptea, temperatura scădea până spre punctul de îngheț, iar în decembrie începea să plouă, lacurile uscate se umpleau cu câțiva centimetri de apă, și un fel de creveți preistorici scârboși își făceau loc în ele din mâl; pescărușii veneau în zbor dinspre oceanul care se afla la mai mult de o sută de mile distanță, peste munți, ca să înfulece aceste micuțe și agitate vietăți înapoiate. Trebuia să vezi ca să poți crede...

Când vântul sufla câțiva centimetri de apă încoace și încolo pe albiile lacurilor, ele deveneau absolut netede și drepte. Iar când apa se evapora primăvara și soarele usca pământul, albiile deveneau cele mai întinse zone de aterizare naturale descoperite vreodată, cu enorme marje de eroare. Acest lucru era foarte de dorit, având în vedere natura experi-mentelor de la Muroc.

În afară de vânt, nisip, ciulini și copacii lui Isus, nu mai era nimic la Muroc, cu excepția a două hangare semicirculare, unul lângă altul, câteva pompe de benzină, o singură șosea de beton, câteva cocioabe din hârtie impregnată cu smoală și niște corturi. Ofițerii stăteau în cocioabele pe care scria „barăci”, iar sufletele mai puțin importante stăteau în corturi, înghețând noaptea și murind de cald ziua. Fiecare drum care ducea acolo avea un post de gardă păzit de soldați. Ceea ce armata a vrut să realizeze în acest loc uitat de Dumnezeu a fost construirea unui avion supersonic.

Exersați scrierea acestui tip de proză de călătorie, și doar pentru că o numesc proză de călătorie nu înseamnă că trebuie să mergeți în Maroc sau la Mombasa. Mergeți la mall-ul sau la popicăria sau la creșa din zona dumnea-voastră. Dar, oricare ar fi locul despre care scrieți, mergeți acolo suficient de des pentru a-i observa calitățile care îl fac să se distingă de altele. De obicei, acestea rezultă dintr-o combinare a locului cu oamenii care îl locuiesc. Dacă este vorba despre popicăria locală, va fi un amestec între atmosfera din interior și clienții fideli. Dacă este un oraș străin, va fi un amestec între cultura străveche și populația actuală. Încercați să-l găsiți.

Un maestru al acestui tip de descoperire a fost autorul englez V.S. Pritchett, unul dintre cei mai buni și versatili autori de nonficțiune. Uitați ce scoate dintr-o vizită în Istanbul:

Istanbulul înseamnă atât de mult pentru imaginație încât realitatea îi sochează pe majoritatea călătorilor. Nu ni-i putem scoate din minte pe sultani. Aproape că ne așteptăm să-i găsim cu picioarele încrucișate sub ei și plini de bijuterii, pe divane. Ne amintim povești despre haremuri. Ade-vărul este că Istanbulul nu are niciun motiv de mândrie, în afară de situa-ția sa. Este un oraș cu dealuri abrupte, bolovănoase, zgomotoase...

În marea lor majoritate, magazinele vând materiale, haine, ciorapi de damă, pantofi, comerțanții greci fugind din magazine cu materialele nedeschise după orice potențial cumpărător, turcii așteptând pasiv. Hamalii strigă; toată lumea strigă; ești lovit de cai, izbit din toate părțile de grămezi de așternuturi și, prin toate astea, vezi una dintre priveliștile miraculoase ale Turciei – un tânăr sfios ducând o tavă de aramă suspen-dată de trei lanțuri și, exact în centrul tăvii, un păhărel de ceai roșu. Nu-l varsă niciodată; îl duce prin acest haos la șeful lui, care stă pe pragul ma-gazinului său.

Realizezi că există două specii în Turcia: cei care cară și cei care stau jos. Nimeni nu stă jos cu atâta relaxare, expertiză și beatitudine ca un turc; el stă jos cu fiecare centimetru al corpului său; chiar și fața lui stă jos. Stă jos ca și cum ar fi moștenit această artă de la generații de sultani din palatul de deasupra Punctului Seraglio (promontoriu ce separă Cornul de Aur de Marea Marmara). Nu-i place nimic mai mult decât să te invite să stai jos cu el în magazinul sau în biroul lui, alături de o mulțime de alte persoane care fac același lucru: câteva întrebări politicoase despre vârsta ta, căsătorie, sexul copiilor, numărul rudelor și unde și cum locuiești și apoi, ca și celelalte persoane care stau jos, îți dregi vocea cu un horcăit care depășește tot ce s-a auzit vreodată în Lisabona, New York sau Sheffield și te alături liniștii generale.

Îmi place expresia „chiar și fața lui stă jos” – doar șase cuvinte scurte, dar transmit ideea cu atâta fantezie încât ne iau prin surprindere. De aseme-nea, ne spun multe despre turci. Nu voi putea să mai vizitez Turcia fără a-i observa pe cei ce stau jos. Cu o singură informație rapidă, Pritchett a sur-prins o trăsătură națională. Aceasta este esența scrisului de calitate despre alte țări. Separați ceea ce este important de ceea ce nu este.

Englezii (îmi amintește Pritchett) excelează de mult într-o anumită formă de scriere de călătorie – articolul care este mai puțin important pentru ceea ce extrage un scriitor dintr-un loc decât pentru ceea ce extrage locul din scriitor. Priveliști noi nasc gânduri care altfel n-ar fi ajuns în mintea scriito-rului. Dacă o călătorie ne lărgește orizonturile, ar trebui să aflăm din ea mai

mult decât cum arată o catedrală gotică sau cum fac francezii vinul. Ar trebui să genereze o întreagă constelație de idei despre cum lucrează și se distrează bărbații și femeile, despre cum își cresc copiii, își venerază zeii, trăiesc și mor. Cărțile scrise de aventurierii-savanți britanici înnebuniți de deșert în Arabia, ca T.E. Lawrence, Freya Stark și Wilfred Thesiger, care au ales să trăiască printre beduini, își sprijină mare parte din ciudata lor putere pe reflecțiile născute din supraviețuirea într-un mediu atât de aspru și minimal.

Așa că, atunci când scrieți despre un loc, încercați să extrageți ce are el mai bun. Dar dacă procesul ar fi invers, lăsați-l pe el să extragă ce aveți dumneavoastră mai bun. Una dintre cele mai bogate cărți de călătorie scrise de un american este *Walden*, deși Thoreau a fost la doar un kilometru depărtare de oraș.

În final, totuși, ceea ce dă viață unui loc este activitatea umană: oamenii care fac lucrurile ce dau caracterul unei locații. Și după patruzeci de ani îmi amintesc lectura descrierii dinamice făcute de James Baldwin, în *The Fire Next Time*, situației sale de băiat predicator într-o biserică din Harlem. Încă port în mine senzația de a fi în acel sanctuar într-o duminică dimineață, deoarece Baldwin a mers dincolo de simpla descriere, într-o regiune literară mai înaltă, plină de sunete și ritmuri, de credință și emoții împărtășite cu alții:

Biserica era foarte emoționantă. Mi-a luat mult timp să mă eliberez de această emoție și, la cel mai simplu, cel mai visceral nivel, niciodată nu am reușit și nu voi reuși complet. Nu există muzică asemănătoare cu aceea, nici spectacol ca al sfinților bucurându-se, al păcătoșilor gemând, al tamburinelor întrecându-se una cu alta și al tuturor acestora unindu-se și aducând slavă Domnului. Încă nu există, pentru mine, patos asemenea celui de pe fețele multicolore, obosite, într-un fel triumfătoare și transfigurate, vorbind din adâncurile unei disperări vizibile, tangibile, continue despre bunătatea Domnului. N-am văzut până acum nimic care să rivalizeze cu ardoarea și emoția care umplu uneori, fără veste, o biserică, făcând-o, așa cum au depus mărturie Leadbelly și atâția alții, să se „clatine”. Nimic din ce mi s-a întâmplat de atunci nu egalează puterea și măreția pe care le-am simțit uneori când, în mijlocul vreunei predici, am știut că, într-un fel sau altul, printr-un miracol, chiar purtam, cum se spune, „Cuvântul” – când eram una cu biserica. Durerea și bucuria lor erau ale mele, durerea și bucuria mea erau ale lor – și strigătele lor de „Amin!” și „Aleluia!” și „Da, Dumnezeuule!”, „Lăudat fie-i numele!” și „Predică, frate!” îmi susțineau și-mi îndemnau solo-urile până când toți deveneam egali, transpirați de atâta efort, cântând și dansând, în durere și bucurie, la picioarele altarului.

Niciodată să nu vă fie teamă să scrieți despre un loc despre care credeți că s-a scris totul. Nu este locul dumneavoastră până când *dumneavoastră*

n-ați scris despre el. Eu mi-am asumat această provocare atunci când m-am hotărât să scriu o carte, *American Places*, despre 15 locuri foarte vizitate, clișee, care au devenit simboluri ale Americii sau care dau o idee puternică despre idealurile și aspirațiile americane.

Nouă dintre zonele mele erau supersimboluri: Muntele Rushmore, Cascada Niagara, Alamo, Parcul Yellowstone, Pearl Harbor, Muntele Vernon, Concord & Lexington, Disneyland și Centrul Rockefeller. Cinci întruchipau o idee distinctivă despre America: Hannibal, Missouri, orașul copilăriei lui Mark Twain, de care s-a folosit pentru a crea miturile gemene al Râului Mississippi și al copilăriei ideale; Appomattox, unde s-a încheiat Războiul Civil; Kitty Hawk, unde frații Wright au inventat zborul, simbolul Americii ca națiune de cârpaci geniali; Abilene, Kansas, orașul de prerie al lui Dwight D. Eisenhower, simbolul valorilor orașelor mici din America; și Chautauqua, satul din nordul New York-ului în care s-a născut majoritatea ideilor americane despre autoperfecționare și educația adulților. Doar unul dintre locurile mele sfinte era nou: monumentul drepturilor civile al lui Maya Lin din Montgomery, Alabama, ridicat în amintirea bărbaților, femeilor și copiilor uciși în timpul mișcărilor pentru drepturi civile din sud. În afară de Centrul Rockefeller, nu vizitasem niciunul dintre aceste locuri și nu știam nimic despre istoria lor.

Metoda mea nu a fost să-i întreb pe turiștii care se uită la Muntele Rushmore „Ce simțiți?”. Știu ce ar fi spus: ceva subiectiv („Este incredibil!”) și, astfel, de niciun folos pentru mine ca informație. În loc să fac asta, am mers la custozii acestor atracții turistice și i-am întrebat: de ce credeți *dumneavoastră* că în fiecare an două milioane de oameni vin la Muntele Rushmore? Sau trei milioane la Alamo? Sau un milion la podul Concord? Sau un sfert de milion la Hannibal? Ce caută acești oameni? Scopul meu a fost să ating intenția fiecărui loc: să aflu ce încerca *el* să fie, nu ce m-aș fi așteptat sau aș fi vrut *eu* să fie.

Interviewând bărbați și femei din zonele respective – pădurari, custozii, bibliotecari, negustori, veterani, Fiice ale Republicii din Texas, doamne din Asociația de femei Muntele Vernon –, am atins unul dintre cele mai bogate filioane care-l așteaptă pe orice scriitor ce pleacă în căutarea Americii: *elocvența cu care vorbesc de obicei oamenii care lucrează în locuri ce răspund nevoilor altcuiva*. Iată lucrurile pe care mi le-au spus custozii a trei dintre atracții:

MUNTELE RUSHMORE: „După-amiaza, când umbrele cad pe acea porțiune”, spunea unul dintre pădurari, Fred Banks, „simți că ochii celor patru se uită drept la tine, indiferent unde mergi. Îți pătrund drept în creier, întrebându-se ce gândești, făcându-te să te simți vinovat: «Îți faci datoria?».”

Memoriile

Dintre toate subiectele pe care le aveți la dispoziție ca scriitor, cel pe care îl cunoașteți cel mai bine sunteți dumneavoastră: trecutul și prezentul, gândurile și emoțiile dumneavoastră. Cu toate acestea, este, probabil, subiectul pe care încercați cel mai mult să-l evitați.

Ori de câte ori sunt invitat la vreun curs de redactare într-o școală sau liceu, prima întrebare pe care le-o pun elevilor este: „Care sunt problemele voastre? Care sunt preocupările voastre?” Răspunsul lor, din Maine până în California, este: „Trebuie să scriem ce vrea profesorul”. Deprimant.

„Ăsta e ultimul lucru pe care îl dorește orice profesor bun”, le spun eu. „Niciun profesor nu vrea 25 de copii ale aceleiași persoane care să scrie despre același lucru. Ceea ce căutăm toți, ceea ce vrem să transpară din lucrările voastre este personalitatea voastră individuală. Căutăm ceea ce vă face unici. Scrieți despre ce știți și ce credeți.”

Nu pot. Nu cred că li se dă voie. Eu cred că li s-a dat voie atunci când s-au născut.

Vârsta a doua nu aduce vreo îmbunătățire. La conferințe ale scriitorilor întâlnesc femei ai căror copii au crescut și care vor acum să-și pună viețile în ordine prin scris. Le îndemn să scrie detalii personale despre ce le e mai aproape. Protestează. „Trebuie să scriem ce vor editorii”, spun. Cu alte cuvinte: „Trebuie să scriem ce vrea profesorul”. De ce cred că au nevoie de permisiune pentru a scrie despre experiențele și sentimentele pe care le cunosc cel mai bine – ale lor?

Trecem la o altă generație. Am un prieten ziarist care a petrecut o viață scriind onorabil, dar întotdeauna din surse de mâna a doua, explicând evenimentele prin care au trecut alții. De-a lungul anilor, l-am auzit deseori vorbind despre tatăl lui, un preot care era cam singurul cu luări de poziție liberale într-un oraș conservator din Kansas, și era evident că de acolo avea și prietenul meu puternica sa conștiință socială. Acum câțiva ani l-am întrebat când avea de gând să înceapă să scrie despre lucrurile cu adevărat importante pentru el, inclusiv despre tatăl său. „Într-una din zilele astea”, mi-a spus. Dar ziua respectivă era întotdeauna amânată.

Când a împlinit 65 de ani, am început să-l sâcâi. I-am trimis niște memorii care mă impresionaseră, și în sfârșit a fost de acord să-și petreacă diminețile scriind în această manieră retrospectivă. Acum nu-i vine să creadă în ce călătorie eliberatoare a pornit: cât de multe lucruri pe care nu le-a

KITTY HAWK: „Jumătate dintre cei ce vin la Kitty Hawk sunt oameni care au vreo legătură cu aviația și caută rădăcinile lucrurilor”, povestea supraveghetorul Ann Childress. „Trebuie să înlocuim periodic anumite fotografii ale lui Wilbur și Orville Wright pentru că li se șterg fețele – vizitatorii vor să le atingă. Frații Wright erau oameni obișnuiți, abia ieșiți de pe băncile liceului, și totuși au făcut ceva extraordinar, într-un timp foarte scurt, cu fonduri minime. Au reușit din plin – au schimbat modul nostru de viață, al tuturor – și mă gândesc: «Aș putea eu să fiu atât de inspirată și să muncesc atât de mult încât să creez ceva de asemenea anvergură?».”

PARCUL YELLOWSTONE: „Vizitarea parcurilor naționale este o tradiție de familie în America”, e de părere pădurarul George B. Robinson, „și singurul parc de care a auzit toată lumea este Yellowstone. Dar mai este și un motiv ascuns. Cred că oamenii simt o nevoie înăscută de a restabili o legătură cu locurile din care au evoluat. Una dintre cele mai strânse legături pe care le-am observat aici este cea dintre cei foarte tineri și cei foarte bătrâni. Sunt mai aproape de originile lor.”

Puternicul conținut emoțional al cărții a fost dat de ceea ce i-am făcut pe alți oameni să spună. *Eu* n-am avut nevoie să devin emoționat sau patriotic. Păziți-vă de asta. Dacă scrieți despre locuri sfinte sau pline de semnificații, lăsați afectarea altcuiva. Un lucru pe care l-am învățat curând după ce am ajuns la Pearl Harbor a fost că vasul de luptă Arizona, scufundat de japonezi la 7 decembrie 1941, continuă să piardă până la un galon (3-4 litri) de carburant în fiecare zi. Când l-am intervievat, mai târziu, pe supraveghetorul Donald Magee, și-a amintit că atunci când a primit slujba a anulat un decret birocratic ce interzicea copiilor sub 1,15 metri să viziteze Monumentul Memorial Arizona. Comportamentul lor, se decretase, ar putea „avea o influență negativă” asupra altor turiști.

„Nu consider copiii prea mici pentru a aprecia ce reprezintă vasul respectiv”, mi-a spus Magee. „Și-l vor aminti dacă vor vedea cum pierde carburant – dacă vor vedea că vaporul încă sângerează.”

înțeles niciodată descoperă acum despre tatăl lui și despre propria-i viață. Dar întotdeauna când descrie această întreprindere spune: „Înainte n-am avut curajul” sau „Mereu mă temeam să încerc”. Cu alte cuvinte: „Nu credeam că mi se dă voie”.

De ce nu? Nu era America patria „individualistului necizelat”? Hai să recuperăm patria pierdută și pe individualiștii pierduți. Dacă predați redactarea, faceți-i pe studenții dumneavoastră să aibă încredere în valabilitatea vieților lor. Dacă sunteți scriitor, dați-vă permisiunea să ne spuneți cine sunteți.

Prin „permisiune” nu înțeleg „permisivitate”. Nu am pic de răbdare cu treaba de mântuială – cu vorbăria anilor '60, care lăsa totul în aer. Pentru a avea o carieră decentă, trebuie să fiți capabil să scrieți într-o limbă decentă. Dar la întrebarea pentru cine scrieți, nu fiți nerăbdător să faceți pe plac altora. Dacă scrieți în mod conștient pentru un profesor sau pentru un editor, veți sfârși prin a nu mai scrie pentru nimeni. Dacă scrieți pentru dumneavoastră înșivă, veți ajunge la cei pentru care vreți să scrieți.

Scrișul despre viața cuiva este în mod firesc legat de durata acestei vieți. Când studenții spun că trebuie să scrie ce vrea profesorul, deseori vor să spună că nu au nimic de spus – atât de subțire este existența lor de după orele de școală, mărginită cel mai adesea de televizor și mall, două versiuni artificiale ale realității. Totuși, la orice vârstă, actul fizic de a scrie este un puternic mecanism de căutare. Deseori sunt uimit, privind în trecut, să descopăr că un incident uitat îmi vine în minte chiar când am nevoie. Vă puteți baza întotdeauna pe memoria dumneavoastră ca sursă de material atunci când celelalte seacă.

Permisiunea, totuși, este un instrument cu două tăișuri, și nimeni n-ar trebui să-l folosească fără a ține seama de avertismentul chirurgului-șef: **SCRISUL EXCESIV DESPRE TINE ÎNSUȚI POATE DĂUNA SĂNĂTĂȚII SRIITORULUI ȘI CITITORULUI.** O linie subțire separă ego-ul de egoism. Ego-ul este sănătos; niciun scriitor nu poate ajunge prea departe fără el. Egoismul, însă, este un obstacol, iar acest capitol nu este menit să dea dreptul la palavre doar ca mijloc terapeutic. Din nou, regula pe care o sugerez este să vă asigurați că fiecare componentă a memoriilor dumneavoastră joacă un rol. Scrieți despre dumneavoastră, categoric, cu încredere și cu plăcere. Dar aveți grijă ca toate detaliile – oameni, locuri, evenimente, anecdote, idei, emoții – să vă deplaseze povestirea constant înainte.

Ceea ce mă duce la memorii ca formă. Voi citi memoriile aproape oricui. Pentru mine, niciun alt tip de nonficțiune nu merge atât de adânc spre rădăcinile experienței personale – spre tot dramatismul, durerea, umorul și caracterul neașteptat al vieții. Cărțile pe care mi le amintesc cel mai bine de prima dată când le-am citit sunt memorii: cărți ca *Out of Egypt* de André Aciman, *Exiles* de Michael J. Arlen, *Growing up* de Russell Baker, *Fierce*

Attachments de Vivian Gornick, *A Drinking Life* de Pete Hamill, *Act One* de Moss Hart, *Run-Through* de John Houseman, *The Liar's Club* de Mary Karr, *Angela's Ashes* de Frank McCourt, *Vorbește, memorie* de Vladimir Nabokov, *A Cab at the Door* de V.S. Pritchett, *One Writers's Begginings* de Eudora Welty, *Growing* de Leonard Woolf.

Ceea ce le dă forța pe care o au este îngustimea întreprinderii pe care o propun. Spre deosebire de autobiografie, care cuprinde întreaga viață, memoriile își asumă viața și ignoră cea mai mare parte a ei. Autorul de memorii ne poartă în urmă către un colț extrem de important din trecutul său – copilăria, de exemplu – sau care a fost marcat de război sau vreo altă mișcare socială. Cartea lui Baker este o cutie în interiorul altei cutii. E povestea maturizării unui băiat, plasată în interiorul poveștii unei familii marcate de Marea Criză; își derivă forța din contextul istoric. *Vorbește, memorie*, a lui Nabokov, cea mai elegantă carte de memorii pe care o știu, evocă o copilărie de aur în St. Petersburg-ul țarist, o lume a profesorilor particulari și a reședințelor de vară căreia Revoluția Rusă îi va pune capăt pentru totdeauna. Este un act de scriere înghețat într-un timp și spațiu unice. *A Cab at the Door* a lui Pritchett rememorează o copilărie aproape dickensiană; ucenicia sa mohorâtă în comerțul cu piele din Londra pare a fi desprinsă din secolul al XIX-lea. Totuși, Pritchett o descrie fără a-și plânge de milă, ba chiar cu o anume veselie. Vedem cum copilăria sa a fost legată inseparabil de momentul, țara și clasa în care s-a născut – și a făcut parte integrantă din minunatul scriitor care a devenit.

Gândiți, deci, la scară mică atunci când încercați această formă. Memoriile nu sunt rezumatul unei vieți; ci o fereastră către o viață, semănând foarte mult cu o fotografie în ceea ce privește selecția pe care o realizează. Pot părea o evocare facilă și chiar întâmplătoare a unor evenimente trecute. Nu e așa; sunt o construcție bine gândită. Thoreau a scris șapte versiuni diferite ale lui *Walden* în opt ani; nicio carte americană de memorii nu a fost pusă cap la cap cu mai mult efort. Pentru a scrie memorii de bună calitate, trebuie să deveniți editorul propriei vieți, impunând o formă narativă și o idee organizatoare peste o întindere dezordonată de evenimente pe care vi le amintiți doar pe jumătate. Memoriile reprezintă arta inventării adevărului.

Un secret al artei este detaliul. Orice fel de detaliu va merge – un sunet, un miros sau titlul unui cântec –, atât timp cât a jucat un rol hotărâtor în porțiunea de viață pe care ați ales s-o prezentați. Iată cum începe Eudora Welty *One Writers's Begginings*, o carte înșelător de subțire, plină de amintiri bogate:

În casa noastră de pe strada North Congress din Jackson, Mississippi, unde m-am născut în 1909, fiind cea mai mare dintre cei trei copii, am

crescut în bătaile ceasurilor. În picioare, în hol, se afla o pendulă simplă de stejar, care-și trimitea bătaile ca de gong prin sufragerie, camera de zi, bucătărie și cămară și în sus, pe casa scărilor. Noaptea, își puteau face drum până la urechile noastre; uneori, bătaia de la miezul nopții ne trezea chiar și dacă dormeam pe verandă. Dormitorul părinților mei avea un ceas mai mic care îi răspundea. Dacă în bucătărie ceasul nu făcea altceva decât să arate ora, cel din sufragerie era unul cu cuc și greutatea atârnată pe lanțuri lungi. De unul dintre ele, fratele meu mai mic, după ce s-a urcat pe un scaun până în vârful dulapului cu porțelanuri, a reușit o dată să agate pentru o secundă pisica. Nu știu dacă familia din Ohio a tatălui meu, care a fost elvețiană în anii 1700, înainte ca primii trei frați Welty să fi venit în America, avea vreo legătură cu asta; dar toți am fost atenți la timp toată viața noastră. Acest lucru a fost ceva bun pentru un viitor scriitor de ficțiune, care a putut învăța atât de bine, și aproape mai întâi de toate, despre cronologie. A fost unul dintre multele lucruri pe care le-am învățat aproape fără să-mi dau seama; a fost acolo când am avut nevoie de el.

Tatăl meu iubea toate instrumentele care instruiău și fascinau. Locul în care își ținea el lucrurile era sertarul „mesei din bibliotecă” unde, deasupra hărților lui împăturite, era un telescop cu extensii de alamă, cu care, după cină, căuta și găsea Luna și Carul Mare din curtea noastră din față și vedea eclipsele. Mai era un Kodak pliant care fusese cumpărat pentru Crăciun, zile de naștere și excursii. În partea din spate a sertarului găseai o lupă, un caleidoscop și un giroscop păstrat într-o cutie neagră de pânză groasă, pe care îl făcea să danseze pentru noi pe o sfoară întinsă bine. De asemenea, se aprovizionase cu un sortiment larg de puzzle-uri alcătuite din inele de metal, legături care se intersectau una cu alta și chei legate în lanț, imposibil de separat de noi, ceilalți, indiferent cu câtă răbdare ne arăta cum s-o facem; iubea inventivitatea aproape ca un copil.

Cu timpul, pe peretele sufrageriei a apărut și un barometru; dar nu aveam nevoie de el. Tatăl meu avea cunoștințele exacte despre vreme și cer ale copilului de la țară. Primul lucru pe care-l făcea dimineața era să iasă pe scările din față, să se uite la cer și să adulmece aerul. Era destul de bun la previziunile meteo.

— Ei bine, eu *nu*, spunea mama, cu enormă mulțumire de sine...

Deci am dezvoltat o puternică sensibilitate meteorologică. În anii următori, când m-am apucat de scris povestiri, atmosfera și-a ocupat de la început rolul important. Schimbările vremii și sentimentele stârnite de asemenea perturbări amenințătoare au ieșit la suprafață, legate dramatic una de alta.

Observați cât de multe aflăm dintr-odată despre începuturile Eudorei Welty – genul de casă în care s-a născut, ce fel de om era tatăl ei. Ne-a transpus în copilăria ei din Mississippi cu ajutorul bătailor ceasurilor ce răsunau în susul și în josul scărilor și chiar pe verandă.

de abordare

Pentru Alfred Kazin, mirosul este firul pe care îl urmează înapoi spre copilăria petrecută în zona Brownsville din Brooklyn. De la prima mea întâlnire, petrecută acum mult timp, cu cartea lui Kazin, *A Walker in the City*, mi-o amintesc ca pe o carte de memorii senzorială. Pasajul următor nu este doar un bun exemplu despre cum să scrieți cu nasul; arată cum memoriile se hrănesc din capacitatea scriitorului de a crea o senzație de loc – ce anume dădea cartierului său și moștenirii lui caracterul distinctiv:

Întunecimea și pustietatea străzilor erau ceea ce-mi plăcea cel mai mult vineri seara, ca și cum, pregătindu-se pentru ziua aceea de odihnă și rugăciune pe care evreii o întâmpină „ca pe o mireasă” – ziua aceea când este interzisă chiar și atingerea banilor, și orice fel de muncă, de călătorie, de treabă casnică, chiar și aprinsul sau stinsul unei lumini –, Jewry și-ar fi găsit calea pe lângă sufletul său chinuit către un străvechi centru al său liniștit. Așteptam întunericul de pe străzi sâmbătă seara așa cum alți copii așteptau luminile de Crăciun... Când mă întorceam acasă după ora trei, mirosul cald al unei prăjituri cu cafea care se cocea în cuptor și vederea mamei mele în patru labe frecând linoleumul din sufragerie mă umpleau de atâta tandrețe că simțurile mele păreau să îmbrățișeze absolut toate obiectele din casă...

Marele meu moment venea la ora șase, când se întorcea tata de la lucru, cu salopeta mirosind ușor a terebentină și șelac și cu picături albe de vopsea argintie încă strălucindu-i pe bărbie. Atârându-și paltonul în lungul hol întunecat ce ducea spre bucătărie, lăsa într-un buzunar un exemplar împăturit neglijent din *Lumea* din New York; și atunci tot ce mă ademenea din cealaltă emisferă a creierului meu de dincolo de East River căpăta viață din mirosul de cerneală proaspătă și din vederea globului de pe prima pagină. Era un ziar pe care eu îl asociazam în mod special cu Podul Brooklyn. *Lumea* era publicată sub domul verde de pe Park Row care avea vedere spre pod; pentru mine, aerul sărat proaspăt din portul New York stăruia în mirosul de vopsea și cerneală umedă din hol. Simțeam că tatăl meu aducea lumea de afară drept la noi în casă cu fiecare exemplar din *Lumea*.

Până la urmă, Kazin va traversa Podul Brooklyn și va deveni decanul criticilor literari americani. Dar genul literar care a stat în centrul vieții sale nu este unul obișnuit în literatură: romanul, nuvela sau poezia. Este cartea de memorii sau ceea ce el numește „istorie personală” – în special „clasiți americani personali” descoperiți în copilărie, ca jurnalul din Războiul Civil al lui Walt Whitman, *Specimen Days*, și ale sale *Fire de iarbă*, *Walden* al lui Thoreau și mai ales jurnalele sale și *Educația lui Henry Adams*. Ceea ce l-a mișcat pe Kazin a fost că Whitman, Thoreau și Adams au rămas în peisajul literaturii americane îndrăznind să folosească cele mai intime forme – jurnale, scrisori și memorii – și că și el s-a putut „conecta” în același mod

„îndrăgit” la America scriind istorie personală și plasându-se astfel, deși fiu de evrei ruși, în același peisaj.

Puteți folosi propria istorie personală pentru a traversa propriul Pod Brooklyn. Memoriile reprezintă forma perfectă pentru a surprinde cum este să fii nou-venit în America, iar fiecare fiu sau fiică imigrantă aduce o voce distinctivă din propria sa cultură. Pasajul următor de Enrique Hank Lopez, *Back to Bachimba*, este tipic pentru atracția puternică a trecutului abandonat, a țării lăsate în urmă, care dă acestei forme mare parte din emoția pe care o conține:

Sunt un *pochito* din Bachimba, un sat mexican destul de micuț din statul Chihuahua, unde tatăl meu a luptat alături de armata lui Pancho Villa. De fapt, el a fost singurul soldat din armata lui Villa.

În mod obișnuit, *pochito* este un termen peiorativ în Mexic (pentru a da o definiție scurtă, *pochito* este un nătâng mexican care are pretenția că e un ticălos gringo), dar eu îl folosesc într-un sens foarte special. Pentru mine, cuvântul a ajuns să însemne „mexican dezrădăcinat”, și asta am fost eu toată viața. Deși am fost crescut și educat în totalitate în Statele Unite, nu m-am simțit niciodată complet american; iar când sunt în Mexic, mă simt uneori ca un gringo strămutat cu un nume curios de mexican – Enrique Preciliano Lopez y Martinez de Sepulveda de Sapien. Ați putea trage concluzia că sunt ori un mexican schizocultural, ori un american schizofrenic cultivat.

În orice caz, scindarea a început cu mult timp în urmă, când tatăl meu și mulți din trupele lui Pancho Villa au fugit peste graniță ca să scape de *federales* care se apropiu și care, în final, l-au învins pe Villa. Mama și cu mine, călătorind prin câmpiile fierbinți ale deșertului într-o șaretă, ne-am întâlnit cu tata în El Paso, Texas, la câteva zile după grăbita sa plecare. Cum din ce în ce mai mulți soldați ai lui Villa apăreau în El Paso în fiecare zi, a devenit clar că va fi din ce în ce mai greu și nesigur să găsești de lucru, așa că părinții mei au împachetat puținele noastre lucruri și am luat primul autobuz spre Denver. Tatăl meu sperase să se mute la Chicago pentru că numele orașului părea mexican, dar puținele economii ale mamei abia ajunseseră să cumpărăm bilete spre Colorado.

Acolo, ne-am mutat într-un ghetou de rezidenți vorbitori de spaniolă, care își spuneau spanioli americani și care nu suportau brusca migrație a fraților lor din Mexic, pe care îi numeau disprețuitor *surumatos* (termen de argou pentru „sudiști”)... Noi, *surumatos*, am început să ne grupăm într-un sub-cartier din cadrul ghetoului mai mare și acolo am devenit în mod dureros conștient de faptul că tata fusese singurul soldat din armata lui Pancho Villa. Majoritatea prietenilor mei erau fii de căpitani, colonei, maiori și chiar generali, deși câțiva tați erau, ce e drept, doar sergenți și caporali... Durerea mea era sporită de faptul că isprăvile lui Pancho Villa erau un subiect constant de conversație în casa noastră. Întreaga mea copilărie pare umbrată de prezența lui. La cină, aproape în fiecare seară, ascultam povești repetate la nesfârșit despre bătălia asta sau stratagema

cealaltă sau vreun gest măreț de bunăvoință à la Robin Hood săvârșit de *el centauro del norte*...

Parcă pentru a ne spori senzația de *Villismo*, părinții mei ne-au învățat *Adelita* și *Se llevaron el cañón para Bachimba* (*Au dus tunul la Bachimba*), cele două cele mai celebre cântece ale revoluției mexicane. Vreo douăzeci de ani mai târziu (în timpul șederii mele la Facultatea de Drept de la Harvard), în timp ce hoinăream de-a lungul Râului Charles, mă trezeam cântând la nesfârșit, ușor, *Se llevaron el cañón para Bachimba, para Bachimba, para Bachimba*. Doar atât îmi aminteam din acel aspru cântec rebel. Deși mă născusem acolo, întotdeauna am privit „Bachimba” ca pe un nume fictiv, inventat de cineva ca Lewis Carroll. Așa că acum opt ani, când m-am reîntors prima dată în Mexic, am rămas realmente stană de piatră când am ajuns la o intersecție la sud de Chihuahua și am văzut un indicator vechi: „Bachimba 18 km”. Înseamnă că într-adevăr există – am strigat în gând –, Bachimba e un oraș adevărat! Cotind pe drumul îngust, prost asfaltat, am ambalat motorul și am gonit către orașul despre care cântasem din pruncie.

Pentru Maxine Hong Kingston, fiică de imigranți chinezi din Stockton, California, timiditatea și stânjeneala au stat în centrul experienței de copil care începe școala într-o țară străină. În acest pasaj, potrivit numit *Găsirea unei voci*, din cartea ei *Războinica*, observați cu câtă vioiciune își amintește Kingston atât faptele, cât și sentimentele din acei primi ani traumatizanți petrecuți în America:

Când am mers la grădiniță și a trebuit să vorbesc engleză pentru prima dată, am tăcut. O amuțire – un sentiment de rușine – încă îmi frânge vocea în două chiar și atunci când vreau să spun un *hello* neprotocolar sau să pun o întrebare simplă în fața casei de marcat sau să cer îndrumări de la un șofer de autobuz. Rămân stană de piatră...

În timpul primului an de tăcere, n-am vorbit cu nimeni, n-am cerut voie înainte de a merge la toaletă și am picat examenele de la grădiniță. Nici sora mea nu a spus nimic timp de trei ani, tăcută la joacă și tăcută în timpul prânzului. Mai erau și alte chinezoaice tăcute care nu făceau parte din familia noastră, dar majoritatea au trecut peste faza asta mai repede decât noi. Mie îmi plăcea tăcerea. La început, nu mi-a trecut prin minte că trebuie să vorbesc sau să trec examenele de la grădiniță. Vorbeam acasă și cu unul sau doi dintre copiii chinezi din clasă. Făceam semne și am făcut chiar și câteva glume. Am băut dintr-o farfurie de jucărie când s-a vărsat apa din cană și toată lumea a râs și a arătat spre mine, așa că am repetat gestul. Nu știam că americanii nu beau din farfurii.

Doar când am aflat că trebuie să vorbesc a devenit școala o suferință și tăcerea la fel. Nu vorbeam și mă simțeam rău de fiecare dată când nu vorbeam. Totuși, în clasa întâi citeam cu voce tare și auzeam o șoaptă extrem de slabă ieșindu-mi din gât, împreună cu niște scheunături. „Mai

tare”, spunea învățătoarea, care-mi alunga vocea din nou. Nici celelalte fete chinezoaice nu vorbeau, așa că știam că tăcerea avea legătură cu faptul că sunt o fetiță chinezoaică.

Acea șoaptă din copilărie este acum vocea unei scriitoare adulte care ne vorbește cu înțelepciune și umor, și sunt recunoscător că avem această voce în mijlocul nostru. Nimeni în afară de o femeie americano-chineză n-ar fi putut să mă facă să simt cum e să fii o fetiță chinezoaică azvârlită într-o grădiniță americană și de la care lumea se așteaptă să fie o fetiță americană. Memoriile reprezintă o cale de a înțelege diferențele culturale care pot face parte în mod dureros din viața zilnică din America de azi. Gândiți-vă la căutarea identității descrisă de Lewis P. Johnson în eseul *Pentru fiica mea indiană*. Johnson, care a crescut în Michigan, este strănepotul ultimului șef recunoscut al tribului Potawatomi Ottawa.

Într-o zi, când aveam cam 35 de ani, am auzit de o adunare indiană. Tatăl meu obișnuia să ia parte la ele și astfel, plin de curiozitate și de o ciudată bucurie că voi descoperi o parte din cultura mea, am hotărât că, pentru a mă pregăti de marele eveniment, aș fi putut să-l rog pe prietenul meu să-mi facă în fierăria lui o sulită. Oțelul era fin, albastru și fluorescent. Penele de pe coada ei erau mândre și strălucitoare.

Pe un teren plin de praf din sudul Indianei, am găsit albi îmbrăcați ca indienii. Am aflat că erau „hobiști”, adică a se masca în week-end-uri ca indienii era hobby-ul și distracția lor. M-am simțit ridicol cu sulita mea și am plecat.

Au trecut câțiva ani până am putut să vorbesc despre stânjeneala simțită în acel week-end și să văd partea amuzantă a lucrurilor. Dar, într-un fel, acel week-end, în ciuda calmului său, a însemnat trezirea mea la realitate. Mi-am dat seama că nu știam cine sunt. Nu aveam nume indian. Nu știam limba indiană. Nu știam obiceiurile indiene. Vag îmi aminteam cum se spune câine în limba Ottawa, dar era un diminutiv, *kahgee*, nu cuvântul întreg, *muhkahgee*, pe care aveam să-l învăț mai târziu. Chiar și mai vag îmi aminteam o ceremonie de acordare a unui nume (mie). Îmi aminteam niște picioare dansând în jurul meu, praf. Unde se întâmplase asta? Cine fusesem eu? „Suwaukquat”, mi-a spus mama când am întrebat, „unde copacul începe să crească”.

Se întâmpla în 1968 și nu eram singurul indian din țară care simțea nevoia să-și amintească cine era. Mai erau și alții. Ei țineau adunări adevărate și, până la urmă, i-am găsit. Împreună am făcut cercetări asupra trecutului nostru, care pentru mine au culminat cu „Cea mai lungă plimbare”, un marș la Washington în 1978. Poate pentru că acum știu ce înseamnă să fii indian, mă surprinde că alții nu știu. Desigur, nu mai suntem foarte mulți. Șansele unei persoane obișnuite de a întâlni un indian obișnuit într-o viață obișnuită sunt destul de reduse.

Ingredientul cel mai important din memorii este reprezentat, desigur, de oameni. Sunetele, mirosurile, cântecele și verandele vă vor duce doar până aici. În final, trebuie să aduceți în prim-plan bărbații, femeile și copiii care v-au marcat viața. Ce i-a făcut demni să vă amintiți de ei – ce concepție, ce obiceiuri nebunești? O pasăre rară tipică din colecția vastă a memoriilor este tatăl lui John Mortimer, un avocat orb, așa cum îl evocă fiul său în *Clinging to the Wreck-age*, o carte de memorii ce reușește să fie atât tandră, cât și hilară. Mortimer, el însuși avocat și autor și dramaturg prolific, celebru mai ales pentru *Rumpole of the Bailey*, scrie că, atunci când tatăl său a orbit, „a insistat să-și continue activitatea de avocat ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat” și că, după aceasta, mama sa a fost cea care îi citea dosarele și lua notițe despre cazuri.

A devenit o figură bine cunoscută la Curțile de Justiție, la fel de cunoscută ca portărelul sau ca președintele de tribunal, conducându-l pe tata de la o curte la alta, zâmbind răbdător în timp ce el pipăia podelele pavate cu bastonul său și o înjura ori pe ea, ori pe avocatul său postulant ori pe amândoi în același timp. De la începutul războiului, când s-au stabilit definitiv la țară, mama îl ducea pe tata paisprezece mile în fiecare zi până la Gara Henley și îl urca în tren. Instalat pe un scaun dintr-un colț, îmbrăcat ca Winston Churchill, în jachetă neagră și pantaloni cu dungă, papion și guler special, ghetă și ghetre, tata o puneă să citească tare și clar dovezile din cazul de divorț care făcea obiectul activității sale. În timp ce trenul se oprea pe la Maidenhead, în vagonul de clasa întâi se făcea liniște când mama citea rapoartele detectivilor particulari despre comportamentul adulterin pe care îl observaseră în detaliu. Dacă își cobora vocea la descrierile cearșafurilor pătate, ale hainelor bărbatești și femeiești găsite împrăștiate sau ale exemplelor de comportament nepotrivit în mașină, tata striga: „Vorbește tare, Kath!”, iar tovarășii lor de călătorie aveau parte de un alt episod captivant.

Dar cel mai interesant personaj din memorii, sperăm noi, se va dovedi persoana care le-a scris. Ce a învățat bărbatul sau femeia aceea din suiburile și coborășurile vieții? Virginia Woolf a fost un utilizator avid de forme extrem de personale – memorii, jurnale, scrisori – care s-o ajute să-și clarifice gândurile și emoțiile. (Cât de des ne apucăm să scriem o scrisoare din obligație și abia la al treilea paragraf descoperim că într-adevăr avem ceva să-i spunem persoanei căreia îi scriem?) Ceea ce Virginia Woolf a scris atât de intim în timpul vieții sale a fost de un imens folos altor femei care s-au luptat cu îngeri și demoni similari. Recunoscându-și această datorie față de ea în recenzia unei cărți despre copilăria plină de abuzuri a lui Woolf, Kennedy

Fraser începe cu o serie de memorii ale sale proprii, care ne captează atenția prin sinceritate și vulnerabilitate:

A fost o vreme când viața mi se părea atât de grea încât lectura despre viețile altor scriitoare era unul dintre puținele lucruri care mă ajutau. Eram nefericită și mi-era rușine de asta; eram rușinată de viața mea. Timp de câțiva ani, în perioada când aveam vreo 30-35 de ani, îmi făcusem un obicei din a sta în fotoliu citind cărți despre aceste alte vieți. Uneori, când terminam cartea, mă așezam și o citeam iar de la început. Îmi amintesc o încordare incredibilă legată de toate astea și, de asemenea, un fel de fugă de ochii lumii – ca și cum mi-ar fi fost teamă că s-ar putea uita cineva pe fereastră și m-ar descoperi. Chiar și acum, simt că ar trebui să pretind că am citit doar proza de ficțiune sau poezia scrisă de aceste femei – viețile lor așa cum au ales să le prezinte, transfigurate în artă. Dar ar fi o minciună. Ceea ce-mi plăcea, de fapt, erau mesajele personale – jurnalele și scrisorile, autobiografiile și biografiile, ori de câte ori păreau să spună adevărul. Mă simțeam foarte singură pe vremea aceea, preocupată doar de mine, izolată. Aveam nevoie de acest cor de murmur, de acest continuum de povești adevărate, ca să mă scoată la lumină. Îmi erau ca niște mame sau surori aceste femei de litere, dintre care multe muriseră deja; mai mult decât familia mea, ele păreau să-mi întindă o mână. Venisem de tânără la New York, așa cum vin foarte mulți, să mă inventez. Și, ca mulți oameni moderni – femei moderne, mai ales –, ieșisem din mediul meu... Succesul [scriitoarelor] îmi dădea speranță, desigur, dar pasajele pline de disperare erau cele care îmi plăceau cel mai mult. Căutam indicații, adunam indicii. Eram, mai ales, recunoscătoare pentru lucrurile secrete, rușinoase legate de aceste femei – pentru durerea lor: avorturile și mezalianțele, pastilele pe care le luau, cât de mult alcool beau: și ce le făcuse să fie lesbiene sau să se îndrăgostească de homosexuali sau de bărbați însurați?

Cel mai important dar pe care îl aveți de oferit atunci când vă scrieți istoria personală sunteți chiar dumneavoastră. Dați-vă permisiunea să scrieți despre dumneavoastră și distrați-vă în timp ce o faceți.

15. Știința și tehnologia

Luati o clasă de studenți de la o facultate de științe umaniste, dați-le să scrie despre vreun aspect legat de știință, și întreaga încăpere va fi străbătută de un geamăt deplorabil. „Nu! Nu știință!”, pare să spună geamătul. Studenții

de la științe umaniste au o boală comună: teama de știință. Un profesor de fizică sau chimie le-a spus la o vârstă fragedă că nu „sunt făcuți pentru știință”. (X)!

Luati un chimist sau fizician sau inginer adult și puneți-l să scrie un raport; veți vedea ceva ce aduce cu panica. „Nu! Nu ne puneți să scriem!”, spun ei. Și ei au o boală comună: teama de scris. Un profesor de engleză le-a spus la o vârstă fragedă că nu au „darul cuvintelor”.

Ambele sunt temeri nenecesare în viață și în acest capitol aș vrea să vă ajut să treceți peste ele, oricare ar fi a dumneavoastră. Capitolul se bazează pe un principiu simplu: scrisul nu este un limbaj special, proprietate a profesorului de limbă. A scrie înseamnă a gândi pe hârtie. Oricine gândește clar poate scrie clar, despre orice. Demitizată, știința este doar un alt subiect de nonficțiune. Demitizat, scrisul este doar o altă modalitate prin care oamenii de știință pot transmite ceea ce știu.

Dintre cele două temeri, a mea a fost teama de știință. Am picat odată un examen de chimie, după un curs predat de o femeie ce devenise o legendă în rândul a trei generații de studenți care spuneau că putea învăța chimie pe oricine. Nici azi nu sunt mai departe decât bunica lui James Thurber, care, așa cum scrie el în *My Life and Hard Times*, credea că „electricitatea se scurge fără a fi văzută prin toată casa” din prizele de perete. Dar, ca scriitor, am învățat că materialul științific și tehnic poate fi prelucrat în așa fel încât să fie accesibil omului obișnuit. E doar o problemă de aranjare a propozițiilor. Cuvântul „aranjare”, însă, este de importanță majoră. Nicăieri în alt caz nu trebuie să muncești atât de mult la scrierea unor propoziții care alcătuiesc o succesiune liniară. Aici nu e loc de salturi imaginative sau de adevăruri care se înțeleg de la sine. Faptele și deducțiile sunt familia domnitoare.

Tema legată de știință pe care o dau eu studenților este una simplă. ✓ Doar le cer să descrie cum funcționează ceva. Nu-mi pasă de stil și alte farafastăcuri. Vreau doar să-mi spună, să zicem, cum face o mașină de cusut ceea ce face sau cum funcționează o pompă sau de ce cade un măr sau cum îi spune ochiul creierului ce vede. Orice proces e bun, iar știința în sens larg poate include tehnologia, medicina și științele naturii.

O doctrină a jurnalismului este că, de fapt, „cititorul nu știe nimic”. Nu e flatant, dar un scriitor care scrie despre ceva tehnic nu trebuie să uite acest lucru. Nu puteți presupune că, pur și simplu, cititorii dumneavoastră știu ceea ce presupuneți că știe toată lumea sau că își mai amintesc ce li s-a explicat odată. După sute de demonstrații, eu tot nu sunt sigur că aș putea intra într-una dintre acele veste de salvare pe care mi le-au arătat însoțitorii de zbor: ceva despre cum „pur și simplu” îmi trec brațele prin curele, „pur și simplu” trag tare de două manete în jos (sau în lateral?) și „pur și simplu” o umflu – dar nu prea repede. Singurul pas pe care sunt sigur că îl pot realiza este să o umflu prea repede.

Descrierea unui proces este importantă din două motive. Vă face să fiți sigur că dumneavoastră știți cum se produce. Apoi, vă obligă să-l treceți pe cititor prin aceeași succesiune de idei și deducții care au făcut ca procesul să fie clar pentru dumneavoastră. Am descoperit că este o găselniță foarte bună pentru mulți studenți a căror gândire era haotică. Unul dintre ei, un student strălucit în anul II la Yale care încă umplea pagina de generalități neclare la jumătatea semestrului, a venit la oră foarte bine dispus și a întrebat dacă poate să-și citească lucrarea despre cum funcționează un stingător de incendii. Am fost sigur că urma să intrăm în ceață. Dar lucrarea sa impresiona prin simplitate și logică. Explica foarte clar cum trei tipuri diferite de foc sunt stinse de trei tipuri diferite de stingătoare de incendii. Am fost extaziat de transformarea lui peste noapte într-un scriitor capabil să descrie secvențe; la fel și el. Până la sfârșitul anului III scrisese o carte de instrucțiuni care s-a vândut mai bine decât orice carte scrisă de mine.

Mulți alți studenți dezordonați au încercat același tratament și de atunci scriu clar. Încercați. Pentru că principiul scrierilor științifice și tehnice se aplică tuturor scrierilor de nonficțiune. Este principiul călăuzirii cititorilor care nu știu nimic, pas cu pas, către înțelegerea subiectelor pentru care nu credeau că au vreo aptitudine sau pe care se temeau că sunt prea proști să le înțeleagă.

Imaginați-vă scrisul despre știință ca pe o piramidă răsturnată cu susul în jos. Începeți de jos, cu acel lucru pe care trebuie să-l știe cititorul înainte de a trece la a învăța mai mult. A doua propoziție extinde ceea ce a spus prima, lărgind piramida, iar a treia propoziție o extinde pe a doua, astfel încât să puteți trece încet-încet de la fapte spre semnificații și speculații – cum modifică o nouă descoperire ceea ce se știa, ce noi căi de cercetare poate deschide, unde poate fi aplicată cercetarea. Nu există limite ale lărgirii piramidei, dar cititorii dumneavoastră vor înțelege implicațiile mai mari doar dacă vor începe cu un singur fapt restrâns.

Un exemplu potrivit este un articol de Harold M. Schmeck, Jr., care a apărut pe prima pagină a ziarului *New York Times*.

WASHINGTON – Exista în California un cimpanzeu care știa să joace x și 0. Dresorii lui erau încântați de această dovadă a învățării, dar erau și mai impresionați de altceva. Au descoperit că pot să-și dea seama studiind creierul animalului dacă o anume mișcare va fi bună sau greșită. Depindea de gradul de atenție al cimpanzeului. Când animalul dresat era atent, făcea mișcarea corectă.

Ei bine, acesta este un detaliu destul de interesant. Dar de ce merită să fie publicat pe prima pagină a ziarului? Paragraful 2 îmi spune:

Ideea importantă este că oamenii de știință au fost capabili să recunoască acea stare. Analizând pe calculator semnalele transmise la nivelul creierului, au învățat să distingă ceea ce se poate numi „stări ale minții”.

Dar nu se putuse face acest lucru până acum?

Acest lucru era mult mai ambițios decât simpla detectare a stărilor de trezire, moțială sau somn. Era un pas nou în direcția înțelegerii funcționării creierului.

Cum era un pas nou?

Cimpanzeul și echipa de cercetători de la Universitatea California din Los Angeles au absolvit stadiul de x și 0, dar lucrul cu semnalele transmise la nivelul creierului continuă. Deja a revelat niște informații surprinzătoare legate de comportamentul creierului în timpul zborurilor spațiale. Pare să-și găsească aplicații la problemele sociale și domestice de pe Pământ și chiar la aducerea de îmbunătățiri învățării umane.

Bun. Nu puteam cere o aplicație mai largă a cercetării: spațiu, probleme umane și proces cognitiv. Dar este un efort izolat? Într-adevăr, nu.

Face parte din curentul mai larg de cercetare modernă a creierului care se desfășoară în laboratoare de pe întreg teritoriul Statelor Unite și din alte țări. Sunt implicate tot felul de viețuitoare, de la oameni și maimuțe la șobolani și șoareci, pești, viermi lași și prepelițe.

Încep să văd contextul în întregime. Dar care e scopul?

Scopul final este înțelegerea creierului uman – acel pachet incredibil de țesut care cântărește 1,5 kg și care poate înțelege cele mai îndepărtate colțuri ale universului și cele mai mici componente ale atomului, dar nu și propria funcționare. Fiecare proiect din cadrul cercetării separă o mică piesă dintr-un puzzle enorm.

Deci acum știu cum se încadrează cimpanzeul de la universitatea respectivă în contextul științei internaționale. Știind acest lucru, sunt gata să aflu mai multe despre contribuția lui.

În cazul cimpanzeului care a fost învățat să joace x și 0, nici chiar un ochi format nu vede ceva neobișnuit în liniile sinuoase care apar pe hârtie și care reprezintă undele electrice emise de creierul animalului. Dar,

datorită analizei pe calculator, s-a putut spune ce indicii arată că animalul era pe cale să facă mișcarea corectă și ce semne precedau o greșeală.

Un element important a fost sistemul de analiză pe calculator elaborat în mare parte de dr. John Hanley. Starea minții care preceda întotdeauna un răspuns corect poate fi descrisă ca atenție antrenată. Fără capacitatea calculatorului de a analiza uriașele complexități ale curentilor cerebrali înregistrați, „signaturile” unor astfel de stări nu ar fi putut fi detectate.

Articolul continuă pe patru coloane și descrie potențialele aplicații ale cercetării – măsurarea cauzelor tensiunilor domestice, reducerea stresului șoferilor în timpul orelor de vârf – și, în final, menționează ceea ce se realizează în multe ramuri ale medicinei și psihologiei. Dar totul a început cu un cimpanzeu care juca x și 0.

Puteți elimina mare parte din misterul științei scriind în așa fel încât să-l ajutați pe cititor să se identifice cu respectiva activitate științifică. Din nou, asta înseamnă căutarea elementului uman – și dacă trebuie să vă mulțumiți cu un cimpanzeu, cel puțin știți că acesta reprezintă treapta următoare de pe scara lui Darwin.

Un element uman sunteți chiar dumneavoastră. Folosiți-vă propria experiență pentru a-l conecta pe cititor la un mecanism care are atingere și cu viața lui. În articolul următor despre memorie, observați cum scriitorul, Will Bradbury, ne oferă un „măner” personal de care să apucăm un subiect complex:

Încă mai văd norul întunecat de nisip chiar înainte de a-mi intra în ochi, mai aud vocea calmă a tatălui meu care mă îndeamnă să plâng ca să îndepărtez durerea și mai simt furia și umilința arzându-mi în piept. Au trecut mai bine de treizeci de ani de la acel moment în care un tovarăș de joacă, luptându-se cu mine ca să-mi ia ambulanța de jucărie, mi-a aruncat o mână de nisip în față. Totuși, imaginile nisipului și ambulanței, sunetul vocii tatălui meu și zvâcnirile sentimentelor mele rănite au rămas vii și clare până azi. Ele sunt primele lucruri de care îmi amintesc, primele fragmente de sticlă vizuală, verbală și emoțională prinse în mozaicul pe care m-am deprins să-l cunosc a fi eu prin ceea ce este cu siguranță cea mai esențială funcție a creierului – memoria.

Fără această funcție miraculoasă care ne permite să înregistrăm și să redăm informațiile, sistemele cruciale ale creierului pentru mers și dormit, pentru exprimarea sentimentelor și pentru efectuarea de operații complicate n-ar putea face altceva decât să bâjbâie printre input-urile senzoriale ale momentului. Omul nici n-ar avea un sentiment real al sinelui, pentru că n-ar avea un trecut pe care să-l studieze, din care să învețe, de care să se bucure sau, la nevoie, în care să evadeze. Totuși, după mii de ani de teoretizare, de citire corectă și greșită a propriilor particularități de comportament, omul abia începe să înțeleagă întrucâtva misteriosul

proces care-i permite să izoleze și să păstreze bucățele din timpul care trece.

Una dintre probleme a fost să decidem ce este memoria și care sunt obiectele care o au. Uleiul de in, de exemplu, are un fel de memorie. Odată expus la lumină, chiar pe o perioadă scurtă, își va schimba consistența a doua oară când este expus. Își va „aminti” prima întâlnire cu lumina. Circuitele electronice și fluide au, de asemenea, memorie, de un tip mai sofisticat. Incluse în calculatoare, ele pot stoca și reda cantități extraordinare de informații. Iar corpul uman are cel puțin patru tipuri de memorie...

Aceasta este o argumentație bună. Cine nu are un mănunchi de imagini vii de care-și aduce aminte de la o vârstă foarte fragedă? Cititorul este nerăbdător să afle cum se realizează această faptă eroică de stocare și redare. Exemplul cu uleiul de in este chiar ce trebuie pentru a ne face să ne întrebăm ce e, de fapt, „memoria”, iar apoi scriitorul revine la cadrul de referință uman, pentru că omul este cel care a construit circuitele de computer și are el însuși patru tipuri de memorie.

O altă metodă personală este de a țese povestirea științifică în jurul altcuiva. În asta a constat farmecul articolelor numite „Analele medicinei” pe care Berton Roueché le-a scris mulți ani pentru ziarul *The New Yorker*. Sunt povestiri polițiste, implicând aproape întotdeauna o victimă – o persoană obișnuită lovită de o boală misterioasă – și un detectiv obsedat de găsirea vinovatului. Iată cum începe una dintre ele:

Pe la ora 8, luni dimineața, pe 25 septembrie 1944, un bătrân zdrențaros, vagabond, de 82 de ani, s-a prăbușit pe trotuarul străzii Dey, lângă gara Hudson. Nenumărați oameni trebuie să-l fi observat, dar a zăcut acolo singur câteva minute, năucit, îndoindu-se sub durerea provocată de crampele abdominale și vomitând continuu. Apoi a venit un polițist. Până când s-a aplecat deasupra bătrânului, polițistul ar fi putut crede că îi era rău pentru că băuse prea mult; hoinarii doborâți de băutură sunt ceva obișnuit dimineața devreme în partea aceea a orașului. Dar nu era o părere pe care și-ar fi putut-o menține mult timp. Nasul, buzele, urechile și degetele bătrânului erau albastre precum cerul.

Până la prânz, unsprezece oameni albaștri sunt internați în spitalele din apropiere. Dar n-aveți grijă: dr. Ottavio Pellitteri, epidemiolog, este la fața locului și îi telefonează doctorului Morris Greenberg de la Biroul de prevenire a bolilor. Încet, cei doi pun cap la cap dovezi care par să sfideze istoria medicinei până când cazul este rezolvat și ticălosul identificat ca un tip de intoxicare atât de rar că multe manuale standard de toxicologie nici nu-l menționează. Secretul lui Roueché este la fel de vechi ca arta scrisului. Suntem implicați într-o urmărire și un mister. Dar nu începe cu istoria medicală

a intoxicației și nici nu vorbește despre textele standard de toxicologie. Ne oferă un bărbat – și nu unul oarecare, ci unul albastru.

O altă modalitate de a ajuta cititorii să înțeleagă fapte nefamiliare este de a le lega de imagini care le *sunt* familiare. Reduceți principiul abstract la o imagine pe care o pot vizualiza. Moshe Safdie, arhitectul care a conceput Habitat, complexul inovator de locuit de la expoziția de la Montreal din 1967, explică în cartea sa *Beyond Habitat* că omul ar construi mai bine decât o face dacă și-ar acorda timp să observe cum se întâmplă acest lucru în natură, din moment ce „natura face forme, iar formele sunt produse secundare ale evoluției”:

Putem studia viața plantelor și animalelor, formațiunile de pietre și cristale și descoperi motivele pentru care au forma pe care o au. Nautilusul a evoluat astfel încât atunci când îi crește cochilia să nu-i rămână capul prins în deschizătură. Aceasta se numește creștere gnomonică; determină formațiunile în spirală. Matematic, este singurul mod în care poate crește.

Același lucru este adevărat în cazul acumulării de forță de către un anumit material. Uitați-vă la aripile unui vultur, la formarea oaselor sale. În urma evoluției, a apărut un tipar geometric tridimensional foarte complicat, un fel de cadru spațial, cu oase foarte subțiri care se îngroașă la capete. Principala problemă de supraviețuire a vulturului este să capete putere în aripi (care se îndoaie extraordinar de mult când pasărea zboară) fără a lua în greutate, întrucât acest lucru i-ar limita mobilitatea. Prin evoluție, vulturul a ajuns la cea mai eficientă structură imaginabilă – un cadru spațial de os.

„Pentru fiecare aspect al vieții există reacții la nivelul formei”, scrie Safdie, observând că arțarul și ulmul au frunze mari pentru a absorbi cantitatea maximă de soare necesară supraviețuirii în climatul temperat, în vreme ce măslinele are frunze care se rotesc pentru că trebuie să rețină umezeala și nu pot absorbi căldura, iar cactusul se dispune perpendicular pe lumină. Toți ne putem imagina o frunză de arțar și un cactus. Pentru fiecare principiu greu, Safdie ne oferă o ilustrare simplă:

Economia și supraviețuirea sunt cuvintele-cheie din natură. Studiat în afara contextului, gâtul girafei pare neeconomic de lung, dar este economic dacă avem în vedere că partea cea mai mare din hrana girafei se găsește sus, în copaci. Frumusețea, așa cum o înțelegem noi și cum o admirăm în natură, nu e niciodată arbitrară.

Sau luați acest articol despre lilieci, de Diane Ackerman. Cei mai mulți dintre noi știu doar trei lucruri despre lilieci: sunt mamifere, nu ne plac și au un fel de radar care le permite să zboare noaptea fără a se izbi de lucruri.

Evident, oricine scrie despre lilieci trebuie să ajungă repede la explicarea modului în care funcționează mecanismul acesta. În pasajul următor, Ackerman ne dă detalii atât de precise – și atât de ușor de legat de ceea ce știm – încât devine o plăcere să citești despre acest proces:

Eco-locația nu e greu de înțeles dacă vă imaginați liliecii chemându-și sau fluierând după pradă cu sunete de frecvențe foarte înalte. Majoritatea oamenilor nu le pot auzi. Persoanele tinere care au auzul foarte ascuțit pot percepe sunete de 20.000 de vibrații pe secundă, dar cele scoase de lilieci pot avea până la 200.000. Liliacul așteaptă ca sunetul să se întoarcă la el, iar când ecourile încep să se înțească și să se audă din ce în ce mai tare, știe că insecta pe care o urmărește este mai aproape. Apreciind timpul scurs între ecouri, liliacul știe cât de repede se mișcă prada și în ce direcție. Unii sunt destul de sensibili pentru a percepe un gândac ce se deplasează pe nisip, iar alții pot percepe mișcările pe care le face o molie care dă din aripi când stă pe o frunză.

Aceasta este ideea mea de sensibilitate; n-aș putea cere unui scriitor să-mi dea două exemple mai minunate. Dar e mai mult decât recunoștința în admirația mea. Mă întreb: câte alte exemple de sensibilitate a liliacului a adunat – zeci? sute? – pentru a le putea alege pe acestea două? Începeți întotdeauna cu prea mult material. Apoi dați-i cititorului exact cât trebuie.

Pe măsură ce se apropie, liliacul poate țipa din ce în ce mai des, pentru a-și localiza prada. Și este o diferență calitativă între ecoul solid, constant care este returnat de un perete de cărămidă și ecoul ușor, fluid care vine dinspre o floare ce se leagănă. Strigând la lume și ascultând ecourile, liliecii își pot face o imagine despre peisaj și obiectele din el care include textură, densitate, mișcare, distanță, dimensiune și, probabil, și alte caracteristici. Majoritatea liliecilor urlă de-a binelea; doar că noi nu-i auzim. Este un gând ciudat când stai în liniște într-o peșteră plină de lilieci. Își petrec toată viața tipând. Țipă la cei pe care îi iubesc, Țipă la dușmani, Țipă la mâncare, Țipă la lumea mare, agitată. Unii Țipă mai des, alții mai rar, unii mai tare, alții mai încet. Liliecii cu urechi lungi nu au nevoie să Țipe; ei își aud ecourile foarte bine dacă șoptesc.

O altă modalitate de a face știința accesibilă este să scrieți ca persoană, și nu ca om de știință. Revenim, deci, la ideea de a fi dumneavoastră înșivă. Doar pentru că aveți de-a face cu o disciplină savantă despre care se scrie de obicei cu pedanterie seacă nu înseamnă că dumneavoastră nu puteți scrie într-un limbaj proaspăt. Loren Eiseley a fost un naturalist care a refuzat să fie intimidat de natură atunci când ne-a împărțit, în *The Immense Journey*, nu doar cunoștințele sale, ci și entuziasmul:

De mult sunt un admirator al caracatiței. Cefalopodele sunt o specie foarte veche și au trecut, proteice, prin multe forme. Sunt cele mai inteligente dintre moluște și am considerat întotdeauna că pentru noi e foarte bine că nu au ajuns pe uscat – sunt alte creaturi care au făcut-o.

Nu trebuie să vă speriați. E adevărat că unele dintre ele sunt ciudate, dar mie acest lucru mi se pare mai degrabă încurajator. Îți dă un sentiment de încredere să vezi că natura încă se ocupă de experimente, încă este dinamică și nu a terminat, declarându-se mulțumită că un pește din Devonian a reușit să ajungă o ființă bipedă cu pălărie de paie. Există alte lucruri care freamătă și cresc în bazinul oceanic. Merită să știm asta. Merită să știm că există tot atâta viitor cât trecut. Singurul lucru care nu merită este să fim siguri de rolul omului în toată treaba asta.

Meritul lui Eiseley este că ne ajută să simțim cum e să fim oameni de știință. Tranzacția centrală din scrierea lui este povestea de dragoste a naturalistului cu natura, așa cum în scrierea lui Lewis Thomas este dragostea biologului pentru celulă. „Dacă vă uitați la televizor”, a scris dr. Thomas în excelenta sa carte *Lives of a Cell*, „vi se creează impresia că trăim încolțiți, în totală primejdie, înconjurați din toate părțile de microbi în căutare de oameni, păziți de infecții și moarte doar de o tehnologie chimică ce ne permite să-i ucidem noi pe ei. Detonăm nori de aerosoli, amestecați cu deodorante ca să ne poarte noroc, în nasuri, guri, sub braț, crăpături privilegiate – chiar și în măruntaiele telefoanelor”. Dar chiar în cele mai paranoice coșmaruri ale noastre, spune el, „suntem de interes relativ minor pentru vasta lume a microbilor. Omul care ia un meningococ este într-un pericol considerabil mai mic de a-și pierde viața, chiar și fără chimioterapie, decât meningococii care au ghinionul să prindă un om.”

Lewis Thomas este dovada științifică a faptului că oamenii de știință pot scrie la fel de bine ca oricine. Nu trebuie să fii „scriitor” ca să scrii bine. O considerăm pe Rachel Carson scriitoare pentru că a lansat mișcarea ecologică cu o carte, *Silent Spring*. Dar Carson nu era scriitoare; era un biolog marin care scria bine. Scria bine pentru că gândea clar și era pasionată de domeniul ei. Cartea lui Charles Darwin, *Călătoria pe Beagle*, nu este doar un clasic al istoriei naturale; este o carte clasică de literatură, propozițiile sale înaintând cu vioiciune și vigoare. Dacă sunteți un student cu aplecare pentru știință sau tehnologie, nu presupuneți că Departamentul de engleză deține monopolul pentru „literatură”. Fiecare domeniu științific are o literatură bună proprie. Citiți-i pe oamenii de știință care scriu bine în domeniile care vă interesează – de exemplu, Primo Levi (*Tabelul periodic*), Peter Medawar (*Pluto's Republic*), Oliver Sacks (*Omul care și-a confundat soția cu o pălărie*), Stephen Jay Gould (*The Panda's Thumb*), S.M. Ulam (*Adventures of a Mathematician*), Paul Davies (*God and the New Physics*), Freeman

Dyson (*Weapons and Hope*) – și folosiți-le ca modele pentru propriile scrieri. Imitați stilul lor liniar, felul în care evită jargonul tehnic, felul în care leagă constant un proces ocult de ceva ce poate fi vizualizat de orice cititor.

Iată un articol intitulat *Viitorul tranzistorului*, din *Scientific American*, de Robert W. Keyes, care are un doctorat în fizică și este specialist în semiconductori și sisteme de procesare a informației. Cam 98% dintre cei care au doctorate în fizică nu pot descrie o capsulă Petri, dar nu pentru că nu pot. Pentru că *nu vor*. Nu vor să catadicsească să învețe să folosească instrumentele simple ale limbii – instrumente de precizie la fel de rafinate ca și cele care se folosesc într-un laborator de fizică. Aceasta este argumentația lui Keyes:

Scriu acest articol pe un computer care are vreo 10 milioane de tranzistori, un număr uluitor de produse fabricate pe care să le dețină o singură persoană. Totuși, ei costă mai puțin decât hard disk-ul, tastatura, monitorul și carcasa. În schimb, 10 milioane de capse ar costa cam cât tot calculatorul. Tranzistorii au devenit atât de ieftini pentru că în ultimii 40 de ani inginerii au învățat să decupeze din ce în ce mai mulți dintr-o singură placă de silicon. Astfel, costul unei singure etape de fabricație poate fi împărțit la un număr din ce în ce mai mare de unități.

Cât mai poate continua această tendință? Savanții și experții în industrie au declarat de multe ori în trecut că există o limită fizică dincolo de care miniaturizarea nu mai poate continua. De tot atâtea ori au fost surprinși de fapte. Nicio astfel de limită nu poate fi identificată în ceea ce privește cantitatea de tranzistori ce pot fi fabricați din silicon, care a crescut cu opt ordine de mărime în cei 46 de ani de când s-a inventat tranzistorul.

Mai uitați-vă o dată la stilul secvențial. Veți vedea un om de știință care vă conduce în pași logici, o propoziție după alta, pe poteca poveștii pe care a început să o spună. De asemenea, se simte bine scriind și, astfel, scrie în așa fel încât să ne simțim și noi bine.

Am citat din atâtea scriitori care au scris despre atât de multe fațete ale lumii fizice pentru a arăta că, în primul rând, furnizează informații ca oameni: bărbați și femei care găsesc un fir comun de umanitate între ei și specialitatea lor și cititori. Puteți ajunge și dumneavoastră la aceeași relație, indiferent de subiect. Principiul scrisului secvențial se aplică la orice domeniu în care cititorul trebuie escortat pe un nou teren dificil. Gândiți-vă la toate domeniile în care biologia și chimia se întrepătrund cu politica, economia, etica și religia: SIDA, avortul, azbestul, drogurile, combinarea genelor, geriatria, încălzirea globală, sănătatea, energia nucleară, poluarea, deșeurile toxice, steroizii, clonarea, mamele surogat și alte zeci. Doar dacă experții scriu clar despre ele putem noi, ceilalți, să facem alegeri în cunoștință de cauză în aceste domenii despre care nu știm decât foarte puțin sau chiar nimic.

Voi încheia cu un exemplu ce rezumă tot ce am expus în acest capitol. Citind în ziarul meu de dimineață despre premiile *National Magazine* pe 1993, am văzut că laureatul mult doritei categorii a reportajului, învingând grei ca *The Atlantic Monthly*, *Newsweek*, *The New Yorker* și *Vanity Fair*, era o revistă intitulată *I.E.E.E. Spectrum*, de care nu mai auzisem până atunci. S-a dovedit a fi revista purtătoare de drapel a Institutului de Inginerie Electrică și Electronică, o asociație profesională cu 320.000 de membri. După cum a spus editorul ei, Donald Christiansen, revista era odinioară plină de integrale și acronime, iar articolele deseori de neînțeles chiar și pentru alți ingineri. „Există 37 de discipline diferite în cadrul Institutului de Inginerie Electrică și Electronică”, a spus el. „Dacă nu pot descrie ceva în cuvinte, nici chiar oamenii noștri nu se pot înțelege unul cu altul.”

Făcând această revistă accesibilă pentru 320.000 de ingineri, Christiansen a făcut-o accesibilă și pentru cititorul mediu, așa cum am aflat când am descoperit articolul câștigător, *Cum a demontat Irak-ul bomba pentru a vedea cum funcționează* de Glenn Zorpette. Este un foarte bun exemplu de reportaj de investigații – cel mai bun tip de scriere de nonficțiune în slujba informării publice.

Construit ca o povestire polițistă, articolul descrie eforturile Agenției Internaționale pentru Energie Atomică (AIEA) de a monitoriza programul secret prin care irakienii aproape au construit o bombă atomică și de a explica cum au ajuns atât de aproape. Astfel, articolul este atât o lucrare de istorie a științei, cât și un document politic, unul care era încă problematic, deoarece cercetările din Irak au fost conduse – și probabil continuate până la căderea lui Saddam Hussein – contra regulilor AIEA, care nu permiteau divulgarea de informații; mare parte din materialul despre construirea bombeii a fost obținut pe căi ilicite de la diverse națiuni industrializate, inclusiv Statele Unite. Articolul din *Spectrum* se concentrează pe o tehnică cunoscută drept EMIS (*Electromagnetic Isotope Separation* – separarea electromagnetică a izotopilor), care s-a desfășurat la un complex de cercetare aflat la sud de Bagdad, numit Al Tuwaitha:

Programul EMIS i-a surprins nu doar pe cei de la AIEA, ci și agențiile de spionaj vestice. Cu ajutorul acestei tehnici, un flux de ioni de uraniu este deviat de electromagneți într-o cameră vidată. Camera și echipamentul asociat ei se numesc calutron. Ionii de U-238, mai grei, sunt deviați mai puțin decât ionii de U-235, și această mică diferență se folosește pentru a separa U-235 fisionabil. Totuși, „ceea ce în teorie este o procedură foarte eficientă, în practică e o treabă foarte, foarte încurcată”, a spus Leslie Thorne, care s-a retras recent din funcția de manager de activități de teren în cadrul echipei AIEA. Invariabil, unii ioni de U-238 rămân amestecați cu U-235, iar fluxurile de ioni pot fi greu de controlat.

Ok. Asta e foarte clar. Dar *de ce* este procesul atât de încurcat? *De ce* sunt fluxurile de ioni greu de controlat? Scriitorul ne spune. Nu uită niciodată unde i-a lăsat pe cititori în paragraful precedent și ce vor ei să afle în continuare.

Cele două materiale izotopice diferite se acumulează în containere de grafit în formă de ceașcă. Dar acumularea lor în cele două containere poate fi mult compromisă de mici variații în puterea și temperatura electromagneților. Astfel, în practică, materialele au tendința să se împrăstie peste tot în interiorul camerei vidate, care trebuie curățată după un anumit număr de ore de operare.

Asta înseamnă, într-adevăr, dezordine. Dar a funcționat vreodată acest proces?

Sunt necesari sute de magneți și zeci de milioane de wați. În timpul Proiectului Manhattan, de exemplu, locația EMIS Y-12 din Oak Ridge, Tennessee, a folosit mai multă energie decât Canada, plus întreaga rezervă de argint a S.U.A.; aceasta a fost necesară pentru a bobina electromagneții necesari (de cupru era nevoie în altă parte în cadrul războiului). Mai ales din cauza unor asemenea probleme, oamenii de știință din S.U.A. au crezut că nicio țară nu va recurge vreodată la EMIS pentru a produce cantitățile relativ mari de material îmbogățit necesar armelor atomice...

Descoperirea programului EMIS din Irak a avut mult din dramatismul unui roman bun de spionaj. Primul indiciu a fost dat, se pare, de hainele ostaticilor americani reținuți de forțele irakiene la Tuwaitha. După ce ostaticii au fost eliberați, hainele lor au fost analizate de experți în spionaj, care au descoperit mostre minuscule de materii nucleare cu concentrații izotopice care se pot produce doar într-un calutron...

„Am descoperit dintr-o dată un dinozaur viu”, a spus Demetrios Perricos, comandant adjunct al echipei AIEA din Irak.

Nici chiar în toiul expunerii acestei tehnologii de vârf, scriitorul nu pierde ingredientul uman. Aceasta nu este o povestire despre „știință”; este o povestire despre oamenii care fac știință – o bandă de fabricanți de bombe clandestini și o echipă de polițiști *high-tech*. Citatul despre dinozaur este aur curat, o metaforă pe care toți o putem înțelege. Până și un copil știe că nu mai există dinozauri.

Cu inevitabilitatea muncii detectiviste de calitate, articolul ajunge la finalul care a constituit însăși rațiunea investigației: descoperirea faptului că Irak-ul, „nelimitându-se la producerea de materiale folosite la construirea armelor nucleare, se străduia concomitent să construiască o armă din acestea, o treabă descurajantă cunoscută sub numele de înarmare”. Mai întâi, ni se spune ce opțiuni au cei ce încearcă acest lucru:

Cele două tipuri de bază de bombe atomice sunt cele cu acțiune explozivă și cele cu implozie. Ultimele sunt mai greu de proiectat și construit, dar au putere mai mare la o cantitate dată de material fisionabil. Anchetatorii de la AIEA nu au găsit nicio dovadă că Irak-ul căuta să obțină o armă cu acțiune explozivă; e clar, spun ei, că și-au concentrat resursele financiare și de altă natură pe obținerea unui dispozitiv cu implozie și chiar începuseră să lucreze la proiecte de acest tip destul de avansate.

Ce este un dispozitiv cu implozie?

În cazul unui dispozitiv cu implozie, materialul fisionabil este comprimat fizic de forța unei unde de șoc create cu ajutorul explozivilor convenționali. Apoi, în chiar secunda potrivită, sunt eliberați neutroni, inițiind reacția de fisiune în lanț ultrarapidă – o explozie atomică. Astfel, principalele elemente ale unui dispozitiv cu implozie sunt un sistem de detonare, un ansamblu exploziv și miezul. Sistemul de detonare include dispozitive de descărcare de energie înaltă bazate pe tuburi vidate, numite kritoni, capabile de a elibera suficientă energie pentru detonarea explozibilului convențional. Ansamblul exploziv include „lentile” care concentrează unda de șoc sferică, implozivă, drept pe miezul fisionabil, în interiorul căruia se află un inițiator neutronic. AIEA a strâns multe dovezi că irakienii au făcut progrese în fiecare dintre aceste domenii.

Apropo de comprimare, acest paragraf este o bijuterie de scriere liniară densă, explicând succesiv dispozitivul cu implozie și cele trei elemente principale ale sale. Dar cum (vrem noi acum să știm) au fost strânse dovezile AIEA?

Încercările Irak-ului de a importa kritoni de la CSI Technologies, Inc., San Marcos, California, au fost subiect de știri în martie 1990, când doi irakieni au fost arestați pe aeroportul Heathrow din Londra după o operațiune sub acoperire implicând serviciile vamale ale S.U.A. și Marii Britanii. Cu câțiva ani înainte, însă, Irak-ul reușise să obțină condensatorii necesari pentru producerea de arme de la alte concerne din S.U.A. și chiar să-și producă proprii condensatori...

Mă opresc aici – sau, mai degrabă, îi fac pe cei de la *Spectrum* să se oprească. Dacă un subiect științific atât de complex poate fi clarificat în asemenea măsură, într-un limbaj corect, cu doar câteva cuvinte tehnice care sunt rapid explicate (kriton) sau care pot fi rapid căutate (fisionabil), atunci orice subiect poate fi clarificat de către toți scriitorii ca dumneavoastră, care cred că se tem de știință, și de către toți oamenii de știință ca dumneavoastră, care cred că se tem să scrie.

16. Scrisul în afaceri

Scrierea, parte a profesiei

Dacă profesia dumneavoastră presupune să scrieți, acest capitol vi se adresează. Ca și în cazul scrierilor despre știință, anxietatea reprezintă o mare parte din problemă, iar umanismul și gândirea clară – o mare parte din soluție.

Deși aceasta este o carte despre cum scriem, nu este doar pentru scriitori. Principiile sale se aplică oricui trebuie să scrie ca parte a slujbei sale de fiecare zi. Circulara, scrisoarea de afaceri, raportul administrativ, analiza financiară, propunerea de marketing, nota pentru șef, faxul, e-mail-ul, Post-it-ul – toate hârtiile care circulă într-un birou în fiecare zi sunt forme de scriere. Luați-le în serios. Suișurile și coborășurile a numeroase cariere sunt legate de capacitatea sau incapacitatea angajaților de a afirma niște lucruri, de a rezuma o întâlnire sau de a prezenta o idee coerent.

Majoritatea oamenilor lucrează pentru instituții: companii, bănci, firme de asigurări, firme de avocatură, agenții guvernamentale, sisteme de învățământ, organizații non-profit și altele. Mulți dintre acești oameni sunt directori ale căror scrieri merg la public: președintele care se adresează acționarilor, bancherul care explică o schimbare a procedurii, directorul de școală care scrie un buletin informativ pentru părinți. Oricine ar fi, se tem atât de tare să scrie că propozițiile lor sunt toate lipsite de umanism – la fel ca instituțiile. E greu să ne imaginăm că acestea sunt locuri reale, în care bărbați și femei adevărați vin la lucru în fiecare dimineață.

Dar doar pentru că oamenii lucrează pentru o instituție nu înseamnă și că trebuie să scrie ca o instituție. Instituțiile pot fi încălzite. Administratorii se pot transforma în ființe umane. Informațiile pot fi diseminate clar și fără pompă. Trebuie doar să vă amintiți un lucru: cititorii se identifică cu oamenii, nu cu abstracțiuni ca „profitabilitate” sau cu substantive ca „întrebuințare” și „implementare” sau construcții inerte în care nu ne putem imagina pe cineva care face acțiunea: „studiile de fezabilitate sunt în stadiul de muncă de birou”.

Nimeni n-a exprimat mai bine ideea aceasta decât George Orwell, în traducerea pe care a făcut-o în limbaj modern birocratic celebrului verset din *Ecleziastul*:

Și iarăși am văzut sub soare că izbânda în alergare nu este a celor iuți și biruința a celor viteji, și pâinea a celor înțelepți, nici bogăția a celor pricepuți, nici faima pentru cei învățați, căci timpul și întâmplarea întâmpină pe toți.

Versiunea lui Orwell este:

Considerarea obiectivă a fenomenelor contemporane ne forțează să concluzionăm că succesul sau eșecul în activități competitive nu arată vreo tendință de a fi proporționale cu abilitățile înnăscute, ci că trebuie luată invariabil în considerare o componentă considerabilă de neprevăzut.

Observați mai întâi cum arată cele două pasaje. Primul ne invită să-l citim. Cuvintele sunt scurte și înconjurate de aer; au ritmul vorbirii umane. Al doilea este un ghem de cuvinte lungi. Ne spune imediat că este rodul unei minți greoaie. Ne vrem să mergem nicăieri cu o minte ce se exprimă într-un limbaj atât de sufocant. Nici măcar nu ne apucăm să citim.

Observați, de asemenea, ce spun cele două pasaje. Duse sunt din al doilea cuvintele scurte și imaginile vii din viața zilnică – alergarea și biruința, pâinea și bogățiile –, în locul lor împletindu-se substantivele lungi și lipsite de fermitate, cu înțeles generalizat. Dusă este ideea că o persoană și-a dat seama de ceva („am văzut”) legat de misterele centrale ale vieții: de capriciile soartei.

Haideți să vedem acum cum afectează această boală modul în care cei mai mulți oameni scriu ca parte a meseriei lor. Voi folosi directorii de școli ca prim exemplu, nu pentru că stau cel mai prost la acest capitol (nu este așa), ci pentru că se întâmplă să am un asemenea exemplu. Ceea ce vreau să spun însă este destinat tuturor bărbaților și femeilor care lucrează în toate organizațiile unde limba și-a pierdut umanismul și nimeni nu mai știe despre ce vorbesc persoanele de la conducere.

Întâlnirea mea cu directorii a început când am primit un telefon de la Ernest B. Fleishman, inspector școlar în Greenwich, Connecticut. „Am vrea să veniți să ne «dejargonizați»”, a spus el. „Credem că nu putem să-i învățăm pe elevi cum să scrie dacă noi, cei din vârful ierarhiei sistemului școlar, nu ne curățăm propriul mod de a scrie.” A spus că îmi va trimite niște materiale tipice care au fost produse în interiorul sistemului. Ideea era ca eu să analizez modul în care erau scrise și să conduc un atelier de lucru.

Ceea ce m-a atras a fost dorința domnului Fleishman și a colegilor săi de a se pune într-o poziție vulnerabilă; vulnerabilitatea are o forță a sa proprie. Am convenit asupra unei date și curând am primit un plic gros. Conținea diverse circulare interne și buletine informative xeroxate care fuseseră trimise părinților de către cele 16 instituții de învățământ primare, gimnaziale și liceale din oraș.

Buletinele păreau vesele și neoficiale. Evident, sistemul făcea eforturi să stabilească o comunicare caldă cu familiile. Dar chiar de la prima vedere

mi-au reținut atenția anumite exprimări reci („proceduri evaluative prioritizate”, „orar departamentalizat modificat”), iar un director promitea că școala lui va oferi „un mediu de învățare pozitiv îmbunătățit”. Era la fel de evident că sistemul nu reușea să comunice atât de calduros cum credea.

Am studiat materialul și l-am împărțit în exemple bune și rele. În dimineața programată, am găsit adunați la Greenwich 40 de directori și coordonatori de programe dornici să învețe. Le-am spus că pot doar să-i admir pentru că se supun unui proces care le amenință identitatea în asemenea măsură. În gălăgia națională referitoare la motivele pentru care tinerii nu sunt în stare să scrie, dl Fleishman era, din câte știam eu, primul adult care admitea că nu doar tineretul se înecă în cuvinte.

Le-am spus directorilor că vrem să îi considerăm pe bărbații și femeile care conduc școlile unde învață copiii noștri oameni ca și noi. Suntem suspicioși când vine vorba de prețiozitate, de toate cuvintele moft pe care experții în probleme sociale le-au creat pentru a evita să se facă înțeleși de muritorii de rând. I-am îndemnat să fie naturali. Modul în care scriem și modul în care vorbim ne definesc.

Le-am cerut să asculte cum se defineau în fața comunității. Făcusem copii ale anumitor exemple negative, schimbând numele școlilor și ale directorilor. Le-am explicat că voi citi cu voce tare câteva exemple. Mai târziu aveam să vedem dacă pot reformula ceea ce scriseseră într-un limbaj simplu. Acesta a fost primul exemplu:

Stimate părinte,

Am implementat un sistem special de comunicare prin telefon pentru a oferi oportunități în plus de a obține păreri de la părinți. În cursul acestui an, vom acorda o importanță mai mare comunicării și vom utiliza o varietate de mijloace pentru a atinge acest scop. Părerile exprimate de dumneavoastră, din poziția unică de părinte, ne vor ajuta să proiectăm și să punem în aplicare un plan educațional care să vină în întâmpinarea nevoilor copilului dumneavoastră. Un dialog deschis, feedback-ul și schimbul de păreri între părinți și profesori ne vor permite să lucrăm cu copilul dumneavoastră în cel mai eficient mod posibil.

GEORGE B. JONES,
director

Acesta este tipul de scrisoare pe care nu aș vrea să-l primesc, oricât de unice ar fi părerile pe care le-aș putea furniza ca părinte. Vreau să mi se spună că școala îmi va facilita vorbitul la telefon cu profesorii și că speră că voi suna des pentru a afla cum se descurcă copiii mei. În loc de asta, părintele primește tâmpenii: „sistem special de comunicare prin telefon”, „o importanță

mai mare comunicării”, „să proiectăm și să punem în aplicare un plan educațional”. Cât privește „dialogul deschis, feedback-ul și schimbul de păreri”, ele sunt trei moduri de a spune același lucru.

Este clar că dl Jones are intenții bune, iar ceea ce dorește el ne dorim cu toții: șansa de a pune mâna pe telefon și a-i spune directorului ce copil grozav avem, în ciuda nefericitului incident de pe terenul de joacă de joia trecută. Dar dl Jones nu se exprimă ca o persoană pe care să vreau să o sun. De fapt, nu se exprimă ca o persoană. Mesajul lui putea fi la fel de bine produs de un calculator. Dl Jones ignoră o resursă bogată: pe sine însuși.

Un alt exemplu pe care l-am ales a fost un „salut al directorului” trimis părinților la începutul anului școlar. Constă din două paragrafe foarte diferite:

Esențialmente, Foster este o școală bună. Elevii care au nevoie de ajutor la anumite discipline sau abilități de studiu primesc atenție specială. În anul școlar care urmează, căutăm să oferim un mediu de învățare pozitiv îmbunătățit. Copiii și personalul trebuie să lucreze într-o atmosferă care stimulează învățarea. Este nevoie de o gamă largă de materiale. Este necesară acordarea unei atenții sporite abilităților și stilurilor de învățare individuale. Cooperarea între școală și casă este extrem de importantă pentru procesul de învățare. Cu toții trebuie să fim conștienți de obiectivele educaționale dorite în cazul fiecărui copil.

Informați-vă constant în legătură cu ce are de făcut copilul dumneavoastră anul acesta și anunțați-ne dacă aveți întrebări sau dacă are nevoi speciale. M-am întâlnit cu mulți dintre dumneavoastră în primele săptămâni. Vă rog să continuați să veniți să vă prezentați sau să vorbim despre școală. Aștept cu nerăbdare acest an foarte productiv pentru noi toți.

RAY B. DAWSON,
director

În al doilea paragraf sunt salutat de o persoană; în primul, mi se adresează un pedagog. Îmi place adevăratul domn Dawson din paragraful 2. El folosește expresii calde și liniștitoare: „informați-vă constant”, „anunțați-ne”, „m-am întâlnit”, „vă rog să continuați”, „aștept cu nerăbdare”.

Spre deosebire de el, pedagogul Dawson din paragraful 1 nu folosește niciodată pronumele „eu”, nici măcar nu sugerează existența vreunui „eu”. El recurge la jargonul profesiei sale, în care se simte în siguranță, neobservând că, de fapt, nu-i spune părintelui nimic. Ce sunt „abilitățile de studiu” și care e diferența dintre ele și „discipline”? Ce este „mediul de învățare pozitiv îmbunătățit” și care e diferența dintre el și „atmosfera care stimulează învățarea”? Care este „gama largă de materiale”: creioane, manuale, diafilme? Ce sunt, mai exact, „stilurile de învățare”? Ce „obiective educaționale” sunt „dorite”?

Pe scurt, al doilea paragraf este cald și personal; celălalt este pedant și vag. Acesta este un tipar pe care l-am găsit în multe scrieri. De câte ori scriau pentru a-i informa pe părinți de vreun detaliu uman, directorii scriau cu umanism:

Se pare că din nou avem probleme cu aglomerația de mașini în fața școlii. Pe cât posibil, încercați să vă luați copilul din spatele școlii la sfârșitul programului.

V-aș fi recunoscător dacă ați vorbi cu copiii dumneavoastră despre comportamentul lor de la cantină. Mulți ați fi îngroziți dacă ați putea vedea ce fac la masă. Verificați din când în când dacă sunt la zi cu plata pentru prânz. Uneori, copiilor le ia mult să-și plătească datoriile.

Dar când pedagogii scriu pentru a explica felul cum își propun să-și exercite atribuțiile profesionale, umanismul dispare fără urmă:

În acest document veți găsi obiectivele programului și competențele care au fost identificate și prioritizate. Au fost, de asemenea, stabilite proceduri evaluative pentru competențe, bazate pe criterii acceptabile.

Anterior punerii în aplicare a practicii de mai sus, elevilor li s-au administrat foarte puține teste cu răspunsuri la alegere. Se consideră că folosirea întrebărilor legate de lecția la care este elevul în momentul respectiv are un efect pozitiv, așa cum o confirmă rezultatele la teste.

După ce am citit diverse exemple bune și rele, directorii au început să vadă diferența dintre eul lor real și eul lor de pedagogi. Problema era cum să le unească pe cele două. Am recitat cele patru principii de credință ale mele: claritate, simplitate, scurtime și umanism. Le-am explicat cum să folosească verbe active și să evite „substantivele abstracte”. Le-am spus să nu folosească vocabularul specific învățământului pe post de cârjă; aproape orice subiect poate deveni accesibil într-un limbaj corect.

Toate acestea sunt principii de bază, însă directorii le-au notat ca și cum nu le mai auziseră niciodată – și poate nici nu le mai auziseră, cel puțin nu în ultimii ani. Poate de aceea proza birocratică devine atât de bombastică, oricare ar fi birocrăția. Odată ce un administrator atinge un anumit nivel, nimeni nu-i mai pomenește vreodată de frumusețea unei simple propoziții declarative, nici nu-i mai arată că scrierile îi sunt pline de generalizări pompoase.

În final, atelierul nostru a devenit de lucru. Mi-am distribuit copiile și le-am cerut directorilor să rescrie propozițiile mai noduroase. A fost un moment cumplit. Își întâlneau prima dată inamicul. Au scrijelit ceva pe caiete, apoi au tăiat. Unii n-au scris nimic. Alții și-au mototolit hârtia. Au început să arate ca niște scriitori. Încăperea s-a umplut de o tăcere groaznică, întreruptă

doar de tăiatul propozițiilor și de mototolitul hârtiei. Au început să scoată sunete de scriitori.

Pe măsură ce timpul curgea, s-au mai relaxat. Au început să scrie la persoana întâi și să folosească verbe active. O vreme, nu s-au putut dezobișnui să folosească substantive vagi și cuvinte lungi („reacție la comunicarea cu părintele”). Dar, încet-încet, propozițiile lor au devenit umane. Când le-am cerut să abordeze exemplul: „Au fost, de asemenea, stabilite proceduri evaluative pentru competențe, bazate pe criterii acceptabile”, unul dintre ei a scris: „La sfârșitul anului, vom evalua progresele făcute”. Altcineva: „Vom vedea cât de bine am reușit”.

Acesta este tipul de limbaj obișnuit pe care îl dorește un părinte. De asemenea, este ceea ce acționarii doresc de la compania lor, ceea ce clienții doresc de la bancă, ceea ce o văduvă vrea de la agenția care se ocupă de ajutorul pe care îl primește de la stat. Toată lumea tânjește după un contact uman și respinge bombasticismul. Recent, am primit o scrisoare ce începea cu „Stimate client” de la compania care se ocupă de calculatorul meu. Începea așa: „Începând cu 30 martie, vom muta centrul de primire a comenzilor utilizatorilor finali, precum și procesarea comenzilor, la un nou centru de telemarketing”. Într-un final, am priceput că aveau un nou număr și că utilizatorul final eram eu. Orice organizație care nu face eforturi să scrie atât clar, cât și personal va pierde prieteni, clienți și bani. Haideți să mă exprim altfel, pentru directorii de companii: profitabilitatea anticipată va înregistra o scădere.

Iată un exemplu de mod în care companiile își aruncă peste bord umanismul folosind un limbaj pretențios. Este vorba despre un „buletin al clientului” distribuit de o corporație importantă. Singurul scop al unui buletin al clientului este să-i dea acestuia informații utile. Acesta începe așa: „Companiile recurg din ce în ce mai mult la tehnici de planificare a capacității pentru a determina când solicitările de procesare viitoare vor depăși posibilitățile de procesare”. Propoziția aceasta nu e de niciun ajutor clientului; este plină de substantive orwelliene precum „capacitate” și „posibilitate” care nu denumesc nicio procedură pe care să și-o poată imagina clientul. Care *sunt* tehnicile de planificare a capacității? A cui capacitate este planificată? De către cine? A doua propoziție spune: „Planificarea capacității face ca procesul de luare de decizii să fie mai obiectiv”. Alte substantive moarte. A treia propoziție spune: „Participarea management-ului la luarea de decizii sporește în zone cheie ale resurselor sistemului informațional”.

Clientul trebuie să se oprească după fiecare propoziție și s-o traducă. Buletinul ar putea fi la fel de bine scris în maghiară. Cititorul începe cu prima propoziție – cea despre tehnicile de planificare a capacității. În traducere, asta înseamnă: „E util să știți când dați calculatorului mai multe informații decât poate procesa”. A doua propoziție – „Planificarea capacității face

ca procesul de luare de decizii să fie mai obiectiv” – înseamnă că trebuie să cunoașteți faptele înainte de a lua o decizie. A treia – cea despre participarea sporită la luarea de decizii – spune: „Cu cât știți mai multe despre sistem, cu atât va funcționa mai bine”. Dar ar putea însemna și alte câteva lucruri.

Clientul însă n-o s-o țină tot într-o traducere. Curând va căuta altă companie. Se va gândi: „Dacă tipii ăștia sunt așa de deștepți, de ce nu-mi pot spune ce fac? Poate că *nu* sunt chiar atât de deștepți”. Buletinul continuă, zicând că „pentru evitarea costurilor viitoare, a sporit productivitatea”. Asta pare să însemne că produsul va fi gratis – toate costurile au fost evitate. În continuare, buletinul îl asigură pe client că „sistemul este livrat funcțional”. Asta înseamnă că funcționează. Așa și speram.

În sfârșit, la final primim o brumă de umanism. Autorul buletinului îl întreabă pe un client mulțumit de ce a ales acest sistem. Omul spune că datorită reputației companiei în ceea ce privește servisarea. Zice: „Computerul este ca un creion sofisticat. Nu-ți pasă după ce principii funcționează, dar, dacă nu mai merge, vrei să ți-l repare cineva”. Observați cât de înviorătoare este această propoziție după tot gunoiul care a precedat-o: prin cuvintele sale (liniștitoare), prin detaliile pe care le putem vizualiza (creionul) și prin umanismul său. Scriitorul a eliminat răceala unui proces tehnic, legându-l de o experiență cu care suntem toți obișnuiți: așteptarea cuiva care să repare ceva ce s-a stricat. Îmi aduc aminte de un anunț pe care l-am văzut în metroul din New York și care dovedește că până și o birocratie municipală uriașă se poate adresa omeneste membrilor săi: „Dacă mergeți în mod obișnuit cu metroul, poate ați văzut indicatoare care vă îndrumă spre trenuri de care n-ați mai auzit. Sunt doar denumiri noi ale trenurilor foarte cunoscute”.

Totuși, limbajul obișnuit nu va fi ușor de obținut în America corporatistă. Prea multă vanitate este la mijloc. Managerii de la toate nivelurile sunt prizonierii ideii că un stil simplu reflectă o minte simplă. De fapt, un stil simplu este rezultatul a multă muncă și a multă gândire; un stil confuz reflectă un gânditor confuz sau o persoană prea arogantă, prea proastă sau prea leneșă pentru a-și pune gândurile în ordine. Amintiți-vă că, până la urmă, ceea ce scrieți este de multe ori singura șansă pe care o aveți de a vă prezenta în fața cuiva de ale căruia afaceri, bani sau bunăvoință aveți nevoie. Dacă stilul este prea înflorit, pompos sau neclar, așa veți fi perceput și dumneavoastră. Cititorul nu are de ales.

Am învățat despre America corporatistă atunci când m-am aventurat în interiorul ei, după episodul Greenwich, pentru a conduce ateliere de lucru pentru niște corporații importante, care, de asemenea, au cerut să fie dezarmonizate. „Nici noi nu ne mai înțelegem circularele”, mi-au spus. Am lucrat cu bărbații și femeile care scriu enormele cantități de materiale pe care aceste companii le produc pentru consumul intern și extern. Materialul intern

constă din buletine informative al căror scop este să spună angajaților ce se întâmplă în „edificiul” lor și să le dea sentimentul de apartenență la ceva. Materialul extern include revistele lucioase și rapoartele anuale care ajung la acționari, discursurile ținute de directori, comunicatele trimise presei și instrucțiunile pentru consumatori, care explică modul în care funcționează produsul. Toate mi s-au părut lipsite de savoare umană și cele mai multe erau imposibil de înțeles.

Tipică pentru propozițiile din buletinele informative era aceasta:

Anunțate în același timp cu îmbunătățirile de mai sus au fost schimbările în programul suport al sistemului, produs ce operează în legătură cu programul de control al rețelei. Dintre îmbunătățirile funcționale adiționale putem menționa reconfigurarea dinamică și comunicările intersisteme.

Nu e nicio fericire să scrii așa ceva, dar nici să citești, cu siguranță. Este un limbaj desprins din *Star Trek*, iar dacă eu aș fi unul dintre angajați, nu m-aș simți mai bucuros – sau mai informat – datorită acestor eforturi de a mi se ridica moralul. Aș înceta să le citesc. Le-am spus scriitorilor corporatiști că trebuie să găsească oamenii din spatele realizărilor minunate pe care le descriu. „Mergeți la inginerul care a conceput noul sistem”, am spus, „sau la cel care l-a proiectat sau la tehnicianul care l-a asamblat și rugați-l să vă spună cu propriile cuvinte cum le-a venit ideea sau cum au pus lucrurile cap la cap sau cum va fi totul de folos oamenilor reali din lumea reală.” Modul în care se poate însufleși o instituție este prin localizarea ei care lipsește. Țineți minte: „eu” este cel mai interesant element din orice povestire.

Scriitorii au explicat că au vorbit de multe ori cu inginerii, dar nu i-au putut face să folosească un limbaj pe care să îl înțeleagă toată lumea. Mi-au arătat niște citate tipice. Inginerii vorbeau într-un limbaj ocult, plin de acronime („Susținerea subsistemului este disponibilă doar cu VSAG și TNA”). Le-am spus că trebuie să meargă la inginer până când reușesc să-l facă să se exprime inteligibil. Au replicat că inginerul nu vrea să se exprime inteligibil: dacă ar vorbi pe înțelesul tuturor, ar părea un prost în ochii colegilor. Eu le-am spus că au o responsabilitate față de fapte și de cititor, nu față de vanitatea inginerului. I-am îndemnat să creadă în ei înșiși ca scriitori și să nu cedeze controlul. Mi-au răspuns că e mai ușor de zis decât de făcut în corporațiile cu o anumită ierarhie, unde rapoartele scrise au nevoie de aprobare de la o serie de niveluri. Am simțit o undă de teamă: fă lucrurile cum vrea compania și nu-ți risca slujba încercând să o umanizezi.

Și conducătorii companiilor erau victimele dorinței de a părea importanți. Una dintre ele avea un buletin de informare lunar care să permită „conducerii” să-și împărtășească preocupările cu subalternii de la conducere și cu

angajații. În fiecare număr ieșea în evidență un mesaj cu sfaturi de la vicepreședintele filialei, căruia îi voi spune Thomas Bell. Judecând după mesajul lunar, era un dobitoc plin de el care nu spunea nimic, dar folosea un limbaj pompos.

Când am spus acest lucru, scriitorii mi-au zis că Thomas Bell era, de fapt, o persoană modestă și un bun director. Au subliniat că nu-și scrie el mesajul; altcineva îl scrie în locul lui. Eu am zis că i se face un deserviciu – că scriitorii ar trebui să meargă la el în fiecare lună (cu un casetofon, dacă e nevoie) și să stea acolo până când vorbește despre grijile sale în același limbaj pe care l-ar folosi acasă, în discuțiile cu dna Bell.

Ceea ce am înțeles a fost că majoritatea directorilor din America nu scriu ce apare semnat de ei sau ce spun în discursuri. Au renunțat la calitățile care îi fac unici. Dacă ei și instituțiile lor par reci, asta se întâmplă pentru că au acceptat procesul prin care sunt umflați cu pompa și apoi storși. Preocupați de tehnologiile lor de vârf, uită că unul dintre cele mai puternice instrumente de care dispun – la bine și la rău – este cuvântul.

Dacă lucați pentru o instituție, în orice poziție, la orice nivel, fiți dumneavoastră înșivă atunci când scrieți. Veți ieși în evidență ca o persoană reală printre roboți, iar exemplul dumneavoastră l-ar putea convinge și pe Thomas Bell să-și scrie singur mesajele.

17. Sporturile

Fiind dependent, în copilărie, de paginile dedicate sporturilor, am învățat ce este un circuit de baseball înainte de a învăța ce este un circuit electric. Am învățat că un aruncător care stă cu fața spre stânga când aruncă se numește *southpaw* sau *portsider*. Cei numiți *southpaws* erau întodeauna înalți și subțiri, iar cei numiți *portsiders* erau mici și îndesați, deși n-am mai auzit niciodată termenul respectiv (*chunky*) folosit cu referire la altceva în afară de untul de alune (în opoziție cu „cremos”) și n-am idee cum arată o astfel de persoană. Când aruncătorii aruncă mingea din piele de cal, un apărător încearcă să placheze. Dacă reușește, ar putea efectua cu succes o alergare spre terenul exterior, aducând victoria pentru echipa proprie sau cel puțin reducând din handicap. Dacă nu, ar putea scăpa ocazia să marcheze, micșorând șansele echipei sale de a obține victoria.

Aș putea continua, transcriind limbajul specific fiecărui sport și selectând din vocabularul său o serie de cuvinte nemaîntâlnite în alte contexte.

Aș putea scrie despre basebaliști și hocheiști, vâslași și mari rugbiști. Aș putea preamări bășica de porc (mingea de fotbal) cu mai multă pasiune decât orice crescător de porci și descrie suporterii frenetici prinși de emoțiile etapei de toamnă. Aș putea, pe scurt, să scriu într-un limbaj sportiv în loc să scriu într-unul corect, ca și cum ar fi două varietăți diferite. Nu sunt. Ca și în cazul în care scriem despre știință sau orice alt domeniu, nu există înlocuitor pentru ce e cel mai bine.

M-ați putea întreba ce e în neregulă cu *southpaw*. N-ar trebui să fim recunoscători pentru un cuvânt atât de pitoresc? De ce nu este o ușurare că putem folosi cuvinte specifice sportului respectiv și mai puțin cunoscute, în locul celor familiare? Răspunsul este că aceste cuvinte au devenit și mai ieftine decât monezile pe care sunt menite să le înlocuiască. Ele ies în șuvoi automat din mașina de scris a fiecărui scrib (autor de articole sportive) din fiecare tribună rezervată presei.

Cel care s-a gândit prima dată la *southpaw* a avut de ce să fie mulțumit. Îmi place să cred că și-a permis zâmbetul ușor care este specific oricui inventează o chestie nouă și bună. Dar cu cât timp în urmă s-a întâmplat acest lucru? Culoarea pe care *southpaw* a adus-o în limbă a pălit după decenii de repetare a cuvântului, împreună cu cea a sute de alte cuvinte care formează țesătura scrisului sportiv de zi cu zi. Au devenit oarecum obositoare. Citim articolele să aflăm cine a câștigat, dar nu o facem cu plăcere.

Cei mai buni autori de proză sportivă știu acest lucru. Evită sinonimele secătuite și se străduiesc să aducă o notă de prospețime în propozițiile lor. Puteți căuta prin rubricile lui Red Smith și nu veți găsi un asemenea limbaj obosit; Smith nu se temea să scrie normal. Dar veți găsi sute de cuvinte neobișnuite – cuvinte normale – alese cu precizie și puse în situații în care niciun alt autor de articole sportive nu le-ar folosi. Ele ne încântă deoarece scriitorul a avut grijă să folosească imagini proaspete într-o formă de jurnalism în care concurența scrie același lucruri învechite. De asta Red Smith era încă rege al domeniului său după jumătate de secol de scris și de asta concurenții săi au fost demult trimiși – cum ar spune chiar ei – la plimbare.

Îmi amintesc încă multe expresii din articolele lui Red Smith care m-au surprins prin umor și originalitate. Smith era un pescar pasionat și era o plăcere să-l vezi cum își aruncă nada și scoate peștele alunecos, pe managerul sportiv, cu respirația întretăiată. „În majoritatea sporturilor profesionale, coada listei a cam abandonat competiția”, a scris el, observând că lăcomia proprietarilor de echipe tinde să depășească curajul arbitrilor din sportul respectiv. „Primul și cel mai dur dintre suzeranii [din baseball] a fost Kenesaw Mountain Landis, care a venit la putere în 1920 și a condus cu mână de fier până la moartea sa din 1944. Dar dacă baseball-ul a început cu Micul Cezar, s-a încheiat cu Ethelred cel Nestatornic.” Red Smith a fost paznicul de zi cu

zi al perspectivei noastre, un scriitor care ne-a păstrat cinstea. Dar acest lucru s-a datorat în mare măsură faptului că scria corect. Stilul său nu era doar plin de grație; avea și destulă forță pentru a exprima convingeri solide.

Ceea ce-i împiedică pe majoritatea scriitorilor de articole sportive să scrie bine este părerea greșită că nici n-ar trebui să încerce. Au învățat atâtea clișee încât își închipuie că acestea sunt instrumente necesare ale breslei. De asemenea, le e groază să repete cuvântul care e cel mai ușor de vizualizat de cititor – prinzător, alergător, jucător de golf, boxer – dacă pot găsi un sinonim pentru el. Și, de obicei, cu multă strădanie, pot. Acest fragment din ziarul unui liceu e tipic:

Bob Hornsby și-a întins ieri plasa și l-a dat peste cap pe Jerry Smithers din Dartmouth, 6-4, 6-2, împiedicându-l să obțină victoria împotriva unui adversar surprinzător de puternic. Tânărul și-a folosit cât se poate de bine serviciul dezechilibrându-l pe Căpitanul Verde. Nativul din Memphis a fost în plină formă, câștigând primele patru ghemuri și câștigând pe serviciul indianului de două ori în primele patru ghemuri. Absolventul lui Exeter a ezitat și speranța Hanover-ului s-a redresat, câștigând trei ghemuri. Dar asul rachetei nu s-a dezmințit, iar încercarea yankeului de a încheia prima strofă la 4-4 a eșuat când a fost depășit de o lovitură în colțul lung la a șasea situație de egalitate. Roșcatul era pur și simplu foarte hotărât și...

Ce s-a întâmplat cu Bob Hornsby? Dar cu Jerry Smithers? Într-un singur paragraf, Hornsby s-a metamorfozat în tânărul, nativul din Memphis, absolventul lui Exeter, asul rachetei și roșcatul, iar Smithers în căpitanul Verde, indianul, speranța Hanover-ului și yankeul. Cititorii nu-i cunosc în aceste ipostaze – și nici nu le pasă. Ei vor doar o imagine cât mai clară a ceea ce s-a întâmplat. Niciodată să nu vă fie teamă să repetați numele jucătorului și să dați detalii simple. Un set sau o repriză nu trebuie să fie transformate într-o strofă sau o ramă doar pentru a se evita repetiția. Tratamentul este mai nociv decât boala.

AUBURN, Alabama, 1 nov. (*United Press International*) – Pat Sullivan, fundașul studenților din anul II de la Auburn, a înscris de două ori și a pasat hotărât pentru alte două goluri, contribuind la înfrângerea Floridei cu 38-12, prima înfrângere a sezonului pentru jucătorii acesteia, aflați pe locul 9.

John Reaves de la Florida a depășit două recorduri ale Campionatului Sud-Estic și a atins un altul. Înaltul student din Tampa, Florida, a câștigat 344 metri de pase, ajungând la un total pe sezonul de șase jocuri de 1934 metri.

Astfel, a depășit recordul sezonului Campionatului Sud-Estic de 1839 metri, deținut de câștigătorul trofeului Heisman în 1966 în 10 jocuri.

Reaves a încercat 66 de pase – un record al Campionatului – și a atins recordul de 33 pase complete stabilit în toamna aceasta de Archie Manning de la Mississippi.

Din fericire pentru Auburn, nouă dintre pasele lui Reaves au fost interceptate – depășind recordul Campionatului de opt pase interceptate stabilit de Zeke Bratkowski de la Georgia împotriva echipei Georgia Tech în 1951.

Performanța lui Reeves l-a adus aproape de recordul ofensiv total pe sezon al Campionatului de 1999, stabilit de Frank Sinkwich de la Georgia în 11 meciuri în 1942. Iar cele două pase de gol ale sale împotriva lui Auburn l-au adus doar la o pasă de gol distanță de recordul pe sezon al Campionatului de 23 de pase stabilit în 1950 de Babe Parilli de la Kentucky...

Acestea sunt primele cinci paragrafe ale unui articol de șase care a stat la loc de cinste în ziarul meu din New York, oraș aflat la mare distanță de Auburn. Are o anumită doză de umor – un obsedat de cifre scăpat din frâu la mașina de scris. Dar poate cineva să-l citească? Și îi pasă cuiva? Poate doar lui Zeke Bratkowski – în sfârșit scăpat din încurcătură.

Sporturile reprezintă unul dintre cele mai ofertante domenii aflate acum la dispoziția scriitorului de nonficțiune. Mulți autori celebri pentru cărți „serioase” și-au scris cele mai multe opere ca observatori ai confruntărilor sportive. *Levels of the Game* de John McPhee, *Paper Lion* de George Plimpton și *Men at Work* de George F. Will – cărți despre tenis, fotbal profesionist și baseball – ne poartă adânc în viețile jucătorilor. Ele conțin destule informații cât să facă fericit orice fan. Dar ceea ce le deosebește de alte cărți este umanismul lor. Cine este această pasăre rară, sportivul învingător, și ce motoare îl mențin în funcțiune? Una dintre operele clasice în literatura despre baseball este *Hub Fans Bid Kid Adieu*, descrierea făcută de John Updike ultimului meci jucat de Ted Williams pe 28 septembrie 1960, când „Puștiul” în vârstă de 42 de ani, venind pentru ultima oară la bătaie în Fenway Park, a dat o lovitură peste zid. Dar, înainte de asta, Updike a prins esența „acestui jucător dificil și temperamental”:

...dintre toate sporturile de echipă, baseball-ul, cu grațioasele sale întreruperi de acțiune, cu terenul său imens și liniștit pe care se zăresc ici și colo oameni calmi îmbrăcați în alb, cu matematica sa lipsită de pasiune, mi se pare cel mai potrivit pentru a adăposti și a fi împodobit de un singuratic. Este în mod esențial un sport singuratic. Niciun alt jucător cunoscut generației mele nu a concentrat atât de mult din finețea jocului,

nu și-a perfecționat cu atâta asiduitate talentele naturale, nu a adus în acțiune cu atâta constanță acea competență care te umple de bucurie.

Ceea ce dă articolului profunzime e faptul că este opera unui scriitor, nu a unui scriitor de sport. Updike știe că nu mai are prea multe noutăți de spus despre abilitatea fără egal a lui Williams la prindere: celebra balansare, ochii care pot vedea cusăturile de pe o minge care vine cu 145 km/h. Dar misterul omului este încă nerezolvat, chiar și în ultima zi din cariera sa, și aici ne atrage Updike atenția, sugerând că baseball-ul este potrivit unui asemenea star retras pentru că este un joc singuratic. Baseball-ul singuratic? Marele nostru ritual tribal american? Ia gândiți-vă, spune Updike.

Ceva din Updike a stabilit o conexiune cu ceva din Williams: doi artiști solitari muncind sub privirile mulțimii. Căutați această legătură umană. Amintiți-vă că sportivii sunt bărbați și femei care devin parte din viața noastră în timpul sezonului sportiv, transformându-ne visele în realitate sau răspunzând vreunei alte nevoi ale noastre, iar noi vrem ca această legătură să fie onorată. Nu exagerați și dați-ne eroi în care putem crede.

Până și Babe Ruth a fost coborât de pe înălțimile imaculate ale Olimpului și transformat într-o persoană reală, cu poște pe măsura circumferinței sale, în frumoasa biografie a lui Robert Creamer, *Babe*. Aceleași calități le are și cartea ulterioară a lui Creamer, *Stengel*. Până atunci, cititorii se mulțumiseră cu versiunea standard a lui Casey Stengel, un bufon care îmbătrânea, care stâlcea limba și care a reușit cumva să câștige 10 trofee. Personajul lui Creamer este mult mai interesant: un om complex care n-a fost prostul nimănui și a cărui poveste este în mare măsură povestea baseball-ului însuși, mergând înapoi până în America rurală din secolul al XIX-lea.

Portretizarea onestă este doar una dintre numeroasele realități noi în ceea ce a fost odinioară o lume de basm. Sportul este acum o frontieră majoră a schimbării sociale și unele dintre cele mai deranjante probleme ale națiunii – abuzul de droguri și steroizii, violența mulțimii, drepturile femeii, minoritățile la conducere, contractele de televiziune – sunt legate de stadioane, tribune și vestiare. Dacă vreți să scrieți despre America, aici trebuie să vă ridicați cortul. Aruncați o privire poveștilor despre modul în care sunt atrași de bani sportivii din școli sau facultăți. E mai mult decât o poveste despre sport. Este o poveste despre valorile noastre și despre prioritățile în educația copiilor. Regele Fotbal și Regele Baschet stau în siguranță pe tronurile lor. Câți antrenori nu sunt plătiți mai bine decât rectorul universității, directorul școlii și mulți profesori?

Banii reprezintă monstrul care stă la pândă în sportul american, aruncându-și umbra întunecată peste tot. Salarii obscene de mari se vehiculează în secțiunea dedicată sporturilor, care conține acum aproape la fel de multe

noutăți legate de finanțe ca secțiunea financiară. Ziarele scriu câți bani a primit un jucător pentru că a câștigat un turneu de golf sau de tenis în argumentația articolului, înainte de scor. Banii mulți au adus și multe suferințe emoționale. Mare parte din reportajele sportive de azi nu au nimic de-a face cu sportul. Mai întâi trebuie să ni se spună ale cui sentimente au de suferit pentru că a fost huiduit de fanii care consideră că un jucător de 12 milioane de dolari ar trebui să lovească mingea mai sus și să alerge după mingile aruncate în direcția lui. În tenis, vasul cu aur este uriaș și jucătorii sunt la fel de încordați ca și rachetele lor *high-tech* – milionari care se grăbesc să se lamenteze și să înjure arbitrii de centru și de tușă. În fotbal și baschet, plățile sunt astronomice, la fel și supărările.

Ego-ul atletului modern l-a molipsit și pe cel al comentatorului sportiv modern. Sunt șocat de cât de mulți comentatori sportivi consideră acum că ei sunt povestea, iar gândurile lor sunt mai interesante decât jocul pe care au fost trimiși să-l descrie. Mi-e dor de zilele când reporterii aveau modestia să iasă și să spună direct cine a câștigat. Astăzi, poate dura mult până să auzi asta. Jumătate din autorii de articole sportive se cred Guy de Maupassant, maeștri ai argumentației cu suspans. Restul se cred Sigmund Freud, cunoscători ai nevoilor psihice și sensibilităților rănite ale atletului. Unii practică și ortopedia, și chirurgia artroscopică, reușind mai repede decât medicul echipei să-și dea seama ce a indicat sau nu tomografia computerizată despre centura scapulară ruptă sau nu a aruncătorului. „Situția lui variază de la o zi la alta”, concluzionează ei. A cui nu variază?

Așa-ziii Maupassant s-au specializat în episoade care au avut loc mai înainte, pe care le-au aflat când pierdeau vremea pe la cluburi căutând „culoare”. Niciun amănunt nu este prea trivial sau prea plictisitor dacă poate fi cimentat în acel edificiu baroc care este argumentația. Următorul exemplu este unul pe care îl voi inventa, dar orice fan va recunoaște genul:

Acum două săptămâni, bunica lui Alex Rodriguez a avut un vis. I-a spus că a visat că el și câțiva dintre colegii săi de echipă de la Yankee au intrat într-un restaurant chinezesc să ia cina. Când a venit rândul desertului, Rodriguez i-a cerut chelnerului să-i aducă o plăcintă cu răvaș. „Câteodată acestea ți-o spun direct”, a zis bunica lui că i-ar fi spus el lui Derek Jeter. Desfăcând mesajul, a văzut cuvintele: „În curând vei face ceva ce necesită forță și-ți vei încurca adversarii”.

Poate că A-Rod s-a gândit la visul bunicii sale noaptea trecută pe Stadionul Yankee atunci când a pășit pe „casă”, față în față cu jucătorul lui Red Sox Curt Schilling. În 2004, el fusese cotelat cu 3 la 27 față de Schilling și era în cea mai lungă perioadă neagră a sa din tot sezonul. Nimeni nu trebuia să-i spună că fanii erau împotriva lui; auzise huiduielile.

Acela ar fi fost momentul perfect să-și încurce adversarii. Era sfârșitul celei de-a opta reprize și cei de la Sox conduceau cu 3-1. Nu mai era timp.

La finalul aruncărilor, Rodriguez a primit o lovitură la nivelul taliei de la Schilling și a respins-o. Mingea a descris o boltă înaltă și doar uitându-te la A-Rod știai că se gândește că mingea va ajunge până la locurile din stânga terenului. Vântul bătea tare pe stadion, dar „ceva ce necesită forță” din plăcinta cu răvaș nu putea fi negat, iar când Mariano Rivera i-a învins pe cei de la Sox în finalul reprizei a noua, tabela de scor spunea Yankees 4, Boston 3. Mulțumesc, buni!

Nici așa-ziii Freud nu sunt mai puțin nerăbdători să se dea mari înainte de a se liniști. „Cineva ar fi trebuit să-i spună lui André Agassi că-și neagă mortalitatea înainte să intre ieri pe teren ca adversar al cuiva cu 20 de ani mai tânăr”, scriu ei, experți în motivație umană, folosind cuvinte ca „previzibil futit” – nepotrivite pentru vocabularul unui reporter – pentru a-și arăta superioritatea față de un sportiv care are o zi mai proastă. „Ieri, cei de la Mets au intrat pe teren hotărâți să găsească alt mod ridicol de a pierde”, mi-a tot spus reporterul care se ocupă de această echipă pentru ziarul local, în timpul unui sezon recent slab, folosind sarcasmul în loc de fapte. Cei de la Mets nu au făcut așa ceva; niciun sportiv nu-și propune să piardă. Dacă vreți să scrieți despre sport, țineți minte că bărbații și femeile despre care scrieți fac ceva teribil de greu și că au mândria lor. Și dumneavoastră faceți un serviciu care are propriul său cod al onoarei. Una dintre regulile sale este că nu dumneavoastră sunteți povestea.

Red Smith nu avea deloc răbdare cu articolele sportive pline de autoimportantă. Spunea că întotdeauna e util să-ți amintești că baseball-ul este un joc pe care-l joacă mai mult copiii. E valabil și pentru fotbal, baschet, hochei, tenis și majoritatea jocurilor. Copiii care au jucat odinioară aceste jocuri cresc și devin cititori ai paginilor sportive, iar în imaginația lor sunt încă mici și sunt încă pe teren și încă joacă aceste jocuri. Ce vor să știe când deschid ziarul este cum au jucat jucătorii și cum s-a terminat jocul. Spuneți-ne asta, vă rog.

Un rol nou pentru autorul de articole sportive este să ne spună cum e să faci un sport: să alergi la maraton sau să dai un gol la fotbal sau să schiezi, să joci golf sau să fii gimnast. Momentul e propice – interesul publicului pentru cât de mult poate fi solicitat corpul n-a fost niciodată mai mare. La americani e la modă sănătatea. Ei merg la *fitness* și-și controlează fiecare gram dat jos sau pus, capacitatea pulmonară și efortul cardiac. Pentru un scriitor de nonficțiune, acești războinici de week-end reprezintă o categorie cu totul nouă de cititori: fanii sporturilor care sunt și sportivi amatori, dornici să pătrundă în mintea atleților în formă maximă.

Viteza mare, principalul fior din multe sporturi, este tipică pentru senzațiile pe care muritorii de rând pot doar să și le imagineze. Ca proprietar de mașini care tremură din toate încheieturile la 100 km/h, n-am fost niciodată nici măcar aproape de senzația pe care o ai când conduci o mașină de curse. Am avut nevoie de o scriitoare, Lesley Hazleton, care să mă lege de scaunul unui vehicul de Formula 1. „De câte ori conduc repede”, scrie ea, „sunt conștient că transgrez legile naturii, mișcându-mă mai iute decât a fost proiectat corpul meu să se miște.” Nu începi să fii cu adevărat conștient de acest lucru, spune Hazleton, decât când experimentezi forța G, o forță exterioară care „acționează asupra ta cu o asemenea presiune că ți se pare că întâi ți se deplasează corpul, iar apoi ceea ce se află în interiorul lui”:

!!! I
Curse
Piloții de curse se confruntă cu forțe G atât de mari încât sunt supuși la forțe de trei sau patru ori mai mari decât forța gravitațională normală. De la un start de pe loc, o mașină de Formula 1 ajunge la 160 km/h în ceva mai puțin de trei secunde. Și în prima dintre aceste secunde capul pilotului este dat pe spate atât de violent încât fața i se umflă, ceea ce-i conferă un zâmbet fantomatic.

Într-o altă secundă a schimbat vitezele de două ori, și de fiecare dată când face acest lucru, forța de accelerație îl împinge înapoi în scaun. După trei secunde, în care accelerează de la 160 km/h la 320, vederea periferică îi este complet în ceață. Poate vedea doar în față. Motorul de 800 de cai putere urlă cu 130 de decibeli și fiecare piston completează patru cicluri de combustie de 10.000 de ori pe minut, ceea ce înseamnă că asta este frecvența vibrației pe care o simte.

Mușchii gâtului și umerilor sunt teribil de încordați, încercând să mențină privirea stabilă în timp ce forța G îi împinge capul dintr-o parte în alta. Accelerația puternică face ca sângele să i se adune în picioare astfel încât mai puțin sânge ajunge la inimă, ceea ce înseamnă că inima pompează mai puțin, deci pulsul crește. Pulsul piloților de Formula 1 ajunge deseori la 180, chiar 200, și rămâne la 85% din acest maximum pe aproape întreaga durată a unei curse de două ore.

Respirația se accelerează pe măsură ce mușchii au nevoie de mai mult sânge – viteza literalmente îți taie respirația – și întregul corp intră în stare de urgență. O urgență de două ore. Gura se usucă, ochii se dilată, în timp ce mașina parcurge o distanță egală cu lungimea unui teren de fotbal în intervalul de timp dintre două bătăi normale ale inimii. Creierul procesează informația într-un ritm uimitor de rapid, din moment ce cu cât viteza este mai mare, cu atât timpul de reacție este mai mic. Reacțiile trebuie să fie nu doar rapide, ci și extraordinar de precise, indiferent cât de mare este încordarea fizică. Frațiunile de secundă pot fi doar intervale mărunte de timp, dar de ele depinde dacă se câștigă sau se pierde o cursă ori dacă se evită sau nu o ciocnire.

Pe scurt, un pilot de Formula 1 trebuie să fie aproape nefiresc de atent în condiții de presiune fizică maximă. Evident, adrenalina își spune cuvântul... Dar, pe lângă abilitatea fizică a atleților de top, el are nevoie și de mintea jucătorului de șah, întrucât asimilează date de telemetrie, calculează depășirile și pune în execuție o strategie de curse. Din toate aceste motive, viteza este atât de periculoasă pentru noi, majoritatea: pur și simplu nu avem nici forța fizică, nici forța mintală necesară pentru a-i face față.

Din punct de vedere psihologic, ceea ce se întâmplă într-o cursă este și mai complex. Mușchii, substanțele chimice din creier, legile fizicii, vibrația, condițiile cursei – toate acestea se combină și generează un nivel ridicat de emoție și tensiune în corp, făcându-l pe pilot extrem de atent și perspicace. Și euforic.

Deși Hazleton folosește pronumele „lui” – mușchii lui, ochii lui, picioarele lui –, pronumele din articol ar trebui să fie „ei”. În mijlocul tuturor problemelor din sport și din jurnalismul sportiv de azi, ea reprezintă un câștig uriaș: emergența femeilor ca buni sportivi, deseori în domenii monopolizate până acum de bărbați, și ca reporteri cu acces egal la vestiarele bărbaților și la alte drepturi de bază ale jurnaliștilor. Gândiți-vă la numeroasele tipuri de progres – atât în performanță, cât și în atitudine – întruchipate în următorul fragment scris de una dintre aceste scriitoare, Janice Kaplan:

Pentru a înțelege cât de bune au devenit femeile în sport, trebuie să înțelegi cât de rău stăteau cu doar un deceniu în urmă. În prima parte a anilor '70, problema nu era cât poate face o femeie în sport, ci dacă o femeie normală ar trebui să facă sport.

De exemplu, se spunea că maratonul este nepotrivit pentru copii, pentru bătrâni și pentru femei. Extraordinarul maraton al Boston-ului a fost închis oficial pentru femei până în 1972. În acel an, Nina Kuscsik s-a luptat cu sexismul și cu un acces de diaree survenit la jumătatea cursei și a devenit prima câștigătoare a secțiunii pentru femei. Acelea dintre noi care au știu acest lucru au simțit un val de mândrie, amestecat cu o undă de rușine. Mândrie, pentru că victoria lui Kuscsik a dovedit că și femeile pot alerga 42 de km. Rușine, pentru că timpul scos de ea, trei ore și zece minute, a fost cu peste 50 de minute mai prost decât cel mai bun timp de la bărbați. Cincizeci de minute. Asta înseamnă o eternitate în limbajul curselor. Explicația evidentă a fost că femeile rareori alergaseră la maraton și nu aveau nici antrenament, nici experiență. O explicație evidentă – dar cine a crezut-o cu adevărat?

Repede înainte până anul acesta. Pentru prima dată, maratonul femeilor va fi un eveniment olimpic. Probabil una dintre concurențele de top va fi Joan Benoit, care deține recordul mondial pentru femei – două

ore și 22 de minute. În cei doisprezece ani care au trecut de când prima femeie a luat startul cursei la Boston, cele mai bune timpuri scoase de femei s-au îmbunătățit cu aproape 50 de minute. O altă eternitate.

Timpul scos de bărbați la maraton s-a îmbunătățit însă cu doar câteva minute, deci acest progres dramatic ar trebui să înceapă să răspundă la întrebarea despre antrenament vs. hormoni: Sunt femeile mai încete și mai slabe decât bărbații din cauza unor diferențe biologice intrinseci – sau din cauza prejudecăților culturale și a faptului că nu ni s-a dat șansa de a arăta ce putem?... Dacă prăpastia dintre bărbați și femei va fi vreodată astupată în totalitate pare a fi aproape în afara discuției. Ceea ce contează este că femeile fac ce n-ar fi visat că ar putea face – se iau în serios pe ele însele și corpul lor.

Un eveniment central al acestei revoluții a fost meciul de tenis de la mijlocul anilor '70 dintre Billie Jean King și Bobby Riggs. „A fost considerat bătălia sexelor”, își amintește Kaplan într-un alt articol, „și chiar a fost.”

Probabil n-a mai existat niciodată vreun eveniment sportiv care să aibă mai puțină legătură cu sportul și mai multă cu problemele sociale. Marea problemă a acestui meci au fost femeile: care ne e locul și ce putem face. Uitați deciziile Curții Supreme și voturile în privința drepturilor egale; așteptam ca doi sportivi să rezolve problema egalității femeilor cu bărbații într-un mod care chiar conta. În sport, totul este scris mare și săpat în stâncă. Există un învingător și un învins; nu există nicio dezbatere.

Pentru multe femei, victoria lui Billy Jean a însemnat un triumf personal. A părut să dea energie femeilor din toată țara. Tinerele au cerut – și au primit – un rol mai important în sporturile de colegiu. Premiile în bani pentru femeile din multe sporturi profesionale au atins un nivel foarte ridicat. Fetițele au început să joace în Liga Mică, intrând în echipele de băieți, dovedind că diferențele fiziologice dintre bărbați și femei nu sunt atât de mari pe cât s-a crezut odinioară.

Sportul american s-a împletit întotdeauna cu istoria socială, iar cei mai buni scriitori sunt bărbații și femeile care fac această legătură. „Nu a fost ideea mea ca baseball-ul să devină o sursă de venit neimpozabil în industria spectacolului”, scrie Bill Bradley în *Life on the Run*, o cronică a sezoanelor petrecute alături de New York Knicks. Cartea fostului senator Bradley este un bun exemplu de scriere sportivă modernă deoarece meditează asupra câtorva dintre forțele destructive care au un efect negativ asupra sportului american – lăcomia proprietarilor, adularea celor mai buni jucători, incapacitatea de a accepta înfrângerea:

După plecarea lui Van, mi-am dat seama că, indiferent cât de drăguți, prietenoși și sincer interesați sunt proprietarii, până la urmă, majoritatea jucătorilor sunt pentru ei doar puțin mai mult decât niște bunuri care se pot deprecia.

Cunoașterea de sine vine din exterior, nu din interior. Cât timp îi ține fizicul, sportivii profesioniști sunt celebriți – alintați și scuzați, lăudați și crezuți. Doar spre sfârșitul carierei lor realizează starurile că ideea lor în privința propriei identități nu este suficientă.

Echipa învingătoare, ca și armata cuceritoare, revendică tot ce îi iese în cale și pare să spună că doar victoria este importantă. Totuși, victoria are înțelesuri foarte restrânse și poate deveni o forță distructivă. Gustul înfrângerii își are bogăția sa de experiențe proprii.

Cartea lui Bradley este și un excelent jurnal de călătorie, surprinzând oboseala și singurătatea vieții nomade a sportivului profesionist – numeroase zboruri și drumuri de noapte, zilele mohorâte și așteptările nesfârșite în camerele de hotel și în terminaluri:

Pe aeroporturile care au devenit gările noastre de navetiști vedem atât de multe momente personale dramatice că am devenit imuni la ele. După unii, trăim vieți romantice. După mine, fiecare zi este o luptă pentru a rămâne conectat la subtilitățile vieții.

Acestea sunt valorile pe care să le căutați atunci când scrieți despre sport: oameni și locuri, timp și tranziție. Iată o listă amuzantă de tipuri de oameni cu care vine fiecare sport. Este din necrologul lui G.F.T. Ryall, care a acoperit cursele de cai pur sânge pentru *The New Yorker* sub pseudonimul Audax Minor mai mult de jumătate de secol, până cu câteva luni înainte să moară, la 92 de ani. Necrologul spunea că Ryall „a ajuns să cunoască pe toată lumea care avea vreo legătură cu aceste curse – proprietari, crescători, organizatori, arbitri, persoane care cronometrează, agenți de pariuri, antrenori, bucătari, rândași, arbitri care stabilesc handicapurile, persoane care plimbă caii la sfârșitul curselor, cei care dau startul curselor, muzicieni, jockey și agenții lor, informatori, pariori”.

Umblați pe lângă piste și grajduri, stadioane și terenuri. Examinați îndeaproape. Intervievați cu profunzime. Ascultați-i pe veterani. Meditați asupra schimbărilor. Scrieți bine.

18. Scrisul despre artă

Critici și editorialiști

Arta se află pretutindeni în jurul nostru, îmbogățindu-ne zilnic, indiferent dacă o practicăm noi înșine – jucând teatru, dansând, pictând, scriind poezie, cântând la un instrument muzical – sau o căutăm în săli de concerte, teatre, muzee și galerii. De asemenea, dorim să citim despre artă: să fim la curent cu toate curentele culturale ale momentului, indiferent unde ar apărea ele.

O parte dintre scrierile care îndeplinesc această funcție sunt jurnalistice – interviul cu noul director al orchestrei simfonice, turul noului muzeu făcut alături de arhitectul sau custodele său – și necesită aceleași metode ca și celelalte tipuri discutate în această carte. Modul în care scrii despre cum a fost proiectat, finanțat și construit noul muzeu nu e diferit, în principiu, de modul în care explici cum au fost irakienii aproape de a construi o bombă atomică.

Dar a scrie despre artă din interior – a aprecia o lucrare nouă, a evalua un spectacol, a recunoaște ce e bun și ce nu e – necesită o serie aparte de abilități și o serie aparte de cunoștințe. Pe scurt, este necesar să fii critic – ceea ce, la un moment sau altul al carierei sale, vrea aproape orice scriitor. Reporterii din orașele mici visează la momentul când editorul lor le va cere să scrie despre pianistul sau despre trupa de balet sau despre compania de teatru care a închiriat sala locală. Vor apela repede la cuvintele însușite cu dificultate în anii de facultate – „intui”, „sensibilitate”, „kafkian” – și vor arăta întregii lor regiuni că fac diferența dintre un *glissando* și un *entrechat*. Vor găsi în teatrul lui Ibsen mai mult simbolism decât a avut el în vedere.

Aceasta este doar o parte a problemei. Critica este scena pe care jurnaliștii sunt cât se poate de fanțoși. Tot aici se nasc reputațiile de oameni de spirit. Limbajul normal este bogat în sintagme („A trecut prin toată gama de emoții, de la A la B”) inventate de oameni ca Dorothy Parker sau George S. Kaufman, care au devenit celebri și pentru că le-au inventat, iar tentația de a-și face un nume pe socoteala vreunui ageamiu fără talent este prea mare pentru toată lumea în afară de sfinți. Mie îmi place mai ales aluzia lui Kaufman că Raymond Massey a exagerat când a jucat rolul titular în *Abe Lincoln în Illinois*: „Massey nu va fi mulțumit până nu va fi asasinat”.

Spiritul autentic, însă, e rar, și pentru fiecare săgeată usturătoare care își atinge ținta mai sunt o mie care cad la picioarele arcașului. Este și o abordare prea facilă dacă vrei să scrieți critică serioasă, pentru că singurele epigrame care au supraviețuit sunt cele crude. E mult mai ușor să-l îngropi pe Cezar

CRITIC VS CRONICAR

decât să-l lauzi – și același lucru e valabil și pentru Cleopatra. Dar a spune de ce crezi că o piesă este bună, în cuvinte care să nu sune banal, este unul dintre cele mai grele lucruri din meseria asta.

Deci nu vă lăsați înșelați, considerând critica un drum ușor spre glorie. Sau considerând că oamenii care fac această meserie au atâta putere cât crede lumea. Poate doar criticul de teatru care publică zilnic în *New York Times* poate distruge sau lansa o piesă. Criticii muzicali nu au aproape nicio putere, scriind despre un șir de sunete care au dispărut în neant și care nu vor mai fi niciodată auzite în același mod, iar criticii literari nu au împiedicat lista de bestselleruri să se umple de autori ca Danielle Steel, a căror sensibilitate nu au intuit-o.

De aceea, ar trebui să facem o distincție între „critic” și „cronicar”. Cronicarii scriu pentru un ziar sau o revistă populară și, în principal, despre industrii – produsele industriei de televiziune, de exemplu, sau de film și, din ce în ce mai mult, ale industriei editoriale, cu avalanșa sa de cărți de gătit, de sănătate, de autoinstruire, ilustrate și alte asemenea mărfuri. Ca și cronicar, meseria dumneavoastră este mai mult să povestiți decât să faceți o judecată de valoare. Sunteți reprezentantul omului obișnuit care vrea să știe despre ce e vorba în noul serial de la televizor, dacă un film este potrivit pentru copii, dacă ne va îmbunătăți o carte viața sexuală sau ne va spune cum să facem un mousse de ciocolată. Gândiți-vă ce ați vrea să știți dacă *dumneavoastră* ar trebui să dați banii pe film, bonă și pe mult promisa cină la un restaurant bun. Evident, cronica dumneavoastră va fi mai simplă și mai puțin sofisticată decât dacă ați aprecia o nouă producție după Cehov.

Totuși, vă sugerez câteva aspecte care se referă atât la cronicile bune, cât și la critica de bună calitate.

① Unul este că oricărui critic ar trebui să-i placă – și încă foarte mult – domeniul de care se ocupă. Dacă sunteți de părere că filmele sunt o prostie, nu scrieți despre ele. Cititorul merită un fan al filmelor care va aduce cu sine un izvor de cunoștințe, pasiuni și prejudecăți. Nu e nevoie ca unui critic să-i placă toate filmele; critica este părerea unui singur om. Dar ar trebui să meargă la toate filmele cu dorința de a le aprecia. Dacă este mai mult dezamăgit decât mulțumit, asta se întâmplă deoarece filmul nu s-a ridicat la înălțimea posibilităților sale, o diferență substanțială față de criticul care se mândrește cu faptul că nu-i place nimic. Acesta devine obositor mai repede decât ai spune „kafkian”.

② O altă regulă este să nu dezvăluiți prea mult din intrigă. Spuneți-le cititorilor exact cât trebuie ca să-i ajutați să se hotărască dacă este genul de poveste care le place, dar nu prea mult, ca să nu le distrugeți plăcerea. Deseori, o propoziție va rezolva problema. „Acesta este un film despre un preot irlandez excentric care cere ajutorul a trei orfani deghizați în spiriduși pentru

a bântui un sat în care o văduvă rea a ascuns un vas cu aur". Nici bătut nu m-aș duce să văd filmul respectiv – m-am săturat să tot văd „omuleți” pe scenă sau pe ecran. Dar există o mulțime de oameni care nu-mi împărtășesc părerea și care s-ar înghesui să-l vadă. Nu le stricați plăcerea dezvăluindu-le toate amănuntele, mai ales partea amuzantă cu trolul de sub pod.

3 Al treilea principiu este să utilizați detalii specifice. Astfel se evită generalitățile care, fiind generalități, nu înseamnă nimic. „Piesa este întotdeauna fascinantă” este propoziția tipică a unui critic. Dar *în ce fel* este fascinantă? Ideea dumneavoastră de fascinant este diferită de a altora. Citați câteva exemple și lăsați-i pe cititori să le cântărească pe propria lor scală a fascinației. Iată câteva fragmente din două cronicile ale unui film regizat de Joseph Losey. (1) „În încercarea de a fi civilizat și reținut, își neagă potențialul de vulgaritate și confundă absența sângelui cu gustul.” Propoziția este vagă, dându-ne doar o idee despre atmosfera filmului, dar nu și vreo imagine pe care s-o putem vizualiza. (2) „Losey și-a format un stil care vede semne în abajururi și înțelesuri în modul de așezare a mesei.” Propoziția este precisă – știm exact cu ce fel de film exagerat artistic avem de-a face. Aproape că putem vedea aparatul de filmat zăbovind cu lene studiată asupra cristallurilor familiei.

În cazul recenziilor de carte, aceasta înseamnă să permetem cuvintelor autorului să vorbească de la sine. Nu spuneți că stilul lui Tom Wolfe este tipător și neobișnuit. Citați câteva dintre propozițiile sale tipătoare și neobișnuite și lăsați-l pe cititor să vadă cât sunt de ciudate. Recenzând o piesă de teatru, nu ne spuneți doar că decorul este „remarcabil”. Descrieți diversele sale niveluri sau modul ingenios în care este luminat sau modul în care îi ajută pe actori să-și facă intrările și ieșirile așa cum nu ar putea-o face un decor convențional. Puneți-l pe cititor în scaunul dumneavoastră de la teatru. Ajutați-l să vadă ceea ce ați văzut dumneavoastră.

Un avertisment final este să evitați adjectivele extatice care ocupă un spațiu atât de disproportionat în tolba tuturor criticilor – cuvinte ca „excepțional” și „strălucit”. Critica de bună calitate necesită un stil clar și vioi care să exprime ce ați observat și ce credeți. Adjectivele înflorite aduc cu expresiile obositoare cu care le place celor de la *Vogue* să-și dezvăluie ultima descoperire la modă: „Tocmai am auzit despre o plajă absolut încântătoare la Cozumel!”

Cam atât despre cronicile și regulile mai simple ale jocului. Ce este critica?

Critica este un act intelectual serios. Încearcă să evalueze opere de artă serioase și să le pună în contextul a ceea ce s-a făcut anterior în mediul său de către artistul respectiv. Asta nu înseamnă că un critic trebuie să se limiteze la opere care ținesc sus; poate alege și produse comerciale ca *Lege și ordine* pentru a exprima o idee despre societatea și valorile americane. Dar,

pe ansamblu, el nu vrea să-și piardă timpul cu amatorii. Se vede că un savant, iar ceea ce-l interesează este jocul de idei din domeniul său.

De aceea, dacă vreți să deveniți critic, cufundați-vă în literatura domeniului în care sperați să vă specializați. Dacă vreți să fiți critic de teatru, vedeți toate piesele posibile – bune și proaste, vechi sau noi. Puneți-vă la curent cu trecutul, citindu-i pe clasici sau văzându-i în repuneri în scenă. Învățați-i pe Shakespeare și Shaw, pe Cehov și Molière, pe Arthur Miller și Tennessee Williams și aflați cum au inovat teatrul. Învățați despre marii actori și regizori și despre modul în care metodele unora diferă de ale celui-lalt. Învățați istoria music hall-ului american: contribuțiile lui Jerome Kern și ale fraților Gershwin, ale lui Cole Porter, Rodgers, Hart, Hammerstein, Frank Loesser, Stephen Sondheim, Agnes de Mille și Jerome Robbins. Doar așa puteți plasa fiecare piesă sau spectacol de music hall în cadrul unei tradiții mai vechi și-l puteți deosebi pe inovator de imitator.

Aș putea face același tip de listă pentru fiecare artă. Un critic de film care recenzează o nouă producție a lui Robert Altman fără a-i fi văzut filmele anterioare nu-i este de prea mare ajutor unui împătimit al filmelor. Un critic muzical ar trebui să-și știe nu doar pe Bach și Palestrina, Mozart și Beethoven, ci și pe Schoenberg, Ives și Philip Glass – teoreticienii, nonconformiștii și experimentalistii.

Evident, presupun acum existența unui corp mai rafinat de cititori. În calitate de critic, puteți presupune că aveți o serie de cunoștințe comune cu bărbații și femeile pentru care scrieți. Nu trebuie să le spuneți că William Faulkner a fost un romancier din sudul Americii. Ceea ce trebuie să faceți însă, atunci când scrieți despre primul roman al unui romancier american sudist și cântăriți influența lui Faulkner, este să generați o idee provocatoare și s-o aruncați pe pagină, acolo unde poate fi savurată de cititori. S-ar putea ca ei să nu fie de acord cu ideea dumneavoastră – face parte din distracția lor intelectuală. Dar le-a plăcut cum vă merge mintea și drumul care v-a dus la concluzia pe care ați tras-o. Criticii buni ne plac pentru personalitatea lor în aceeași măsură în care ne plac pentru opiniile lor.

Dar niciun domeniu nu se compară cu filmul în ceea ce privește plăcerea de a însoți la drum un bun critic. Zona de cunoștințe comune este atât de vastă. Filmele se împletesc cu viețile și atitudinile noastre de zi cu zi – patru replici diferite din *Casablanca* au ajuns în *Dicționarul de citate familiare* al lui Bartlett – și contăm pe critic să facă aceste legături pentru noi. Un serviciu tipic pe care ni-l face acesta este să fixeze pentru scurt timp stelele care apar pe ecran într-un film după altul, uneori originând într-o galaxie necunoscută până atunci privitorilor la steele. Molly Haskell, scriind despre *Strigăt în noapte*, în care Meryl Streep joacă rolul unei australience condamnate pentru că și-a ucis copilul într-o excursie cu cortul, meditează

asupra plăcerii lui Streep „de a se deghiza – cu peruci bizare, haine neortodoxe și accente străine – și de a juca femeii care se află în afara limitelor simpatiei publicului”. Punând aceste lucruri în context istoric, așa cum trebuie să facă un bun critic, scrie:

Aura vechilor staruri radia dintr-un sentiment al sinelui, dintr-o identitate de bază care se proiecta în fiecare rol. Oricât ar fi fost de variate interpretările lui Bette Davis, Katherine Hepburn sau Margaret Sullivan, noi am simțit întotdeauna că ne aflăm în prezența a ceva cunoscut, familiar, constant. Aveau voci recognoscibile, anumite moduri de a citi replicile, chiar și expresii care rămăneau aceleași de la un film la altul. Comicii le puteau imita și ori reacționați la aceste imitații, ori nu. Streep, fiind aidoma unuiameleon, subminează aceste reacții, nestând într-un singur loc suficient de mult pentru a putea fi fixată acolo.

Bette Davis, forțând limitele genului, a atacat costumele (*Regina virgină*) și perioada (*Fata bătrână*), dar a fost întotdeauna Bette Davis și nimeni nu s-ar fi gândit să-i ceară altceva. Ca și Streep, ea a îndrăznit chiar să joace eroine antipatice, cu o moralitate îndoielnică, cea mai cunoscută fiind soția proprietarului de plantație din *Scrisoarea*, care își ucide iubitul trădător cu sânge rece, apoi refuză să se căiască. Diferența este că Davis a fuzionat cu rolul, și-a pus în el propria pasiune și ardoare. Eroina ei este la fel de glacial de mândră și implacabilă ca Medeea – poate de aceea membrii Academiei nu i-au dat ei Oscarul, pe care l-ar fi meritat, ci mai dulcii și blândeii Ginger Rogers pentru *Kitty Foyle* –, dar Davis ne face să reacționăm la focul ei interior. E greu să ne imaginăm o actriță ca Streep, care rămâne la o distanță sigură de rolurile sale, ridicându-se la asemenea înălțimi... sau coborându-se la asemenea adâncimi.

Pasajul leagă cu abilitate trecutul și viitorul Hollywood-ului, lăsându-ne să înțelegem calmul postmodern al lui Meryl Streep, dar spunându-ne și tot ce trebuie să știm despre Bette Davis. Prin extensie, ne vorbește despre o întreagă generație de monștri sacri care au domnit alături de Davis în epoca de aur a Star System-ului¹⁰ – ca Joan Crawford și Barbara Stanwyck – și pe care nu îi deranja să fie urâți pe ecran atât timp cât erau preferații box office-ului.

Trecând la un alt domeniu, iată un fragment din *Living Room War* de Michael J. Arlen, o colecție de editoriale de critică de televiziune pe care Arlen le-a scris la mijlocul anilor '60.

Războiul din Vietnam este deseori numit „războiul televiziunii”, în sensul că este primul război care a fost adus în atenția publicului mai ales prin intermediul televiziunii. Într-adevăr, oamenii se uită la televizor. Chiar se uită. Se uită la Dick Van Dyke și îi devin prieteni. Se uită la

grijuliu Chet Huntley și li se pare grijuliu, și la spiritualul David Brinkley și li se pare spiritual. Se uită la războiul din Vietnam. Se uită la războiul din Vietnam, se pare, ca un copil care stă în genunchi pe coridor, cu ochiul lipit de gaura cheii și vede doi adulți care se ceartă într-o cameră încuiată – iar gaura cheii este mică; siluetele sunt vagi și mai mult în afara razei lui vizuale; vocile sunt greu de deslușit, amenințări izolate, fără sens; imagini izolate, parte dintr-un cot, jacheta unui bărbat (cine e bărbatul?), o parte dintr-o față, fața unei femei. A, ea plânge. Se văd lacrimile. (Vocile continuă nedeslușit.) Numărăm lacrimile. Două lacrimi. Trei lacrimi. Două bombardamente. Patru misiuni de căutare și distrugere. Șase declarații oficiale ale administrației. O femeie atât de frumoasă. Căutăm în van celălalt adult, dar, ah, gaura cheii este atât de mică, el stă în așa fel încât să nu poată fi văzut niciodată. Uite! Uite-l pe generalul Ky. Uite! Niște avioane se întorc cu bine pe *Ticonderoga*. Mă întreb (uneori) ce cred despre război oamenii care conduc televiziunea, pentru că ei ne oferă această vedere pe gaura cheii; noi le-am dat eterul și acum, în aceste momente cruciale, ei ne dau înapoi această perspectivă de pe gaura cheii – și mă întreb dacă ei chiar cred că aceste imagini izolate ale unui cot, unei fețe, unei bucăți de rochie (cine este cealaltă persoană?) reprezintă tot ceea ce noi, copiii, suportăm să vedem din ce se petrece în cameră.

Aceasta este critica de înaltă clasă: cu stil, aluzivă, care te pune pe gânduri. Ne pune pe gânduri – așa cum trebuie să procedeze critica – deoarece ne zdruncină o serie de convingeri și ne forțează să le reexaminăm. Ceea ce ne reține atenția este metafora găurii cheii, atât de precisă și totuși atât de misterioasă. Dar ceea ce rămâne este întrebarea fundamentală despre modul în care cel mai puternic mijloc media al țării le-a povestit oamenilor despre războiul în care luptau – și care se întetea. Editorialul a fost scris în 1966, când majoritatea americanilor încă sprijineau războiul din Vietnam. S-ar fi întors mai repede împotriva lui dacă televiziunea ar fi extins perspectiva și ne-ar fi arătat nu doar „o bucată de rochie”, ci și capul tăiat și copilul care ardea? Acum e prea târziu să ne dăm seama. Dar cel puțin unul dintre critici era atent. Criticii ar trebui să fie printre primii care să ne anunțe că adevărurile despre care credem că sunt axiomatice nu mai sunt adevărate.

Unele domenii sunt mai greu de prins în cuvinte decât altele. Unul dintre acestea este dansul, care constă din mișcări. Cum poate fixa un scriitor toate acele grațioase salturi și piruete? Altul e muzica. Este o artă pe care o receptăm la nivelul urechilor; totuși, scriitorii trebuie să o descrie în cuvinte pe care le vom „vedea”. Pot reuși cel mult parțial, și mulți critici muzicali și-au construit carierele ascunzându-se în spatele termenilor de specialitate italieni, găsind, spre exemplu, un pic prea mult *rubato* la un pianist sau o oarecare stridentă în *tessitura* unei soprane.

¹⁰ Metodă de a crea, a promova și a exploata staruri în cinematografia hollywoodiană clasică.

Dar chiar în această lume de note evanescente, un bun critic poate înțelege ce s-a întâmplat, scriind într-o limbă corectă. Virgil Thomson, criticul muzical al *New York Herald Tribune* din 1940 în 1954, a fost un practician cu stil. El însuși compozitor, erudit și cultivat, n-a uitat niciodată că toți cititorii lui sunt oameni adevărați și a scris cu o însuflețire care i-a cuprins și pe ei, într-un stil viori, plin de surprize plăcute. De asemenea, era neînfricat; în timpul lui, nicio vacă sacră nu a păscut în siguranță. N-a uitat niciodată că muzicienii sunt oameni reali și nu a ezitat să doboare giganții de pe soclu:

Este extraordinar modul în care muzicienii mărunți discută între ei meritele și defectele lui Toscanini în probleme de tempo, ritm și tonalități. Ca și alți muzicieni, el este deseori bun la acestea, și deseori greșește. Ceea ce pare a fi mai important este însă capacitatea lui de a duce la bun sfârșit o piesă. Accelerează fără rușine tempo-ul, sacrifică claritatea și ignoră ritmul de bază, lăsând doar muzica să continue, dacă i se pare că atenția publicului slăbește. Nicio bucată nu trebuie să însemne ceva anume; fiecare dintre ele trebuie doar să provoace un vot spontan de acceptare din partea auditorilor. Asta e ceea ce eu numesc „tehnica uau”.

Nici urmă de *rubato* sau *tessitura* aici, și nici de adulare oarbă. Totuși, paragraful surprinde esența a ceea ce l-a făcut mare pe Toscanini: o porție suplimentară de show business. Dacă fanii lui se simt ofenșați de ingredientul atât de grosolan al acestei esențe, pot continua să-l admire pe Maestro pentru „coloraturile lui lirice” sau „tutti-urile orchestrale”. Eu sunt de acord cu descrierea lui Thomson și cred că și maestrul ar fi.

Un lubrifiant în critică este umorul. Acesta îi permite criticului să abordeze oblic o anume operă și să scrie o bucată care este ea însăși un spectacol. Dar articolul trebuie să fie o scriere unitară, nu doar câteva vorbe de spirit disperate. De multă vreme cărțile lui James Michener îi sfidează pe recenzori să scrie ceva rău despre ele; sinceritatea lor le face de neatacat. Recenzând *The Covenant*, totuși, John Leonard l-a atacat pe Michener pe calea ocolită a metaforei:

Ceea ce trebuie spus despre James A. Michener este că te obosește. Te forțează să accepți. Pagină după pagină de proză pedestră ți se perindă, ca o armată învinsă, prin fața ochilor. Este un Mare Drum de la platină la pietate. Mintea, între urechi, ar putea la fel de bine să fie stepa sud-africană după una dintre devastările regelui Mzilikazi sau după politica „pământului pârjolit” a britanicilor din timpul războiului cu burii. Nicio pasăre nu cântă și antilopele mor de sete.

Și totuși, domnul Michener este cât se poate de sincer. În *The Covenant*, ca și în *Hawaii*, *Centenniel* sau *Chesapeake*, privește lucrurile pe termen lung. Începe acum 15.000 de ani și se oprește la sfârșitul lui 1979. O să ne

facă se înțelegem Africa de Sud indiferent că vrem sau nu. Ca și olandezii al căror punct de vedere îl prezintă deseori cu un sentiment sumbru de fair-play, este încăpățânat; își îndură propria vreme rea; își mână cireada de fapte până se prăbușește.

După vreo 300 de pagini, cititorul – cititorul lui, cel puțin – cedează cu un oftat. Desigur, dacă trebuie să petrecem o săptămână cu o carte, cartea ar trebui scrisă de Proust sau Dostoievski, nu făcută din fișe capsate de dl Michener. Dar nu există cale de întoarcere. Aceasta este mai puțin ficțiune și mai mult corvoadă; suntem biciuiți de pedagogul care ne mână din spate. Poate învățarea ne va fi benefică.

Și chiar învățăm. Dl Michener nu trișează. Legământul său personal nu este cu Dumnezeu, ci cu enciclopedia. Dacă acum 15.000 de ani, în sălbăticia africană, oamenii foloseau săgeți otrăvite, el va descrie aceste săgeți și va numi sursa otrăvii.

Cum ar trebui să înceapă un articol de critică bun? Trebuie să faceți efortul imediat de a vă orienta cititorul către lumea specială în care este pe cale să pătrundă. Chiar dacă sunt oameni cu studii, trebuie să li se spună sau să li se amintească anumite lucruri. Nu puteți să-i aruncați pur și simplu în apă și să vă așteptați să înoate cu ușurință. Apa trebuie puțin încălzită.

Acest lucru este valabil în mod deosebit pentru critica literară. Atâtea s-au întâmplat; toți scriitorii fac parte dintr-un fluviu lung, indiferent dacă se decid să înoate în direcția curentului sau se aruncă împotriva lui. Niciun poet din acest secol nu a fost mai inovator și mai influent decât T.S. Eliot. Totuși, aniversarea a 100 de ani de la nașterea sa, în 1988, s-a bucurat de surprinzător de puțină atenție din partea publicului, așa cum observa Cynthia Ozick la începutul unui eseu critic din *The New Yorker*, unde arăta că studenții de azi aproape că nu au idee de „prezența profetică mamut” pe care a reprezentat-o poetul pentru generația ei: „[Pentru noi], într-o perioadă literară care a părut o eternitate, T.S. Eliot... era ca zenitul pur, un colos, nu mai puțin decât un far călăuzitor permanent, fixat pe firmament precum Soarele și Luna”.

Cu câtă pricepere încălzește Ozick apele, ademenindu-ne să ne întoarcem la peisajul literar din anii ei de facultate și să înțelegem astfel uimirea ei legată de povestea de uitare pe care e pe cale să o prezinte:

Ușile către poezia lui Eliot nu se deschideau ușor. Versurile și te-mele sale nu erau ușor de înțeles. Dar tinerii se aruncau prin acele intrări, atrași de incantațiile nefamiliare și de zonele plăcute de plictis. „Aprilie este cea mai crudă lună” – vocea lui Eliot, cu ale sale cadențe sepulcrale, venea în spirale din patefoanele studenților – „făcând să crească/ Flori de liliac din tărâmul morților, amestecând/ Amintiri și dorințe.” Acel accent britanic elegant – monoton, precis, lipsit de emoție, surprinzător de înalt, pasiv – se rostogolea printre catedrele de engleză și prin căminele studențești

cuprinse de evlavie, pe ai căror pereți se aflau prinse tablouri de Picasso și unde Pound, Eliot, *Ulise* și Proust se îngrămădeau în dezordine în sânul adolescentului fascinat. Vocea era, ca și poetul însuși, sacerdotală; era impersonală, șerpuiind la nesfârșit prin campusurile din țară ca o lamentație surdă a unui robot. „Shantih shantih, shantih”, „nu cu o bubuială, ci un scâncet”, „un bătrân într-o lună uscată”, „îmi voi rula fundul pantalonilor”: acestea erau incantațiile pioase ale pasionaților de literatură din anii '40 și '50, care în primele lor poezii proprii copiau cu evlavie tonul lui Eliot – reținerea, gravitatea, misterul lui, distanța invazivă și disperarea imobilizată, incoerentă.

Paragraful este minunat prin felul în care rememorează detaliile, prin dificultatea sa savantă, prin modul în care îl evocă pe Eliot însuși ca o prezență fizică uriașă în campusurile din întreaga Americă. Noi, cititorii, suntem transportați înapoi în timp la momentul cel mai important al marelui preot – o lansare perfectă pentru coborârea care ne așteaptă. Multor cărturari nu le-a plăcut eseul lui Ozick; au considerat că a exagerat căderea poetului. Dar, din punctul meu de vedere, lucrul acesta n-a făcut altceva decât să-i valideze articolul. Critica literară care nu provoacă niște controverse nu merită scrisă și există puține sporturi mai plăcut de urmărit ca o ceartă între oamenii de știință.

Astăzi, critica are mulți veri primari în jurnalism: editorialul din ziare sau reviste, eseul personal, cronica și recenzia eseu, în care criticul pleacă de la o carte sau un fenomen cultural pentru a atinge o idee mai largă. (Gore Vidal a cultivat această formă cu multă lipsă de pudoare și cu umor.) Multe dintre principiile care stau la baza unei critici de calitate se regăsesc în aceste articole. Unui editorialist politic, de exemplu, trebuie să-i placă politica și ale sale ițe străvechi, încâlcite.

Dar ceea ce este comun tuturor formelor este că ele constau din opinii personale. Chiar și editorialul care folosește pronumele „noi” a fost, evident, scris de un „eu”. Ceea ce este crucial pentru dumneavoastră ca scriitor este să vă exprimați părerea cu fermitate. Nu-i anihilați forța cu eschive și ieșiri din scenă de ultim moment. Cea mai plictisitoare propoziție din ziarul cotidian este ultima propoziție a editorialului, care spune „E prea devreme să ne dăm seama dacă noua politică va funcționa” sau „Eficiența deciziei rămâne de văzut”. Dacă este prea devreme să ne dăm seama, nu ne mai plictisiți cu asta, cât despre ce rămâne de văzut, *totul* rămâne de văzut. Exprimați-vă părerea cu toată convingerea.

Cu mulți ani în urmă, când scriam editoriale pentru *New York Herald Tribune*, redactorul paginii era un bărbat uriaș și coleric din Texas pe nume L.L. Engelking. Îl respectam pentru că nu era prefăcut și nu suporta bătutul apei în puiă. În fiecare dimineață ne întâlneam cu toții pentru a discuta ce editoriale am vrea să scriem pentru ziua următoare și ce poziție doream să

adoptăm. Foarte des se întâmpla să nu fim chiar siguri, mai ales cel care se ocupa de America Latină.

„Ce ziceți de lovitura de stat din Uruguay?”, întreba redactorul.

„Ar putea duce la un progres în economie”, spunea expertul, „sau ar putea duce la destabilizarea situației politice. Cred că aș putea menționa posibilele avantaje și apoi...”

„Păi”, îl întrerupea texanul, „hai să nu ne udăm ambele picioare când facem pipi.”

Era o rugămintă pe care o adresa des și a fost cel mai neelegant sfat pe care l-am primit vreodată. Dar într-o lungă carieră de autor de recenzii și editoriale, în care am încercat să exprim o poziție în care credeam, a fost, probabil, și cel mai bun.

19. Umorel

Umorel este arma secretă a autorului de nonficțiune. Este secretă pentru că atât de puțini scriitori realizează că umorel este deseori cea mai bună unealtă – uneori, singura – pe care o au la dispoziție pentru a sublinia o idee importantă.

Dacă vi se pare un paradox, nu sunteți singurul. Scriitorii umoriști sunt conștienți de faptul că mulți dintre cititorii lor nu știu ce încearcă ei să facă. Îmi amintesc de un reporter care m-a sunat să mă întrebe cum de s-a întâmplat să scriu o anume parodie pentru *Life*. La sfârșit a zis: „Să vă consider umorist? Sau ați scris și ceva serios?”

Răspunsul este că, dacă încercați să scrieți umor, aproape tot ce faceți este serios. Puțini americani înțeleg acest lucru. Ne considerăm umoriști ne-serioși pentru că nu se apucă niciodată „serios” de treabă. Premiile Pulitzer merg la autori ca Ernest Hemingway sau William Faulkner, care sunt (Dumnezeu o știe) serioși și, de aceea, recunoscuți ca autori de literatură. Premiile merg rareori la cei ca George Ade, H.L. Mencken, Ring Lardner, S.J. Perelman, Art Buchwald, Jules Feiffer, Woody Allen și Garrison Keillor, care par doar să se prostească.

Nu se prostesc doar. Scopul lor este la fel de serios ca al lui Hemingway sau Faulkner – un bun național care forțează oamenii să se vadă clar. Umorel, pentru ei, este o muncă imperios necesară. Este o încercare de a spune lucruri importante într-un fel special, lucruri pe care scriitorii obișnuiți nu le spun în mod obișnuit – sau o fac într-un mod atât de obișnuit încât nimeni nu le citește.

O singură bandă desenată editorială care are forță face cât o sută de editoriale serioase. O singură bandă desenată *Doonesbury* a lui Gary Trudeau face cât o mie de cuvinte moralizatoare. Un *Catch-22* sau un *Dr. Strangelove* are mai multă putere decât toate cărțile și filmele care încearcă să prezinte războiul „așa cum este”. Cele două opere de ficțiune comică încă mai sunt puncte de referință pentru oricine încearcă să ne avertizeze în legătură cu mentalitatea militară care ar putea să ne radă pe toți de pe fața pământului mâine. Joseph Heller și Stanley Kubrick au exagerat adevărul despre război suficient cât să-i surprindă nebunia, și noi o recunoaștem ca nebunie. Gluma nu este glumă.

Această exagerare a unui adevăr nebunesc – până la un nivel la care va fi văzut ca nebunesc – este esența a ceea ce încearcă să facă umoriștii serioși. Iată un exemplu de modalitate în care își fac misterioasa treabă.

Într-o zi, prin anii '60, mi-am dat seama că jumătate dintre fetele și femeile din America purtau bigudiuri. Era o pacoste nouă și ciudată, cu atât mai uimitoare cu cât nu puteam înțelege când și le scoteau. Nu exista nicio dovadă că și le-ar fi scos vreodată – le purtau la supermarket, la biserică și la întâlniri. Deci care era minunatul eveniment pentru care își pregăteau coafura?

Am încercat vreun an de zile să mă gândesc la o modalitate în care să scriu despre acest fenomen. Aș fi putut spune „Este o jignire” sau „Aceste femei n-au mândrie?”, dar ar fi fost o predică, iar predicile sunt moartea umorului. Scriitorul trebuie să găsească un procedeu comic – satiră, parodie, ironie, pamflet, nonsens – pe care îl poate folosi pentru a-și masca ideea serioasă. Deseori nu-l găsește și ideea se pierde.

Din fericire, veghea mea a fost în final răsplătită. Mă uitam pe ziare la un chioșc și am văzut patru reviste una lângă alta: *Coafuri*, *Coafurile celebrităților*, *Pieptănături* și *Bucle*. Le-am cumpărat pe toate patru – provocând panică vânzătorului – și am descoperit o întreagă lume a jurnalismului dedicată exclusiv părului: viața de la gât în sus, dar neincluzând creierul. Revistele aveau diagrame cu poziții elaborate ale bigudiurilor și editoriale în care fetele scriau editorialistului despre problemele lor cu bigudiurile, cerându-i sfaturi. Exact ce-mi trebuia. Am inventat un ziar numit *Cârlionț* și am scris o serie de scrisori și răspunsuri parodice. Grupajul a apărut în *Life* și începea așa:

Dragă *Cârlionț*,

Am 15 ani și grupul meu mă consideră drăguță. Port bigudiuri roz, foarte mari. Ies de 2 ani și jumătate cu un băiat și el nu m-a văzut nicio dată fără bigudiuri. Noaptea trecută mi le-am scos și ne-am certat îngrozitor. „Capul tău pare mic”, mi-a spus el. M-a făcut pitică și a zis că l-am indus în eroare. Cum pot să-l recuceresc?

INIMĂ RĂNITĂ,
Speonk, N.Y.

Dragă Inimă Rănită,

Este doar vina ta că ai făcut ceva atât de prostesc. Ultimul sondaj făcut de *Cârlionț* arată că 94% dintre fetele din America poartă bigudiuri 21,6 ore pe zi, 359 de zile pe an. Tu ai încercat să fii altfel și ți-ai pierdut prietenul. Urmează-ne sfatul și cumpără-ți niște bigudiuri super mari (au și în nuanța ta favorită de roz) și capul tău va părea mai mare ca niciodată și de două ori mai drăguț. Nu ți le mai scoate.

Dragă *Cârlionț*,

Prietenului meu îi place să-și treacă degetele prin părul meu. Problema este că se tot lovește de bigudiuri. Noaptea trecută s-a întâmplat ceva extrem de stânjenitor. Eram la film și, nu știu cum, prietenul meu și-a prins două degete (exact în locul se prinde bigudiul) și nu și le-a mai putut scoate. Am simțit că toată lumea se uita la mine când am ieșit din cinematograful cu mâna lui în păr, iar când am mers acasă cu autobuzul, câțiva oameni s-au uitat „ciudat” la noi. Din fericire, mi-am găsit stilistul acasă și el a venit repede cu ustensilele și l-a eliberat pe Jerry. Jerry a fost foarte furios și a zis că nu mai iese cu mine până nu-mi cumpăr bigudiuri care nu au acest obicei. Cred că nu e cinstit, dar el „vorbește serios”. Mă poți ajuta?

DISPERATA,
Buffalo

Draga noastră Disperată din Buffalo,

Ne pare rău să-ți spunem că încă nu s-au inventat bigudiurile care să nu prindă din când în când degetele băieților care ciufulesc părul fetelor. Industria bigudiurilor lucrează însă foarte intens la această problemă, întrucât se confruntă des cu acest gen de plângere. Între timp, de ce nu-l rogi pe Jerry să poarte mănuși cu un deget? Astfel, și tu vei fi fericită, și el va fi în siguranță.

Au fost mult mai multe și probabil mi-am adus o mică contribuție și la programul de „înfrumusețare” al lui Lady Bird Johnson. Dar ideea este aceasta: odată ce ai citit articolul respectiv, nu mai poți privi bigudiurile cu aceiași ochi ca înainte. Ai fost împins de umor să privești cu alți ochi ceva ciudat pe care îl luați înainte ca atare. Subiectul, aici, nu este unul important – bigudiurile nu vor duce la distrugerea societății noastre. Dar metoda va funcționa în cazul subiectelor care *sunt* importante, și în cazul aproape tuturor subiectelor, dacă găsiți cadrul comic potrivit.

În ultimii cinci ani ai vechii reviste *Life*, 1968-1972, am folosit umorul în abordarea unui număr de subiecte care nu se pretau, aparent, la așa ceva, cum ar fi excesele de putere militară și testele nucleare. Un editorial era despre cearta meschină legată de forma mesei de la Conferința de Pace de la Paris de după războiul din Vietnam. După nouă săptămâni, situația devenise

atât de indignată încât putea fi abordată doar la modul ridicol, iar eu am descris diferite moduri de a se ajunge la pace la propria mea masă din sufragerie, schimbându-i forma în fiecare noapte sau micșorând picioarele scaunelor diferitelor persoane pentru a le micșora importanța sau întorcând scaunele cu spatele astfel încât noi, ceilalți, să nu-i „recunoaștem”. Exact ce se întâmpla la Paris.

Ceea ce făcea ca respectivele articole să aibă efect era faptul că se țineau aproape de forma pe care o parodiau. Umorul poate părea o formă de exagerare grosolană. Dar scrisorile despre bigudiuri nu ar avea succes dacă nu le-am recunoaște ca pe o formă specifică de jurnalism, atât din punctul de vedere al stilului, cât și din cel al mentalității. Controlul este vital pentru umor. Nu folosiți nume comice ca Throttlebottom. Nu faceți același tip de glumă de două sau de trei ori – cititorii se vor distra mult mai bine dacă îl faceți doar o dată. Aveți încredere în gradul de sofisticare a cititorilor care știu ce faceți și nu vă faceți probleme în privința celorlalți.

Articolele pe care le-am scris pentru *Life* i-au făcut pe oameni să râdă. Dar ele aveau un scop serios, și anume, să spună: „Aici se întâmplă ceva nebunesc – se distruge calitatea vieții sau se amenință viața însăși, și totuși toată lumea presupune că e normal”. Astăzi, lucrurile ciudate devin normale peste noapte. Umoristul încearcă să spună că sunt încă ciudate.

Îmi amintesc o caricatură făcută de Bill Mauldin în timpul mișcărilor studentești din a doua parte a anilor '60, când au fost aduși infanteriști și tancuri pentru a menține liniștea la un colegiu din Carolina de Nord, iar studenții de la Berkeley au fost împrăștiati cu ajutorul unui elicopter care i-a stropit cu spray paralizant. Caricatura prezenta o mamă ce se ruga de comisia de recrutare a fiului ei: „Este copil unic – vă rog să nu-l trimiteți în campus”. Era modul lui Mauldin de a defini această nebunie și a mers drept la țintă – așa cum a arătat, nu mult după apariția acestei caricaturi, uciderea a patru studenți de la Kent State University.

Țintele se vor schimba de la o săptămână la alta, dar vor apărea întotdeauna noi nebunii și pericole cu care să lupte umoristul. Scăderea popularității lui Lyndon Johnson, în anii dezastruosului său război din Vietnam, a fost provocată și de Jules Feiffer și Art Buchwald. Senatorul Joseph McCarthy și vicepreședintele Spiro Agnew au fost coborâți de pe pedestal și de Walt Kelly prin benzile sale desenate *Pogo*. H.L. Mencken și-a adus contribuția la distrugerea unei întregi serii de ipocriți aflați în poziții de vârf, iar politicianul William „Boss” Tweed din Tammany Hall a fost răsturnat și de caricaturile lui Thomas Nast. Mort Sahl, un scriitor comic, a fost singura persoană care a rămas trează în timpul administrației Eisenhower, când America era sedată și nu dorea să fie deranjată. Mulți l-au considerat pe Sahl cinic, dar el s-a considerat idealist. „Dacă critic pe cineva”, a spus el, „e pentru că

am speranțe mari pentru omenire, sper la ceva bun care să înlocuiască ce este rău. Nu spun, ca generația Beat, «Plecați, că mie nu-mi pasă». Eu sunt aici și îmi pasă.”

„Eu sunt aici și îmi pasă”: acesta să fie crezul dumneavoastră, dacă vreți să scrieți umor serios. Umoriștii lucrează mai profund decât crede majoritatea. Ei trebuie să fie dornici să meargă contra curentului, să spună ceea ce poporul și președintele s-ar putea să nu vrea să audă. Art Buchwald și Garry Trudeau săvârșesc acte de curaj în fiecare săptămână. Ei spun lucruri care trebuie spuse, dar pe care un editorialist obișnuit nu le-ar putea spune. Ceea ce-i salvează este că politicienii nu sunt cunoscuți pentru umorul lor și de aceea sunt și mai încurcați decât oamenii obișnuiți.

Dar umorul are multe alte utilizări pe lângă cele referitoare la probleme de actualitate. Ele nu sunt la fel de importante, dar ne ajută să privim altfel vechi probleme sufletești sau legate de casă, familie, serviciu și alte frustrări zilnice. Odată l-am intervievat pe Chic Young, creatorul lui *Blondie*, după ce scrisese și desenase benzile comice respective zilnic timp de 40 de ani, 14.500 de benzi. Erau cele mai populare benzi desenate, cu 60 de milioane de cititori din toate colțurile lumii, și l-am întrebat pe Young cum de ajunseseră să fie atât de longevive.

„Sunt longevive pentru că sunt simple”, a spus el. „Se bazează pe patru lucruri pe care le face toată lumea: somnul, mâncarea, creșterea copiilor și a face bani.” Variațiunile comice pe aceste teme sunt la fel de numeroase în desene ca și în viață. Eforturile lui Dagwood de a scoate bani de la șeful său, dl Dithers, își au o contrapondere perpetuă în eforturile făcute de Blondie pentru a-i cheltui. „Încerc să-l mențin pe Dagwood într-o lume cu care oamenii sunt obișnuiți”, mi-a spus Young. „Niciodată nu face nimic special, cum ar fi să joace golf, iar oamenii care îi vin la ușă sunt oamenii cu are are de-a face o familie obișnuită.”

Menționez cele patru teme ale lui Young pentru a vă aminti că umorul, oricât de ciudat ar părea, se bazează în cea mai mare parte pe adevăruri fundamentale. Umorul nu este un organism separat care poate să supraviețuiască din propriul său metabolism fragil. Este un unghi special de vedere oferit unor scriitori care scriu deja într-o limbă corectă. Nu scriu despre fapte de viață caraghioase în sine; scriu despre fapte de viață serioase, dar ochii le cad pe zone în care speranțele serioase sunt luate în răs de o întorsătură ironică a destinului – „ciudata nepotrivire”, cum a spus Stephen Leacock, „dintre aspirațiile și realizările noastre”. E.B. White a făcut aceeași observație. „Nu-mi place cuvântul «umorist»”, a spus el. „Mi se pare că induce în eroare. Umorul este un produs secundar care apare în munca serioasă a unora, și nu a

altora. Eu am fost influențat mai mult de Don Marquis decât de Ernest Hemingway, de Perelman decât de Dreiser.”

De aceea, sugerez câteva principii pentru autorul de scrieri umoristice. Stăpâniți meșteșugul de a scrie într-o limbă corectă, „normală”; de la Mark Twain la Russell Baker, umoriștii sunt, mai întâi de toate, excelenți scriitori. Nu căutați ceea ce este exotic și nu disprețuiți ceea ce pare prea obișnuit; veți impresiona mai mult dacă găsiți ceva amuzant în ceea ce știți că este adevărat. În final, nu vă chinuiți să provocați râsul; umorul se construiește pe surpriză, și nu vă puteți surprinde mereu cititorul.

Din nefericire pentru scriitori, umorul este evaziv și subiectiv. Nu există doi oameni care să considere amuzante aceleași lucruri, iar o lucrare pe care o revistă o va respinge ca fiind proastă este deseori publicată de alta, care o va considera o bijuterie. Motivele respingerii sunt la fel de evazive. „Pur și simplu nu merge”, spun editorii, și nu mai pot adăuga altceva. Uneori, o astfel de bucată poate fi făcută să meargă – are un defect care poate fi reparat. Rata mortalității, însă, este ridicată. „Umorul poate fi disecat ca și o broască”, a scris odată E.B. White, „dar moare în cursul acestui proces, iar ceea ce se descoperă în interior este descurajant pentru toată lumea în afară de mințile interesate de știință.”

Nu mă omor după broaște moarte, dar am vrut să văd dacă nu se pot învăța cel puțin câteva lecții din examinarea măruntaielor, așa că, atunci când am predat la Yale, m-am hotărât, într-un an, să țin un curs despre scrierea de umor. Mi-am avertizat studenții că e posibil să dăm greș în încercările noastre și că s-ar putea să sfârșim prin a ucide lucrul pe care îl iubim. Din fericire, nu doar că umorul n-a murit; a înflorit în deșertul solemnelor lucrări semestriale, iar eu am repetat cursul în anul următor. Haideți să reconstituim pe scurt această călătorie.

„Sper să dovedesc că umorul american are o literatură onorabilă”, am scris într-o circulară adresată potențialilor studenți, „și să studiez influența anumitor pionieri asupra succesorilor lor... Deși linia dintre «ficțiune» și «nonficțiune» este greu de trasat în cazul umorului, văd acest curs ca pe unul de nonficțiune: ceea ce scrieți se va baza pe evenimente externe. Nu mă interesează «scrierea creativă», zborurile imaginației și fanteziile fără rost.”

Am început prin a citi fragmente din scriitori mai vechi pentru a arăta că un umorist poate folosi o mare varietate de forme literare sau inventa unele noi. Am început cu *Fables in Slang* de George Ade. Prima dintre ele a apărut în 1897 în *Chicago Record*, unde Ade lucra ca reporter. „Stătea pur și simplu fără a bănuși nimic în fața unei foi de hârtie”, scrie Jean Shepherd într-o minunată introducere la antologia lui, *The America of George Ade*, „când i-a venit ideea nevinovată de a scrie ceva sub formă de fabulă, folosind limbajul și clișeele momentului. Cu alte cuvinte, argou. Pentru ca oamenii să știe că

nu era atât de prost încât să scrie în argou, s-a hotărât să scrie cu literă mare toate cuvintele și expresiile dubioase. Îi era teribil de teamă ca oamenii să nu creadă că e analfabet.”

N-ar fi trebuit să-și facă probleme; în 1900, *Fabulele* ajunseseră atât de populare încât câștiga 1.000 de dolari pe săptămână. Iată *Fabula subalter-nului care a văzut o lumină mare*:

A fost odată un Angajat care a primit ce a căutat. A dat cu piciorul lucrului peste Program și Salariului mic și a ajutat la organizarea unei Asociații de Protecție a Funcționarilor. Era pentru Truditori și împotriva Împilatorilor.

Pentru a-l mai liniști, Proprietarii i-au dat Acțiuni. După aceea, a început să transpire când se uita la Statul de Plată, și i se părea că o mulțime de Aparate de Fotografiat mari, leneșe, stăteau în jurul magazinului în Poziția Soldatului. A învățat să pocnească din Degete de fiecare dată când Băiatul de Serviciu chicotea. Cât despre bătrânul și credinciosul Contabil care voia o creștere de salariu de 9 dolari și o săptămână de Vacanță Vara, cel mai bun lucru pe care l-a primit a fost o mică Discuție despre Mulțumire, care ar fi o Bijuterie.

Cel mai trist moment al Zilei pentru el era când toată Gașca părăsea lucrul la 6 Seara. Părea o Rușine să numești 10 Ore o Zi Plină. Cât despre Mișcarea în favoarea considerării zilei de Sâmbătă ca zi pe Jumătate Liberă, asta era doar puțin mai bine decât Tălăria la Drumul Mare. Cei care odinioară truseră alături de el la Galere trebuia să i se adreseze cu Domnule, iar el le dăduse numere ca la Pușcăriași.

Într-o zi, un Subaltern s-a aventurat să-i amintească Conducătorului de Sclavi că odată fusese Prietenul Salariatului.

„Chiar așa”, a spus Șeful. „Dar pe vremea când trudeam pentru Salariatul Prost Plătit nu fusesem în Biroul Directorilor să văd minunatul Tablou intitulat «Virtutea renunțând la Dobânda Anuală». Nu știu cum să-ți explic prea bine, așa că voi spune doar că toți cei care sunt de aceeași parte a Gardului cu noi au posibilitatea de a beneficia de o altă Abordare a acestei Probleme a Salariului.”

Morala: În scopuri educaționale, fiecare Salariat trebuie dus în sediul Firmei.

Adevărul universal din această bijuterie veche de 100 de ani este încă valabil astăzi, așa cum este în aproape toate fabulele. „Ade a fost primul care m-a influențat ca umorist”, mi-a spus S.J. Perelman. „Avea un sentiment social al istoriei. Tablourile lui despre viața din Indiana la sfârșitul secolului au o valoare documentară mai mare decât oricare dintre studiile despre cât plăteau oamenii pentru cărbune. Umorul lui își avea rădăcinile în percepția oamenilor și a locurilor. Poseda un umor tăios și un spirit acerb pe care nu le avea niciun alt umorist american de început.”

De la Ade am trecut la Ring Lardner, autorul replicii clasice „Taci din gură, a explicat el”, în parte pentru a demonstra că dialogul dramatic este o altă formă ce poate servi umoristului. Sunt un mare adept al pieselor absurde ale lui Lardner, pe care se presupune că le-a scris doar pentru propriul amuzament. Dar el parodia și sfintele convenții ale pieselor de teatru tipărite, în care se folosesc metri întregi de italice pentru a indica ce se întâmplă pe scenă. Actul I din *Eu Gaspiri (Tapițerii)* constă din zece rânduri de dialog, din care niciunul nu implică personajele din lista de personaje, și nouă rânduri de italice nerelevante, care se încheie cu „Cortina se trage șapte zile pentru a indica trecerea unei săptămâni”. În cariera sa, Lardner a folosit forța umorului în multe forme literare cum ar fi romanul despre baseball *You Know me Al*. Urechea lui era perfect deprinsă cu evlavia și autoînșelarea americane.

Apoi am înviat *Archie and Mehitabel* de Don Marquis, pentru a arăta că acest umorist influent a folosit tot un mediu neortodox – versurile libere – pentru a-și transmite mesajul. Marquis, editorialist la *New York Sun*, a găsit o nouă soluție la marea problemă a ziaristului de a respecta o dată limită și de a-și prezenta materialul sub formă de proză ordonată, așa cum Ade găsisese fabula. În 1916, l-a creat pe gândacul Archie, care scria versuri libere noaptea la mașina de scris a lui Marquis, fără litere mari, pentru că nu avea destulă putere să apese tasta SHIFT. Poeziile lui Archie, descriind prietenia lui cu o pisică pe nume Mehitabel, au tendințe filosofice, pe care nu le-ai ghici din felul zdrențuit în care arată. Niciun eseu formal nu i-ar putea înfățișa mai bine pe actorii care înaintează în vârstă și care deplâng starea actuală a teatrului decât o face Marquis în *Bătrânul membru al trupei teatrale*, un lung poem în care Archie prezintă întâlnirea lui Mehitabel cu un bătrân pisoi din teatru, pe nume Tom:

mă trag dintr-un lung șir
de pisici de teatru
bunicul meu
a lucrat cu forrest
era un adevărat membru al trupei...

Marquis folosea pisoiul pentru a-și exprima iritarea față de un tip de oameni plicticoși pe care îl știa foarte bine. Este o iritare universală, oricare ar fi categoria de nostalgici, așa cum este o trăsătură universală a nostalgicilor să se plângă de faptul că domeniul lor se duce pe apa sâmbetei. Marquis atinge una dintre funcțiile clasice ale umorului: aceea de a devia furia pe un canal unde poate râde de slăbiciuni în loc să urle împotriva lor.

Următorii scriitori din turul meu au fost Donald Ogden Stewart, Robert Benchley și Frank Sullivan, care au lărgit mult posibilitățile umorului de

„liberă asociere”. Benchley a adăugat o notă de căldură și vulnerabilitate ce nu apărea la umoriști ca Ade și Marquis, care au recurs la forme impersonale cum ar fi fabula și versul liber, în care se puteau ascunde. Nimeni nu se pricepe mai bine ca Benchley să se arunce cu capul înainte în subiect:

Sf. Francisc din Assisi (dacă nu îl confund cu Sf. Simeon Stâlpcul, ceea ce ar fi foarte ușor pentru că numele ambilor încep cu „Sf.”) iubea foarte mult păsările și adesea apare imortalizat cu păsări așezate pe umeri și ciupindu-l de încheieturi. Asta era în regulă, dacă îi plăcea Sf. Francisc. Toți avem plăcerile noastre, iar mie îmi plac foarte mult câinii.

Poate că ei doar pregăteau terenul pentru S.J. Perelman. Dacă este așa, Perelman a admis, plin de recunoștință, că le este dator. „Trebuie să învățăm prin imitare”, a spus el. „Aș fi putut fi arestat pentru că l-am imitat pe Lardner în lucrările mele din a doua parte a anilor '20 – nu în ceea ce privește conținutul, ci în ceea ce privește maniera. Aceste influențe se diminuează treptat.”

Propria sa influență nu a fost atât de ușor de înlăturat. Când a murit, în 1979, scrisese constant mai mult de jumătate de secol, supunând limba la întorsături care îți tăiau respirația, și lumea este încă plină de scriitori și comici care au fost prinși în atracția gravitațională a stilului său și nu s-au mai putut elibera de ea. Nu e nevoie de un detectiv pentru a vedea mâna lui Perelman nu doar la scriitori ca Woody Allen, ci și în spectacolele *Goon Show* și *Monty Python* de la BBC, în scheciurile radio ale lui Bob și Ray și în umorul scriitor al lui Groucho Marx – o influență mai ușor de detectat în acest din urmă caz, pentru că Perelman a scris câteva dintre primele filme ale fraților Marx.

Ceea ce a creat el a fost conștiința faptului că, atunci când mintea scriitorului funcționează prin asociere liberă, ea poate ricoșa dinspre normal spre absurd și, prin unghiul ei neașteptat, poate demola orice idee mărunță care fusese acolo înainte. Pe acest element de surpriză constantă a grefat jocul de cuvinte uluitor care a fost marca lui distinctivă, un vocabular bogat și misterios și o erudiție bazată pe lectură și călătorie.

Dar nici chiar acest amestec nu l-ar fi susținut dacă n-ar fi avut o țință. „Orice operă umoristică trebuie să fie *despre* ceva – trebuie să aibă o atingere concretă cu viața”, a spus el și, deși cititorii care îi savurează stilul îi pot pierde din vedere mobilul, există întotdeauna o formă de pompozitate care zace în ruine la finalul unei bucăți de Perelman, în aceeași situație cu opera, care nu și-a mai revenit niciodată după *O noapte la Operă* a fraților Marx sau cu băncile după *Dick de la bancă* al lui W.C. Fields. Rareori lipseau șarlatanii și pungașii, mai ales în lumea de pe Broadway, din Hollywood, a reclamelor și a negoțului.

Îmi amintesc și acum momentul din adolescență când am fost izbit prima oară de una dintre propozițiile lui Perelman. Propozițiile sale nu semănau cu nimic din ce văzusem până atunci și m-au făcut să râd în hohote:

Fluierul a şuierat ascuțit și, un moment mai târziu, pufaiam și eu, ieșind de sub turlele visătoare ale Gării Centrale. Pufăisem doar câțiva metri când mi-am dat seama că plecasem fără tren, așa că a trebuit să fug înapoi și să-l aștept să pornească... Având de stat doar două ore în Chicago, nu puteam vedea orașul și gândul acesta mi-a provocat o stare de liniște. Am observat cu plăcere că gara din Dearborn Street avea un strat nou de funingine, deși nu eram destul de vanitos să cred că acesta avea vreo legătură cu vizita mea acolo.

Femeilor le plăcea acest aventurier irlandez impetuos care prefera să se bată decât să mănânce, și invers. Într-o noapte, înfuleca la Bucățica, o tavernă din Portsmouth, când a auzit o remarcă făcută din întâmplare de un artilerist beat... În dimineața următoare, Maid of Hull, o fregată de linie cu 36 de tunuri care pleca din Bath și ajungea în pat într-o clipire, a luat-o în aval odată cu fluxul, pornind spre Bombay și având ca țintă o căsătorie. Îmbarcat pe ea ca pasager era străbunicul meu... Cincizeci și trei de zile mai târziu, după ce trăise aproape doar din broșe cu camee și co-coșii polari care căzuseră în bătaia puștii sale, zări în sfârșit turnurile din Ishpeming, Orașul sfânt al numerelor iraționale și cosinusurilor, secte mahomedane războinice fanatice.

Cursul meu se încheia cu Woody Allen, practicantul cel mai cerebral al meșteșugului. Scrierile lui Allen publicate în reviste, acum adunate în trei cărți, constituie un corpus de umor scris unic prin faptul că este atât intelectual, cât și hilar, sondând nu doar bine-cunoscutele sale teme, moartea și anxietatea, ci și discipline și forme literare academice serioase cum ar fi filosofia, psihologia, dramaturgia, poezia irlandeză și explicarea textelor (*Basme hasidite*). *O privire aruncată crimei organizate*, o parodie a tuturor articolelor scrise vreodată în scopul de a explica Mafia, este una dintre cele mai amuzante lucrări pe care le-am citit în toată viața mea, iar *Memoriile lui Schmeed* – bărbierul lui Hitler – reprezintă lovitura perfectă dată „bunului german” care doar își făcea datoria:

Am fost întrebat dacă eram conștient de implicațiile morale a ceea ce făceam. Așa cum am spus Tribunalului din Nürnberg, n-am știut că Hitler era nazist. Adevărul e că ani de zile am crezut că lucra la compania telefonică. Când în sfârșit am aflat ce fel de monstru era, era prea târziu să mai fac ceva, pentru că dădusem un avans pentru niște mobilă. Odată, spre sfârșitul războiului, chiar m-am gândit să slăbesc șervetul pe care îl

puneam la gâtul Führer-ului și să las niște firisoare de păr să-i alunece pe spate, dar în ultimul moment m-a lăsat curajul.

Scurtele fragmente din acest capitol pot reda doar o mică parte din producția și arta vastă a acestor giganți. Dar am vrut ca studenții mei să știe că lucrau în cadrul unei lungi tradiții de intenții serioase și mare curaj, o tradiție încă vie în operele unor scriitori ca Ian Frazier, Garrison Keillor, Fran Lebowitz, Nora Ephron, Calvin Trillin și Mark Singer. Singer este, la ora actuală, starul din lungul șir al scriitorilor de la *The New Yorker* – St. Clair McKelway, Robert Lewis Taylor, Lillian Ross, Wolcott Gibbs – care folosesc umorul spus pe un ton serios pentru a asasina persoanele publice enervante ca Walter Winchell, fără a lăsa vreun semn în locul unde pumnalul înțepă pielea.

Poțiunea letală a lui Singer este făcută din sute de fapte și citate ciudate – e un reporter tenace – și un stil care abia îi atenuează propriul amuzament. Funcționează mai ales în cazul piraților care continuă să pună la încercare răbdarea cetățenilor, așa cum o dovedește profilul pe care îl face în *The New Yorker* dezvoltatorului Donald Trump. Observând că Trump „a aspirat și a reușit să atingă nivelul maxim de lux, o existență nederanjată de huruitul unui suflet”, Singer descrie o vizită la Mar-a-Lago, spa-ul din Palm Beach ridicat de Trump din casa hispano-mauro-venețiană cu 118 camere construită în anii '20 de Marjorie Merriweather Post și E.F. Hutton:

Evident, filosofia de *wellness* a lui Trump este înrădăcinată în convingerea că expunerea îndelungată la tinerele angajate extrem de atrăgătoare ale spa-ului va insufla dorință de viață clienților bărbați. În consecință, își limitează rolul la un drept de veto prin tergiversare asupra deciziilor de angajare în posturi cheie. În timp ce îmi făcea turul principalei săli de gimnastică, unde Tony Bennett, care are câteva numere la Mar-a-Lago în fiecare sezon și a fost desemnat „artist rezident”, mergea în pas vioi pe o roată, Trump m-a prezentat „medicului nostru rezident, dr. Ginger Lee Southall” –, recent absolvent de colegiu de chiro-practicieni. În timp ce dr. Ginger, care nu ne putea auzi, manevra spatele cu probleme al unui membru recunoscător, l-am întrebat pe Trump unde studiasse. „Nu sunt sigur”, a spus el. „La școala medicală din Baywatch? Există așa ceva? Vă voi spune adevărul. Din momentul în care am văzut fotografia dr. Ginger, nu a mai fost nevoie să mă uit în CV-ul ei sau al altcuiva. Mă întrebați: «Ați angajat-o pentru că a învățat cincisprezece ani pe Muntele Sinai?» Răspunsul este nu. Și vă voi spune de ce: pentru că, după ce a petrecut 15 ani pe Muntele Sinai, nu mai vrem să ne uităm la ea.”

Dintre toți umoriștii contemporani, Garrison Keillor are ochiul cel mai sigur pentru schimbarea socială și mintea cea mai inventivă pentru exprimarea

indirectă a punctului său de vedere. Tot timpul ne oferă plăcerea de a întâlni un gen vechi îmbrăcat în haine noi. Ostilitatea care există la ora actuală în America față de fumători este o tendință pe care orice scriitor atent s-ar putea să o fi observat și despre care s-ar putea să fi scris cu seriozitatea potrivită. Această abordare, însă, este caracteristică lui Keillor:

Ultimii fumători din America au fost localizați într-o zonă îngustă de chei la sud de trecătoarea Donner din High Sierra de către doi agenți federali specializați în probleme legate de tutun aflați într-un elicopter, care au zărit micii nori de fum chiar înainte de prânz. Unul dintre ei, șeful zonal, a chemat echipa de la sol printr-o stație specială. Șase oameni îmbrăcați în haine de camuflaj, membri ai unei echipe de joggeri antifumat, s-au deplasat repede pe terenul accidentat, au înconjurat ascunzătoarea grupului, i-au atacat cu gaz lacrimogen și i-au făcut să stea cu fața în jos pe pietriș în soarele fierbinte de august. Erau trei femei și doi bărbați, toți trecuți de patruzeci de ani. Se ascundeau de la adoptarea Amendamentului douăzeci și opt.

Genul lui Keillor este caracteristic ziarelor americane din perioada lui Dillinger, adică din anii '30, și faptul că îi place această formă, cu ecouri despre gansteri și agenți, cu pânze și împușcături, este evident din modul în care scrie.

O altă situație pentru care Keillor a fost evident fericit să găsească un cadru a fost soluția găsită de prima administrație Bush la problema industriei de economii și împrumuturi. Iată cum începe articolul său *Cum au fost salvate economiile și împrumuturile*:

Președintele juca badminton la Aspen în ziua în care hoarde imense de huni barbari au invadat Chicago-ul, iar un reporter a cărui mătușă locuiește în Evanston i-a strigat în timp ce se îndrepta spre club: „Hunii produc un carnagiul în Chicago, dle președinte! Aveți vreun comentariu de făcut?”

DI Bush, deși luat pe nepregătite de vestea invaziei, a spus: „Urmărim îndeaproape întreaga situație creată de huni, și chiar în acest moment arată încurajator, dar sper să putem reveni în câteva ore cu ceva mai precis”. Președintele părea preocupat, dar relaxat, și categoric ținea fruntea sus și lucrurile sub control.

Articolul continuă, descriind cum barbarii lacomi au umplut orașul, „au ars biserici și centre de spectacole și monumente istorice, și au târât cu ei călugări, virgine și conferențieri... pentru a-i vinde ca sclavi” și au ocupat birourile de economii și împrumuturi, fără ca președintele Bush să acționeze în vreun fel pentru că „exit poll-urile de la mall-uri arătau că oamenii consideră că se descurcă bine în situația dată”.

Președintele a hotărât să nu intervină în încercările de preluare din industria de economii și împrumuturi și să plătească cei o sută șazece și șase de miliarde de dolari, nu ca vreo formă de răscumpărare, ci ca sprijin guvernamental obișnuit, pur și simplu, nimic deosebit, iar hunii și vandalii s-au îndepărtat călare, ducându-și cu ei comoara, și goții au vâslit în sus pe Lacul Michigan.

Satira lui Keillor mi-a provocat o enormă admirație – mai întâi pentru un act de umor atât de original, dar și pentru că a exprimat furia cetățenilor, pe care eu nu știusem cum s-o exprim. Tot ce putusem eu aduna fusese furia neputincioasă la gândul că și când nepoții mei vor fi bătrâni vor plăti în continuare pentru salvarea de către Bush a industriei pe care o prădaseră hoardele lacome.

Dar nu există lege care spune că umorul trebuie să demonstreze ceva. Nonsensul pur este o bucurie veșnică, după cum nu prea a spus Keats. Îmi place să văd un scriitor zburând așa, doar de dragul actului în sine. Următoarele două fragmente, din bucăți recent scrise de Ian Frazier și John Updike, sunt 100% trăsnete; nimic din ce s-a scris în precedentele epoci de aur ale Americii nu a fost mai amuzant. Bucata lui Frazier se intitulează *Întâlnirea cu propria mamă* și începe așa: *

În societatea de astăzi, rapidă, trecătoare, fără fundament, în care oamenii se întâlnesc, se iubesc și se despart fără a se atinge unul pe altul cu adevărat, relația pe care fiecare tip o are deja cu propria sa mamă este prea importantă pentru a fi ignorată. Iată o femeie matură, cu experiență, iubitoare – una pe care o întâlnești fără a fi nevoie să mergi pentru asta la vreo petrecere sau la vreun bar pentru persoane singure, una pe care nu trebuie să faci mari eforturi pentru a ajunge să o cunoști. Tu și mama ta ajungeți să petreceți timpul împreună de sute de ori în mod firesc, fără tensiunea care însoțește de obicei curtatul – doar voi doi, singuri. Singurul lucru de care ai nevoie este puțină prezență de spirit pentru a profita de aceste situații. Să zicem că mama ta te duce cu mașina în centru ca să-ți cumpere o pereche de pantaloni. Mai întâi, găsește un program frumos la radioul din mașină, unul care îi place. Bucură-te de liniștea plăcută a mersului pe autostradă – cauciucurile pe asfalt, aerul condiționat la maximum. Apoi întoarce-te și uită-te la ea peste scaunul din față și spune-i ceva de genul: „Știi, chiar te menții în formă, mamă, și să nu crezi că nu am observat asta”. Sau presupune că ea intră la tine în cameră să-ți aducă șosete curate. Apuc-o de încheietură, trage-o spre tine și spune: „Mamă, ești cea mai fascinantă femeie pe care am întâlnit-o vreodată”. Probabil că îți va spune să lași prostiile, dar îți pot garanta un lucru: nu-i va povesti niciodată chestiile astea tatălui tău. Poate că îi va fi greu să spună: „Dragă, Piper tocmai mi-a făcut avansuri” sau poate va fi în mod secret

flatată, dar, oricare ar fi motivul, o va păstra pentru sine până va sosi momentul când nu se va mai rușina să spună lumii despre dragostea voastră.

Bucata lui Updike, *Zdrențe fericite*, deși ar putea fi foarte bine considerată un act de bungee-jumping care îl aduce la puțină centimetri de pietrele de pe fundul prăpastiei, are un miez real îngrijorător. Nu doar că scriitorul cochetează cu vreo câteva dintre cele mai întunecate supoziții făcute de oameni despre J. Edgar Hoover; dar vorbește despre americani de rang înalt de dată recentă – un președinte canonizat și Cabinetul său. Ceea ce o face să funcționeze, cu toată aparenta sa frivolitate, este cercetarea meticuloasă a lui Updike. Puteți paria că toate detaliile – nume, date și terminologia legată de modă – sunt corecte:

Pentru aceia dintre noi care erau la momentul respectiv în viață și activi în ceea ce privește alegerea hainelor, a fost întristător să citim recent în ziarul *Globe* din Boston afirmația făcută de Susan Rosenstiel, personaj monden important din New York, că, în 1958, J. Edgar Hoover defila într-un apartament din Hotel Plaza îmbrăcat în haine de damă: „Purta o rochie neagră pufoasă, foarte moale, cu volane, ciorapi de mătase și pantofi cu toc, și o perucă neagră creată”. M-a întristat gândul că generațiile viitoare, încercând să înțeleagă splendoarea și emoția travestiului eșaloanelor superioare din timpul celui de-al doilea mandat al lui Eisenhower, vor considera că acea neglijentă rochie neagră pufoasă cu volanele ei împopoțonate și cu peruca asortată au fost *très à la mode*, când, de fapt, noi toți îl consideram pe J. Edgar prost îmbrăcat.

Ike, de exemplu, dragul de Ike, cu instinctele lui infailibile, nu s-ar fi lăsat niciodată văzut în ciorapi de mătase, deși chiar avea picioare potrivite pentru ei. Mi-l amintesc pe Ike, la o săptămână după lansarea colecției din 1958 a lui Saint Laurent pentru Dior, ieșind într-o rochie lungă de lână de un albastru-cobalt amețitor, cu pantofi albi fără călcâi și un coc fals. Chiar în ziua aceea, dacă nu mă înșală memoria, trimisese cinci sute de pușcași marini în Liban, și nu i se clintise niciun fir de păr. Cu această ținută – sau cu o rochie largă jos, strânsă cu o curea, din anul anterior? – a asortat un fular înflorat de mătase, când eșarfele erau considerate a fi doar pentru băbuțe. Era totuși conservator în ceea ce privește ti-vurile; când Saint Laurent a ridicat fustele până la genunchi, în 1959, președintele a așteptat trei luni pentru a lua Congresul o hotărâre în privința acestei probleme și apoi, pierzându-și răbdarea, a trecut la Balenciaga cu o trăsătură de condei. De atunci încolo, până la finalul mandatului său, a rămas la rochiile de zi cu talie joasă în nuanțe neutre de cenușiu-închis și bej.

John Foster Dulles, pe de altă parte, era adeptul hainelor strânse pe corp care arătau ca niște pijamale și al costumelor cu pantaloni pastel cu puțin sclipici în țesătură. Nenumărate brățări, peruci blonde ridicate în sus și papuci cu pompoane. În ciuda anticomunismului său declarat, era

ciudat de părtinitor față de roșu, deși eu cred, din ceea ce mi-au spus surse sigure, că Sherman Adams l-a luat pe Foster deoparte cel puțin o dată și i-a spus că, totuși, culorile strălucitoare nu sunt potrivite pentru persoanele cu oase mari. Sherman, deși a fost distrus de vigoare, rămâne în mintea mea ca o creatură a șalurilor din pene de struț și a voalurilor ușor apretate de culoarea lămâii...

Ceea ce trebuie să transmită toți umoriștii este, în final, amuzamentul – ideea că se distrează de minune – și cu această îndrăzneală am vrut să se confrunte studenții mei de la Yale. La început, le-am spus să scrie într-una dintre formele existente de umor – satiră, parodie, pastişă etc. – și să nu folosească „eu”, și nici să scrie din propria lor experiență. Am dat același subiect întregii clase, o absurditate pe care o observasem în ziar. Studenții s-au aruncat curajoși în asocieri libere, suprarealism și nonsens. Au descoperit că e posibil să eviți lanțurile logicii și să te distrezi demonstrând o idee serioasă sub o formă de umor dată. Erau sub influența clară a *non sequitur*-ilor lui Woody Allen („Pentru asta, rabinul se dădu cu capul de perete, ceea ce, după Tora, este una dintre cele mai subtile metode de a-și arăta preocuparea”).

După vreo patru săptămâni, au început să obosească. Studenții au învățat că erau capabili să scrie chestii umoristice. Dar au învățat și cât este de obositor să susții un act săptămânal de invenție comică, atunci când scrii în numele altcuiva. Era timpul să le încetinesc metabolismul – să-i pun să scrie în nume propriu, despre propriile vieți. Am declarat un moratoriu asupra lui Woody Allen și am zis că le voi spune când pot să-l citească din nou. Ziua aceea nu a venit niciodată.

Am adoptat principiul lui Chic Young – rezumă-te la ce știi – și am început să citesc din scriitori care folosesc umorul pe post de venă ce se mișcă ușor prin operele lor. O bucată a fost *Ochiul Ednei* a lui E.B. White, în care acesta își amintește cum aștepta la ferma sa din Maine sosirea Uraganului Edna, ascultând de câteva zile deja reportaje tâmpite date la radio despre înaintarea sa. Este un eseu perfect, plin de înțelepciune și spirit blând.

Un alt scriitor a cărui activitate am dezgropat-o a fost Stephen Leacock, un canadian. Mi-l aminteam din copilărie ca fiind foarte amuzant, dar mi-era teamă că, așa cum se întâmplă deseori când cauți prieteni vechi, se va dovedi a fi doar „comic”. Bucățile lui, însă, au supraviețuit eroziunii timpului și una de care-mi amintesc în mod special – *Carierea mea financiară*, în care încearcă să deschidă un cont în bancă cu 56 de dolari – încă pare mostra de umor relevantă pentru cât de tare ne fâstăcim cu toții când avem de-a face cu bănci, biblioteci și alte instituții crispate. Recitirea lui Leacock mi-a amintit că o altă funcție a umoristului este să se reprezinte pe sine ca victimă sau tont, neajutorat în majoritatea situațiilor. Este o terapie pentru cititori, permițându-le să se simtă superiori scriitorului sau, cel puțin, să se identifice cu o altă victimă ca și

ei. Un umorist care scrie despre viața obișnuită nu rămâne niciodată fără material, așa cum frumos a dovedit timp de multe decenii Erma Bombeck.

Deci aceasta a fost direcția în care a început să se îndrepte ora noastră de umor de la Yale. Mulți dintre studenți au scris despre familiile lor. Am întâlnit probleme, în principal legate de exagerări, și le-am rezolvat treptat, încercând să obținem control, tăind propoziția în plus care explică un lucru amuzant deja subînțeles. O decizie grea a fost să vedem câtă exagerare este permisă și câtă este prea multă. Un student a scris o bucată amuzantă despre cât de prost gătește bunica lui. Când am lăudat ce a scris, a spus că, de fapt, bunica lui gătește foarte bine. Am zis că îmi pare rău să aud asta – cumva, acum bucata părea mai puțin amuzantă. El m-a întrebat dacă asta contase. I-am răspuns că nu conta în această bucată, din moment ce mie îmi plăcuse fără să știu că nu era adevărată, dar cred că va scrie lucrări mai durabile dacă va porni de la ceva adevărat, și nu de la o invenție – cu siguranță unul dintre secretele longevității lui James Thurber ca mare umorist american. În *Noaptea în care a căzut patul*, a lui Thurber, știm că a exagerat puțin. Dar mai știm și că s-a întâmplat *ceva* cu patul în noaptea aceea în mansardă.

Pe scurt, ora noastră a început cu strădania de a scrie ceva umoristic și cu speranța de a spune astfel câteva adevăruri. Am sfârșit prin a ne strădui să găsim adevărul și cu speranța de a-i adăuga ceva umor pe drum. Până la urmă, am realizat că se întrepătrund.

Partea a IV-a

Atitudini

20. Sunetul propriei voci

Eu am scris o carte despre baseball și una despre jazz. Dar nu mi-a trecut niciodată prin cap să o scriu pe prima în limbaj sportiv și pe cea de-a doua în limbajul specific jazz-ului. Am încercat să le scriu pe ambele în cel mai corect limbaj posibil, în stilul meu obișnuit. Deși cele două subiecte sunt foarte diferite unul de altul, am vrut ca toți cititorii să știe că au în față cărți scrise de aceeași persoană. Cartea *mea* despre baseball și cartea *mea* despre jazz. Alți scriitori vor scrie cărțile *lor*. *Marfa mea de scriitor*, indiferent despre ce scriu, sunt eu. Și *marfa dumneavoastră sunteți dumneavoastră*. Nu vă modificați vocea pentru a se potrivi cu subiectul. Perfecționați-vă o voce pe care cititorii o vor recunoaște când o vor întâlni pe pagină, o voce care e plăcută nu doar datorită liniei sale melodice, ci și datorită faptului că evită sunetele care i-ar scădea valoarea tonului: neglijența, condescendența și clișeele.

Haideți să începem cu neglijența.

Există un tip de scriitură care pare atât de relaxată încât aveți senzația că îl auziți pe autor vorbindu-vă. E.B. White a fost, probabil, cel mai bun practician al ei, deși îmi vin în minte mulți alți maeștri ai stilului – James Thurber, V.S. Pritchett, Lewis Thomas. Sunt părtinitor în privința acestui stil pentru că este unul pe care am încercat dintotdeauna să-l adopt. Presupunerea comună este că stilul se dobândește fără efort. De fapt, este adevărată ideea opusă: stilul firesc se dobândește prin mult efort și perfecționare constantă. Cuiele gramaticii și ale sintaxei sunt la locul lor, iar limbajul cât se poate de corect.

Iată cum începe o bucată tipică a lui E.B. White:

La jumătatea lui septembrie mi-am petrecut câteva zile și nopți alături de un porc suferind și simt nevoia să vorbesc despre această perioadă, mai ales că porcul a murit până la urmă, iar eu am supraviețuit, dar ar fi putut fi invers, și atunci n-ar mai fi fost nimeni care să vorbească despre asta.

Propoziția este atât de firească încât ne și vedem pe veranda casei lui White din Maine. White stă într-un balansoar, trăgând din pipă, iar cuvintele pur și simplu îi vin în minte, pe tonul acesta de povestitor. Dar uitați-vă iar la propoziție. Nu are nimic întâmplător. Este un act de scriere disciplinat.

Gramatica este corectă, cuvintele sunt simple și precise, iar cadențele sunt ale unui poet. Acesta este stilul firesc foarte bine realizat: un act metodic de compunere care ne dezarmează prin căldura pe care o emană. Scriitorul pare încrezător; nu încearcă să intre în grațiile cititorului.

Scriitorilor fără experiență le scapă acest lucru. Ei cred că tot ce au de făcut pentru a obține acest efect este să fie „doar oameni” – drăguța de Betty sau dragul de Bob pălăvrăgind cu vecinii peste gardul din spate. Vor să fie amicii cititorului. Sunt atât de dornici să nu pară formalți că nu încearcă nici măcar să scrie corect. Ceea ce scriu ei ilustrează stilul neglijent.

Cum ar trata un astfel de scriitor veghea lui E.B. White alături de porc? Posibil așa:

Ați stat vreodată noaptea pe post de baby-sitter pentru un porc bolnav? Credeți-mă, așa puteți pierde bunătațe de somn. Am făcut chestia asta vreo trei nopți în septembrie și nevastă-mea a crezut că am înnebunit. (Glumesc, Pam!) Pe bune, chestia aproape că m-a scos din minți. Fiindcă, vedeți dumneavoastră, porcul a mai și murit. Ca să vă spun adevărul, nici eu nu mă simțeam prea bine, deci presupun că ar fi fost foarte posibil ca subsemnatul, și nu bătrânul Porcovete, să dea ortul popii. Și puteți paria pe ultimul bănuț că domnul Porc n-ar fi scris o carte despre asta!

Nu e nevoie să detaliez toate motivele pentru care paragraful ăsta e groaznic. Este grosolan. Răsuflat. Plin de înfloritură. Disprețuitor la adresa limbii. Condescendent. (Eu mă opresc din citit când scriitorul folosește „vedeți dumneavoastră”.) Dar lucrul cel mai jalnic legat de stilul neglijent este că e mai greu de citit decât limbajul corect. În încercarea de a ușura călătoria cititorului, scriitorul presară pe drum tot felul de obstacole: argou ieftin, propoziții proaste, filosofie întortocheată. Stilul lui E.B. White este mult mai simplu de citit. El știe că instrumentele gramaticii n-au supraviețuit întâmplător atâtea secole; ele sunt proptele de care cititorul are nevoie și pe care, în mod subconștient, le dorește. Nimeni nu s-a oprit vreodată din lectura operelor lui E.B. White sau V.S. Pritchett pentru că scriu atât de bine. Dar cititorii vor înceta să vă citească dacă vor considera că le vorbiți de sus. Nimeni nu vrea acest lucru.

Scrieți cu respect pentru limbă – și pentru cititori. Dacă sunteți cuprins de dorința de a încerca stilul neglijent, citiți cu voce tare ce ați scris și vedeți dacă vă place cum sună.

Găsirea unei voci care să placă cititorilor este, în principal, o problemă de gust. Faptul că spunem asta nu e de prea mare ajutor – gustul este o calitate atât de intangibilă că nici măcar nu poate fi definit. Dar o recunoaștem când o întâlnim. O femeie cu gust vestimentar ne încântă cu abilitatea pe

care o are de a se pune în valoare într-o combinație care nu e doar elegantă și surprinzătoare, ci exact cum trebuie. Știe ce merge și ce nu merge.

Pentru scriitori și pentru alți artiști creatori, să știi ce să nu faci este o componentă majoră a gustului. Doi pianiști de jazz pot fi la fel de competenți. Cel cu gust va pune fiecare notă să facă o treabă utilă când își va spune povestea; cel fără gust ne va îneca în bucle și tot felul de ornamente care nu sunt necesare. Pictorii cu gust vor avea încrederea că ochii lor le vor spune ce trebuie să fie pe pânză și ce nu; un pictor fără gust ne va oferi un peisaj prea drăguț, sau prea aglomerat, sau prea țipător – oricum, prea cumva. Un designer grafic cu gust știe că mai puțin înseamnă mai mult: că designul este în slujba cuvântului scris. Un designer fără gust va sufoca scrierea cu nuanțe de fond, vântejuri și volănașe decorative.

Îmi dau seama că încerc să fixez un lucru subiectiv; ceea ce unei persoane i se pare frumos, alteia poate să i se pară kitsch. Gustul se poate, de asemenea, schimba de la un deceniu la altul – ceea ce era fermecător ieri este luat în râspăr azi, dar va fi din nou în vogă mâine, considerat din nou fermecător. Așa că de ce să menționez măcar problema? Doar pentru a vă aminti că există. Gustul este un curent invizibil care circulă prin scriere și trebuie să fiți conștient de asta.

De fapt, uneori este vizibil. Fiecare formă de artă are un miez de adevăruri ce rezistă nestatorniciei timpului. Trebuie să fie ceva plăcut inerent în proporțiile Partenonului; occidentalii continuă să-i lase pe grecii de acum două mii de ani să le proiecteze clădirile publice, așa cum descoperă oricine se plimbă prin Washington. Fugile lui Bach au o eleganță atemporală înrădăcinată în legile atemporale ale matematicii.

Are și scrisul asemenea semne indicatoare? Nu multe; scrisul este expresia individualității fiecărei persoane și știm ce ne place când întâlnim acel lucru. Din nou, însă, avem mult de câștigat dacă știm ce să oțimem. Cliseele de exemplu. Dacă un scriitor ignoră fericit faptul că acestea reprezintă sârutul morții, dacă face tot ce poate pentru a le folosi, putem deduce că nu își dă seama că dă limbii proștețime. Dacă are de ales între ce este nou și ce e banal, alege fără greș banalul. Vocea lui este vocea unui scrib.

Nu că aceste clișee ar fi ușor de distrus. Ele se află peste tot, în aerul din jurul nostru, prieteni familiari gata să ne ajute, gata să exprime idei complexe sub forma scurtă a metaforei. Așa au devenit clișee și chiar și scriitorii atenți folosesc destule în prima lor variantă. Dar după aceea avem șansa de a le îndepărta. Cliseele reprezintă unul dintre lucrurile la care trebuie să fiți atenți când rescrieți și citiți variantele cu voce tare. Observați cât de acuzator sună, condamându-vă să vă mulțumiți cu folosirea aceluiași glume răsuflate în loc să faceți efortul de ale înlocui cu exprimări proprii. Cliseele sunt inamicul gustului.

Lărgiți ideea dincolo de clișeele individuale, spre o folosire mai largă a limbajului. Din nou, prospețimea este vitală. Gustul alege cuvinte care surprind și care au forță și precizie. Non-gustul alunecă spre limbajul neglijent al notițelor luate pentru revista școlii – o lume unde oamenii cu autoritate sunt personalități sau cei ce vor lua puterea. Ce anume nu e în regulă cu „personalități”? Nimic – și totul. Gustul știe că e mai bine să le spui oamenilor care au autoritate pe nume: directori, președinți ai Consiliului de administrație, manageri. Non-gustul caută sinonimul răsuflat, care mai are și dezavantajul de a fi inexact; exact ce persoane din conducerea companiei sunt personalități? Non-gustul folosește „al nu știu câteale”. Și „sute”. Non-gustul folosește „punct”: „A spus că nu mai vrea să audă nimic despre asta. Punct”.

Dar, până la urmă, gustul este un amestec de calități care nu pot fi analizate: o ureche ce poate sesiza diferența dintre o propoziție care șchioapătă și una care are un ritm vioi, o intuiție care știe când o expresie obișnuită transformată într-una formală nu doar că va suna bine, dar va părea și singura soluție posibilă. (E.B. White era maestrul acestui tip de act de echilibrare.) Asta înseamnă că gustul se poate învăța? Da și nu. Gustul perfect, ca și aruncarea perfectă, este un dar de la Dumnezeu. Dar, într-o anumită măsură, se poate și învăța. Șmecheria este să-i studiați pe scriitorii care dau dovadă de așa ceva.

Nu ezitați să imitați un alt scriitor. Imitația face parte din procesul creator prin care trece oricine învață o artă sau un meșteșug. Bach și Picasso nu au apărut din neant; au avut nevoie de modele. Acest lucru este valabil mai ales pentru scris. Găsiți cei mai buni scriitori din domeniul care vă interesează și citiți-le operele cu voce tare. Obișnuiți-vă cu vocea și cu gusturile lor – cu atitudinea față de limbă. Nu vă temeți că, imitându-i pe ei, vă veți pierde propria voce și atitudine. Destul de repede veți lepăda acele piei și veți deveni cine trebuie să deveniți.

Citindu-i pe alți scriitori, vă și conectați la o lungă tradiție care vă va îmbogăți. Uneori, veți atinge o venă de elocvență sau memorie de rasă care va da scrisului dumneavoastră o profunzime pe care n-ar fi putut-o atinge singur. Lăsați-mă să vă arăt ce vreau să spun, făcând un mic ocol.

În mod normal, eu nu citesc proclamațiile emise de oficialitățile statului pentru a desemna zilele importante din an ca zile importante din an. Dar, în 1976, pe când predam la Yale, guvernatorul statului Connecticut, Ella Grasso, a avut ideea bună de a repări Proclamația de Thanksgiving scrisă cu 40 de ani înainte de guvernatorul Wilbur Cross, pe care a numit-o „o capodoperă a elocvenței”. Deseori mă întreb dacă elocvența a dispărut din viața americană sau dacă măcar o mai considerăm un țel pe care merită să ne străduim să-l atingem. Deci am studiat cuvintele guvernatorului Cross pentru

a vedea cum au înfruntat trecerea timpului, acel crud judecător al retoricii generațiilor anterioare. Am fost încântat să descopăr că eram de acord cu Ella Grasso. Era o bucată scrisă de un maestru:

În timpuri imemorabile, în acest moment când se schimbă anotimpurile, când rezistentele frunze ale stejarului foșnesc în bătaia vântului și înghețul dă aerului prospețime, când amurgul vine devreme și serile prietenoase se lungesc sub călcâiul lui Orion, oamenilor noștri li s-a părut o idee bună să se întâlnească pentru a-l slăvi pe Creator, care ne-a adus pe o cale pe care noi nu o cunoaștem la sfârșitul încă unui an. Pentru a respecta acest obicei, decretez ziua de joi, 26 noiembrie, zi de Mulțumire publică pentru binefacerile cu care am fost binecuvântați și care au situat statul nostru între zonele favorizate ale pământului – spre bucuria tuturor creaturilor sale: roadele solului care ne-a hrănit și roadele mai bogate ale muncii de toate felurile care ne-a ajutat să trăim – și pentru toate acele lucruri dragi ca aerul pe care-l respirăm, care întăresc credința omului în bărbăția lui, care îi hrănesc și întăresc cuvântul și fapta; pentru onoarea mai presus de bani; pentru curajul și entuziasmul constant cu care s-au dedicat îndelungatei căutări a adevărului; pentru libertatea și dreptatea garantate liber fiecăruia și de care ne bucurăm la fel de liber; și pentru gloria și pacea pământului nostru – pentru ca să prindem umili curaj din aceste binecuvântări în timp ce ne întâlnim din nou în acest ritual solemn și festiv pentru a ne aduce Recolta Acasă.

Guvernatorul Grasso a adăugat un postscriptum prin care îi îndemna pe cetățenii din Connecticut „să-și reînnoiască devotamentul pentru spiritul de sacrificiu invocat de Pelerinii în timpul primei lor ierni aspre din Lumea Nouă”, iar eu mi-am notat în minte să mă uit în seara aceea la Orion. M-am bucurat că mi s-a amintit că trăiam într-una dintre zonele favorizate ale globului. M-am bucurat, de asemenea, că mi s-a amintit că pacea nu este singurul bun pentru care trebuie să mulțumim. La fel este și limba engleză, când e folosită cu eleganță pentru binele public. Mi-au venit în minte ritmurile discursurilor lui Jefferson, Lincoln, Churchill, Roosevelt și Adlai Stevenson. (Nu și cele ale lui Eisenhower, Nixon și ale celor doi Bush.)

Am pus Proclamația de Thanksgiving pe un avizier, pentru ca studenții mei să se bucure de ea. Din comentariile lor mi-am dat seama că unii au crezut că fac glume proaste. Știind că sunt obsedat de simplitate, au presupus că mesajul guvernatorului Cross mi se părea prea înzorzonat.

Întâmplarea m-a făcut să-mi pun câteva întrebări. Arătasem proza lui Wilbur Cross unei generații care nu fusese expusă la noblețea limbii ca mijloc de adresare către populație? Nu-mi aminteam nicio singură încercare de acest tip de la discursul rostit de John F. Kennedy când fusese investit, în 1961. (Mario Cuomo și Jesse Jackson îmi vor restaura parțial încrederea.)

Aceasta era o generație crescută în fața televizorului, pentru care poza are mai mare valoare decât cuvântul – pentru care cuvântul, de fapt, este devalorizat, fiind doar sporovăială și deseori folosit și pronunțat greșit. Era, de asemenea, o generație crescută cu muzică – ritmuri și cântece create mai ales pentru a fi auzite și simțite. Cu atât de mult zgomot în aer, mai era vreun copil din America pregătit să asculte? Atrăgea cineva atenția asupra măreției unei fraze bine construite?

Cealaltă întrebare a mea ridică o chestiune și mai misterioasă: care este linia ce separă elocvența de bombasticism? De ce suntem înflăcărați de cuvintele lui Wilbur Cross și anesteziați de discursurile majorității politicienilor și oficialităților publice care ne manipulează cu volănașe și înflorituri oratorice?

O parte a răspunsului ne poartă înapoi la problema gustului. Un scriitor cu simțul limbii va căuta să folosească imagini proaspete și va evita exprimările banale. Amatorul va dori exact acele clișee, gândindu-se că își va îmbogăți ideile cu ceva ce este, cum va spune el, bun și adevărat. O altă parte a răspunsului se referă la simplitate. Scrisul care va înfrunța trecerea timpului constă din cuvinte scurte și puternice; cuvintele care adorm sunt cele de trei, patru și cinci silabe, majoritatea de origine latină, multe dintre ele referindu-se la un concept vag. În Proclamația de Thanksgiving Day a lui Wilbur Cross nu sunt astfel de cuvinte. Observați cum cuvintele guvernatorului nu sunt vagi: frunze, vânt, îngheț, aer, seară, pământ, sol, muncă, dreptate, curaj, pace, ritualuri, acasă. Sunt cuvinte familiare în cel mai bun sens al cuvântului – surprind ritmul anotimpurilor și al vieții cotidiene. Observați și că toate sunt substantive. După verbe, substantivele simple sunt cele mai puternice unelte pe care le aveți la dispoziție; ele răsună pline de emoție.

Dar, în cele din urmă, elocvența rezidă în ceva mai profund. Ne emoționează prin ceea ce lasă nespus, stârnind ecouri a ceea ce știm deja din lecturile noastre, din religie și din moștenirea noastră culturală. Elocvența ne invită să aducem în tranzație o parte din noi. Nu a fost o întâmplare că discursurile lui Lincoln aveau ecouri din Biblia Regelui James; Lincoln o știa aproape pe dinafară din copilărie și se cufundase atât de adânc în sonoritățile ei, încât engleza sa oficială era mai mult elisabetană decât americană. Discursul rostit de el la a doua investire reverberează de exprimări și parafraze biblice: „Poate părea ciudat ca un om să îndrăznească să ceară ajutorul unui Dumnezeu drept pentru a obține pâinea cu sudoarea altor oameni, dar să nu-i judecăm pe alții, ca să nu fim judecați la rândul nostru”. Prima parte a frazei împrumută o metaforă din Geneză, a doua reformulează un îndemn celebru din Matei, iar „un Dumnezeu drept” este din Isaia.

Dacă acest discurs mă impresionează mai mult decât orice alt document american, nu este pentru că știu că Lincoln a fost ucis cinci săptămâni mai târziu, și nici pentru că sunt mișcat de durerea care a culminat în rugămintea

pentru o împăcare ce nu implica niciun fel de răutate pentru nimeni, ci milă pentru toți. Este și pentru că Lincoln a prins câteva dintre cele mai vechi învățături ale omului din Vest despre sclavie, clemență și judecată. Cuvintele lui aveau nuanțe severe pentru bărbații și femeile care l-au ascultat în 1865, așa inspirate din Biblie cum erau. Dar chiar și în secolul XXI este greu să nu simți mânia aproape străveche a lui Lincoln la gândul că Dumnezeu ar putea dori ca Războiul Civil să continue „până când toată bogăția adunată în cei două sute cincizeci de ani de muncă neplătită a sclavului va dispărea și până când fiecare strop de sânge vărsat cu biciul va fi plătit cu altul vărsat de sabie, așa cum s-a spus acum trei mii de ani, așa trebuie să spunem și acum: «judecata Domnului este bună și dreaptă»”.

Proclamația de Thanksgiving a lui Wilbur Cross reverberează, de asemenea, ceea ce știm în adâncul sufletului nostru. Misterelor ca schimbarea anotimpurilor și răsplata pământului le adăugăm puternice emoții proprii. Cine nu s-a uitat cu venerație la Orion? Proceselor democratice cum ar fi „îndelungata căutare a adevărului” și „libertatea și dreptatea garantate liber” le adăugăm fragmente din propria noastră căutare a adevărului, lucruri pe care noi înșine le acordăm sau le primim, în cadrul unei națiuni care a câștigat atâtea drepturi, dar care mai are încă multe de câștigat. Guvernatorul Cross nu ne face să pierdem timpul explicându-ne aceste procese și îi sunt recunoscător pentru asta. Mă gândesc cu groază câte clișee ar folosi un orator amator pentru a ne spune mult mai multe – și a ne hrăni sufletul mult mai puțin.

Prin urmare, amintiți-vă folosirea trecutului când vă spuneți povestea. Ceea ce ne emoționează în scrierile care au rădăcini regionale sau etnice – sudiste, afro-americane sau iudeo-americane – este sunetul vocilor mult mai vechi decât a naratorului, vorbind în ritmuri mult mai bogate decât în mod obișnuit. Toni Morrison, una dintre cele mai elocvente scriitoare negre, a spus odată: „Îmi amintesc cum vorbeau oamenii cu care am crescut. Limba era atât de importantă pentru ei. Toată acea putere pe care o avea. Și eleganță, și metafore. O parte era foarte oficială și biblică, pentru că există obiceiul ca, atunci când ai ceva foarte important de spus, să vorbești în parabole, dacă ești din Africa, sau să treci la alt nivel de limbă. Am vrut să folosesc limba astfel pentru că am avut sentimentul că un roman negru nu este negru pentru că l-am scris eu, nici pentru că are personaje de culoare, nici pentru că vorbește despre lucruri specifice negrilor. E vorba de stil. Are un anumit stil. E inevitabil. Nu-l puteam descrie, dar îl puteam realiza”.

Faceți ceea ce pare inevitabil în moștenirea dumneavoastră culturală. Îmbrățișați lucrul acela și poate vă va conduce la elocvență.

21. Distracție, teamă și încredere

Când eram mic, nu mi-am dorit niciodată să fiu scriitor sau – Doamne ferește! – autor. Voiam să fiu ziarist, iar ziarul la care doream să lucrez era *New York Herald Tribune*. Îl citeam în fiecare dimineață și îmi plăcea sentimentul de bună dispoziție pe care mi-l dădea. Toți cei care lucrau la ziar – editori, scriitori, fotografi, redactori artistici – se distrau foarte bine. Unele articole aveau un tușeu în plus de eleganță sau de umanitate sau de umor – un fel de mod al scriitorilor și editorilor de a se dăruie pe ei înșiși cititorilor. Aveam impresia că scot ziarul special pentru mine. A fi unul dintre acei editori și scriitori reprezenta pentru mine ideea de vis american.

Visul s-a transformat în realitate când m-am întors acasă după Al Doilea Război Mondial și am primit o slujbă la *Herald Tribune*. Am adus cu mine convingerea că senzația de bună dispoziție este un atribut de neprețuit pentru un scriitor sau o publicație, iar acum mă aflu în aceeași cameră cu bărbații și femeile care îmi insufleseră această idee. Marii reporteri scriau cu căldură și elan, iar marii critici și editorialiști, ca Virgil Thomson și Red Smith, scriau cu eleganță și cu o încredere voioasă în părerile lor. Pe prima pagină a secțiunii a doua a ziarului, editorialul politic al lui Walter Lippmann, cel mai respectat învățat al Americii, se afla deasupra desenului lui H.T. Webster, creatorul „Sufletului timid”, și el o instituție americană. Îmi plăcea ușurința cu care pe aceeași pagină apăreau două lucruri atât de diferite ca gravitate. Nimeni nu se gândea să-l multe pe Webster în secțiunea comică. Ambii autori erau monștri sacri, făceau parte din aceeași ecuație.

Printre aceste suflete fără griji, un reporter pe nume John O'Reilly, admirat pentru felul în care trata cu aparentă seriozitate, dar și cu umor subiecte de interes uman și animal, a reușit să facă din ciudățeniile un subiect serios. Îmi amintesc articolul său anual despre omida ale cărei dungi negre și maro sunt considerate a prevesti prin lățimea lor dacă iarna ce urmează va fi blândă sau aspră. În fiecare toamnă, O'Reilly mergea cu mașina la Bear Mountain Park, împreună cu fotografii Nat Fein, cunoscut pentru fotografia sa câștigătoare a Premiului Pulitzer ce prezintă rămas-bun-ul lui Babe Ruth de pe Stadionul Yankee, pentru a observa câteva dintre aceste omizi trecând strada, iar articolul său era scris în stil pseudo-științific, senzațional. Ziarul publica întotdeauna povestea în josul primei pagini, sub un titlu pe trei coloane, împreună cu o fotografie a unei omizi ale cărei dungi nu se vedeau clar. Primăvara, O'Reilly scria o continuare în care spunea cititorilor dacă omizile avuseseră dreptate, și nimeni nu-i găsea vreo vină – lui sau lor – dacă nu avuseseră. Ideea era ca toată lumea să se distreze.

De atunci am făcut din senzația de bună dispoziție crezul meu ca scriitor și editor. Scrisul este o muncă atât de singuratică încât încerc să mă înveslesc singur. Dacă în actul scrierii ceva mi se pare amuzant, scriu despre asta doar pentru a mă amuza. Dacă eu îl consider amuzant, presupun că și altora li se va părea la fel și asta mi se pare o treabă bună. Nu mă deranjează că un anume număr de cititori nu se vor amuza; știu că există destui oameni care nu au simțul umorului – care n-au idee că există pe lumea asta persoane ce încearcă să-i distreze.

Pe vremea când predam la Yale, l-am invitat pe umoristul S.J. Perelman să le vorbească studenților și unul dintre ei l-a întrebat: „Ce calități trebuie să aibă cineva pentru a deveni scriitor comic?” El a zis: „Îndrăzneală, exuberanță și veselie, dar cea mai importantă este îndrăzneala”. Apoi a adăugat: „Cititorul trebuie să vadă că scriitorul se simte bine”. Propoziția a explodat în mintea mea ca un foc de artificii: rezuma tot ce era de spus despre buna dispoziție. Apoi a continuat: „Chiar dacă nu se simte bine”. Această propoziție m-a izbit aproape la fel de tare, întrucât știam că viața lui Perelman fusese mai mult decât plină de depresii și muncă grea. Și totuși mergea la mașina de scris în fiecare zi și făcea limba engleză să danseze. Cum era posibil să nu se simtă bine? Pornea motorul cu manivela.

Scriitorii trebuie să se pună cu forța în mișcare la momentul spectacolului, ca și actorii, dansatorii, pictorii și muzicienii. Există câțiva scriitori care ne atrag cu atâta forță în fluxul lor energetic – Norman Mailer, Tom Wolfe, Toni Morrison, William F. Buckley Jr., Hunter Thompson, David Foster Wallace, Dave Eggers – încât presupunem că, atunci când se apucă de lucru, cuvintele le vin de la sine. Nimeni nu se gândește la efortul pe care îl fac în fiecare dimineață pentru a se pune în mișcare.

Și dumneavoastră trebuie să vă puneți în mișcare. Nimeni nu o va face în locul dumneavoastră.

Din nefericire, un flux negativ la fel de puternic – teama – se va face simțit. Teama de scris se instalează la cei mai mulți americani la o vârstă fragedă, de obicei în școală, și nu dispare niciodată în totalitate. Foaia de hârtie goală sau ecranul de calculator gol, care așteaptă să se umple cu minunatele noastre cuvinte, ne pot paraliza astfel încât să nu fim în stare să scriem niciun cuvânt sau să scriem cuvinte care nu sunt chiar minunate. Deseori sunt îngrozit de prostiile pe care le văd apărând pe monitor dacă mă apuc de scris ca de o treabă – rutina zilnică –, și nu cu plăcere. Singura mea consolare este că îmi voi încerca din nou norocul cu propozițiile respective a doua zi, și a treia, și următoarea. La fiecare rescriere, încerc să-mi pun amprenta personală asupra materialului.

Probabil cea mai mare teamă a autorilor de nonficțiune este aceea de a nu fi în stare să-și ducă treaba la bun sfârșit. În cazul ficțiunii, situația este

diferită. Cum autorii de ficțiune scriu despre o lume care este invenția lor, deseori într-un stil aluziv pe care tot ei l-au inventat (Thomas Pinchon, Don DeLillo), nu avem niciun drept să le spunem „Nu e bine”. Putem doar să spunem: „La mine nu ține”. Autorii de nonficțiune nu primesc o astfel de pauză. Ei pot fi trași la răspundere la nesfârșit: pentru faptele expuse, pentru oamenii intervievați, pentru locul în care se petrece acțiunea povestirii lor sau pentru evenimentele petrecute acolo. Răspund, de asemenea, pentru meșteșugul lor și pentru toate riscurile de exces și dezordine pe care acesta le presupune: pierderea cititorului, derutarea cititorului, plictisirea cititorului, incapacitatea de a-i menține atenția trează de la început până la sfârșit. La fiecare greșeală de povestire și la fiecare pas greșit făcut în aplicarea meșteșugului, putem spune: „Nu e bine”.

Cum puteți alunga teama de dezaprobare și eșec? O modalitate de a genera încredere este să scrieți despre subiecte care vă interesează și de care vă pasă. Poetul Allen Ginsberg, alt scriitor care a venit la Yale să le vorbească studenților mei, a fost întrebat dacă a existat un moment în care a decis în mod conștient că vrea să devină poet. Ginsberg a spus: „N-a fost chiar o alegere – a fost o revelație. Aveam douăzeci și opt de ani și făceam studii de piață. Într-o zi, i-am spus psihologului meu că tot ce-mi doresc cu adevărat este să mă las de meserie și să scriu poezii. Și psihologul a zis: «De ce nu?». Și eu am spus: «Ce ar zice Asociația Psihanaliștilor Americani?». Și el a răspuns: «Nu există o linie a partidului în privința asta». Așa că am făcut ce am dorit”.

Nu vom ști niciodată cât de mare a fost pierderea pentru domeniul studiilor de piață. Dar a fost un moment mareț pentru poezie. Nu există o linie a partidului în privința asta: bun sfat pentru scriitori. Puteți fi propria linie a partidului. Red Smith, ținând un discurs la înmormântarea unui coleg scriitor sportiv, a spus: „Nu e mare lucru să mori. Problema e să trăiești”. Unul dintre motivele pentru care l-am admirat pe Red Smith a fost că a scris despre sport timp de 55 de ani cu eleganță și umor, fără a ceda presiunilor, care i-au distrus pe mulți comentatori sportivi, că ar trebui să scrie despre ceva „serios”. A găsit în scrierile sportive ceea ce dorea să facă și ceea ce-i plăcea să facă, iar pentru că era ceva ce i se potrivea, a spus mai multe lucruri importante despre valorile americane decât mulți scriitori care scriau despre subiecte serioase – atât de serios că nu-i citea nimeni.

Problema e să trăiești. Scriitorii care scriu într-un mod interesant sunt bărbați și femei care-și mențin treaz interesul propriu. Cam aceasta este ideea când devii scriitor. Eu am folosit scrisul pentru a-mi oferi o viață interesantă și o educație continuă. Dacă scrieți despre subiecte despre care credeți că v-ar plăcea chiar dumneavoastră să citiți, plăcerea dumneavoastră se va vedea în ceea ce scrieți. Învățarea este tonică.

Asta nu înseamnă că nu o să aveți emoții când o să intrați pe teren necunoscut. Ca scriitor de nonficțiune, o să fiți aruncat deseori în domenii specializate și vă veți face probleme că nu sunteți destul de calificat să vă spuneți povestea. Eu simt această emoție de fiecare dată când mă apuc de un proiect nou. Am simțit-o când am mers la Bradenton pentru a-mi scrie cartea despre baseball, *Antrenamentul de primăvară*. Deși am fost toată viața un fan al baseball-ului, nu făcusem niciodată reportaje sportive, nu interviuasem niciodată vreun sportiv profesionist. Strict vorbind, nu aveam nicio calificare; oricare dintre cei pe care îi abordam, cu carnetul în mână – manageri, antrenori, jucători, arbitri, căutători de talente –, m-ar fi putut întreba: „Ce ai mai scris despre baseball?”. Dar nimeni nu a făcut-o. Nu m-au întrebat pentru că am avut un alt tip de calificare: sinceritatea. A fost evident pentru acei oameni că eu chiar voiam să aflu cum își făceau treaba. Amintiți-vă acest lucru când pașiți pe un teritoriu nou și aveți nevoie de o doză de încredere. Cea mai bună calificare pe care o aveți sunteți chiar dumneavoastră.

Amintiți-vă, de asemenea, că tema s-ar putea să nu fie atât de restrânsă cum credeți. Deseori se va dovedi a avea atingere cu vreo zonă neașteptată din experiența sau educația dumneavoastră, ceea ce vă va permite să lărgiți povestea cu nuanțe proprii. Fiecare astfel de reducere a ceea ce este nefamiliar vă va reduce și teama.

Am învățat această lecție în 1992, când am primit un telefon de la un editor al revistei de ornitologie *Audubon*, care m-a întrebat dacă nu vreau să scriu un articol pentru ei. Am spus nu. Sunt new yorkez de patru generații, am rădăcinile adânc înfipite în ciment. „N-ar fi bine nici pentru mine, nici pentru dumneavoastră, nici pentru *Audubon*”, i-am spus editorului. N-am acceptat niciodată vreo temă pentru care nu m-am considerat potrivit și le spun repede editorilor să caute pe altcineva. Acesta a replicat – așa cum trebuie să facă editorii buni – că era sigur că puteam găsi o soluție, și câteva săptămâni mai târziu m-a sunat să-mi spună că revista a hotărât că era momentul pentru un nou articol despre Roger Tory Peterson, bărbatul care făcuse din americani un popor care se uita după păsări, cartea lui, *Ghid de teren despre păsări*, fiind bestseller din 1934. Mă interesa? Am spus că nu știu destule despre păsări. Singura pe care o pot identifica cu certitudine este porumbelul, care poposea frecvent pe pervazul meu din Manhattan.

Trebuie să simt o anumită legătură cu persoana despre care urmează să scriu. Tema Peterson nu era una care venise de la mine; îmi fusese dată. Aproape toate profilurile pe care le-am realizat au fost ale unor persoane ale căror activități le cunoșteam și pentru care aveam afinitate: creatori ca desenatorul Chic Young (*Blondie*), compozitorul Harold Arlen, actorul britanic Peter Sellers, pianistul Dick Hyman și autorul britanic de proză de călătorie Norman Lewis. Recunoștința pe care am simțit-o pentru că m-au însoțit de-a

lungul anilor a fost o sursă de energie când m-am așezat să scriu. Dacă vreți ca din scrisul dumneavoastră să transpară plăcerea, scrieți despre oameni pe care îi respectați. A scrie pentru a distruge și a scandaliza poate fi la fel de distructiv pentru scriitor ca și pentru subiect.

S-a întâmplat ceva, însă, care m-a făcut să mă răzgândesc în privința ofertei de la *Audubon*. Am văzut din întâmplare la televizor un documentar intitulat *O celebrare a păsărilor*, care prezenta viața și activitatea lui Roger Tory Peterson. Filmul era atât de frumos încât am vrut să aflu mai multe despre Peterson. Ceea ce mi-a reținut atenția a fost faptul că la 84 de ani era în plină activitate – pictând patru ore pe zi și fotografiind păsări în habitate din toată lumea. Asta chiar mă interesa. Păsările nu sunt subiectul meu, dar supraviețuirii da: cum merg bătrânii înainte. Mi-am amintit că Peterson locuia într-un oraș din Connecticut nu departe de locul în care merg eu vara cu familia. Puteam merge cu mașina până acolo să-l întâlnesc; dacă vibrațiile nu erau bune, nu pierdeam nimic altceva decât benzină. I-am spus editorului de la *Audubon* că o să fac o încercare neprotocolară – „o vizită la Roger Tory Peterson”, nu un mare portret.

Bineînțeles că a ieșit un mare portret, de 4.000 de cuvinte, pentru că în momentul în care am văzut atelierul lui Peterson am realizat că a-l privi doar ca pe un ornitolog, așa cum îl privisem eu mereu, însemna a-l reduce la mai puțin de jumătate. Era, mai presus de orice, un artist. Talentul lui de pictor era cel care-l ajutase să facă cunoscut milioanele de cititori ceea ce știa despre păsări și tot el îi conferise autoritate ca scriitor, editor și ecologist. L-am întrebat despre primii săi profesori și mentori – importanți artiști americani ca John Sloan și Edwin Dickinson – și despre influența marilor pictori de păsări James Audubon și Louis Agassiz Fuertes, iar povestea mea a devenit una despre artă și despre predare și învățare, nu doar o poveste despre păsări, implicând astfel multe dintre lucrurile care mă interesau. Era și povestea unui supraviețuitor; la 85 de ani, Peterson avea un program care ar fi pus la grea încercare un bărbat de 50.

Morala pentru scriitorii de nonficțiune este: gândiți-vă la temă în sens larg. Nu presupuneți că un articol pentru *Audubon* trebuie să fie strict despre natură sau un articol pentru *Car & Driver* strict despre mașini. Forțați limitele subiectului și vedeți unde vă duce. Aduceți o parte din viața dumneavoastră în povestire; nu este versiunea dumneavoastră până când nu o scrieți.

Cât despre versiunea mea despre povestea lui Peterson, nu mult după ce a fost publicată în *Audubon*, soția mea a găsit un mesaj pe robotul telefonic care spunea: „Sunteți William Zinsser care scrie despre natură?”. I s-a părut amuzant, și așa și era. Dar, de fapt, articolul meu a fost receptat de lumea interesată de păsări ca un portret absolut al lui Peterson. Menționez acest lucru pentru a da încredere tuturor scriitorilor de nonficțiune: e o problemă

de meșteșug. Dacă stăpâniți uneltele meseriei – ideile de bază despre interviuare și construcție ordonată – și dacă puneți în tratarea subiectului inteligență și umanism, puteți scrie despre orice subiect. Acesta este biletul dumneavoastră spre o viață interesantă.

Totuși, este greu să nu fii intimidat de știința expertului. Vă gândiți: „Acest om știe atât de multe despre domeniul său, eu sunt prea neștiutor ca să-i iau un interviu. O să creadă că sunt prost”. Motivul pentru care știe atât de multe despre domeniul său este că e domeniul său; dumneavoastră știți câte puțin din toate și încercați să faceți activitatea lui accesibilă publicului. Aceasta înseamnă să-l îndemnați să clarifice afirmații care pentru el sunt atât de evidente încât presupune că sunt evidente pentru toată lumea. Aveți încredere în bunul dumneavoastră simț pentru a vă da seama ce trebuie să știți și nu vă fie teamă să puneți o întrebare tâmpită. Dacă expertul crede că sunteți tâmpit, e problema lui.

Testul dumneavoastră ar trebui să fie: este primul răspuns al expertului suficient? De obicei, nu este. Eu am învățat acest lucru când m-am imbarcat în a doua expediție către teritoriul lui Peterson. Un editor de la Rizzoli, editură specializată în cărți de artă, a sunat să-mi spună că firma avea în pregătire un volum de popularizare despre arta și fotografia lui Roger Tory Peterson, cu sute de ilustrații color. Era nevoie de un text de 8.000 de cuvinte, și ca nou specialist în ceea ce-l privește pe Peterson, mi s-a cerut mie să-l scriu. Ca să vedeți ce amuzant.

I-am spus editorului că mi-am făcut o regulă din a nu scrie aceeași poveste de două ori. Îmi scrisesem articolul pentru *Audubon* cât de atent putusem prima dată și nu aveam să fiu în stare să-l rescru. El putea, însă, să cumpere și să retipărească articolul meu în carte. A fost de acord, cu condiția ca eu să mai scriu 4.000 de cuvinte – presărate pe ici, pe colo, fără să se vadă – în principal, despre metodele lui Peterson ca artist și fotograf.

Suna interesant și m-am întors la Peterson cu o nouă serie de întrebări, mai tehnice decât cele pe care i le adresasem pentru revista *Audubon*. Publicul revistei dorise să afle despre viața sa. Acum scriam pentru cititori care doreau să știe cum își crease artistul arta, iar întrebările mele se refereau direct la procedeu și tehnică. Am început cu pictura.

„Îmi numesc munca «media amestecate»”, mi-a spus Peterson, „pentru că scopul meu principal este să instruiesc. Pot începe cu acuarele transparente, apoi merg la guașe, apoi dau un strat acrilic de protecție, apoi pictez peste acel strat cu culori acrilice sau cu o nuanță de pastel sau creion colorat sau creion sau cerneală – orice mă ajută să obțin ce doresc.”

Știam de la precedentul interviu că primul răspuns al lui Peterson este rareori suficient. Era un taciturn, fiu de emigranți suedezi, neînclinat să-și

dezvolte ideile. L-am întrebat în ce fel tehnica lui actuală este diferită de metodele folosite anterior.

„Chiar acum oscilez”, mi-a răspuns. „Încerc să adaug mai multe detalii fără a pierde efectul simplificat.” Apoi s-a oprit din nou.

Dar de ce simțea că avea nevoie de mai multe detalii în acest punct din viața lui?

„De-a lungul anilor, atâtia oameni s-au obișnuit cu profilul exact al păsărilor mele”, a zis el, „că au început să vrea ceva mai mult: cum arată penele sau o senzație mai tridimensională.”

După ce am terminat cu pictura, ne-am mutat la fotografie. Peterson și-a amintit toate aparatele de fotografiat pe care le-a deținut vreodată și pe care le-a folosit la imortalizarea păsărilor, începând cu un Primo 9 pe care-l avușese la 13 ani și care utiliza plăci de sticlă și telescoape, și a încheiat cu laude la adresa tehnologiei moderne reprezentată de autoreglare și de blițul încorporat, dar a trebuit să-mi arăt prostia pentru a afla de ce sunt atât de utile. Autoreglarea: „Dacă prindeți o pasăre în obiectiv, aparatul va face restul”. Blițul încorporat: „Filmul nu vede atât de mult ca dumneavoastră. Ochiul uman vede detalii care sunt în umbră, iar blițul încorporat permite aparatului să înregistreze aceste detalii”.

Tehnologia, însă, e doar tehnologie, mi-a amintit Peterson. „Mulți cred că echipamentul bun simplifică lucrurile”, a spus el. „Se păcălesc crezând că aparatul face totul.” El știa ce voia să spună, dar *eu* aveam nevoie să aflu de ce nu face aparatul totul. Când l-am săcâit întrebându-l „De ce nu?” și „Ce altceva?”, am primit nu doar un răspuns, ci trei:

„Ca fotograf, dați procesului vederea și compoziția dumneavoastră proprii și, de asemenea, căldură – nu faceți fotografii exact la prânz, de exemplu, sau la începutul ori sfârșitul zilei. Sunteți, de asemenea, atent la calitatea luminii; un cer puțin acoperit poate fi nemaipomenit. Și cunoașterea animalului este de mare ajutor: să anticipați ce va face o pasăre. Puteți anticipa activități ca frenezia hrănitului atunci când păsările se hrănesc cu pești ce se deplasează în grupuri mici. Frenezia hrănitului este importantă pentru un fotograf deoarece unul dintre lucrurile de bază pe care le fac păsările este să mănânce și vă vor suporta mult mai mult în preajmă dacă mănâncă. De fapt, de cele mai multe ori vă vor ignora”.

Și am continuat așa, domnul Expert și domnul Prost, până când am obținut multe idei pe care le-am considerat interesante. „Îi datorez multe lui Audubon”, a spus Peterson – *asta* era interesant – „și sunt conștient de schimbările care au avut loc datorită mișcării ecologiste.” Când era el mic, și-a amintit, toți copiii care aveau praștie trăgeau în păsări și multe specii fuseseră exterminate sau erau pe cale de dispariție din cauza vânătorilor care le omorau pentru pene sau pentru a le vinde la restaurante sau de plăcere.

Vestea bună, de pe urma căreia a profitat și el, era că multe specii își reveniseră cu ajutorul cetățenilor care au acum un rol activ în protejarea păsărilor și a habitatelor lor. Apoi a spus: „Atitudinea oamenilor față de păsări a schimbat atitudinea păsărilor față de oameni”.

Asta era interesant. Este extraordinar de câte ori îmi spun, ca scriitor, „*Asta e interesant*”. Dacă vă treziți că spuneți acest lucru, fiți atenți și urmați-vă instinctul. Aveți încredere în faptul că dorința dumneavoastră de a ști mai multe va stabili o legătură cu a cititorilor dumneavoastră.

Ce voia să spună Peterson cu faptul că păsările și-au schimbat atitudinea?

„Ciorile sunt mai blânde”, a zis el. „Pescărușii s-au înmulțit – și sunt echipa de curățire de la gropile de gunoi. Rândunicile de mare au început să-și facă și ele cuiburi pe acoperișurile mall-urilor; acum câțiva ani erau vreo mie de perechi pe acoperișul mall-ului Singing River din Gautier, Mississippi. Mierlele le plac mall-urile în mod deosebit – le plac plantele de acolo, mai ales *rosa multiflora*; fructele lor sunt destul de mici pentru ca mierlele să le poată înghiți. Le mai place și aglomerația din mall-uri – stau acolo și dirijează traficul.”

Stăteam de vorbă de câteva ore în atelierul lui Peterson, un mic avanpost al artelor și științelor – șevalete, culori, pensule, picturi, fotografii, hărți, aparate de fotografiat, echipament fotografic, măști tribale și rafturi de cărți și reviste pentru documentare –; la sfârșitul vizitei, în timp ce mă conducea spre ușă, l-am întrebat: „Am văzut tot?”. Deseori obții cel mai bun material după ce îți pui creionul deoparte, în timpul pălăvrăgelii de rămas bun. Persoana pe care ai intervievat-o, scăpată de chinul de a-și prezenta viața în fața unui străin, emite câteva panseuri de ultimă oră.

Când l-am întrebat dacă am văzut tot, Peterson a zis: „Ați dori să vedeți colecția mea de păsări?”. Am răspuns că da, desigur. M-a condus în jos pe o scară exterioară către ușa unei pivnițe, pe care a descuiat-o, invitându-mă într-un beci plin de dulapuri și sertare – mobila obișnuită pentru depozitarea științifică, ce aduce aminte de toate micile muzee ale liceelor care n-au fost modernizate. Și Darwin ar fi putut folosi asemenea sertare.

„Am aici două mii de exemplare pe care le folosesc pentru cercetare”, mi-a spus el. „Majoritatea sunt vechi cam de o sută de ani, dar sunt încă utile.” A deschis un sertar, a scos o pasăre și mi-a arătat eticheta, pe care scria CIOCĂNITOARE, 10 APRILIE 1882. „Gândiți-vă! Pasărea asta are 112 ani”, a zis. A deschis și alte sertare și mi-a arătat cu blândețe și alte păsări din perioada victoriană – o legătură cu mandatul prezidențial al lui Grover Cleveland.

Cartea de la Rizzoli, cu uimitoarele sale picturi și fotografii, a fost publicată în 1995, iar Peterson a murit un an mai târziu, încheindu-și căutările, după ce a văzut „mai mult de 4.500” din cele 9.000 de specii de

păsări din lume. Mi-a plăcut să scriu cele două articole? Nu pot spune cu sinceritate că da; Peterson era mult prea sever și prea puțin amuzant. Dar mi-a plăcut că am încheiat cu succes o poveste complicată care m-a scos din raza experiențelor mele obișnuite. De asemenea, am achiziționat, la rândul meu, o pasăre rară și când l-am pus pe Peterson în sertar, alături de celelalte exemplare colecționate de mine, m-am gândit: a fost interesant.

22. Tirania produsului finit

La cursul de redactări pe care îl predau de mulți ani la New School, în Manhattan, studenții îmi spun deseori că au o idee pentru un articol care ar fi perfect pentru *New York* sau pentru *Sports Illustrated* sau pentru vreo altă revistă. Acesta este ultimul lucru pe care vreau să-l aud. Ei deja își vizualizează povestea tipărită: titlul, punerea în pagină, fotografiile și, cel mai bine, numele lor. Acum, tot ce mai au de făcut este să o scrie.

Această fixație pe articolul terminat le face scriitorilor o grămadă de probleme, distrăgându-le atenția de la toate celelalte decizii pe care trebuie să le ia mai întâi în privința formei, tonului și conținutului. Este un tip de problemă tipic american. Suntem o cultură pentru care contează rezultatul câștigător: campionatul ligii, rezultatele bune la teste. Antrenorii sunt plătiți să câștige, profesorii sunt apreciați dacă îi pregătesc pe elevii care intră la cele mai bune colegii. Câștigurilor mai puțin fascinante obținute în timpul acesta – învățarea, înțelepciunea, dezvoltarea, încrederea, modul de a înfrunta eșecurile – nu li se acordă același respect pentru că nu pot fi notate.

Pentru scriitori, nota câștigătoare este cecul. Întrebarea care li se pune cel mai des scriitorilor profesioniști la conferințele legate de scriere este „Cum pot să vând ceea ce scriu?”. Este singura întrebare la care nu voi încerca să răspund, parțial pentru că nu am calificarea necesară – n-am idee ce caută editorii la ora actuală; aș vrea să știu. Dar cel mai mult pentru că nu mă interesează să-i învăț pe scriitori cum să vândă. Vreau să-i învăț cum să scrie. Dacă procesul este bine realizat, produsul va fi și el bun și vor urma, probabil, și vânzările.

Aceasta este premisa cursului meu de la New School. Fondată în 1919 de savanți cu vederi largi, The New School for Social Research (Noua Școală pentru cercetări sociale) este de atunci unul dintre cele mai vibrante centre de învățare. Îmi place să predau aici pentru că întotdeauna am fost empatic cu rolul său istoric: de a oferi informații care să-i ajute pe adulții motivați

să-și vadă de viețile lor. Îmi place să vin cu metrul la orele mele de la Seral și să fac parte din mulțimea de bărbați și femei care intră în clădire sau care iese de la orele ce tocmai s-au terminat.

Am ales „Oameni și locuri” ca nume pentru curs pentru că, împreună, aceste două elemente se află în centrul scrierilor expositive. Concentrându-mă la ele, m-am gândit că voi putea să predau multe aspecte despre care scriitorii de nonficțiune trebuie să știe: cum să situeze ceea ce scriu într-un anumit loc și cum să-i facă pe oamenii care trăiesc în acel loc să vorbească despre ceea ce-l face – sau ceea ce l-a făcut odinioară – special.

Dar am vrut și să fac un experiment. Ca editor și profesor, am descoperit că abilitatea cel mai puțin predată și apreciată în scrierea de nonficțiune este organizarea unui articol lung: cum să pui cap la cap un puzzle. Scriitorilor li se predă la nesfârșit cum să scrie o propoziție enunțiativă clară. Dar cereți-le să încerce ceva mai lung – un articol sau o carte – și propozițiile lor se vor împrăștia pe covor ca bilele. Fiecare redactor al unui manuscris lung cunoaște acel sumbru moment de haos ireversibil. Scriitorul, cu ochii la linia de sosire, nu s-a gândit nicio clipă la modul în care va aborda cursa.

M-am întrebat dacă există vreo modalitate de a-i dezvăța pe scriitori de pasiunea lor nebună pentru actul de scriere complet. Brusc, mi-a venit o idee radicală: voi preda un curs de redactări în care nu le voi cere să scrie.

La prima noastră întâlnire, cursanții mei au fost – ca, de altfel, și de atunci încoace – două duzini de adulți, cam între douăzeci și șazece de ani, majoritatea femei. Câțiva erau ziariști la ziare, posturi de televiziune sau reviste de specialitate mărunte. Dar, în principal, erau oameni care lucrau în alte părți și care doreau să învețe cum să scrie pentru a-și înțelege propria viață: pentru a descoperi cine erau în acel moment, cine fuseseră și cărei moșteniri culturale aparțineau.

Am dedicat prima parte a lecției prezentărilor și explicării câtorva dintre principiile scrisului despre oameni și locuri. La sfârșit, am spus: „Săptămâna viitoare vreau să veniți aici pregătiți să ne vorbiți despre un loc care este important pentru dumneavoastră și despre care ați vrea să scrieți. Spuneți-ne de ce vreți să scrieți despre el și cum vreți să scrieți despre el”. N-am fost niciodată genul de profesor căruia îi place să citească cu voce tare ceea ce scriu studenții, decât dacă este vorba despre ceva cu adevărat bun; oamenii sunt prea vulnerabili când vine vorba de ceea ce au scris. Dar m-am gândit că nu vor fi la fel de rezervați în legătură cu ceea ce gândesc. Gândurile n-au fost încredințate sfintei hârtii; pot fi modificate, rearanjate sau respinse. Totuși, nu știam la ce să mă aștept.

Prima care s-a oferit să vorbească în următoarea săptămână a fost o tânără care a zis că vrea să scrie despre biserica ei de pe Fifth Avenue, care trecuse recent printr-un incendiu major. Deși biserica fusese redată în

folosință, avea pereții înnegriți, lemnul carbonizat și mirosea a fum. Femeia era tulburată de aceste lucruri și voia să înțeleagă ce însemnase incendiul pentru ea ca enoriaș și pentru biserică. Am întrebat-o ce își propusese să scrie. A răspuns că l-ar putea intervieva pe preot sau pe cântărețul la orgă sau pe pompieri, sau poate pe paraclicer sau pe dirijorul corului.

„Ne-ați oferit cinci bucăți bune de Francis X. Clines”, i-am spus, referindu-mă la un reporter al *New York Times* care scrie bine și cu căldură articole despre comunitatea locală. „Dar acestea nu sunt suficient de bune nici pentru dumneavoastră, nici pentru mine, nici pentru acest curs. Vreau să mergeți mai în profunzime. Vreau să găsiți o legătură între dumneavoastră și locul despre care scrieți.”

Femeia m-a întrebat ce fel de articol aveam în minte. I-am răspuns că nu doresc să-i sugerez vreunul pentru că ideea cursului era să ne gândim împreună la posibilele soluții. Dar, din moment ce ea era primul nostru cobai, am încercat: „Când mergeți la biserică în următoarele câteva săptămâni”, am spus, „pur și simplu stați acolo și gândiți-vă la incendiu. După trei sau patru duminici, biserica vă va spune ce înseamnă incendiul”. Apoi: „Dumnezeu va spune bisericii să vă transmită ce înseamnă incendiul”.

În clasă s-a auzit un icnet; americanii sunt sensibili când vine vorba de religie. Dar studenții au văzut că nu glumeam și din momentul acela mi-au luat ideea în serios. În fiecare săptămână, unii dintre ei ne invitau pe noi, ceilalți, în viețile lor, povestindu-ne despre vreun loc legat de interesele sau de emoțiile lor și încercând să decidă cum să scrie despre el. Eu petreceam jumătate din fiecare oră predând despre meșteșugul scrierii și citind pasaje din scriitori de non ficțiune care rezolvaseră probleme cu care se confruntau studenții. Cealaltă jumătate era laboratorul nostru: o masă de disecție a problemelor de organizare ale scriitorilor.

De departe cea mai mare problemă era cea a comprimării: cum să obții o narațiune coerentă din uriașa masă încălțită de experiențe, sentimente și amintiri. „Vreau să scriu un articol despre dispariția orașelor mici din Iowa”, ne-a spus o femeie ce ne-a prezentat modul în care textura vieții din Vestul Mijlociu s-a deteriorat față de perioada copilăriei ei petrecute la ferma bunicii. Era un bun subiect american, valoros ca istorie socială. Dar nimeni nu poate scrie un articol decent despre dispariția orașelor mici din Iowa; ar fi plin de generalizări și n-ar avea niciun pic de umanism. Scriitoarea ar trebui să scrie despre un oraș mic din Iowa și, prin intermediul lui, să-și spună povestea mai largă, dar, și așa, ar trebui să-și reducă povestea și mai mult: la un magazin, o familie sau un fermier. Am vorbit despre diferite abordări și scriitoarea a ajuns treptat să-și gândească povestea la scară umană.

Am fost surprins cât de des au dus băjbăielile studenților la o revelare bruscă a drumului potrivit, evidentă pentru toți din sală. Un bărbat a spus că

vrea să încerce să scrie ceva despre orașul în care a locuit odată și a riscat o abordare posibilă: „Aș putea scrie despre X”. X însă era neinteresant, chiar și pentru el, neavând nicio trăsătură distinctivă, și la fel erau Y și Z, P și Q și R, continua scriitorul să sape după fragmente din viața sa, când, aproape din întâmplare, a dat peste M, o amintire demult uitată, aparent lipsită de importanță, dar incontestabil reală, înglobând într-un singur incident tot ce-l făcuse să vrea să scrie despre oraș în primul rând. „Iată-vă povestea”, au spus câțiva din clasă, și așa era. Studentului i se dăduse timp să o găsească.

Această ieșire din imediat a fost tot ce aveam nevoie pentru a pătrunde în metabolismul studenților mei. Le-am spus că, dacă chiar își scriu articolul, aș fi bucuros să-l citesc, chiar dacă mi-l trimit după ce se termină cursul, dar că nu asta mă interesa în primul rând. Mă interesa mai mult procesul, nu produsul. La început, asta i-a neliniștit puțin. Eram în America – nu numai că doreau validarea; era dreptul lor național. Destui au venit la mine în particular, aproape pe ascuns, ca și cum mi-ar fi dezvăluit vreun secret murdar, și mi-au spus: „Știți, acesta este singurul curs de redactări pe care l-am făcut vreodată și care nu este orientat spre cerințele pieții”. O frază deprimantă. Dar, după o vreme, li s-a părut o ușurare să nu mai depindă de o dată limită, monstrul tuturor anilor lor de școală, facultate și studii postuniversitare („lucrarea trebuie predată până vineri”), care nu se sătura niciodată și cerea hrană tot timpul. S-au relaxat și le-a plăcut să se gândească la diferitele modalități de a ajunge acolo unde doreau. Unele dintre ele mergeau, altele nu. Dreptul de a greși era și el o ușurare.

Din când în când, am prezentat acest curs profesorilor de școală generală și liceu la câte un workshop. Nu m-am prea așteptat să li se pară potrivit pentru grupa lor de vârstă – adolescenți cu mai puține amintiri și atașamente decât adulții. Dar întotdeauna îmi cereau mai multe detalii. Când i-am întrebat de ce îi interesează, mi-au spus: „Ne-ați oferit un nou program”. Ceea ce voiau să spună cu asta era că modul tradițional de planificare a temelor date pe termen scurt ar putea fi o tradiție pe care profesorii au respectat-o poate prea mult fără să comenteze. Au început să mediteze la teme scrise care să lase elevilor mai mult spațiu și să fie evaluate după alte criterii.

Metodologia cursului meu – gândul la un anume loc – este doar un procedeu pedagogic. Scopul meu real era să ofer scriitorilor o nouă mentalitate, una pe care să o poată aplica la orice proiect legat de scriere pe care l-ar putea încerca ulterior, dându-le tot timpul necesar pentru a realiza acest lucru. Pentru unul dintre studenții mei, un avocat aproape de 40 de ani, procesul a durat trei ani. Într-o zi, în 1996, m-a sunat să-mi spună că în sfârșit o scosese la capăt cu subiectul ale cărui probleme de organizare le prezentase la ora noastră în 1993. Voiam să văd ce ieșise?

Ce ieșise era un manuscris de 350 de pagini. Voi recunoaște că o parte din mine nu voia să primească un manuscris de 350 de pagini. Dar o altă parte din mine a fost încântată că procesul pe care îl pusesem în mișcare ajunsese la un sfârșit. Eram și curios să văd cum își rezolvase avocatul problemele, pentru că mi le aminteam bine.

Locul despre care voia să scrie, ne spusese, era orașul din Connecticut în care crescuse, iar tema lui era fotbalul. Jucând în echipa școlii în copilărie, legase prietenii strânse cu alți cinci băieți căror le plăcea sportul la fel de mult ca și lui, și dorea să scrie despre aceste prietenii și despre recunoștința pe care o simțea față de fotbal pentru că-i oferise ocazia să le lege. I-am spus că era un subiect bun: memorii.

Atât de puternică fusese legătura, a continuat avocatul, că bărbații erau prieteni și acum, când ajunseseră la jumătatea vieții și lucrau în Nord-Est – se vedeau regulat –, și voia să scrie despre această experiență și recunoștința pe care o simțea față de asemenea prietenii de durată. I-am spus că și asta era un subiect bun: un eseu personal.

Dar mai era ceva. Avocatul mai dorea să scrie și despre starea fotbalului la ora actuală. Sportul pe care și-l amintea suferise modificări în rău din cauza schimbărilor sociale. Printre altele, a spus el, jucătorii nu se mai schimbă în vestiare; se îmbracă acasă și apoi merg cu mașina până la terenul de joc și de acolo înapoi acasă. Ideea avocatului era să se angajeze voluntar ca antrenor de fotbal la vechea lui școală și să scrie despre contrastul dintre prezent și trecut. Și asta era un subiect bun: reportajul de investigații.

Mi-a plăcut să aud povestea avocatului. Am fost transpus într-o lume despre care nu știam nimic, iar afecțiunea lui pentru acea lume mă emoționa. Dar mai știam și că era pe cale să o ia razna și i-am spus-o. Nu putea cuprinde toate acele povestiri sub un singur acoperiș; trebuia să aleagă una care să aibă unitatea ei proprie. Din câte am văzut însă, reușise să cuprindă toate acele povestiri sub un singur acoperiș, dar casa a trebuit să fie mult lărgită și treaba a durat trei ani.

După ce i-am citit manuscrisul, intitulat *Toamna vieților noastre*, m-a întrebat dacă era destul de bun pentru a fi trimis unui editor. Nu încă, i-am spus; mai trebuia rescris o dată. Poate că nu mai voia să facă acest efort. S-a gândit puțin și a spus că, dacă tot a ajuns aici, va mai încerca o dată.

„Și chiar dacă nu va fi publicat”, a spus, „mă bucur că l-am scris. Nu pot să vă spun cât de important a fost pentru mine – câte satisfacții am avut scriind ce înseamnă fotbalul pentru mine.”

Două cuvinte de final îmi vin în minte. Unul este căutare, celălalt este intenție.

Căutarea este una dintre cele mai vechi teme ale povestitului, un act de credință despre care nu ne săturăm niciodată să auzim. Privind în urmă, observ că mulți studenți din clasa mea, cărora le-am cerut să se gândească la un

loc important pentru ei, au folosit această temă pentru a căuta ceva mai profund decât locul însuși: un sens, o idee, o felie de trecut. Rezultatul a fost că dinamica grupului a fost caldă pentru un grup de străini. (Unele grupe au ținut și reuniuni.) Fiecare căutare începută de un student a găsit ecou într-o căutare sau dorință arzătoare a noastră, a celorlalți. Morala: de câte ori spuneți o poveste sub forma unei căutări sau a unui pelerinaj veți fi în avantaj. Cititorii care fac propriile lor asocieri vor face o parte din treabă în locul dumneavoastră.

Intenția este ceea ce dorim să realizăm cu scrisul nostru. Spuneți-i sufletul scriitorului. Putem scrie pentru a afirma și a celebra sau putem scrie pentru a ridiculiza și a distruge; noi hotărâm. Distrugerea este de mult o formă de jurnalism, răsplătindu-l pe curios, și pe asasinul plătit, și pe cel care ne invadează intimitatea. Dar nimeni nu ne poate face să scriem ce nu vrem să scriem. Trebuie să ne păstrăm intenția. Scriitorii de nonficțiune uită deseori că nu trebuie să accepte orice, să ducă gunoiul editorilor de reviste care au intențiile lor proprii – să vândă un produs comercial.

Scrisul e legat de caracter. Dacă valorile dumneavoastră sunt solide, și scrisul va fi la fel. Totul începe de la intenție. Gândiți-vă ce vreți să faceți și cum vreți s-o faceți și lucrați cu umanism și integritate față de articolul final. Atunci veți avea ceva de vânzare.

23. Deciziile unui scriitor

Aceasta este o carte despre decizii – numeroasele decizii succesive care fac parte din fiecare act de scriere. Unele dintre ele sunt mari („Despre ce să scriu?”), altele sunt la fel de mărunte precum cel mai scurt cuvânt. Dar toate sunt importante.

Capitolul precedent a fost despre deciziile mari: probleme de formă, structură, comprimare, atenție și intenție. Acest capitol este despre deciziile mici: sutele de alegeri care fac parte din organizarea unui articol lung. Am considerat că ar putea fi util să arăt cum se iau unele dintre aceste hotărâri folosind una dintre operele mele ca specimen de disecat.

A învăța cum să organizezi un articol lung este la fel de important ca a învăța cum să scrii o propoziție clară și mulțumitoare. Toate propozițiile dumneavoastră clare și mulțumitoare nu vor avea niciun rost dacă nu vă veți aminti că scrisul este liniar și secvențial, că logica este lipiciul care-l împiedică

să se destrame, că tensiunea trebuie menținută de la o propoziție la următoarea, de la un paragraf la următorul și de la o secțiune la următoarea și că narațiunea – bunul act de modă veche al povestirii – este ceea ce ar trebui să-i facă pe cititorii dumneavoastră să continue să citească fără să observe că sunt forțați să facă acest lucru. Singurul lucru pe care ar trebui să-l observe este că ați făcut un plan inteligent pentru drum. Fiecare pas trebuie să pară de neevitat.

Articolul meu *Vestile din Timbuktu*, publicat în *Condé Nast Traveler*, este soluția unui scriitor la o problemă, dar ilustrează aspecte valabile pentru toate scrierile mari de nonficțiune. Am adnotat articolul, explicând deciziile pe care le-am luat pe parcursul scrierii lui.

Cea mai grea decizie legată de orice articol este cum să-l începi. Argumentația trebuie să-l impresioneze pe cititor cu o idee provocatoare și să continue, cu fiecare paragraf, să-i rețină atenția, adăugând treptat informații. Informațiile au rolul de a menține trează atenția cititorilor, în așa fel încât să rămână alături de scriitor până la capătul drumului. Argumentația poate fi cât de lungă e nevoie. Veți ști că ați încheiat-o când s-a terminat toată treaba care a fost necesară și puteți adopta un ton mai relaxat și vă puteți continua povestea. Aici, primul paragraf oferă cititorilor o problemă frapantă la care să se gândească – una la care sper că nu s-au mai gândit până acum.

Ceea ce m-a surprins cel mai tare când am ajuns în Timbuktu a fost că străzile erau de nisip. Am realizat brusc că nisipul este foarte diferit de pământ. Fiecare oraș începe cu străzi de pământ care până la urmă sunt pavate pe măsură ce locuitorii lor prosperă și-și subordonează mediul înconjurător. Dar nisipul reprezintă înfrângerea. Un oraș cu străzi de nisip este un oraș la limită.

Observați cât de simple sunt aceste cinci propoziții: doar propoziții enunțative, fără nicio virgulă. Fiecare propoziție conține o idee – și doar una. Cititorii pot procesa o singură idee odată și o fac în secvență liniară. Mare parte din necazurile scriitorilor vine din faptul că încearcă să atribuie prea multe roluri unei singure propoziții. Niciodată să nu vă fie teamă să împărțiți o propoziție lungă în două mai scurte, sau chiar trei.

Desigur, de aceea eram acolo: Timbuktu este destinația perfectă pentru căutătorii de limite. Dintre toate locurile care i-au atras pe călători doar prin numele lor – Bali și Tahiti, Samarkand și Fez, Mombasa și Macao –, niciunul nu se poate compara cu Timbuktu în ceea ce privește senzația de depărtare pe care o evocă. Am fost surprins cât de mulți oameni, auzind de excursia pe care voiam s-o fac, n-au crezut că Timbuktu este un loc real sau, dacă au crezut, nu știau unde Dumnezeu ar fi putut fi. Cunoșteau bine cuvântul – cel mai viu sinonim pentru ceea ce este aproape

de neatins, un dar de la Dumnezeu pentru autorii de versuri de cântece care s-au împotmolit la o rimă în „u” și o metaforă pentru distanța la care ar fi dispus să meargă un îndrăgostit pentru a cuceri o fată de necucerit. Dar ca loc real – desigur că Timbuktu era unul dintre acele regate africane „demult pierdute”, aidoma Minelor regelui Solomon, despre care s-a dovedit că nu există atunci când exploratorii din epoca victoriană au plecat în căutarea lor.

Prima frază din paragraful acesta se naște din ultima frază a paragrafului precedent; cititorul n-are nicio șansă să se desprindă. După aceea, paragraful are un scop: reafirmă ceea ce cititorul știe deja – sau știe doar pe jumătate – despre Timbuktu. Îi urează astfel bun venit ca unui tovarăș de călătorie, unul care vine în excursie cu aceleași emoții ca și scriitorul însuși. De asemenea, adaugă și un anume tip de informații – nu lucruri dificile, ci cunoștințe distractive.

Următorul paragraf trece la munca grea – care nu mai poate fi amânată. Observați câte informații sunt îngrămădite în aceste trei fraze:

Demult pierdutul Timbuktu, totuși, a fost găsit, deși cei care l-au găsit în final, după multe strădanii – scoțianul Gordon Laing în 1826 și francezul René Caillié în 1828 – trebuie să se fi simțit ca și cum cineva și-ar fi bătut joc în mod crud de eforturile lor. Legendarul oraș cu 100.000 de locuitori descris de călătorul din secolul al XVI-lea Leo Africanus – un centru de învățătură cu 20.000 de studenți și 180 de școli koranice – era o așezare părăsită cu clădiri din lut, ale cărei glorie și populație dispăruseră de mult și care supraviețuia doar datorită așezării sale unice la întretărirea rutelor importante ale caravanelor de cămile prin Sahara. Mare parte din ceea ce se comercializa în Africa, mai ales sare din nord și aur din sud, se comercializa în Timbuktu.

Cam atât despre istoria orașului și motivele pentru care era celebru. Asta e tot ce trebuie să știe cititorul unei reviste despre trecutul și semnificația sa. Nu le dați cititorilor de reviste mai multe informații decât au nevoie; dacă vreți să spuneți mai mult, scrieți o carte sau publicați într-o revistă de specialitate.

Acum, ce vor să știe în continuare cititorii dumneavoastră? Puneți-vă această întrebare după fiecare propoziție. În acest caz, ce vor să știe este de ce am mers eu la Timbuktu. Care a fost scopul excursiei mele? Paragraful următor se ocupă exact de asta – din nou, ținând întins firul frazei precedente:

Special pentru a urmări sosirea uneia dintre aceste caravane venisem la Timbuktu. Eram unul dintre cei șase bărbați și femei destul de deștepti sau destul de proști – încă nu știam exact care dintre ele – pentru a se

înscrie într-un circuit de două săptămâni pe care-l văzusem anunțat în ediția de duminică a ziarului *New York Times*, organizat de o mică agenție de turism cu origini franceze specializată în excursii în Africa de Vest. (Timbuktu se află în Mali, fostul Sudan francez.) Biroul agenției e în New York și m-am dus acolo luni dimineața la prima oră, înainte de a se aglomera; am pus întrebările obișnuite și am primit răspunsurile obișnuite – vaccin împotriva febrei galbene, vaccin împotriva holerei, pastile pentru malarie, să nu bei apa de acolo – și mi s-a dat o broșură.

În afară de faptul că explică geneza excursiei, acest paragraf mai face ceva: stabilește personalitatea și vocea scriitorului. În scrierile de călătorie nu trebuie să uitați niciodată că dumneavoastră sunteți ghidul. Nu este suficient să-i duceți pe cititori într-o excursie; trebuie să-i duceți în excursia *dumneavoastră*. Faceți-i să se identifice cu dumneavoastră – cu speranțele și temerile dumneavoastră. Asta înseamnă că le dați o idee despre cine sunteți. Expresia „destul de deștepti sau destul de proști” evocă o figură cunoscută din literatura de călătorie: turistul ca posibil prostănac sau bufon. O altă expresie aparent întâmplătoare este cea referitoare la sosirea înainte de a se aglomera. Am folosit-o doar pentru a mă amuza. Strict vorbind, este prea târziu să spui unde este Timbuktu abia în acest al patrulea paragraf. Dar n-am putut găsi o modalitate de a menționa acest lucru mai devreme fără să stric țesătura argumentației.

Iată paragraful cinci:

„Aveți ocazia să participați la o feerie unică – anuală Caravană de sare Azalai către Timbuktu!”, începea broșura. „Imaginați-vă următoarele: sute de cămile ducând bucăți uriașe de sare prețioasă («aur alb» pentru băștinașii din Africa de Vest cea înconjurată de uscat) își fac intrarea triumfală în Timbuktu, o străveche și mistică așezare, parte deșert, parte oraș, de vreo 7.000 de locuitori. Nomazii pitorești care conduc caravanele parcurg 1.000 de mile prin Sahara și celebrează sfârșitul călătoriei lor cu petreceri în aer liber și dansuri tribale tradiționale. Petreceți noaptea într-un cort din deșert ca oaspete al șefului de trib.”

Acesta e un exemplu tipic de modalitate în care un scriitor poate să-i facă pe alții să-l ajute la treabă – prin cuvintele lor, de obicei mai revelatoare decât ale scriitorului. În acest caz, broșura nu doar că-i spune cititorului ce fel de excursie i se promite; limbajul folosit este amuzant în sine și oferă o fereastră către pompozitatea organizatorilor. Pândiți citatele amuzante sau care vorbesc de la sine și folosiți-le cu recunoștință. Iată ultimul paragraf al argumentației:

Ei bine, asta e genul de excursie care-mi place, deși nu neapărat genul de proză care-mi place, și s-a dovedit a fi și genul de excursie care-i place soției mele și altor patru persoane. Ca vârstă, eram între jumătatea a doua a vârstei mijlocii și Medicare. Cinci dintre noi eram din mijlocul Manhattan-ului, una era o văduvă din Maryland și toți ne făcuserăm un obicei din a călători în locuri aflate la limită. Nume ca Veneția și Versailles nu se iveau în descrierile excursiilor noastre precedente, nici măcar Marrakech, Luxor sau Chiang Mai. Discutam despre Bhutan și Borneo, Tibet și Yemen, și insulele Moluccas. Acum – lăudat fie Allah! – ajunseserăm la Timbuktu. Caravana noastră de cămile se pregătea să sosească.

Acesta este finalul argumentației. Scrierea acestor șase paragrafe a durat aproape tot atât de mult ca și scrierea restului articolului. Dar când le-am pus în sfârșit unde trebuie, m-am simțit în siguranță. Poate altcineva ar putea scrie o argumentație mai bună pentru această poveste, dar eu nu aș putea. Am simțit că toți cititorii care erau încă alături de mine aveau să-mi rămână alături până la final.

Nu mai puțin importante decât deciziile legate de structură sunt cele legate de cuvintele individuale. Banalitatea este dușmanul scrisului de bună calitate; provocarea este să nu scrii la fel ca alții. Unul dintre lucrurile care trebuiau spuse în argumentație era câți ani aveam noi cinci. Inițial, am scris ceva util, ca „aveam peste cincizeci și șaiszeci de ani”. Dar ceva ce e doar util nu e bun. Exista vreo modalitate de a exprima același lucru cu prospețime? Nu părea să fie. În sfârșit, o muză milostivă mi-a oferit Medicare – și, astfel, expresia „între jumătatea a doua a vârstei mijlocii și Medicare”. Dacă vă gândiți suficient, puteți găsi de obicei un nume propriu sau o metaforă care să aducă la viață aceste informații plicticoase, dar necesare.

Și mai mult timp a durat până să scriu propoziția cu Veneția și Versailles. Inițial scrisesem „Nume ca Londra și Paris nu apăreau în descrierile excursiilor noastre precedente”. Nu era prea amuzant. Am încercat să mă gândesc la alte capitale cunoscute. Roma și Cairo? Atena și Bangkok? Nu erau cu nimic mai bune. Poate aliterția avea să mă ajute – cititorii apreciază orice efort de a le satisface simțul ritmului și cadenței. Madrid și Moscova? Tel Aviv și Tokyo? Prea delicat. Am încetat să mă gândesc la capitale și am încercat să mă gândesc la orașe infestate de turiști. Mi-a venit în minte Veneția și m-am bucurat; toată lumea merge la Veneția. Mai sunt și alte orașe care încep cu V? Doar Viena, care era prea aproape de Veneția din câteva puncte de vedere. În final, am trecut de la orașe turistice la locurile mult vizitate de turiști, trecând în revistă capitalele cele mai importante, și

într-una dintre aceste întreprinderi am dat de Versailles. Mi-a luminat întreaga zi.

Apoi, am avut nevoie de un verb mai bun decât „a apărea”. Am vrut un verb activ, care să transmită o imagine. Niciunul dintre sinonimele obișnuite nu mi-a convenit. În final, m-am gândit la „a se ivi” – un cuvânt de trei litere, ridicol de simplu. Totuși, era cuvântul perfect. Mai rămăsese doar o decizie: ce locuri oarecum neobișnuite ar putea vizita șase călători care s-au înscris într-o excursie la Timbuktu? Cele trei pe care le-am ales în final – Luxor, Marrakech și Chiang Mai – erau destul de exotice în anii '50, când le-am vizitat eu prima oară. Astăzi nu mai sunt așa; epoca avionului le-a făcut aproape la fel de populare ca Londra sau Parisul.

Una peste alta, scrierea întregii propoziții a durat aproape o oră. Dar nu am regretat niciun minut. Din contră, faptul că am văzut cum se conturează încetul cu încetul mi-a făcut mare plăcere. Nicio decizie legată de scris nu este atât de puțin importantă încât să nu merite o cantitate mare de timp. Atât dumneavoastră, cât și cititorul veți ști când migăloasa muncă este răsplătită cu o propoziție reușită.

Observați că la finalul argumentației există un asterisc. (Ar putea fi și un spațiu liber.) Asteriscul este un indicator. Îl anunță pe cititor că v-ați organizat articolul într-un anumit fel și că o nouă fază este pe cale să înceapă – poate o schimbare de cronologie, cum ar fi o secvență retrospectivă sau o schimbare de subiect, de accentuare sau de ton. Aici, după o argumentație foarte comprimată, asteriscul îi permite scriitorului să respire adânc și apoi să o ia de la capăt, de data aceasta în ritmul mai lent al unui povestitor:

Am ajuns la Timbuktu zburând cu avionul de la New York la Abidjan, capitala Coastei de Azur, și de acolo la Bamako, capitala Republicii Mali, vecinul său de la Nord. Spre deosebire de verdea Coastă de Azur, Mali este o țară aridă, jumătatea sa de Sud fiind irigată în principal de râul Niger, dar jumătatea de Nord fiind deșert pur; Timbuktu este literalmente ultima oprire pentru călătorii care se îndreaptă spre Nord prin Sahara sau prima oprire pentru călătorii care se îndreaptă spre Sud – un punct mult râvnit la orizont după săptămâni de căldură și sete.

Niciunul dintre noi, participanții la excursie, nu știa prea multe despre Mali sau la ce să ne așteptăm acolo – gândurile noastre se îndreptau către întâlnirea cu caravana de sare de la Timbuktu, și nu către țara pe care urma să o traversăm pentru a ajunge acolo. Nu ne așteptam în niciun caz să fim atât de repede cucerți de ea. Mali era o scufundare în culoare: oameni frumoși purtând țesături de un design amețitor, piețe strălucind de fructe și vegetație, copii ale căror zâmbete erau un miracol obișnuit. Teribil de săracă, Mali este o țară bogată în oameni. Orașul Bamako, mărginit de copaci, ne-a încântat cu energia și încrederea sa.

După ce ne-am trezit devreme în dimineața următoare, am mers zece ore cu o furgonetă care văzuse și zile mai bune, dar nu mult mai bune, până la orașul sfânt Djenné, un centru medieval de comerț și studiu islamic de pe Niger, care data dinaintea orașului Timbuktu și rivaliza cu el în strălucire. Astăzi, la Djenné se poate ajunge doar cu un mic feribot și, în timp ce eram aruncați de colo-colo în mașină din cauza drumurilor de nedescris, grăbiți să ajungem înainte de a se întuneca, turlele și turnulețele marii sale moschei de lut, care arăta ca un castel de nisip îndepărtat, se jucau cu noi, părand să se îndepărteze. Când, în sfârșit, am ajuns acolo, moscheea arăta tot ca un castel de nisip – o cetate elegantă ce ar fi putut fi construită de copii pe o plajă. Din punct de vedere arhitectural (am aflat mai târziu), era în stil sudanez; în toți anii ăștia, copiii de pe plajă au făcut castele în stil sudanez. Hoinăritul prin străvechea piață din Djenné la amurg a fost unul dintre momentele cele mai frumoase ale excursiei noastre.

Următoarele două zile nu au fost mai puțin bogate. Una dintre ele am petrecut-o în teritoriul Dogonilor. Dogonii, care ocupă niște versanți nu ușor accesibili străinilor, sunt prețuiți de antropologi pentru cultura și cosmologia lor animiste și de colecționarii de artă pentru măștile și statuile lor, iar cele câteva ore pe care le-am petrecut plimbându-ne prin satele lor în pantă și privind un dans cu măști ne-au oferit o imagine prea sumară despre o societate departe de a fi simplă. A doua zi ne-am petrecut-o în Mopte, un oraș-târg plin de viață de pe Niger, care ne-a plăcut enorm și de unde, de asemenea, am plecat prea repede. Dar aveam o întâlnire în Timbuktu și un avion închiriat pentru a ne duce acolo.

Evident, sunt mult mai multe lucruri de spus despre Mali decât am îngrămădit eu în aceste patru paragrafe – multe cărți de specialitate au fost scrise despre cultura Dogonilor și despre popoarele de pe râul Niger. Dar acesta nu era un articol despre Mali; era despre căutarea unei caravane de cămile. De aceea, trebuia să iau o decizie referitoare la forma mai largă a articolului. Hotărârea mea a fost să trec peste Mali cât de repede posibil – să explic în cel mai mic număr de propoziții ce rută am urmat și ce era important în legătură cu locurile unde ne-am oprit.

În asemenea moment, îmi pun o întrebare care mă ajută foarte mult: „Despre ce este vorba, *de fapt*, în articol?” (nu doar „Despre ce este vorba în articol?”). Atașamentul față de materialul obținut cu greu nu este un motiv suficient de bun pentru a-l include în articol dacă nu este important pentru povestea pe care ați ales s-o spuneți. E nevoie de o autodisciplină vecină cu masochismul. Singura consolă pentru pierderea unei cantități atât de mari de material este că nu se pierde cu totul; rămâne în articolul dumneavoastră precum ceva intangibil, pe care cititorul îl poate însă percepe. Cititorii trebuie să simtă întotdeauna că știți mai multe despre subiect decât ați scris.

Să ne întoarcem la „Dar aveam o întâlnire în Timbuktu”:

Precizia acelei întâlniri era ceea ce mă îngrijorase cel mai mult atunci când fusesem la agenția de voiaj. Am întrebat-o pe directoarea agenției cum putea fi atât de sigură că acea caravană va ajunge pe 2 decembrie; după părerea mea, nomazii care conduc cămilele nu sunt chiar persoane care lucrează după un program fix. Soția mea, care nu e blagoslovită cu același optimism ca mine referitor la forțe ale vieții cum sunt cămilele și patronii de agenții de voiaj, a fost sigură că la Timbuktu ni se va spune că respectiva caravană venise și plecase sau, și mai probabil, că nu auziseră niciodată de ea. Patroana a râs de întrebarea mea.

„Suntem în contact permanent cu caravana”, a spus ea. „Trimitem oameni în deșert. Dacă ne anunță că va întârzia caravana câteva zile, putem jongla cu itinerariul dumneavoastră prin Mali.” Mi s-a părut ceva înțelept – optimiștilor totul li se poate părea înțelept – și acum mă aflam într-un avion nu mai mare decât al lui Lindbergh, care se îndrepta spre Nord către Timbuktu, zburând deasupra unui teren atât de pustiu că n-am văzut niciun semn că ar fi locuit de oameni. În același timp, însă, sute de cămile ducând bucăți uriașe de sare se deplasau spre sud pentru a mă întâlni. Chiar în momentul acesta, șefii de trib se gândeau cum să mă distreze în corturile lor.

Ambele paragrafe precedente conțin nuanțe de umor – mici glume. Din nou, ele reprezintă eforturi de a mă amuza pe mine însămi, dar și o încercare intenționată de a menține o mască. Una dintre cele mai vechi caracteristici ale scrierilor de călătorie și ale celor umoristice este eterna credulitate a naratorului. Folosită cu moderație, ideea că sunteți credul – sau de-a dreptul prost – dă cititorului plăcerea enormă de a se simți superior.

Pilotul nostru a făcut un tur aerian al orașului Timbuktu pentru a ne da ocazia să vedem locul pentru care călătorisem atât de departe. Era o întindere mare de clădiri de lut care păreau de mult abandonate, la fel de lipsite de viață ca Fortul Zinderneuf la finalul filmului *Beau Geste*; cu siguranță, acolo nu era nimeni viu. Sahara, înaintând constant și creând, de-a lungul Africii Centrale, centura secetoasă cunoscută sub numele de Sahel, a trecut de mult peste Timbuktu și l-a lăsat pustiu. Am simțit un tremur de teamă; nu voiam să fiu coborât la sol într-un asemenea loc uitat de Dumnezeu.

Referirea la *Beau Geste* este un efort de a apela la asocierile pe care cititorii le pot face cu povestirea. Mare parte din ceea ce face ca orașul să fie legendar este contribuția Hollywood-ului. Invocând destinul Fortului Zinderneuf – Brian Donlevy a jucat rolul unui comandant din Legiunea Străină Franceză care a proptit trupurile soldaților săi morți în nișele fortului –, dezvăluie faptul că îmi place genul și stabilesc o legătură cu alți fani ai

filmului. Ceea ce caut este rezonanță; poate face multe lucruri la nivel emoțional pe care scriitorii nu le pot realiza singuri.

Mi-a luat mult până am găsit cuvintele „tremur” și „loc uitat de Dumnezeu”. Sunt sigur că n-am mai folosit niciodată sintagma „loc uitat de Dumnezeu”. M-am bucurat că am găsit-o. Consider că transmite foarte multă tristețe și senzație de abandon.

La aeroport am fost întâmpinați de ghidul nostru local, un tuareg pe nume Mohammed Ali. Pentru un amator de călătorii, oferea o privilegiu consolatoare – dacă putem spune că această parte a Saharei este a cuiva, aceia sunt tuaregii, o rasă de berberi mândri care au refuzat să se supună arabilor și, mai târziu, coloniștilor francezi care au pătruns în Africa de Nord, retrăgându-se, în schimb, în deșert și transformându-l în rezervația lor. Mohammed Ali, care purta veșmântul albastru tradițional al tuaregilor, avea fața întunecată, inteligentă, cumva arabă prin trăsăturile sale ascuțite și mergea cu o siguranță ce făcea, desigur, parte din caracterul său. Am înțeles că, atunci când era adolescent, plecase cu tatăl său în *haj* (pelerinaj) la Mecca (mulți tuaregi s-au convertit până la urmă la Islam) și stătuse șapte ani în Arabia și Egipt pentru a studia engleza, franceza și araba. Tuaregii au propria lor limbă, cu un alfabet scris complex, numită Tamashek.

Mohammed Ali a spus că mai întâi trebuia să ne ducă la circa de Poliție din Timbuktu pentru a ni se verifica pașapoartele. Am văzut prea multe filme pentru a mă simți confortabil într-o asemenea situație și, în timp ce stăteam într-o cameră ca de temniță și eram interogați de doi polițiști înarmați, nu departe de o celulă de închisoare unde puteam vedea un bărbat și un băiat dormind, mi-a trecut prin fața ochilor o altă imagine din trecut – de data asta, din filmul *Fără onoare*, scena cu soldații britanici intermișiați de multă vreme la Omdurman. Senzația de oprimare mi-a rămas și după ce am ieșit și Mohammed Ali ne-a plimbat prin orașul părăsit, arătându-ne conștiincios cele câteva „puncte de interes” ale sale: Marea Moschee, piața și trei case dărăpănate, cu plăci comemorative, unde locuiseră Laing, Caillié și exploratorul german Heinrich Barth. N-am văzut alți turiști.

*

Din nou, aluzia la *Fără onoare*, ca și cea la *Beau Geste*, va aduce un fior de recunoaștere oricărei persoane care a văzut filmul. Faptul că acesta a avut la bază o campanie reală – expediția lui Kitchener în susul Nilului pentru a răzbiuna înfrângerea generalului Gordon de către Mahdi – dă frazei o notă de teamă. Evident, dreptatea pe care și-o fac arabii în avanposturile din Sahara nu cunoaște mila.

Din nou, asteriscul anunță o schimbare de dispoziție. De fapt, spune: „Cam atât despre Timbuktu. Acum vom trece la adevăratul subiect al povestirii: căutarea caravanei de cămile”. O asemenea divizare a unui articol lung și complex nu doar că-l ajută pe cititor să vă urmeze, dar îndepărtează și o parte din emoțiile legate de actul scrierii, permițându-vă să vă împărțiți materialul în părți cu care să puteți lucra și să lucrați la o parte odată. Întreaga întreprindere pare astfel mai puțin grea și panica este alungată.

La hotelul Azalai, unde păream să fim singurii oaspeți, l-am întrebat pe Mohammed Ali câți turiști au venit la Timbuktu să întâmpine caravana de sare.

— Șase, a spus. Dumneavoastră șase.

— Dar... O parte din mine n-a vrut să termine propoziția. Am încercat o altă abordare. Nu înțeleg ce înseamnă cuvântul ăsta, „Azalai”. De ce se numește caravana de sare Azalai?

— Este cuvântul pe care l-au folosit francezii, a spus el, când au organizat caravana și toate cămilele mergeau împreună odată pe an, cam pe la începutul lui decembrie.

— Acum ce fac? au întrebat câteva voci.

— Păi, când Mali și-a dobândit independența, au hotărât să-i lase pe comercianți să vină cu caravanele de sare la Timbuktu de câte ori doreau.

Mali își dobândise independența în 1960. Ne aflam în Timbuktu pentru a asista la un eveniment care nu mai avusese loc de 27 de ani.

Ultima frază este o mică bombă scăpată în poveste. Dar este lăsată să vorbească de la sine – doar faptele, vă rog –, fără comentarii. Nu am pus semnul exclamării pentru a atrage atenția cititorilor că este un moment uimitor, le-ar fi distrus plăcerea de a descoperi singuri acest lucru. Aveți încredere în materialul dumneavoastră.

Soția mea, printre alții, nu a fost surprinsă. Am primit vestea cu calm: călători cu experiență care au încredere că, într-un fel sau altul, își vor găsi caravana. Am fost surprinși mai ales de faptul că bine-cunoscutele canoane ale adevărului din reclame fuseseră încălcate cu atâta nerușinare. Mohammed Ali nu știa nimic despre promisiunile deșănțate făcute de broșură. El știa doar că fusese angajat pentru a ne duce să vedem o caravană de sare și ne-a spus că dimineața vom merge să căutăm una și că vom petrece noaptea în Sahara. Prima parte a lunii decembrie, ne-a spus, era cea mai potrivită perioadă pentru sosirea caravelor. N-a spus nimic despre cortul vreunui șef de trib.

Alte cuvinte alese cu atenție: „canoane”, „nerușinare”, „deșănțate”. Sunt vii și precise, dar nu lungi sau fanteziste. Și mai bine, sunt cuvinte pe care

probabil cititorii nu le așteptau și pe care le întâmpină cu plăcere. Fraza despre cortul șefului de trib, care se referă la o expresie din broșură, este o altă glumiță. Aceste „observații” făcute la sfârșitul unui paragraf îi fac pe cititori să vrea să citească paragraful următor și le mențin buna dispoziție.

Dimineața, soția mea – vocea rațiunii la marginea infinitului – a spus că nu vrea să meargă în Sahara decât dacă luam două mașini. De aceea, m-am bucurat să văd că două Land Rovere ne așteptau la intrarea în hotel. Un băiat umfla roata din față a unuia dintre ele cu o pompă de bicicletă. Patru dintre noi ne-am înghesuit pe bancheta din spate a unui Land Rover; Mohammed Ali stătea în față, lângă șofer. În al doilea Land Rover s-au îmbarcat ceilalți doi membri ai grupului de excursioniști și doi băieți care ne-au fost prezentați ca „ucenici”. Nimeni nu a spus în ce-și făceau ucenicia.

Un alt amănunt surprinzător care nu are nevoie de nicio înfloritură – nflatul roții – și o altă glumiță la final.

Am intrat drept în Sahara. Deșertul era o pătură maro fără capete și fără vreo urmă de vreun fel; următorul oraș mare era Alger. Acesta a fost momentul când m-am simțit aproape la limită, când o voce mică mi-a spus: „E o nebunie. De ce faci asta?”. Dar știam de ce; eram în căutarea a ceva ce mă fascinasese de la primele mele întâlniri cu cărțile despre „excentricii deșertului” originari din Marea Britanie – figuri solitare precum Charles Doughty, Sir Richard Burton, T.E. Lawrence și Wilfred Thesiger, care trăiseră printre beduini. Mă întrebam întotdeauna cum era existența aceea austeră. De ce îi atrăsese pe acești englezi obsedați?

Și mai multă rezonanță. Referirea la Doughty și la compatrioții săi mintește faptul că deșertul are o literatură scrisă cu la fel de multă forță ca și filmele. Adaugă încă un element la bagajul emoțional pe care îl duc și pe care cititorul este îndreptățit să-l cunoască.

Următoarea frază răspunde la întrebarea care a încheiat paragraful precedent:

Acum începeam să aflui. În timp ce treceam cu mașina peste nisipuri, Mohammed Ali făcea câte un gest ocazional către șofer: puțin mai la dreapta, puțin mai la stânga. L-am întrebat de unde știa pe unde să meargă. A spus că se orienta după dune. Dunele, însă, arătau toate la fel. L-am întrebat cât trebuia să mergem până aveam să dăm de o caravană de sare. Mohammed Ali mi-a răspuns că speră că nu mai mult de trei sau patru ore. Am mers mai departe. Pentru ochii mei obișnuiți să se orienteze după obiecte, nu era aproape nimic de văzut. Dar, după o vreme, acest aproape nimic a devenit un obiect în sine – întreaga idee a deșertului. Am încercat să mă obișnuiesc cu lucrul ăsta. L-am acceptat oarecum și am uitat de tot de ce eram acolo.

Deodată, șoferul a cotit brusc la stânga și s-a oprit. „Cămile”, a spus. Mi-am încordat privirea de orășean și n-am văzut nimic. Apoi, a apărut ceva la orizont, în depărtare: o caravană de patruzeci de cămile îndreptându-se maiestuos către Timbuktu, așa cum fac caravanele de cămile de o mie de ani, aducând sare de la minele din Taoudenni, aflate la o depărtare de douăzeci de zile spre Nord. Am mers cu mașinile până la 100 de metri de caravană – nu mai aproape, ne-a explicat Mohammed Ali, deoarece cămilele sunt animale sperioase, care se panichează ușor când văd ceva „ciudat”. (Noi eram, categoric, ciudați.) A spus că întotdeauna cămilele sunt aduse în Timbuktu pentru a descărca sarea noaptea târziu, când nu mai sunt oameni în oraș. Cam asta a fost „intrarea triumfală”.

Era o priveliște tulburătoare, cu mult mai dramatică decât ar fi fost un marș organizat. Singurătatea caravanei era singurătatea fiecărei caravane care traversase vreodată Sahara. Cămilele erau legate unele de altele și păreau să meargă la unison, la fel de exacte, în ritmul lor sinuos, ca și compania de dans Rockettes. Fiecare cămilă avea două bucați de sare legate pe fiecare parte. Sarea semăna cu marmura albă murdară. Bucățile (pe care le-am măsurat ulterior în piața din Timbuktu) au 107 cm lungime, 46 cm înălțime și 1,90 centimetri grosime – mărimea și greutatea maxime, bănuiesc, care pot fi încărcate pe o cămilă. Ne-am așezat pe nisip și am privit caravana până când ultima cămilă a dispărut după o dună.

Tonul s-a stabilizat acum la cel al unei narațiuni care merge în linie dreaptă – o propoziție enunțiativă după alta. Singura decizie dificilă pe care a trebuit s-o iau a fost legată de cuvântul „singurătate” („aloneness”), care nu este genul meu de cuvânt – e prea „poetic”. Dar până la urmă am hotărât că nu aveam altul mai bun și am rămas la el, deși fără prea mare tragere de inimă.

De acum se făcuse prânzul și soarele ardea îngrozitor de tare. Ne-am urcat din nou în Land Rovere și am înaintat și mai mult în deșert, până când Mohammed Ali a găsit un copac ce arunca o umbră suficient de mare pentru a adăposti cinci new yorkezi și o văduvă din Maryland și acolo am stat până pe la ora 4, luând prânzul în aer liber, uitându-ne la peisajul înălbit, moțâind, mutându-ne din când în când pătura, pe măsură ce se deplasa soarele, și cu el umbra. Cei doi șoferi și-au petrecut întreaga după-amiază cârpind și părând să dezmembreze motorul unuia dintre Land Rovere. Un nomad a apărut de nicăieri și ne-a întrebat dacă aveam chinină. Un alt nomad a apărut de nicăieri și s-a oprit puțin să vorbească cu noi. Mai târziu, am văzut doi bărbați îndreptându-se spre noi prin deșert și în spatele lor... să fie oare primul nostru miraj? Era o altă caravană de sare, de data asta alcătuită din cincizeci de cămile, profilată pe cer. Zărindu-ne Dumnezeu știe de la ce distanță, cei doi bărbați părăsiseră caravana pentru a ne vizita. Unul dintre ei era un bătrân care râdea tot timpul. S-au așezat cu Mohammed Ali și au aflat ultimele noutăți din Timbuktu.

Cea mai grea propoziție de aici a fost cea despre șoferii care cârpeau Land Rover-ul. Am vrut ca ea să fie la fel de simplă ca și celelalte propoziții și totuși să aibă și o mică surpriză – o tușă de umor sec. Altfel, scopul la acest moment era să spun restul poveștii cât de simplu se putea:

Deci cele patru ore au trecut fără să ne dăm seama, ca și cum am fi alunecat într-o zonă temporală diferită, a Saharei, și după-amiază târziu, când căldura soarelui începuse să se domolească, ne-am urcat din nou în Land Rovere, care, spre surprinderea mea, încă mai mergeau, și am pornit-o iar prin Sahara, către ceea ce Mohammed Ali numea „tabăra” noastră. Mi-am imaginat, dacă nu cortul unui șef de trib, cel puțin un cort – ceva ce să semene a tabără. Când în sfârșit ne-am oprit, a fost într-un loc care semăna izbitor cu cele prin care călătoriserăm toată ziua. Există totuși un copăcel. Sub el se ghemuieră câteva femei beduine – siluete înveșmântate în negru, cu fețele acoperite de văluri – și Mohammed Ali ne-a așezat pe nisipul deșertului, lângă ele.

Femeile s-au dat înapoi când ne-au văzut – străini albi aruncați brusc în mijlocul lor. Stăteau atât de aproape una de alta că arătau ca o friză. Evident, Mohammed Ali se opri la primul semn de „culoare locală” pe care se întâmplase să-l găsească pentru turiștii săi, contând pe noi să ne descurcăm singuri după aceea. Noi puteam doar să stăm jos și să încercăm să părem prietenoși. Dar eram foarte conștienți că suntem intruși și probabil arătam la fel de stingheri cum ne simțeam. Doar după ce am stat o vreme acolo friza cea neagră s-a separat, transformându-se în patru femei, trei copii și doi bebeluși dezbrăcați. Mohammed Ali plecase undeva, nedorind probabil să aibă de-a face cu beduinii; probabil, ca tuareg, îi considera un fel de paria ai deșertului.

Dar beduinii au fost cei care au avut bunăvoința să ne facă să ne simțim confortabil. Una dintre femei, lăsându-și vălul jos și dezvăluind un zâmbet de star de cinema – dinți albi și ochi negri strălucitori, pe o față frumoasă – a scotocit printre lucrurile proprii, a scos o pătură și un covoraș de paie și ni le-a adus să ne așezăm pe ele. Mi-am amintit din toate cărțile pe care le citisem că în deșert nu există intruși; oricine apare este oarecum așteptat. Curând după aceea, doi bărbați beduini au venit din deșert, completând celula familială care, înțelegeam acum, era alcătuită din doi bărbați, câte două neveste pentru fiecare bărbat și copiii lor. Bărbatul mai în vârstă, care avea o față cu trăsături dure și frumoase, și-a salutat ambele soții cu o atingere ușoară pe cap, ca o binecuvântare, și apoi s-a așezat nu departe de mine. Una dintre femei i-a adus cina – niște mei într-un castronaș. Imediat mi-a oferit mie castronașul. Am refuzat, dar oferta este una pe care nu o voi uita. Am stat într-o tăcere prietenoasă cât timp a mâncat. Copiii au venit să facem cunoștință. Soarele a coborât și o lună plină s-a ridicat deasupra Saharei.

Între timp, șoferii noștri întinseseră niște pături lângă cele două Land Rovere și au făcut focul cu lemne găsite în deșert. Ne-am regrupat pe

propriile pături, am privit stelele apărând pe cerul deșertului, am mâncat un fel de pui pe post de cină și ne-am pregătit de culcare. Toaleta era ad hoc – fiecare pe unde putea. Fuseserăm avertizați că în Sahara nopțile sunt reci și ne aduseserăm pulovere. Mi-am pus puloverul, m-am învelit într-o pătură care mai atenua din duritatea nisipului deșertului și am adormit înconjurat de o tăcere imensă. O oră mai târziu am fost trezit de o larmă la fel de imensă – familia noastră de beduini își adusesse turma de capre și cămile. Apoi totul s-a liniștit din nou.

Dimineata, am observat urme de labe în nisipul de lângă pătura mea. Mohammed Ali a spus că venise un șacal să curețe resturile rămase de la cina noastră – care, din câte îmi aminteam eu despre pui, trebuie să fi fost destule. Dar eu nu auzisem nimic. Fusesem prea ocupat să visez ca sunt Lawrence al Arabiei.

[SFÂRȘIT]

O decizie crucială legată de orice bucată pe care o scrieți este unde să o încheiați. Deseori, povestea vă va spune singură unde vrea să se oprească. Acest final nu a fost cel pe care îl avusesem în minte inițial. Cum scopul excursiei noastre fusese să găsim o caravană de sare, am presupus că va trebui să închei străvechiul circuit al comerțului: să descriu cum ne-am întors în Timbuktu și am văzut sarea descărcată, cumpărată și vândută la piață. Dar cu cât mă apropiam mai mult de partea finală, cu atât doream mai puțin să o scriu. Părea o corvoadă, deloc amuzantă nici pentru mine, nici pentru cititor.

Deodată, mi-am amintit că nu aveam nicio obligație față de excursia noastră. Nu trebuia să reconstruiesc *totul*. Adevăratul punct culminant al povestirii mele nu a fost găsirea caravanei; a fost găsirea ospitalității atemporeale a oamenilor care trăiesc în Sahara. Nu au existat prea multe momente în viața mea comparabile cu acela în care o familie de nomazi care nu avea aproape nimic mi-a oferit mâncarea ei. Nici nu ar putea un alt moment să condenseze mai bine ceea ce venisem să caut în deșert și ceea ce toți englezii aceia prezentaseră – noblețea traiului la limită.

Când primiți un astfel de mesaj de la materialul dumneavoastră – când povestea dumneavoastră vă spune că s-a terminat, indiferent ce s-a mai întâmplat ulterior –, căutați ușa. Eu am ieșit repede, oprindu-mă doar cât să mă asigur că unitățile erau în regulă: că scriitorul-ghid care a început excursia era aceeași persoană care o încheia. Referința glumeață la Lawrence menține masca, produce o mulțime de asocieri și încheie circuitul călătoriei. Sentimentul că mă puteam opri a fost unul minunat, nu doar pentru că strădaniile mele luau sfârșit – puzzle-ul era rezolvat –, ci și pentru că finalul părea perfect. Era decizia corectă.

Ca un post scriptum, aș mai vrea să menționez o ultimă decizie. Are legătură cu nevoia autorului de nonficțiune de a-și face norocul cu mâna lui. Un îndemn pe care mi-l adresez deseori este „Urcă în avion”. Am trăit două

dintre cele mai emoționante momente din viața mea ca rezultat al urcării în avion pentru cartea mea *Mitchell & Ruff*. Mai întâi, am mers la Shanghai cu muzicienii Willie Ruff și Dwiki Mitchell atunci când au făcut cunoștință Chinei cu jazz-ul la Conservatorul din Shanghai. Un an mai târziu, l-am însoțit pe Ruff la Veneția pentru a-l auzi cântând psalmuri gregoriene la corn în biserica San Marco noaptea, când nu era nimeni acolo, pentru a studia acustica ce a inspirat școala venețiană de muzică. În ambele cazuri, Ruff n-a avut nicio siguranță că i se va permite să cânte; s-ar fi putut ca eu să pierd și timp, și bani însoțindu-l. Dar am urcat în avion și cele două bucăți lungi, publicate inițial în *The New Yorker*, sunt probabil cele mai bune articole ale mele. Am urcat în avion către Timbuktu în căutarea unei caravane de cămile care avea toate șansele să nu apară și am urcat în avionul către Bradenton pentru a participa la antrenamentul de primăvară, fără să știu dacă voi fi binevenit sau nu. Cartea mea *Writing to Learn* s-a născut datorită unui telefon primit de la un străin. A pus o problemă educațională atât de interesantă că m-am urcat în avion spre Minnesota pentru a o urmări.

Avionul m-a purtat spre povești neobișnuite din toată lumea și din toată America și încă o face. Asta nu înseamnă că nu am emoții când pornesc spre aeroport; am întotdeauna – fac parte din mersul lucrurilor. (Un pic de emoții dau farmec scrisului.) Dar atunci când mă întorc, am bateriile încărcate.

Ca scriitor de nonficțiune, trebuie să luați avionul. Dacă vă interesează un subiect, urmăriți-l, chiar dacă este în județul vecin, sau în țara vecină. Nu o să vină el după dumneavoastră.

Hotărâți ce vreți să faceți. Apoi hotărâți să o faceți. Apoi faceți-o.

24. Cum scriem memorii și istoria familiei

Una dintre cele mai triste propoziții pe care le știu este „Aș vrea să o fi întrebat pe mama despre asta”. Sau pe tata. Sau pe bunica. Sau pe bunicul. Așa cum știe orice părinte, copiii noștri nu sunt la fel de fascinați ca noi de viețile noastre fascinante. Doar atunci când au și ei copii – și simt primele semne ale propriei înaintări în vârstă – îi apucă brusc dorința de a ști mai multe despre moștenirea lor familială, cu toate anecdotele și poveștile ei. „Care *erau* exact poveștile pe care le spunea tata despre cum am venit în America?” „Cum anume *era* ferma din Vestul Mijlociu unde a crescut mama?”

Scriitorii sunt custozii amintirilor și acest capitol exact despre asta este: cum să lăsați o mărturie despre viața dumneavoastră și despre familia în care v-ați născut. Această mărturie poate lua multe forme. Poate fi o lucrare de

memorii oficială – un act atent de construcție literară. Sau o istorie familială neoficială, pe care o scrieți pentru a spune copiilor și nepoților dumneavoastră despre familia în care s-au născut *ei*. Sau poate fi istoria orală pe care o înregistrați pe bandă de la un părinte sau bunic prea bătrân sau prea bolnav pentru a scrie. Sau orice altceva vreți dumneavoastră să fie: un amestec hibrid de istorie și amintire. Orice ar fi, este un tip important de scriere. Amintirile mor deseori odată cu cel care le are și de multe ori suntem surprinși de faptul că nu mai avem timp să le consemnăm.

Tatăl meu, un om de afaceri fără pretenții de literat, a scris două istorii familiale la bătrânețe. A fost treaba perfectă pentru un bărbat care nu prea avea capacitatea de a se amuza singur. Stând în fotoliul său preferat de piele verde dintr-un apartament aflat sus, deasupra Park Avenue, a scris o istorie a părții sale din familie – familiile Zinsser și Scharmann – care mergea înapoi până în Germania secolului al XIX-lea. Apoi, a scris o istorie a afacerii cu șelac a familiei, care se afla pe West 59th Street și pe care bunicul său o înființase în 1849. A scris cu creionul pe un teanc de foi galbene, fără a se opri vreodată – atunci sau cu altă ocazie – pentru a rescrie. Nu avea răbdare cu nicio treabă care necesita reexaminare sau încetinirea ritmului. Pe terenul de golf, în timp ce se îndrepta spre minge, evalua situația, lua o crosă din geantă și o legăna către minge în timp ce se apropia de ea, neîncetînd măcar pasul.

Când tatăl meu și-a terminat de scris istoriile, le-a dat cuiva să le bată la mașină, să le imprime la şapirograf și să le lege într-o copertă de plastic. A dat câte o copie, cu dedicație, fiecăreia dintre cele trei fiice ale sale, soților lor, mie, soției mele și celor 15 nepoți, printre care erau unii care nici nu știau la momentul respectiv să citească. Îmi place că fiecare și-a primit propria copie; era o recunoaștere a fiecăruia dintre ei ca partener egal în saga familiei. Câți dintre nepoți au citit ceva din istoriile cu pricina n-am idee. Dar pariez că unii dintre ei au făcut-o și îmi place să cred că acele 15 copii se află acum dosite undeva prin casele lor presărate din Maine până în California, așteptând generația următoare.

Ceea ce a făcut tata mi se pare un model de istorie a familiei care nu aspiră să fie nimic mai mult; nu i-ar fi trecut prin minte să o publice. Există multe motive bune pentru care să scrii și care n-au nicio legătură cu publicarea. Scrișul este un puternic mecanism de căutare și una dintre satisfacțiile pe care le oferă este acceptarea poveștii vieții dumneavoastră. O alta este depășirea unora dintre cele mai grele momente din viață – pierderi, durere, boală, dependență, dezamăgire, eșec – și găsirea înțelegerii și a alinării.

Cele două istorii scrise de tata m-au cucerit treptat. La început, nu cred că am fost așa de generos față de ele cum ar fi trebuit; probabil am privit cu condescendență ușurința cu care a dus la capăt un proces care mie mi se părea atât de dificil. Dar, de-a lungul anilor, m-am trezit deseori cufundându-mă în

ele pentru a-mi aduce aminte de vreo rudă demult uitată sau pentru a verifica vreun amănunt uitat despre geografia New York-ului, și cu fiecare lectură admir din ce în ce mai mult scriitura.

Mai presus de orice este problema vocii. Nefiind scriitor, tata nu și-a făcut niciodată probleme în legătură cu găsirea unui „stil” personal. Pur și simplu a scris așa cum vorbea, iar acum, când îi citesc frazele, îi aud personalitatea și umorul, expresiile și utilizările, multe dintre ele reminiscențe ale perioadei de facultate din prima parte a anilor 1900. De asemenea, îi aud sinceritatea. Nu era sentimental în privința legăturilor de familie și zâmbesc la evaluările pe care le-a făcut clar și răspicat Unchiului X, „o persoană de mână a doua”, sau Vărului Y, care „n-a făcut niciodată nici doi bani”.

Amintiți-vă acest lucru când vă scrieți propria istorie familială. Nu încercați să fiți „scriitor”. Acum mă gândesc că tatăl meu era un scriitor mai firesc decât sunt eu, care mă tot agit și tot rescriu. Fiți dumneavoastră înșivă, și cititorii vă vor urma oriunde. Încercați să realizați un act de scriere, și cititorii vor sări peste bord încercând să scape. Produsul dumneavoastră sunteți dumneavoastră. Tranzacția crucială în memorii și în istoria personală este tranzacția dintre dumneavoastră și experiențele și emoțiile pe care vi le amintiți.

În istoria sa familială, tata nu a ocolit trauma centrală a copilăriei lui: sfârșitul abrupt al căsniciei părinților atunci când el și fratele lui, Rudolph, erau încă mici. Mama lor era fiica unui imigrant german ce s-a realizat prin propriile mijloace, H.B. Scharmann, care a mers în California într-o căruță cu coviltir alături de căutătorii de aur și și-a pierdut și mama, și sora în timpul călătoriei. Frida Scharmann i-a moștenit mândria aprigă și ambiția, iar când s-a măritat cu William Zinsser, un tânăr promițător din cercul ei de prieteni germano-americani, l-a văzut ca o soluție la aspirațiile ei culturale. Urmau să-și petreacă serile la concerte și la Operă și organizând serate muzicale. Dar soțul cel promițător s-a dovedit, evident, a nu avea asemenea năzuințe. Casa era locul unde adormea în fotoliu după cină.

Cât de dureroasă trebuie să fi fost această delăsare pentru tânăra Frida Zinsser îmi imaginez din câte am cunoscut-o ca femeie mai în vârstă, care mergea fără încetare la Carnegie Hall, cânta Beethoven și Brahms la pian, călătorea în Europa și învăța limbi străine, îndemnându-ne pe tata, pe surorile mele și pe mine să ne perfecționăm din punct de vedere cultural. Dorința de a-și îndeplini visele spulberate ale căsniciei nu s-a domolit niciodată. Dar avea înclinația nemțească de a pune oamenii la locul lor, și a murit singură, la 81 de ani, după ce se certase cu toți prietenii.

Am scris despre ea o dată, cu mulți ani în urmă, în niște memorii pentru o carte intitulată *Five Boyhoods*. Descriind-o pe bunica pe care am cunoscut-o în copilărie, i-am lăudat puterea, dar am observat și că era o prezență dificilă în viețile noastre. După ce a apărut cartea, mama și-a apărât soacra,

care fusese departe de a-i face viața ușoară. „Bunica era destul de timidă, de fapt”, a spus ea, „și voia să fie iubită.” Poate; adevărul este undeva între versiunea mamei și a mea. Dar ea era așa pentru *mine*. Acesta era adevărul pe care mi-l aminteam eu și așa l-am scris.

Menționez acest lucru pentru că una dintre întrebările pe care le pun deseori autorii de memorii este: Să scriu din punctul de vedere al copilului care eram odată sau din al adultului care sunt acum? Memoriile care au cea mai mare forță, cred eu, sunt cele care păstrează unitatea timpului și a locului de care amintesc: cărți ca *Growing Up* a lui Russel Baker sau *A Cab at the Door* a lui V.S. Pritchett sau *The Road from Coorain* a lui Jill Ker Conway, ce amintesc-cum era să fii copil sau adolescent într-o lume a adulților care se luptau cu problemele vieții.

Dar dacă preferați cealaltă modalitate – să scrieți despre anii tinereții din perspectiva mai înțeleaptă a anilor mai târzii –, acea lucrare de memorii își va avea propria onestitate. Un bun exemplu în acest sens este oferit de *Poets in Their Youth*, în care Eileen Simpson își amintește de viața dusă alături de primul ei soț, John Berryman, și de colegii săi celebri pentru tendințele lor de autodistrugere, inclusiv Robert Lowell și Delmore Schwartz, ai căror demoni era prea tânără pentru a-i înțelege. Când a re trăit perioada respectivă în memoriile pe care le-a scris la o vârstă mai înaintată, era și ea scriitoare, dar și psihoterapeut practician, și și-a folosit cunoștințele clinice pentru a realiza un portret deosebit de valoros al unei școli importante de poezie americană. Dar acestea sunt două tipuri diferite de scriere. Alegeți una.

Istoria familială a tatălui meu mi-a dat detalii despre căsnicia mamei sale pe care nu le avusesem când îmi scrisesem eu memoriile. Acum, știind acele lucruri, pot înțelege dezamăgirile care au făcut-o să devină așa cum a fost și dacă ar fi să abordez altfel acum saga familiei, mi-aș petrece întreaga viață încercând să-i înțeleg furtunile și stresurile germanice. (Familia mamei mele, de yankei din New England – Knowlton și Joyce –, a reușit să treacă prin viață fără melodrame emoționale.) De asemenea, mi-aș exprima regretele enorme față de golul imens din centrul povestirii tatălui meu. În cele două istorii, tatăl său e menționat foarte puțin și nu este iertat deloc; toată compasiunea se îndreaptă către tânăra divorțată și tăria ei de caracter.

Totuși, câteva dintre calitățile cele mai atrăgătoare ale tatei – farmecul, umorul, buna dispoziție, cei mai albaștri ochi albaștri – trebuie să fi fost moștenite de la familia Zinsser, nu de la familia Scharmann, deprimați și cu ochi căprui. Întotdeauna m-am simțit privat de faptul că nu am știut mai multe despre bunicul absent. De câte ori îl întrebam pe tata despre el, schimba subiectul și nu avea nimic de povestit. Când vă scrieți istoria familiei, fiți un înger care înregistrează și notați tot ce ar putea dori să știe descendenții dumneavoastră.

Asta mă aduce la o altă întrebare pe care o pun deseori cei care scriu memorii: Ce se întâmplă cu intimitatea celor despre care scriu? Să las la o parte lucrurile care mi-ar putea jigni rudele? Ce va spune sora mea?

Nu vă faceți griji în legătură cu asta dinainte. Prima dumneavoastră treabă este să vă scrieți povestea așa cum v-o amintiți – *acum*. Nu vă uitați peste umăr să vedeți ce rude privesc de acolo. Spuneți ce doriți să spuneți, liber și onest, și terminați-vă treaba. *Apoi* abordați problema intimității. Dacă ați scris istoria familiei dumneavoastră doar pentru familia dumneavoastră, nu e nevoie nici din punct de vedere legal, nici din punct de vedere etic s-o arătați altcuiva. Dar dacă vă gândiți la un public mai larg – prieteni cărora să le-o trimiteți prin poștă sau o posibilă carte –, poate că trebuie să le arătați rudelor dumneavoastră paginile în care sunt menționate. Este un gest de politețe elementară; nimeni nu vrea să fie surprins într-o publicație. Acest gest le dă și ocazia să vă roage să scoateți anumite pasaje – ceea ce puteți fi sau nu de acord să faceți.

În final, este povestea *dumneavoastră* – dumneavoastră sunteți cel care a făcut toată treaba. Dacă sora dumneavoastră are vreo problemă cu memoriile dumneavoastră, și le poate scrie pe ale ei, vor fi la fel de valabile ca ale dumneavoastră; nimeni nu deține monopolul asupra trecutului comun. O parte din rudele dumneavoastră își vor dori să nu fi spus unele dintre lucrurile pe care le-ați spus, mai ales dacă dezvăluiți trăsături de familie care nu sunt chiar atât de plăcute. Dar cred că, la un nivel profund, majoritatea familiilor dorește să lase o înregistrare a efortului făcut pentru a fi o familie, oricât ar fi fost de imperfect acel efort, și vă veți primi binecuvântarea și mulțumirile pentru că ați făcut acest lucru. *Dacă* îl faceți sincer, și nu din motive greșite.

Care sunt motivele greșite? Haideți să ne întoarcem în timp la anii 1990, când a fost o nebunie a memoriilor. Până în acel deceniu, scriitorii de memorii trăseseră un vâl peste cele mai rușinoase experiențe și gânduri ale lor; anumite politețuri erau încă acceptate de societate. Apoi a venit vremea talk show-urilor, și rușinea a zburat pe fereastră. Brusc, niciun episod amintit n-a mai fost prea murdar, nicio familie prea disfuncțională pentru a nu fi vânturate spre deliciul maselor care se uitau la televiziunea prin cablu sau care citeau reviste și cărți. Rezultatul a fost o avalanșă de memorii care erau puțin mai mult decât terapie, autorii lor folosindu-se de acest gen pentru a se tăvăli în autodemascare și milă de sine și pentru a lovi în toți cei care le făcuseră vreodată rău. Nu mai era vorba de scris, ci de văicăreală.

Dar nimeni nu-și amintește astăzi de aceste cărți; cititorii nu vor reacționa bine la văicăreli. Nu vă folosiți de memorii pentru a scoate la lumină dureri vechi și pentru a plăti vechi politeți; scăpați altfel de furie. Memoriile din anii '90 pe care chiar ni le amintim sunt cele care au fost scrise cu

dragoste și iertare, cum ar fi *The Liars' Club* de Mary Karr, *Angela's Ashes* de Frank McCourt, *This Boy's Life* de Tobias Wolff și *A Drinking Life* de Pete Hamill. Deși copilăriile pe care le descriu au fost pline de durere, scriitorii sunt la fel de duri cu ei, cei de atunci, ca și cu adulții din viața lor. „Nu suntem victime”, vor ei să știm. „Venim dintr-un neam de oameni supuși greșelilor și am supraviețuit fără resentimente, văzându-ne de viața noastră.” Pentru ei, scrierea de memorii a devenit un act de vindecare.

Poate fi un act de vindecare și pentru dumneavoastră. Dacă faceți o tranzacție sinceră cu propria umanitate și cu umanitatea oamenilor care v-au traversat viața, indiferent câtă durere v-au provocat sau le-ați provocat, cititorii vi se vor alătura în călătorie.

Acum vine partea dificilă: cum să organizați chestia asta afurisită. Majoritatea celor care se apucă să scrie memorii sunt paralizați de dimensiunea întreprinderii. Ce să bage? Ce să lase afară? De unde să înceapă? Unde să se oprească? Cum să dea formă povestirii? Trecutul plutește deasupra lor într-o mie de fragmente, sfidându-i să impună vreun fel de ordine. Din cauza acestei anxietăți, multe memorii lăncezesc ani de zile pe jumătate scrise sau nu sunt scrise niciodată.

Ce e de făcut?

Trebuie să luați o serie de hotărâri legate de reducere. De exemplu: într-o istorie a familiei, o mare decizie ar fi să scrieți doar despre o ramură a acesteia. Familiile sunt organisme complexe, mai ales dacă vă întoarceți cu câteva generații în urmă. Hotărâți să scrieți despre familia mamei sau a tatălui dumneavoastră, dar nu despre ambele. Întorceți-vă la cealaltă mai târziu și tratați-o într-un proiect separat.

Amintiți-vă că dumneavoastră sunteți protagonistul memoriilor dumneavoastră – ghidul turistic. Trebuie să găsiți o traiectorie narativă pentru povestirea pe care vreți să o spuneți și să nu cedați niciodată controlul. Asta înseamnă să lăsați în afara memoriilor mulți oameni care nu trebuie să se afle acolo. Cum ar fi frații sau surorile.

Una dintre studentele mele de la un curs despre scrierea de memorii era o femeie care dorea să scrie despre casa din Michigan în care crescuse. Mama ei murise, casa fusese vândută, iar ea, tatăl ei și cei zece frați și surori trebuiau să se întâlnească acolo pentru a dispune de tot ce se afla în casă. Dacă scria despre lucrul acesta, se gândea ea, îi va fi mai ușor să-și înțeleagă copilăria petrecută în acea mare familie catolică. Am fost de acord – era cadrul perfect pentru memorii – și am întrebat-o cum avea de gând să procedeze.

A spus că voia să înceapă prin a lua interviuri tatălui și tuturor fraților și surorilor ei pentru a afla cum își aminteau ei casa. Am întrebat-o dacă povestirea pe care dorea să o scrie era a lor. Nu, a spus ea, e povestea ei. În acest

caz, i-am zis, interviuarea tuturor fraților și surorilor ar fi o pierdere aproape totală de timp și energie. Doar atunci a început să înțeleagă forma potrivită a povestirii ei și să-și pregătească mintea pentru confruntarea cu casa și amintirile sale. Am scutit-o de sute de ore de interviuri, transcrieri și încercări de a introduce ce a transcris în memorii, unde lucrurile acelea nu aveau ce căuta. Este povestea *dumneavoastră*. E nevoie să intervieuați doar membri ai familiei care au informații unice despre o situație familială sau vreo anecdotă care clarifică un puzzle pe care dumneavoastră nu l-ați putut clarifica.

Iată o altă poveste, de la un alt curs.

O tânără evreică pe nume Helen Blatt era foarte dornică să scrie despre experiența tatălui ei ca supraviețuitor al Holocaustului. Acesta scăpase din satul lui din Polonia la vârsta de 14 ani – era unul dintre puținii evrei care putuseră să facă asta – și reușise să ajungă în Italia, apoi la New Orleans și, în final, la New York. Acum avea 80 de ani, iar fiica lui l-a rugat să se întoarcă cu ea în acel sat polonez pentru a-i povesti despre tinerețe și a o ajuta să-și scrie povestea. Dar el a rugat-o să renunțe; era prea slăbit și trecutul era prea dureros.

Așa că ea a plecat singură în călătorie, în 2004. A luat notițe, a făcut fotografii și a vorbit cu oamenii din sat. Dar nu a găsit suficiente amănunte care să-i permită să facă dreptate poveștii tatălui său și era foarte supărată din cauza asta. Disperarea ei se revărsa asupra clasei.

Timp de câteva momente nu am găsit nimic să-i spun. În final, i-am zis: „Nu este povestea tatălui dumneavoastră”.

Mi-a aruncat o privire pe care încă mi-o amintesc, în timp ce începea să înțeleagă ce spun.

„Este povestea dumneavoastră”, i-am spus. I-am arătat că nimeni nu are destule amănunte – nici măcar specialiștii în Holocaust – ca să reconstruiască tinerețea tatălui ei; prea mare parte din trecutul evreilor în Europa a fost dată uitării. „Dacă scrieți despre propria căutare a trecutului tatălui dumneavoastră”, i-am spus, „veți spune și povestea vieții și a moștenirii sale culturale.”

Am văzut că i s-a luat o piatră grea de pe inimă. A zâmbit cum niciunul dintre noi n-o mai văzuse zâmbind și a spus că se va apuca de scris imediat.

Cursul s-a încheiat și nu a fost predată nicio lucrare. Am chemat-o și mi-a spus că încă scrie și avea nevoie de mai mult timp. Apoi, într-o zi, am primit prin poștă un manuscris de 24 de pagini. Se numea *Întoarcerea acasă* și descria pelerinajul lui Helen Blatt la Plesna, un mic orașel din sud-estul Poloniei care nu era nici măcar trecut pe hartă. „După șaiszeci și cinci de ani”, scria ea, „am fost primul membru al familiei Blatt pe care-l văzuse orașul, din 1939.” Făcând încet-încet cunoștință cu locuitorii orașului, a aflat că aceștia încă își aminteau de multe din rudele tatălui ei – bunici, unchi și

mătuși. Atunci când un bătrân i-a spus „Semănați foarte bine cu bunica dumneavoastră, Helen”, a simțit „o senzație copleșitoare de siguranță și liniște”.

Iată cum se încheie povestea ei:

După ce m-am întors acasă, tata și cu mine am petrecut trei zile întregi împreună. A privit fiecare secundă din înregistrarea de patru ore pe care o făcusem, ca și cum ar fi fost o capodoperă. A vrut să audă fiecare amănunt al călătoriei mele: cu cine m-am întâlnit, unde am fost, ce am văzut, ce mâncăruri mi-au plăcut sau nu și cum am fost tratată. L-am asigurat că am fost primită cu brațele deschise. Deși tot nu am vreo fotografie a familiei mele ca să știu cum arătau fizic, am acum o imagine mentală a caracterului lor. Faptul că am fost tratată atât de bine de oameni care-mi erau complet străini este o reflecție a respectului pe care bunicii mei l-au câștigat de la acea comunitate. I-am dat tatălui meu cutii cu scrisori și cadouri de la vechii lui prieteni: vodcă poloneză și hărți, fotografii înrămate și desene cu Plesna.

Când îmi spuneam poveștile, se uita la mine ca un copil nerăbdător să-și deschidă cadoul de ziua lui. Și tristețea din ochii lui dispăruse; părea triumfător și buimăcit. Când a văzut proprietatea familiei sale pe înregistrare, m-am așteptat să înceapă să plângă, și chiar a plâns, dar erau lacrimi de bucurie. Părea atât de mândru și l-am întrebat: „Tată, la ce te uiți cu atâta mândrie? La casa ta?”. A răspuns: „Nu, la tine. Tu ai devenit ochii, urechile și picioarele mele. Mulțumesc că ai făcut această călătorie. Mă simt ca și cum aș fi fost eu însumi acolo”.

Sfatul meu final legat de reducerea proiectului poate fi rezumat în câteva cuvinte: gândiți la scară mică. Nu scotociți prin trecutul dumneavoastră – sau prin trecutul familiei dumneavoastră – pentru a găsi episoade despre care credeți că sunt suficient de „importante” pentru a merita să fie incluse în memorii. Căutați mici incidente de sine stătătoare încă vii în amintirea dumneavoastră. Dacă vi le mai amintiți este pentru că dețin un adevăr universal valabil pe care cititorii dumneavoastră îl vor recunoaște în propria lor viață.

Asta s-a dovedit a fi lecția principală pe care am învățat-o scriind o carte intitulată *Writing About Your Life* în 2004. Cartea este una de amintiri despre viața mea, dar, pe parcurs, mă opresc pentru a explica hotărârile referitoare la reduceri și organizare pe care le-am luat. Niciodată n-am simțit că memoriile mele trebuie să conțină toate lucrurile importante care mi s-au întâmplat vreodată – o tentație obișnuită atunci când bătrânii se așază să-și rezume călătoria prin viață. Multe dintre capitolele memoriilor mele sunt despre episoade mărunte care nu au fost „importante” la modul obiectiv, dar care au fost importante pentru mine. Astfel, au atins și o coardă emoțională a cititorilor, vorbind despre un adevăr universal important pentru ei.

Unul dintre capitole este despre un joc de baseball mecanic pe care l-am jucat mii de ore cu prietenul meu din copilărie Charlie Willis. Capitolul începe prin a povesti că în 1983 am scris un articol în *New York Times* ce explica obsesia aceea din copilărie. Am spus că mama probabil că mi-a aruncat jocul când am plecat în armată. „Dar în ceața amintirii văd cuvântul WOLVERINE. Ceea ce era «Rosebud» pentru Cetățeanul Kane este «Wolverine» pentru mine – un indiciu aproape irecuperabil de slab. Spun asta în caz că găsește cineva jocul în vreo mansardă, vreun beci sau vreun garaj. Pot să vin acolo cu primul avion – la fel și Charlie Willis.”

Au trecut numai câteva zile până când au început să sosească scrisori de la alți bărbați care avuseseră jocul și care își aminteau cum îl jucaseră la nesfârșit cu prieteni din copilărie. Ultimul avea ștampila poștală din Booneville, Arkansas, și nu mi-a venit să cred când am văzut adresa expeditorului: WOLVERINE TOY COMPANY. Scrisoarea era de la William W. Lehren, vicepreședintele Departamentului de vânzări. „Nu mai fabricăm varianta «Pennant Winner» din 1950”, scria el, „dar am căutat prin muzeul nostru și am mai găsit un exemplar. Dacă treceți vreodată pe aici, m-aș bucura să jucăm câteva jocuri.”

N-am ajuns niciodată în Booneville, dar în 1999 Bill Lehren s-a retras în Connecticut și într-o zi m-a căutat la telefon. A spus că a cumpărat acel ultim „Pennant Winner” de la Wolverine și voia să știe dacă mai vreau să joc. Câteva zile mai târziu, a venit la biroul meu din New York și a desfăcut jocul, pe care nu-l mai văzusem de mai bine de 60 de ani.

Era ceva minunat și, în timp ce priveam zona de bătaie de un verde metalic strălucitor, puteam încă simți în vârfurile degetelor băta pe care o trăgeam înapoi pe arcul său bine strâns, așteptând aruncarea. Puteam, de asemenea, simți butoanele „repede” și „încet”, câte unul pe fiecare parte, care produceau aruncarea cu viteze diferite. Bill și cu mine am așezat jocul pe covor și am trecut la treabă – doi bărbați în jur de 70 de ani, îngenuncheați la capetele jocului și ridicându-se la fiecare jumătate de repriză să schimbe terenul. Afară, soarele a coborât și cerul de deasupra Lexington Avenue s-a întunecat. Dar noi n-am observat.

Acesta este un subiect foarte specializat pentru o bucată scrisă; nu mulți oameni au avut un joc de baseball mecanic. Dar toată lumea a avut o jucărie, joc sau păpușă preferată în copilărie. Faptul că eu am avut o asemenea jucărie și că mi-a fost dată înapoi la celălalt capăt al vieții nu se poate să nu mă conecteze cu cititorii care ar vrea să mai aibă o dată jucăria, jocul sau păpușa lor preferată. Nu se identifică cu jocul meu de baseball; se identifică cu *ideea* de joc – o idee universală. Amintiți-vă asta când vă scrieți memoriile și vă faceți probleme că povestirea dumneavoastră nu e destul de mare pentru a-i interesa pe alții. Povestirile mici care vă rămân în amintire au o rezonanță a lor proprie. Aveți încredere în ele.

Un alt capitol din *Writing About Your Life* este despre serviciul militar efectuat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Ca majoritatea bărbatilor din generația mea, îmi amintesc războiul ca fiind experiența centrală a vieții mele. Dar în memoriile mele nu scriu nimic despre război în sine. Spun doar o poveste despre o excursie pe care am făcut-o de-a lungul Africii de Nord după ce vaporul nostru a acostat la Casablanca. Camarazii mei și cu mine am fost urcați într-un tren de marfă format din vagoane de lemn uzate numite „patruzeci și opt-uri” deoarece au fost folosite pentru prima dată în timpul Primului Război Mondial de francezi pentru a transporta patruzeci de oameni sau opt cai. Cuvintele QUARANTE HOMMES OU HUIT CHEVAUX erau încă ștanțate pe ele.

Timp de șase zile am stat în ușa deschisă a acelui vagon de marfă, cu picioarele atârinate peste Maroc, Algeria și Tunisia. A fost cea mai puțin confortabilă călătorie pe care am făcut-o – și cea mai frumoasă. Nu îmi venea să cred că sunt în Africa de Nord. Eram fiul cocoloșit al unor albi protestanți anglo-saxoni din Nord-Est; nimeni, în toată existența mea de până atunci, nu pomenise vreodată de arabi. Acum, brusc, mă aflu în mijlocul unui peisaj în care totul era nou – toate priveliștile, sunetele și mirosurile. Cele opt luni pe care le-am petrecut în acel ținut exotic au marcat începutul unei povești de dragoste care are și azi forța de la început. Au făcut din mine călătorul neobosit prin Africa și Asia și alte țărâmură și culturi îndepărtate și mi-au schimbat total percepția asupra lumii.

Țineți minte: cele mai importante povești ale dumneavoastră vor avea mai puțin de-a face cu subiectul decât cu semnificația lor – nu ce ați făcut într-o anumită situație, ci cum v-a afectat situația respectivă și v-a ajutat să deveniți ceea ce sunteți.

În ceea ce privește modul în care să vă puneți cap la cap memoriile, sfatul meu final este – din nou – să gândiți la scară mică. Abordați-vă viața în porțiuni cu care să puteți lucra. Nu vizualizați produsul final: mărțelul edificiu pe care ați jurat să-l construiți. Asta nu va face decât să vă neliniștească.

Iată ce vă sugerez eu.

Așezați-vă la birou luni dimineța și scrieți despre un eveniment care vă este încă viu în amintire. Nu trebuie să fie lung – trei pagini, cinci pagini –, dar trebuie să aibă început și sfârșit. Puneți-l apoi într-un dosar și continuați-vă viața. Marți dimineța, faceți același lucru. Episodul de marți nu trebuie să aibă legătură cu cel de luni. Scrieți despre orice amintire vă vine; subconștientul dumneavoastră, odată pus la lucru, va începe să vă aducă trecutul înapoi.

Faceți asta timp de două luni sau trei sau șase. Nu fiți nerăbdător să începeți să vă scrieți „memoriile” – cele pe care le aveți în minte înainte de a vă apuca. Apoi, într-o zi, luați toate foile din dosar și împrăștiati-le pe podea.

(Deseori, podeaua este cel mai bun prieten al unui scriitor.) Citiți-le cu atenție și vedeți ce vă spun și ce tipare se formează. Vă vor spune despre ce e vorba în memoriile dumneavoastră – și despre ce nu e vorba. Vă vor spune ce este important și ce e mai puțin important, ce este interesant și ce nu, ce este sentimental, ce e neobișnuit, ce e amuzant, ce e important de urmărit și de extins. Veți începe să întrezăriți forma narativă a poveștii dumneavoastră și drumul pe care vreți să-l urmați.

Apoi, tot ce trebuie să faceți este să puneți piesele cap la cap.

25. Scrieți cât de bine puteți

Deseori sunt întrebat dacă îmi amintesc momentul când mi-am dat seama că vreau să fiu scriitor. Nu am avut o asemenea revelație; știu doar că mă gândeam că mi-ar plăcea să lucrez pentru un ziar. Dar pot sublinia o serie de atitudini pe care le-am moștenit devreme în viață și care m-au ghidat de atunci. Vin din ambele părți ale familiei, pe drumuri diferite.

Mamei mele îi plăcea scrisul de calitate și îl găsea la fel de des în ziare ca și în cărți. Deseori decupa din ziare articole și coloane care o încântau prin utilizarea elegantă a limbii, prin spiritul sau prin viziunea lor originală asupra vieții. Datorită ei am știut de la o vârstă fragedă că scrisul de calitate poate să apară oriunde, chiar și în ziarul modest, și că tot ce contează este scriitura, nu locul în care este publicată. De aceea, am încercat să scriu cât de bine am putut după standardele mele; nu mi-am schimbat niciodată stilul astfel încât să se potrivească cu dimensiunea sau presupusa educație a publicului pentru care scriam. Mama mea era, de asemenea, o femeie plină de umor și optimism, lucruri care ajută și în scriere așa cum ajută și în viață, iar un scriitor care este destul de norocos să le aibă va începe ziua cu puțin mai multă încredere.

Inițial, nu trebuia să devin scriitor. Tatăl meu era om de afaceri. Tatăl lui venise din Germania în timpul marii imigrații din 1848 cu o formulă pentru fabricarea șelacului. A construit o casuță și o fabrică pe un teren pietros aflat departe, către periferia Manhattan-ului – la intersecția actualelor Strada 59 și Bulevardul 10 –, și a pornit o afacere numită William Zinsser & Company. Mai am încă o fotografie a acelei scene pastorale; terenul coboară către râul Hudson și singura ființă vie este o capră. Firma a rămas în locația respectivă până în 1973, când s-a mutat în New Jersey.

Se întâmplă destul de rar ca o firmă să rămână în aceeași familie în aceeași zonă din Manhattan mai mult de un secol și în copilărie nu puteam

scăpa de sâcâielile continuității pentru că eram al patruilea William Zinsser și singurul fiu; destinul făcuse ca tatăl meu să aibă mai întâi trei fete. În acel Ev Întunecat, ideea că fetele puteau conduce o firmă la fel de bine ca băieții, ba chiar mai bine, era încă la două decenii distanță. Tata era un om care își iubea firma. Când vorbea despre ea, nu simțeam niciodată că o privea ca pe o modalitate de a face bani; era o artă, care trebuia făcută cu imaginație și doar cu cele mai bune materiale. Era pasionat de calitate și n-avea niciun pic de răbdare cu lucrurile de categoria a doua; nu intra niciodată într-un magazin în căutarea unui chilipir. Își vindea produsul mai scump pentru că îl făcea cu cele mai bune ingrediente, iar compania sa prospera. Era un viitor gata croit pentru mine, iar tata aștepta cu nerăbdare ziua când aveam să mă alătur lui.

Dar, inevitabil, a sosit o zi foarte diferită de aceea și, nu mult după ce m-am întors acasă din război, m-am angajat la *New York Herald Tribune* și a trebuit să-i spun tatălui meu că nu voi prelua afacerea familiei. A acceptat vestea cu generozitatea sa obișnuită și mi-a urat numai bine în domeniul pe care mi-l alesesem. Niciun băiat sau fată n-ar putea primi un cadou mai frumos. Am fost eliberat de obligația de a îndeplini așteptările altcuiva, care nu erau potrivite pentru mine. Eram liber să reușesc sau nu în condițiile stabilite de mine.

Doar mai târziu mi-am dat seama că am luat cu mine și un alt dar de la tata: convingerea clară că o calitate bună își are răsplata în ea însăși. Nici eu n-am intrat vreodată într-un magazin în căutarea unui chilipir. Deși mama era omul de litere al familiei – colecționară de cărți, iubitoare a limbii, autoare de scrisori uimitoare –, din lumea afacerilor mi-am luat etica meseriei și, de-a lungul anilor, de câte ori mă trezeam rescriind la nesfârșit ceea ce re-scrisesem la nesfârșit, hotărât să scriu mai bine decât toți ceilalți cu care luptam pentru același spațiu, vocea interioară pe care o auzeam era vocea tatălui meu, vorbind despre șelac.

Pe lângă că voiam să scriu cât de bine posibil, voiam să scriu și cât mai antrenant posibil. Când spun scriitorilor aspiranți că ar trebui să se considere parțial animatori, nu le place – cuvântul aduce a carnaval, jonglerii și clovni. Dar, ca să reușiți, trebuie să vă faceți lucrarea să iasă în evidență într-un ziar sau revistă ca fiind mai amuzantă decât a oricui altcuiva. Trebuie să găsiți un mod de a ridica actul scrierii la nivel de spectacol. De obicei, asta înseamnă să-i oferiți cititorului o surpriză plăcută. Orice procedee vor realiza acest lucru: umorul, anecdota, paradoxul, un citat neașteptat, un amănunt plin de forță, un detaliu exotic, o abordare ocolită, un aranjament elegant de cuvinte. Aceste lucruri aparent amuzante se transformă, de fapt, în „stilul” dumneavoastră. Când spunem că ne place stilul anumitor scriitori, ceea ce vrem să spunem este că ne place personalitatea lor așa cum o transpun pe hârtie. Dacă avem de ales între doi tovarăși de călătorie – și scriitorul este cineva

care ne roagă să călătorim alături de el –, de obicei îl alegem pe cel despre care credem că va face efortul să ne înveselească pe drum.

Spre deosebire de medicină sau de celelalte științe, scrisul nu are descoperiri cu care să ne surprindă. Nu suntem în pericol de a citi în ziarul de dimineață că s-a făcut o descoperire epocală legată de modul în care să scriem o propoziție clară – informația aceasta a circulat cam de pe vremea Bibliei Regelui James. Știm că verbele au mai multă forță decât substantivele, că verbele la diateza activă sunt mai bune decât cele la diateza pasivă, că propozițiile și cuvintele scurte sunt mai ușor de citit decât cele lungi, că detaliile concrete sunt mai ușor de procesat decât abstracțiunile vagi.

Desigur că regulile au fost încălcate deseori. Scriitorii victorienii aveau o pasiune pentru ornamente și nu considerau scurtimea o calitate, iar mulți scriitori moderni, ca Tom Wolfe, au ieșit din tipare, transformând exuberanța lingvistică într-o sursă de energie pozitivă. Asemenea acrobați îndemânatici însă sunt rari; majoritatea autorilor de nonficțiune ar face mai bine să se țină de frânghiile simplității și clarității. Poate că ni se oferă noi tehnologii cum ar fi calculatorul pentru a ne ușura povara compunerii, dar, una peste alta, știm ce trebuie să știm. Lucrăm cu aceleași cuvinte și aceleași principii.

Unde este, atunci, problema? Nouăzeci la sută din răspuns stă în munca grea de stăpânire a uneltelor discutate în această carte. Adăugați câteva procente pentru daruri naturale cum ar fi o bună ureche muzicală, simțul ritmului și al cuvintelor. Dar avantajul final este același care e valabil în orice altă competiție. Dacă v-ar plăcea să scrieți mai bine decât oricine altcineva, trebuie să vreți să scrieți mai bine decât oricine altcineva. Trebuie să încercați un sentiment de satisfacție obsesivă legat de cele mai mici detalii ale meșteșugului dumneavoastră. Și trebuie să fiți dornic să apărați ce ați scris de diverși intermediari – editori, agenți, redactori – ale căror vederi pot fi diferite de ale dumneavoastră și ale căror standarde pot să nu fie atât de înalte. Prea mulți scriitori sunt forțați să se mulțumească cu mai puțin decât pot ei de fapt.

Întotdeauna am simțit că „stilul” meu – transpunerea atentă pe hârtie a ceea ce cred eu că sunt – este principalul meu bun vandabil, cel care ar putea să mă singularizeze în masa de scriitori. De aceea, nu vreau să-l strice cineva și, după ce predau un articol, îl apăr cu strășnicie. Câțiva redactori de reviste mi-au spus că sunt singurul scriitor pe care-l știu ei căruia îi pasă de ce se întâmplă cu articolul lui după ce e plătit pentru el. Majoritatea scriitorilor nu se ceartă cu redactorii pentru că nu vor să-i supere; sunt atât de recunoscători că sunt publicați că sunt de acord să-și lase stilul – cu alte cuvinte, personalitatea – atacat în public.

Totuși, a apăra ce ați scris este un semn că sunteți viu. Eu sunt un maniac cunoscut în privința asta – mă lupt pentru fiecare punct și virgulă. Dar editorii mă tolerează pentru că văd că sunt serios. De fapt, mania aceasta

mai mult mi-a adus de lucru decât să-mi ia. Redactorii care aveau ceva neobișnuit de făcut s-au gândit de multe ori la mine pentru că știau că mă voi achita de sarcină cu o grijă neobișnuită. Știau și că vor primi articolul la timp și că va fi corect. Țineți minte că meșteșugul scrierii de nonficțiune include mai mult decât scrierea propriu-zisă. Înseamnă și să fiți demn de încredere. Redactorii vor renunța pe bună dreptate la un scriitor pe care nu se pot baza.

Ceea ce ne aduce la redactori. Sunt prieteni sau dușmani – zei care ne iartă de păcate sau oameni de nimic care ne calcă în picioare sufletele pline de poezie? Ca și în cazul restului creației, există tot felul de tipuri. Mă gândesc cu recunoștință la jumătate de duzină de redactori care mi-au perfecționat scrisul, schimbându-i punctul de interes sau accentele, punându-i la îndoială tonul, detectând puncte slabe în logică sau structură, sugerând o argumentație diferită, stând de vorbă cu mine atunci când nu mă puteam decide între diferite abordări sau eliminând diferite tipuri de exagerări. De două ori a trebuit să scot un întreg capitol dintr-o carte pentru că redactorii mi-au spus că nu era necesar. Dar, mai presus de orice, îmi amintesc de acești redactori buni datorită generozității lor. Arătau entuziasm pentru orice proiect încercam să ducem la capăt împreună ca echipă. Încrederea pe care o aveau în mine mă făcea să continui să lucrez.

Ceea ce aduce un bun redactor unei bucăți scrise este o privire obiectivă pe care scriitorul a pierdut-o demult, și există un număr infinit de feluri în care un redactor poate îmbunătăți un manuscris: tăind, dând formă, clarificând, rezolvând sute de inconsecvențe legate de timpurile verbale, pronume, locații și ton, găsind toate propozițiile care pot fi citite în două moduri diferite, împărțind propoziții lungi și stângace în propoziții scurte, întorcându-l pe scriitor pe drumul principal dacă s-a abătut pe o cărare laterală, construind punți în locurile în care scriitorul l-a pierdut pe cititor nefiind atent la tranziții, punând sub semnul întrebării probleme de judecată și gust. Mâna redactorului trebuie, de asemenea, să fie invizibilă. Orice adaugă cu propriile cuvinte nu trebuie să pară scris cu propriile cuvinte; trebuie să pară scris cu ale scriitorului.

Pentru toate aceste acte de salvare, redactorilor nu li se poate mulțumi suficient. Din nefericire, însă, ei pot face și mult rău. În general, acesta ia două forme: modificarea stilului și modificarea conținutului. Haideți să vedem mai întâi stilul.

Unui redactor bun nu-i place nimic mai mult decât o copie pe care nu e nevoie să o atingă. Un redactor prost este obsedat să-și facă de lucru, dovădind astfel că nu a uitat amănuntele gramaticii și utilizării. Este un pedant care observă gropile din asfalt, și nu peisajul. Deseori pur și simplu nu se gândește că un scriitor scrie cu urechea, încercând să ajungă la un anumit sunet sau la o anumită cadență sau jucându-se cu vorbele doar de dragul de a

se juca. Unul dintre cele mai triste momente pentru un scriitor este acela în care își dă seama că redactorul nu a înțeles ce a vrut el să facă.

Îmi amintesc multe asemenea revelații supărătoare. Una mai puțin importantă care îmi vine în minte este legată de un articol pe care l-am scris despre un program numit „Artiști invitați”, care aducea artiști și muzicieni într-o serie de orașe din Vestul Mijlociu aflate în criză economică. Descriindu-le, am scris: „Ele nu arată ca orașele în care sunt invitați, de obicei, artiștii invitați”. Când șpalturile mi-au venit înapoi, propoziția era: „Ele nu arată ca orașele care se află de obicei pe itinerarul artiștilor invitați”. O modificare minoră? Nu pentru mine. Folosisem repetiția pentru că este un procedeu care îmi place – ia cititorii prin surprindere și le reface forțele la jumătatea propoziției. Dar redactorul și-a amintit de regula care cere să înlocuiești cu sinonime cuvintele care se repetă și mi-a corectat greșeala. Când am sunat să protestez, a fost uimit. Ne-am certat multă vreme, niciunul nevrând să cedeze. În final, a zis: „Chiar sunteți hotărât în privința asta, nu?”. Sunt convins că o astfel de modificare duce la alta și că scriitorul trebuie să ia poziție. Chiar am răscumpărat articole de la reviste care au făcut schimbări pe care nu le-am putut accepta. Dacă permiteți ca exact ceea ce vă face deosebit să fie eliminat de redactori, vă veți pierde una dintre principalele calități. Vă veți pierde și cinstea.

La modul ideal, relația dintre scriitor și redactor trebuie să fie una bazată pe negociere și încredere. Deseori, redactorul va schimba ceva pentru a clarifica o propoziție neclară și va pierde din vedere un amănunt important – un detaliu sau o nuanță pe care scriitorul le-a inclus din motive necunoscute lui. În asemenea cazuri, scriitorul ar trebui să-și ceară amănuntul înapoi. Redactorul, dacă e de acord, ar trebui să-i facă pe plac. Dar ar trebui și să insiste că are dreptul să clarifice orice neclaritate. Claritatea este ceea ce orice redactor datorează cititorului. Un redactor nu trebuie să permită să ajungă sub tipar ceva ce el nu înțelege. Dacă el nu înțelege, atunci va mai exista cel puțin încă o persoană care să nu înțeleagă, și asta înseamnă prea mult. Procesul, pe scurt, este unul în care scriitorul și redactorul parcurg manuscrisul împreună, găsind pentru fiecare problemă soluția care slujește cel mai bine articolului finit.

Este un proces care poate avea loc la fel de bine prin telefon ca și personal. Nu-i lăsați pe redactori să folosească distanța sau propria lor neglijență ca scuză pentru a vă modifica lucrarea fără acordul dumneavoastră. „Avem un termen limită”, „deja eram în întârziere”, „persoana care se ocupă de obicei de articolele dumneavoastră era în concediu medical”, „am avut o mare problemă săptămâna trecută”, „avem un nou editor”, „a ajuns în alt teanc”, „redactorul e în concediu” – expresii jalnice care ascund o grămadă de neglijențe. O schimbare neplăcută care s-a petrecut la nivelul editurilor este renunțarea la curtenia care era odată o chestiune de rutină. Redactorii de

reviste, mai ales, au devenit nepăsători în legătură cu o serie întreagă de procedee care ar trebui să fie automate: anunțarea scriitorului că lucrarea a sosit, citirea ei într-un timp rezonabil, anunțarea scriitorului dacă e bună sau nu, trimiterea ei rapidă înapoi dacă nu e bună, lucrul cot la cot cu scriitorul dacă lucrarea are nevoie de schimbări, trimiterea șpalturilor către scriitor, grija ca acesta să fie plătit imediat. Scriitorii sunt destul de vulnerabili și dacă nu sunt puși în situația nedemnă de a suna să întrebe ce s-a întâmplat cu articolul lor sau să-și ceară banii.

Ideea dominantă este că asemenea gesturi de politețe sunt prostii și pot fi date deoparte. Din contră, ele fac parte integrantă din meșteșug. Reprezintă un cod al onoarei care dă stabilitate întregii întreprinderi și redactorii care uită de ele se joacă nici mai mult, nici mai puțin decât cu drepturile fundamentale ale scriitorului.

Această aroganță este și mai condamnabilă dacă redactorul merge dincolo de modificarea stilului sau a structurii și intră în domeniul sacru al conținutului. Deseori aud scriitori liber profesioniști care spun: „Când am primit revista, mi-am căutat articolul și nici măcar nu l-am recunoscut. Scrieseră o argumentație cu totul nouă și lucruri pe care eu nu le cred”. Acesta este păcatul fundamental – modificarea opiniilor unui scriitor. Dar redactorii vor face ceea ce le permit scriitorii, mai ales dacă timpul e scurt. Scriitorii contribuie la propria lor umilire, permițând ca lucrarea să le fie rescrisă de un redactor care are propriile sale scopuri. Cu fiecare act de cedare, le reamintesc redactorilor că pot fi tratați ca niște servitori.

Dar, în final, scopurile pe care le servesc scriitorii trebuie să fie ale lor. Ceea ce scrieți este al dumneavoastră, și nu al altcuiva. Duceți-vă talentul cât de departe puteți și păziți-l cu prețul vieții. Numai dumneavoastră știți cât de departe înseamnă asta; niciun redactor nu știe. A scrie bine înseamnă a crede în scrisul dumneavoastră și a crede în dumneavoastră înșivă, a vă asuma riscuri, a îndrăzni să fiți altfel, a vă forța limitele pentru a excela. Veți scrie doar atât de bine cât vă forțați să scrieți.

Definiția mea preferată a scriitorului atent vine de la Joe DiMaggio, deși el nu a știut că asta a definit. DiMaggio a fost cel mai mare jucător pe care l-am văzut eu vreodată, dar nimeni nu părea mai relaxat decât el. Aco-perea distanțe enorme din terenul exterior, deplasându-se cu pași grațioși, sosind întotdeauna înaintea mingii, făcând cea mai grea prindere să pară una obișnuită, și nici măcar când era la bătaie, lovind mingea cu imensă putere, nu părea să facă vreun efort prea mare. M-am mirat de cât de puțin efort părea să facă, pentru că lucrurile pe care le făcea nu se puteau realiza decât cu prețul unui antrenament zilnic intens. Un reporter l-a întrebat odată cum de reușea să joace atât de bine atât de mult timp, iar el a zis: „Întotdeauna mă gândesc că există cel puțin o persoană în tribune care nu m-a mai văzut jucând și nu vreau s-o dezamăgesc”.

SURSE

Majoritatea materialelor pe care le-am citat în aceste pagini au fost scrise mai întâi pentru reviste sau ziare și apoi publicate în cărți. În general, sursa citată în continuare este ediția cartonată originală a cărții. Multe dintre aceste ediții nu se mai găsesc în librării, dar sunt disponibile în biblioteci publice. În multe alte cazuri, cartea a fost retipărită în ediție broșată și este destul de ușor de obținut.

Ackerman, Diane, *Bats*, în *The New Yorker*, 28 februarie 1988.

Agueros, Jack, *Halfway to Dick și Jane: A Puerto Rican Pilgrimage*, în *The Immigrant Experience*, Thomas Wheeler (editor), Doubleday, 1971.

Allen, Woody, *Getting Even*, Random House, 1971.

Arlen, Michael J., *Living-Room War*, Viking Press, 1969.

Baldwin, James, *The Fire Next Time*. Copyright 1962, 1963 James Baldwin. Copyright reînnoit. Publicat de Vintage Books. Retipărit cu permisiunea trustului James Baldwin.

Benchley, Robert, *Benchley – or Else!*, Harper & Bros., 1947.

Bradley, Bill, *Life on the Run*, Quadrangle/The New York Times Book Co., 1976.

Didion, Joan, *Slouching Toward Bethlehem*, Farrar, Straus & Giroux, 1968. Copyright 1966 Joan Didion. Retipărit cu permisiunea editorului.

Eiseley, Loren, *The Immense Journey*, Random House, 1957.

Fraser, Kennedy, *Ornament and Silence*, apărut inițial în *The New Yorker*, 6 noiembrie 1989. Copyright 1989 Kennedy Fraser. Retipărit cu permisiune. Inclus ulterior în *Ornament and Silence: Essays on Women's Lives*, Alfred A. Knopf, 1996.

Frazier, Ian, *Dating Your Mom*, Farrar, Straus & Giroux, 1986.

Haskell, Molly, *Deep Streek*, în *Ms.*, decembrie 1988. Copyright 1988 Molly Haskell.

Hazleton, Lesley, *Confessions of a Fast Woman*. Copyright 1992 Lesley Hazleton. Retipărit cu permisiunea Addison-Wesley Publishing Co., Inc.

- Herndon, James, *How to Survive in Your Native Land*, Simon & Schuster, 1971. Retipărit cu permisiunea Simon & Schuster, o divizie a Gulf & Western Corporation.
- Hong Kingston, Maxine, *The Woman Warrior*. Copyright 1975, 1976 Maxine Hong Kingston. Retipărit cu permisiunea Alfred A. Knopf, Inc.
- Johnson, Lewis P., *For My Indian Daughter*, în *Newsweek*, 5 septembrie 1983.
- Jones, Roy E., *A Basic Chicken Guide*, prefața lui E.B. White la acest volum. Copyright 1944 Roy E. Jones. Retipărit cu permisiunea lui William Morrow & Co. Apare și în *The Second Tree from the Corner*, Harper & Bros., 1954.
- Kaplan, Janice, *Breaking Away*, în *Vogue*, ianuarie 1984.
- Idem*, *Politics of Sport*, în *Vogue*, iulie 1984.
- Kazin, Alfred, *A Walker in the City*, Harcourt, Brace, 1951.
- Keillor, Garrison, *End of the Trail*, apărut inițial în *The New Yorker*. Copyright 1984 Garrison Keillor. Inclus în *We Are Still Married* de Garrison Keillor, Viking Penguin, Inc., 1989. Retipărit cu permisiunea lui Garrison Keillor.
- Idem*, *How the Savings and Loans Were Saved*, apărut inițial în *The New Yorker*, copyright 1989 Garrison Keillor. Inclus în *We Are Still Married*. Retipărit cu permisiunea lui Garrison Keillor.
- Keyes, Robert W., *The Future of a Transistor*, în *Scientific American*, iunie 1993.
- Lopez, Enrique Hank, *Back to Bachimba*, în *Horizon*, iarnă, 1967, American Heritage Publishing Co., Inc.
- Mackintosh, Prudence, *The South of East Texas*, în *Texas Monthly*, octombrie 1989.
- Marquis, Don, *Archy and Mehitabel*, Doubleday & Co., 1927.
- Mencken, H.L., *Coolidge*, în *The Vintage Mencken*.
- Idem*, *The Hills of Zion*, în *The Vintage Mencken*, cules de Alistair Cooke, Vintage Books (ediție broșată), 1955.
- Mitchell, Joseph, *The Bottom of the Harbor*, Little, Brown and Company, 1960. Retipărit cu permisiunea Harold Ober Associates, Inc. Copyright 1960 Joseph Mitchell. Republicat într-o ediție Modern Library (Random House), 1994.
- Mortimer, John, *Clinging to the Wreckage*, Penguin Books, 1984.
- Orwell, George, *Politics and the English Language*, în *Horizon*, aprilie 1946.
- Ozick, Cynthia, *T.S. Eliot at 101*, în *The New Yorker*, 20 noiembrie 1989. Copyright 1989 Cynthia Ozick. Retipărit cu permisiunea Cynthia Ozick și a agenților săi, Raines & Raines, New York.
- Perelman, S.J., *Strictly From Hunger*, Random House, 1937. Apărut și în *The Most of S.J. Perelman*, Simon & Schuster, 1958.
- Pritchett, V.S., *The Offensive Traveler*, Alfred A. Knopf, 1964.
- Raban, Jonathan, *Mississippi Water*. Copyright 1993 Jonathan Raban. Retipărit cu permisiunea Aitken & Stone Ltd. Textul integral a apărut prima dată în *Granta*, nr. 45, toamnă, 1993.
- Roueché, Berton, *Eleven Blue Men and Other Narratives of Medical Detection*, Little, Brown and Company, 1954.
- Safdie, Moshe, *Beyond Habitat*, The M.I.T. Press, 1970.
- Schmeck, Harold M., Jr., *Brain Signals in Test Foretell Actions*, în *The New York Times*, 13 februarie 1971. Copyright 1971 Time Inc. Retipărit cu permisiune.
- Shepherd, Jean (editor), *The America of George Ade*, introducere de Jean Shepherd, G.P. Putnam's Sons, 1961.
- Singer, Mark, *Trump Solo*, apărut inițial în *The New Yorker*, 19 mai 1997. Retipărit cu permisiune; copyright 1997 Mark Singer.
- Thomas, Lewis, *Lives of a Cell: Notes of a Biology Watcher*. Copyright 1971 Lewis Thomas. Apărută inițial în *The New England Journal of Medicine*. Retipărit cu permisiunea Viking Penguin, o sucursală a Penguin Books USA Inc.
- Thomson, Virgil, *The Musical Scene*, Alfred A. Knopf, 1945.
- Updike, John, *Glad Rags*, în *The New Yorker*, martie 1993.
- Idem*, *Hub Fans Bid Kid Adieu*, în *Assorted Prose* de John Updike, Alfred A. Knopf, Inc., 1965.
- Welty, Eudora, *One Writer's Beginnings*. Copyright 1983, 1984 Eudora Welty. Retipărit cu permisiunea editorului, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- White, E.B., *Death of a Pig*, în *The Second Tree from the Corner*, Harper & Bros., 1953.
- Wilson, Edmund, *The Dead Sea Scrolls*. Copyright reînnoit 1983 Helen Miranda Wilson. Retipărit cu permisiunea Farrar, Straus & Giroux, Inc.
- Wolfe, Tom, *The Right Stuff*. Copyright 1979 Tom Wolfe. Retipărit cu permisiunea Farrar, Straus & Giroux, Inc.
- Zinsser, William, *American Places*, Harper Collins, 1992.
- Idem*, *Pop Goes America*, Harper & Row, 1966.
- Idem*, *Spring Training*, Harper & Row, 1989.
- Idem*, *The Haircurl Papers*, Harper & Row, 1964.
- Idem*, *The Lunacy Boom*, Harper & Row, 1970.
- Idem*, *The News From Timbuktu*, în *Condé Nast Traveler*, octombrie 1988.
- Zorpette, Glenn, *How Irak Reverse-Engineered the Bomb*, în *I.E.E.E. Spectrum*, aprilie 1992. Copyright 1992 I.E.E.E.

Cuprins

INTRODUCERE.....	5
Partea I. Principii.....	9
1. Tranzacția.....	11
2. Simplitatea.....	13
3. Umplutura	18
4. Stilul	21
5. Publicul	26
6. Cuvintele	31
7. Utilizarea.....	34
Partea a II-a. Metode	41
8. Unitatea	43
9. Argumentația și sfârșitul	46
10. Diverse	56
Partea a III-a. Forme	75
11. Nonficțiunea ca literatură.....	77
12. Cum să scriem despre oameni. <i>Interviul</i>	80
13. Scrisul despre locuri. <i>Articolul de călătorie</i>	91
14. Cum să scrieți despre dumneavoastră înșivă. <i>Memoriile</i>	103
15. Știința și tehnologia.....	112
16. Scrisul în afaceri. <i>Scrierea, parte a profesiei</i>	125
17. Sporturile.....	133
18. Scrisul despre artă. <i>Critici și editorialiști</i>	144
19. Umorel	153
Partea a IV-a. Atitudini	169
20. Sunetul propriei voci	171
21. Distracție, teamă și încredere	178
22. Tirania produsului finit	186
23. Deciziile unui scriitor	191
24. Cum scriem memorii și istoria familiei.....	205
25. Scrieți cât de bine puteți	215
SURSE	221

„O carte fundamentală pentru o generație de scriitori care vor să afle cum se poate scrie o proză curată, irezistibilă.”

New York Times

Cum să scriem bine a fost elogiată pentru sfaturile pe care le conține, pentru claritate și pentru căldura stilului. Este o carte care se adresează oricui vrea să învețe să scrie, indiferent de subiect – oameni sau locuri, știință și tehnologie, afaceri, sport, artă sau propria persoană. Această a 30-a ediție aniversară are în plus o introducere nouă, precum și un capitol special, despre scrierea istoriei familiei și a memoriilor.

„De la *The Elements of Style* de William Strunk Jr. & E.B. White nu a mai existat un ghid atât de bine scris și atât de ușor de citit. Iubirea și respectul pentru limbă și limbaj sunt evidente pe fiecare pagină.”

Library Journal

WILLIAM ZINSSER este scriitor, editor și profesor. Și-a început cariera la *New York Herald Tribune* și a colaborat vreme îndelungată cu publicații dintre cele mai cunoscute. A publicat 17 cărți, printre care: *Writing to Learn*, *Mitchell & Ruff*, *Spring Training*, *American Places*, *Easy to Remember: The Great American Songwriters and Their Songs* și, mai recent, *Writing About Your Life*. În anii '70 a ținut un curs despre scrierea de nonficțiune la Universitatea Yale. Este profesor la The New School din New York – orașul său natal, precum și la Columbia University Graduate School of Journalism.

Preț cu TVA: 25 lei

ISBN 978-973-47-1636-4

